НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА

Зарубіжна література

Підручник

9 клас

а|кадемія

Ольга Ніколенко
Лідія Мацевко-Бекерська
Наталія Рудніцька

Зарубіжна література

Підручник
для 8 класу
закладів загальної
середньої освіти

РЕКОМЕНДОВАНО
Міністерством освіти
і науки України

Київ
Видавничий центр «Академія»
2025

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 26.11.2024 № 1663)

Авторський колектив:
О. Ніколенко, Л. Мацевко-Бекерська, Н. Рудніцька, Л. Ковальова,
В. Туряниця, Н. Базильська, О. Гвоздікова

Підручник створено відповідно до модельної навчальної програми «Зарубіжна література. 5—9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Ніколенко О. М., Ісаєва О. О., Клименко Ж. В., Мацевко-Бекерська Л. В., Юлдашева Л. П., Рудніцька Н. П.,Туряниця В. Г., Тіхоненко С. О., Вітко М. І., Джангобекова Т. А.), затвердженої Міністерством освіти і науки України (наказ № 1226 від 10 жовтня 2023 р.).

Уперед за чайкою Джонатаном!

Любі учні та учениці!

Ви стали дорослішими і вступили в прекрасний період життя — юність. На цьому етапі молоді люди шукають власну дорогу у світі, замислюються над сенсом існування та своїм місцем у суспільстві. А ще в юності ви відчуєте вихор різних почуттів та емоцій, які дадуть вам імпульс до життя. Усе це буде для вас незвичним і захопливим. Ви торуватимете нові шляхи, обов'язково визначите свою мету і знайдете друзів.

Поруч із вами будуть найкращі книжки світу. Вони відкриють вам нове бачення, подарують скарби культури та літератури різних країн, допоможуть усвідомити, що найвищі цінності на Землі — то людяність і гуманізм. А ще — вони покличуть вас у політ до незвіданого. У політ думки й фантазії, де вас очікують справжні дива.

Американський письменник Річард Бах у повісті «Чайка Джонатан Лівінґстон» створив чудовий образ білого птаха, який прагнув знайти нові способи задля розвитку спільноти. Його не задовольняло примітивне існування, він не міг змиритися з духовно обмеженим життям, тому, незважаючи на перепони й поразки, не припиняв пошуків і щоразу літав дедалі вище та краще.

Ми бажаємо вам летіти по життю гордо, вільно й високо. І нехай книжки стануть для вас міцними крилами, які допоможуть досягти вашої мрії! Світ належить тим, хто не боїться долати виклики. Тож уперед і вгору за чайкою Джонатаном! Зичимо вам відчути радість високого злету до своєї мети!

Ваші автори

Учні та учениці Нової української школи. Сучасні фото

Як працювати з підручником

Рубрики підручника — це ваші маяки в океані зарубіжної літератури. Вони допоможуть вам опанувати шедеври світової класики й сучасної літератури, спонукатимуть до читання та обговорення художніх творів, пошукової діяльності, творчості, самовдосконалення.

Рубрика ***Розвиваємо емоційний інтелект*** спрямована на розвиток емоцій і почуттів, що є надзвичайно важливими для пізнання себе, людей, світу. Рубрика ***У глибинах тексту*** розкриє таємниці творчості письменників/письменниць, проблематику й деякі аспекти художніх текстів. У рубриці ***На крилах читання*** ви знайдете літературні твори (повністю, скорочено або уривки), які допоможуть вести самостійний діалог із книжкою. Рубрика, названа словами поета Володимира Сосюри ***Любіть Україну***, висвітлює взаємозв'язки української та зарубіжних літератур, надихає любити й цінувати «своє», навчає шанувати «чуже». ***Артгалерея*** ознайомить із творами різних видів мистецтва, допоможе збагнути мову художніх образів. У рубриці ***Теорія літератури*** знаходитимете теоретичні знання, необхідні для розуміння творів. ***Літературна мандрівка*** відкриє багато нового із життя митців, історії їхніх творів, культур різних народів світу. ***У медіапросторі*** ви зможете дізнатися про кінофільми, мультфільми та інші медіатексти, які стосуються прочитаних творів.

Умовні позначення

У глибинах тексту	Літературна мандрівка
На крилах читання	У медіапросторі
Любіть Україну	Артгалерея
Розвиваємо емоційний інтелект	

Упевнені, що у процесі вивчення зарубіжної літератури вам захочеться не готових формулювань і трактувань, а власних думок, рішень, дій. Тому саме для вас, розумні й допитливі восьмикласники/восьмикласниці, у підручнику впроваджено рубрику ***АКТИВНОСТІ***, у якій уміщено різноманітні запитання і завдання для формування ключових

Учениця та учень Нової української школи. Сучасні фото

компетентностей, необхідних для життя та успішної реалізації в сучасному світі. Щоб вам легше було зорієнтуватися, вони структуровані за видами діяльності:

КОМУНІКАЦІЯ
(працюємо та обговорюємо усно);

АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ
(аналізуємо, інтерпретуємо, оцінюємо);

ТВОРЧЕ САМОВИРАЖЕННЯ
(створюємо власні тексти, медіатексти, ілюстрації, комікси, аніме, фанфіки тощо на підставі прочитаних творів);

ЦИФРОВІ НАВИЧКИ
(використовуємо цифрові технології);

ДОСЛІДЖЕННЯ І ПРОЄКТИ
(досліджуємо літературні, мовні явища і власне мовлення, розробляємо проєкти);

ЖИТТЄВІ СИТУАЦІЇ
(проєктуємо зміст твору на власний або відомий вам чийсь життєвий досвід, обмірковуємо свою життєву траєкторію, стосунки з людьми, роль культури в наш час).

До підручника створено е-додаток — спеціальну онлайн-платформу **«ДЖОНАТАН»** (у вільному доступі). Так звали головного героя повісті американського письменника Річарда Баха «Чайка Джонатан Лівінґстон», який прагнув високо літати і не припиняв пошуків на шляху до мети.

ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМА «ДЖОНАТАН»
(https://jonathan-academia.online)

presentations
мультимедійні презентації

audio-text
авдіо-хрестоматія

video-text
відео-хрестоматія

express-lessons
експрес-уроки

games
літературні ігри

exercises
інтерактивні вправи

chek-yourself
перевірте себе

За допомогою онлайн-платформи «Джонатан» ви будете подорожувати у просторі художньої літератури. На онлайн-платформі розміщено відеохрестоматію, авдіохрестоматію, мультимедійні презентації, експрес-уроки, групові ігри, інтерактивні вправи, різнорівневі питання і завдання для перевірки знань та вмінь. Їх можна легко знайти на сайті або за допомогою QR-кодів (що є в підручнику), використовувати для дистанційного (онлайн) і недистанційного (офлайн) навчання, для роботи на уроках і виконання домашніх завдань, самоперевірки, формувального оцінювання, тестування.

«Джонатан» завжди прийде на допомогу. Він надійний товариш, який ніколи вас не підведе. Тож сміливо летіть разом із чайкою Джонатаном Лівінґстоном у світле майбутнє! Шукайте найкращі рішення для себе та любої України! І нехай найкращі книжки світу дадуть вам натхнення для високого польоту думки та мрії!

Вступ

Літературний процес

Роди літератури

Отже, почнемо, звичайно,
з найістотнішого...

Арістотель

1. *Пригадайте улюблені поезії та прозові твори. Чим різняться поетичні та прозові твори?*
2. *Чи бували ви в театрі? У чому полягає специфіка вистави, яку розігрують актори/акторки на сцені?*

Що таке роди літератури? *Рід літератури* — це узагальнювальне поняття словесного мистецтва, один з основних елементів систематизації літературного матеріалу. У художній літературі традиційно визначають три роди літератури: *епос*, *лірику* і *драму*.

Колізей.
72–80-ті рр.,
м. Рим
(Італія).
Сучасне фото

Першим поділ літератури на роди здійснив *Арістотель* у праці «*Поетика*».

Епос. Походить він від міфів, які в давнину були тісно пов'язані з ритуалами. На їх основі виникло давнє оповідне мистецтво. Витоки епосу знаходимо й в усній народній творчості. Найдавніші (архаїчні) епічні форми — міф, казка, легенда, сказання тощо. Пізніше виник давній (класичний) епос — «Магабгарата», «Рамаяна» (Індія), «Іліада» й «Одіссея» Гомера (Давня Греція). А ще пізніше — середньовічний героїчний епос (фольклорні твори різних народів, створені в добу Середньовіччя) — «Пісня про Нібелунгів», «Пісня про Роланда», «Пісня про мого Сіда» та ін. У кожного народу героїчний епос формувався століттями, мав свою специфіку і часто ставав основою, на якій розвивалися різні літературні форми.

Епічний твір змальовує певний випадок або цілу історію із життя героїв. Автор об'єктивно зображає дійсність, з'ясовуючи причини та наслідки вчинків героїв, подаючи життя в його природному розвитку. Епос використовує великий арсенал зображувальних засобів (портрети, прямі характеристики, діалоги, монологи, полілоги, пейзажі, жести, міміка, інтер'єр тощо). В епосі виокремлюють такі жанри: *епопея, роман, повість, оповідання, новела* тощо.

Лірика. Виникнення лірики зумовлене первісним *художнім синкретизмом*, який полягає в тому, що різні види мистецтва були не чітко розділені, а поєднані один з одним. У давні часи група людей виконувала пісні-танки під час магічного обряду. Пізніше один із-поміж співаків ставав провідним виконавцем, тобто заспівувачем. Згодом ці пісні виконував окремо від обряду хор або один співак. Це започаткувало лірику як окремий літературний рід. Розмаїття ліричних форм властиве усній народній творчості (пісні, думи, балади тощо).

Рафаель Санті. Парнас — обитель муз. 1550 р.

Зародження світової ліричної поезії припадає на добу Античності. У творчості великих античних поетів (Піндар, Сапфо, Анакреонт, Горацій, Овідій та ін.) сформувалися визначальні ознаки лірики як літературного роду і з'явилися різні ліричні жанри. Якщо епос розповідає про подію, то головне в лірриці — емоційне переживання. Найважливішою ознакою лірики є суб'єктивність: усе зображуване подане через сприйняття ліричного героя або автора. Лірика зорієнтована на відтворення внутрішнього світу особистості, порухів душі, емоцій, почуттів. Людина в лірриці — і головний об'єкт зображення, і суб'єкт, який є основним елементом художнього світу твору.

Переживання та думки, виражені в ліричному творі, стосуються не лише автора. У ньому вагоме значення має *ліричне «Я» ліричного героя*. Він не ототожнюється з поетом, а живе своїм життям у новій художній дійсності.

Лірика, що є художнім утіленням переживань, зорієнтована на індивідуальне сприйняття читача, який має не просто зрозуміти прочитане, а внутрішньо «пережити» подію, певні емоції та почуття.

Лірика тяжіє до віршів, проте віршована структура не завжди є визначальною її ознакою. Вона має широке розмаїття жанрів, які в певні періоди активізовувалися.

Драма. Виникнення драми пов'язане з народними обрядовими дійствами. Її батьківщиною є Давня Греція, де обряди на честь богів (Діоніса, Деметри, Кори та ін.) дали перші зразки драми. У VI ст. до н. е. виник театр (у перекладі з грецької — видовище). Драматичні дійства, які раніше відбувалися на вулицях і площах, почали показувати на спеціальних майданчиках. Есхіл, Софокл, Евріпід, Арістофан заклали засади античної драми. Наприкінці VI ст. до н. е. в Давній Греції з'явилися такі різновиди драми, як *трагедія і комедія*.

Основу драматичного твору становить конфлікт, вираженний у дії. Оскільки конфлікт може бути внутрішнім (пов'язаним із

Герой України, актор Богдан Ступка в ролі гетьмана Мазепи. Сучасне фото

Нематеріальна цінність Японії — актор Харухіса Кавамура. Сучасне фото

внутрішніми суперечностями особистості) і зовнішнім (зіткнення героя зі світом, протистояння між різними персонажами), то й дія може бути внутрішньою (відображення змін стану героя твору, динаміки його переживань, думки тощо), а також зовнішньою (вчинки героїв, їхня поведінка). Своєрідність драми полягає в особливих формах художнього мовлення — діалог, монолог, полілог. Авторська позиція у драматичному творі має специфічне вираження: опис дійових осіб, ремарки, розташування епізодів, вибір подій, учинки героїв, форми художнього мовлення тощо.

Драма — це вид мистецтва, що одночасно належить і літературі, і театру. Протягом тривалого часу сформувалися такі жанрові різновиди драми, як *трагедія*, *комедія*, *власне драма*, *водевіль*, *мелодрама*, *трагікомедія* тощо.

Взаємодія родів літератури. Літературні роди тяжіють до взаємодії та взаємопроникнення. Це явище називають *міжродова дифузія*. Наприклад, у фольклорі й художній літературі сформувалися *ліро-епічні жанри*: поема, балада, байка, дума, роман у віршах, вірш у прозі, казка-поема та ін. Лірика також проникає у драматичні твори. Серед жанрів *ліро-драми* виокремлюють драматичну поему, драматичний етюд, драматичну сцену та ін. Унаслідок взаємодії епосу і драми виник *епічний театр*, у якому не тільки зображено дію, а й розповідається про неї (наприклад, драма-притча).

Літературні роди тісно пов'язані із жанрами (*міжжанрова дифулія*). Літературний твір є відкритою системою, у яку проникають елементи інших видів мистецтва (кіно, живопису, музики тощо), а на сучасному етапі — навіть комп'ютерних технологій.

Коли в Україні виникли перші твори епосу та лірики?

Український героїчний епос виник у глибоку давнину. Його перші зразки знаходимо в українській обрядовій поезії, казках, легендах, переказах. Яскравим прикладом героїчного епосу Київ-

presentation

Козак Мамай. Народна картина. XVIII ст.

ської Русі є «Слово про Ігорів похід», доби козаччини — думи та історичні пісні.

Витоки української лірики — теж в усній народній творчості. Чимало для розвитку лірики зробили українські кобзарі (народні співці). Українській лірриці властиві особливий *кордоцентризм* (розкриття «життя серця»), тісний зв'язок із фольклором, історією нації, багатство жанрів.

Теорія літератури

Епос (з грец. *epos* — слово, мова, розповідь) — багатозначний термін: 1) героїчна розповідь про національне минуле («Іліада», «Одіссея», «Пісня про Роланда», «Пісня про Нібелунгів», «Слово про Ігорів похід» та ін.); 2) один із трьох родів літератури.

Лірика (з грец. *lyra* — ліра, струнний музичний інструмент, під акомпанемент якого виконували вірші в давньогрецькій поезії) — один із літературних родів, у якому об'єкт зображення подано через переживання, почуття, емоції особистості (героя чи автора).

Драма (з грец. *drama* — дія) — 1) один із літературних родів, який змальовує світ у дії, здебільшого призначений для сценічного втілення; 2) жанр драматичного мистецтва.

Театр у різних країнах

У кожній країні драма має свою національну специфіку. Наприклад, у Японії визначними були театри кабукі й но; Італія —

Будинок опери, м. Вісбаден (Німеччина). Сучасне фото

Театр кабукі, м. Осака (Японія). Сучасне фото

батьківщина театру дель арте (театр імпровізації, витоки якого в карнавалі); у Китаї активно розвивалася музична драма, зокрема традиційна пекінська опера тощо.

Як виник вертеп?

Потужний імпульс для розвитку українського театру дав вертеп — пересувний лялькoвий театр, поширений в Україні в XVI—XVIII ст. У ньому розігрували релігійні та світські вистави. Вертеп мав форму двоповерхового ящика: на першому ярусі виконували різдвяну історію, на другому — соціально-побутові сцени. У той період п'єси ставили за допомогою ляльок на паличках, серед яких обов'язково був Запорожець, який перемагав сили зла. Згодом вертеп перетворився на театралізоване дійство.

Український вертеп. XVIII ст.

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Розкажіть про походження епосу.
2. Як виникла лірика?
3. Що дало поштовх до формування драматичного мистецтва?

Аналіз та інтерпретація

4. Які жанри виникли внаслідок взаємодії родів літератури? Наведіть приклади з прочитаних творів.

Творче самовираження

5. Намалюйте три «хмари» з тегів, які б розкривали основні ознаки родів літератури.

Цифрові навички

6. За допомогою інтернету дізнайтеся про розвиток театрального мистецтва в Україні (зокрема, у вашому регіоні). Підготуйте повідомлення.

check yourself

exercises

games

Дослідження і проєкти

7. *Робота в групах.* Дослідіть особливості національного театру в різних країнах (Німеччина, Франція, Італія, Китай, Японія, Україна тощо — одна за вибором). Підготуйте презентацію.

Життєві ситуації

8. Який рід літератури найповніше відображає людські почуття? Поясніть свою відповідь. Наведіть приклади улюблених творів.

Провідні літературні епохи

Розвиток має свою внутрішню мудрість.
Дмитро Затонський

1. *Твори яких письменників/письменниць є популярними серед молоді України? Поясніть чому.*
2. *За творчістю яких митців/мисткинь ви особисто стежите? Розкажіть про їхні книжки, що привернули вашу увагу.*

Література як постійний рух. Світова література має багатовікову історію розвитку. Від глибокої давнини до сучасності вона перебуває в постійному русі, виявляючи ті чи ті тенденції. Оскільки світова література є сукупністю різних національних літератур, які протягом століть зберігають свою самобутність, процес її розвитку не може бути монолітним. Водночас національні літератури мають деякі спільні закони розвитку, етапи й тенденції. У цьому полягає суть *літературного процесу*.

Літературний процес не є прямим, а відбувається по спіралі. Тому явища давнини можуть відроджуватися на наступних етапах, але вже в новій якості. У літературному процесі відбувається складна взаємодія різних тенденцій і явищ, у тому числі національних літератур, творчих здобутків митців/мисткинь, класичної та масової літератури тощо.

Як відбуваються зміни в літературному процесі? На розвиток літературного процесу впливають різні чинники. Серед *зовнішніх чинників* — розвиток суспільства, культури і мистецтва в той чи той період; стан розвитку людської свідомості, філософської думки, релігії; історична ситуація; вплив фольклору і міфології тощо. *Внутрішні чинники* розвитку літературного процесу — це власне закони художньої літератури, розуміння краси в певну добу, перебіг літературного життя, розвиток та

Бібліотека герцогині Анни-Амалії, м. Веймар (Німеччина). Сучасне фото

взаємодія родів і жанрів, традиції та новаторство митців тощо. Хоча в літературі відображені суспільно-історичні явища та особливості культури певної доби, вона зберігає свою *іманентність* — внутрішню логіку розвитку, що позначається на літературному процесі.

Періодизація. Характерною ознакою літературного процесу є його *стадіальність*, на основі якої в ньому визначають епохи та періоди. Наприклад, у літературах Західної Європи виокремлюють Античність, Середньовіччя, Відродження (Ренесанс), Класицизм, Бароко, Просвітництво, романтизм, реалізм, модернізм, постмодернізм і етап сучасної літератури.

В Україні художня література мала свої етапи. У давній українській літературі виокремлюють українську середньовічну літературу XI—XV ст., літературу доби Ренесансу і Бароко. Етап нової української літератури охоплює романтизм і реалізм. Наприкінці XIX — на початку XX ст. сформувався модернізм, що згодом поступився постмодернізму. У сучасний період в українській літературі простежуються цікаві новітні явища.

Важливою ознакою літературного процесу є його *нерівномірність* у різних країнах. Наприклад, доба Відродження (Ренесансу) найраніше почалася в Італії — у XIII—XIV ст., а завершилася в XV—XVI ст., коли в інших європейських літературах тільки починалася.

Напрям і течія — складники літературного процесу. У літературному процесі виокремлюють літературні напрями і течії, які дають змогу визначити подібні явища в межах різних національних літератур і в певних періодах. Український літературознавець Дмитро Наливайко назвав у літературному напрямі такі складники, як суспільно-історична основа і спільність мистецьких принципів. За його словами, у відповідних художніх формах реалізується «ядро умонастроїв епохи».

Публічна бібліотека «Книжковий куб», м. Веймар (Німеччина). Сучасне фото

У межах літературних напрямів інколи на основі єдиних творчих підходів митців/мисткинь формуються різні течії. Ці підходи стосуються і змісту, і форми творів. Кожна літературна течія характеризується своїм стилем, проте для них усіх спільними є певні стильові домінанти в межах напряму.

Художні напрями й течії в літературному процесі не «ізольовані», їхні ознаки можуть накладатися одна на одну, і це зумовлює складність літературного процесу. У творчості одного письменника/письменниці виявляються елементи різних напрямів або течій (наприклад, Й.-В. Ґете, Ф. Шиллер, І. Котляревський, Т. Шевченко, Леся Українка та ін.).

Теорія літератури

Літературний процес — розвиток літератур різних народів, який характеризується певними закономірностями на кожному етапі від давнини до сучасності.

Літературна епоха (доба) — сегмент (етап, частина) літературного процесу, якому притаманні певні тенденції та закономірності. Вона окреслює вирішальні моменти в історії літератури/літератур.

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. У чому сутність літературного процесу?
2. Назвіть його основні ознаки.

Аналіз та інтерпретація

3. Які чинники впливають на розвиток літературного процесу?

Творче самовираження

4. Намалюйте схему «Літературний процес у Європі та в Україні». Які епохи є спільними?

Цифрові навички

5. За допомогою інтернету дізнайтеся про негативні чинники, що перешкоджали вільному розвиткові літературного процесу та діяльності українських перекладачів в Україні у XX ст. Наведіть приклади.

Дослідження і проєкти

6. Дослідіть розвиток літературного процесу в країнах Європи, Америки, Азії (1—2 країни за вибором). Підготуйте повідомлення і презентацію.

Життєві ситуації

7. Поділіться думками й враженнями про розвиток сучасного літературного процесу в Україні та світі. Які явища привернули вашу увагу?

check yourself

exercises

games

1

Ідеали античності з нами

Античність — колиска європейської літератури та культури

Дивних багато у світі див,
Найдивніше із них — людина.
Софокл

Як ви розумієте поняття «краса»? Наведіть приклади красивого в житті, природі, мистецтві.

Античність та її хронологічні межі. У глибинах часу приховані дорогоцінні скарби — надбання давньої культури, що стала колискою європейської цивілізації. Без поетів, драматургів, філософів, скульпторів, живописців Давньої Греції і Давнього Риму неможливо уявити світове мистецтво. Античні майстри залишили нам перли Краси і Гармонії, що не втратили свого блиску донині. Що ж таке «античність» і в чому полягає своєрідність цієї доби?

Коринф (Греція). Сучасне фото

Слово «античний» з латинської мови означає «давній». Його вживають лише тоді, коли йдеться про історію, культуру та літературу Давньої Греції (її ще називають Еллада) і Давнього Риму. Отже, *античність* — це сукупність надбань давніх греків і римлян, яка становить фундамент європейської культури.

Хронологічні межі охоплюють період приблизно з VIII ст. до н. е. до V ст. н. е. Найдавніші пам'ятки, що дійшли до нас, датовані VIII—VII ст. до н. е. Це героїчні поеми «Іліада» та «Одіссея», авторство яких приписують легендарному співцеві Гомеру. В основу змісту цих творів покладено образи і сюжети давньогрецької міфології, яка в усній традиції існувала впродовж кількох століть.

Поняття «антична література» об'єднує літературні здобутки Давньої Греції і Давнього Риму. Давньогрецьку літературу (найдавнішу) творили давньогрецькою мовою, а її появі передував тривалий період розвитку фольклору та міфології. Давньоримська література виникла на п'ять століть пізніше і створена латиною. Грецькі міфи дали поштовх для розвитку римської міфології. Однак давньоримська література має свою самобутність.

Шляхи розвитку давньогрецької і давньоримської літератур подібні — обидві вони ґрунтуються на міфології. У II ст. до н. е. Давня Греція увійшла до складу Римської імперії, що зумовило зближення римської і грецької культур. А в IV—V ст. у зв'язку із занепадом Римської імперії припинився і розвиток античної літератури. Але античність не є мертвою, бо здобутки античних майстрів живили наступні літературно-культурні епохи.

Як розуміли людину і світ у добу Античності? Людина посідає центральне місце у творах античного мистецтва. Особистість була для давніх митців носієм розуму й гармонії. Вони утверджували її цінність, вірили у великі можливості для досягнення досконалості. У людських

Ніка Самофракійська.
Статуя.
II ст. до н. е.

образах були найчастіше втілені боги та міфологічні герої, що відображали розуміння митцями/мисткинями будови світу, явищ природи, людської сутності, добра і зла. За часів античності сформувалися уявлення про такі духовні цінності, як громадянський обов'язок, доброчесність, краса та ін.

В античний період виникло поняття *калагатія* (або *калокагатія*), що в перекладі з грецької означає «прекрасний і добрий». Фізичну красу людини тісно пов'язували з духовною досконалістю і гармонією. Таким був ідеал людини того часу.

Цікаво, що до Олімпійських ігор у Давній Греції не допускали людей, котрі чимось заплямували свою честь. Олімпійці мали бути фізично і морально бездоганними, оскільки не можна ображати ганебними вчинками богів, заради яких проводили змагання.

У добу Античності люди уявляли світ як складне поєднання різних сил: з одного боку, природних та історичних, а з іншого — стихійних і божественних. Особистість, згідно з віруваннями того часу, нерідко залежала від фатальних обставин і волі богів. Проте людина не була абсолютно безвольною. Вона мала власну моральну позицію. Мужньо долаючи обставини, персонажі йшли на страждання і смерть заради виконання громадянського обов'язку, справедливості й честі. Такими постають Прометей, Ахілл, Гектор, Еней, Одіссей, Ясон та ін.

Ще одним складником античної концепції людини і світу є поняття *катарсис* — очищення людської душі від люті, ненависті, жаху, через глибоке співпереживання досягнення гармонії та мудрості. Дух гіркого й мужнього просвітлення, духовного прозріння (тобто катарсису) визначає гуманістичний пафос античності.

Люди часів античності боялися смерті, вважаючи, що «смерть є зло, помирали б і боги, якби благом для них смерть була», — писала давньогрецька поетеса Сапфо. Але й примітивного, рабського животіння вони

presentation

Фонтан зі статуєю Аполлона, м. Версаль (Франція). Сучасне фото

не сприймали. Тому античним персонажам більше до душі був короткий, але звитяжний вік. Давні греки й римляни любили життя в усіх його проявах: уміли тішитися життєвими благами, дружити, кохати і водночас палко захищали свій народ, свободу, право на самостійне існування. У цю епоху люди намагалися надати життю високого, героїчного і світлого сенсу, а це притаманно тільки духовно розвинутій цивілізації.

Як розуміли красу в епоху Античності?

Філософ і теоретик літератури Арістотель писав про те, що прекрасне полягає у визначеному «порядку», «відповідності й співрозмірності» всіх елементів. Тобто мистецький витвір мав бути майстерно впорядкованим, усі його компоненти взаємопов'язані та взаємозумовлені. А ще він мав бути цілісним, пропорційним і раціональним (ґрунтуватися на засадах розуму). Пропорції людського тіла, гармонія людини — основа всіх античних творів. Людина і світ постають у шедеврах античності в реальному бутті, у матеріально-чуттєвому сприйнятті. Люди і боги в них мешкали разом, були подібні й залежали одне від одного.

У добу Античності виникло поняття *золотий перетин*, що позначає таке співвідношення частин цілого, яке створює вищий прояв його структурної та функціональної досконалості. Це поняття запровадив математик Піфагор, слідом за ним використали його Платон, Евклід та інші мислителі, які прагнули знайти універсальну формулу краси. А поет Горацій дав життя вислову *золота середина* стосовно людини, яка уникає крайнощів і віддає перевагу поміркованості.

Храм Зевса Олімпійського, м. Афіни. Сучасне фото

Давні олімпійці. Бронза. XVIII ст.

Храм Парфенон, м. Афіни (Греція).
V ст. до н. е.

Вільям Райнкарт. Народження Аполлона і Артеміди. Статуя. 1872 р.

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. У чому сутність античності?
2. Назвіть хронологічні межі та складники античності.
3. Розкрийте уявлення про людину і світ у добу Античності.

Аналіз та інтерпретація

4. Як ви розумієте поняття «калагатія» і «катарсис»? Чи потрібні вони в наш час?

Творче самовираження

5. Створіть схему «Ідеали античності».

Цифрові навички

6. За допомогою інтернету підготуйте повідомлення на тему «Історія одного шедевру античності».

Дослідження і проєкти

7. Дослідіть імена богів і богинь (5—7) у давньогрецькій та давньоримській літературі. Напишіть відповідності, наприклад: Зевс (грец.) — Юпітер (рим.) і т. д. Доберіть світлини й підготуйте презентацію. Розкажіть про сфери, за які відповідали боги/богині.

check yourself

exercises

games

Життєві ситуації

8. Відшукайте в довідковій літературі або інтернеті 3—4 афоризми античних митців/мисткинь або філософів. Прокоментуйте і розкрийте їхню актуальність у наш час.

Давньогрецька міфологія

Є три види невігластва: не знати нічого, знати погано те, що знають усі, і знати не те, що варто було б знати.

Цицерон

Як ви розумієте поняття «міф»? Чи може створити міф одна людина?

З чого починається культура Давньої Греції? Звісно, з грецьких міфів. Міфи відображали уявлення *еллінів* (так називали давніх греків) про світ, добро і зло, життя і смерть, природні явища, а також містили роздуми про людину, її призначення і зв'язок з різними сферами буття. Міфи є багатозначними, тому кожне покоління прочитує їх по-своєму.

Невідомий художник. Аргонавти на кораблі. XIX ст.

Ф. Сендіс. Медея. 1878 р.

Основні цикли грецьких міфів

1. Про створення світу і походження богів.
2. Про героїв.
3. Про пригоди аргонавтів.
4. Про Троянську війну та її учасників/учасниць (троянський цикл).
5. Про місто Фіви (фіванський цикл) та ін.

Міфи про створення світу і походження богів відтворено в текстах Гомера та Гесіода. Боги, згідно з уявленнями давніх греків, відрізнялися від людей тим, що були безсмертними, могутніми й здатними творити чудеса. Зевс керує всім, що є на землі й на небі, Аїд — підземним царством; Аполлон — бог сонця і покровитель мистецтва; Афіна — богиня мудрості, справедливості, а також покровителька війни оборонної, втілює мужність і хоробрість, веде своїх улюбленців до звитяги.

У міфах про героїв ідеться про персонажів, які прославилися своїми подвигами, — Прометей, Персей, Сізіф, Геракл та ін. Багато з них має божественне походження або залежить від волі богів. В образах героїв утілено уявлення еллінів про людські чесноти.

Захопливі *мандрівки й пригоди аргонавтів* на чолі з Ясоном у пошуках золотого руна взято за основу сюжетів відповідного циклу міфів. Цей знаменитий похід оспівано в поезії Аполлонія Родоського, Піндара, Овідія, у трагедії Евріпіда «Медея».

presentation

Кадр із кінофільму «Ясон і аргонавти» (режисер Нік Віллінг, США, 2000)

Кадр із кінофільму «Антігона» (режисери Жан-Марі Штрауб, Даніель Ює, Німеччина, 1992)

Троянський цикл міфів сягає егейської доби, або, як її називали, крито-мікенської культури (III—II тис. до н. е.). Давньогрецькі співці — аеди і рапсоди — з уст в уста, з покоління в покоління передавали пісні про події легендарного минулого в Іонії, про похід на Трою (або Іліон — звідси назва «Іліада» Гомера). Так виникали міфи про історичні події, які відображено в поемах Гомера («Іліада» й «Одіссея») і Вергілія («Енеїда»).

Фіванський цикл міфів пов'язаний з містом Фіви (семибрамне). У IV ст. н. е. це місто було важливим політичним центром Давньої Греції. У цьому циклі йдеться про таких персонажів, як цар Едіп, Антігона, Алкмеон, а також про успішний похід епігонів (нащадків героїв) проти Фів. Відгомін фіванського циклу простежується у творах Гомера (поема «Одіссея»), Софокла (трагедії «Едіп-цар», «Антігона»), Есхіла (трагедія «Семеро проти Фів») та ін.

Міфи троянського циклу

Троя — місто, яке реально існувало у XII ст. до н. е. на півночі Малої Азії (нині територія Туреччини). Відповідно до міфів, заснував Трою Іл, правнук сина Зевса Дардана і богині Електри. Тому це місто в давнину називали ще *Іліон*. Є історичні свідчення, що Троянська війна відбулася між ахейськими (грецькими) племенами та мешканцями Трої приблизно 1250 р. до н. е. Імовірно, вона була спричинена економічним суперництвом між греками і троянцями. Але, згідно з міфами, війну між греками і троянцями зумовили космічні події й воля богів. Троя

Колони давнього храму, м. Фіви (Греція). Сучасне фото

Руїни на місці легендарної Трої (Туреччина). Сучасне фото

була дуже могутня, тому грецьке військо мало подолати значні труднощі в боротьбі з троянцями.

1. *Прослухайте авдіотекст. Хто заснував Трою? Хто з богів/богинь допомагав місту?*
2. *Чи добре була укріплена Троя?*

audio

«ПАРІС ВИКРАДАЄ ЄЛЕНУ»

Що ж стало причиною Троянської війни? Згідно з міфами, Земля, знемагаючи від непосильного тягаря людського населення, звернулася до Зевса з проханням скоротити людський рід. І Зевс вирішив допомогти Землі, замисливши для цього війну між греками і троянцями. Як же Зевсові вдалося здійснити свій намір? Пелей, цар Фессалії, брав шлюб із Фетідою, дочкою морського царя Нерея. На весілля зібралися всі боги, крім богині чвар Еріди, яку забули запросити. Ображена Еріда вирішила помститися богам. Вона кинула їм золоте яблуко з написом «Найвродливішій». На нього претендували три богині: Гера (дружина Зевса), Афіна Паллада (дочка Зевса, богиня війни і ремесел) та Афродіта (дочка Зевса, богиня вроди і кохання). Між ними виникла суперечка, бо кожна вважала, що має право володіти золотим яблуком. Тоді Зевс наказав Парісові, синові троянського царя Пріама, розв'язати цю суперечку. Паріс присудив яблуко Афродіті, яка пообіцяла віддати йому найвродливішу

presentation

Д.-Г. Россетті. Єлена.
1863 р.

Ж.-Л. Давід. Паріс і Єлена.
1788 р.

з усіх смертних жінок — прекрасну Єлену, дружину царя Спарти Менелая. Єлена закохалася в Паріса. Коли Менелай поїхав, Паріс викрав її і привіз додому, до Трої, але по дорозі могутній бог моря Нерей провістив загибель Парісові та всій Трої.

ПАРІС ВИКРАДАЄ ЄЛЕНУ

Відшукайте в тексті міфу слова, що характеризують емоційний стан Кассандри. Як ви гадаєте, чому ніхто не зважав на її пророцтво?

Збігло багато днів, відтоді як повернувся Паріс у дім батька свого Пріама... Але Афродіта сама нагадала йому про прекрасну Єлену й допомогла своєму улюбленцеві збудувати чудовий корабель, і він зібрався вже відплисти в Спарту, де жила кохана... Він зійшов на корабель і вирушив у далеку дорогу по безкраїх морських просторах. Розпач охопив Кассандру, коли побачила вона, як віддалявся швидкий корабель Паріса від рідних берегів. Піднявши руки до неба, вигукнула віща Кассандра:

— О горе, горе великій Трої і всім нам! Бачу я: охоплений полум'ям священний Іліон, скривавлені лежать розбиті вщент його сини! Я бачу: ведуть у неволю чужинці нещасних троянських жінок і дівчат!

Так вигукувала Кассандра, проте ніхто не зважив на її пророцтво. Ніхто не зупинив Паріса. А він плив усе далі й далі. Знялася на морі страшна буря. Не спинила й вона Паріса. (...)

Причалив Паріс і вийшов зі своїм другом Енеєм на берег. Радо привітав Менелай Паріса та Енея. На честь гостей приготував він щедру трапезу. Під час цієї трапези побачив Паріс прекрасну Єлену. Сповнений захоплення, дивився він на неї, милуючись її неземною красою. Вразила краса Паріса і Єлену — він був дуже гарний у своєму розкішному східному вбранні. Минуло кілька днів, Менелаєві треба було їхати на Крит. Від'їжджаючи, просив він Єлену дбати про гостей, щоб нічого їм не бракувало. І гадки не мав Менелай, якої кривди завдадуть йому ці гості.

Коли Менелай поїхав, Паріс одразу вирішив скористатися з його від'їзду. З допомогою Афродіти він умовив ніжними словами прекрасну Єлену покинути дім чоловіка і тікати з ним у Трою. Дала згоду Єлена Парісу. Потай повів Паріс кохану Єлену на свій корабель, викрав він у

---

[1] Кассандра — дочка Пріама й Гекуби. Закоханий у Кассандру Аполлон наділив її даром провіщання, але коли вона зневажила любов бога, він зробив так, що її пророкуванням ніхто не вірив.

express-lesson

П. Рубенс. Суд Паріса. 1635 р.

Менелая дружину, а з нею і його скарби. Усе забула Єлена — чоловіка, рідну Спарту і дочку свою Герміону — заради кохання до Паріса...

Швидко мчав корабель по морських хвилях назад до троянських берегів. Радів Паріс — з ним була найвродливіша зі смертних жінок, Єлена. Аж ось, коли корабель плив далеко від берегів у відкритому морі, зупинив його могутній бог моря Нерей. Він виринув з морської глибини і провістив загибель Парісові та всій Трої. Збентежились Паріс і Єлена, але Афродіта заспокоїла їх і примусила забути це грізне провіщення. Три дні плив корабель під охороною Афродіти спокійним морем. Швидко гнав його попутний вітер. Щасливо прибув він до троянських берегів.

(Переклад Юрія Іванченка)

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Чому Паріс викрав Єлену?
2. Хто з богів/богинь сприяв йому? Чому?

Аналіз та інтерпретація

3. Оцініть вчинки Паріса, Єлени, Менелая. Кому з них ви найбільше симпатизуєте? Поясніть чому.

Творче самовираження

4. Створіть словесний портрет Паріса або Єлени (за вибором). Доберіть ілюстрації або намалюйте їх.

check yourself

exercises

Цифрові навички

5. За допомогою інтернету дізнайтеся, як одягалися давні греки, якими були їхні помешкання. Підготуйте презентацію на тему «На гостину до Паріса та Єлени».

games

Дослідження і проєкти

6. Підготуйте проєкт на тему «Де розташована Троя?». Представте в ньому різні версії щодо існування Трої.

Життєві ситуації

7. Чи можна виправдати коханням вчинки людини?
8. Чи варто заради кохання руйнувати шлюб?

Сучасна екранізація міфу про Трою

Давні греки дуже цінували сильні почуття та вроду жінок, тому кохання до прекрасної цариці Спарти Єлени було вагомою причиною для початку війни. Кохання і війна у свідомості давніх греків були невіддільними. Історики встановили, що цариця Єлена існувала насправді. Її ім'я стало легендою, дівчата й жінки Спарти поклонялися їй як богині. У фільмі режисера В. Петерсена «Троя» (США, 2004) міфічну історію представлено в приватних долях людей, які готові пожертвувати всім заради кохання. Але водночас

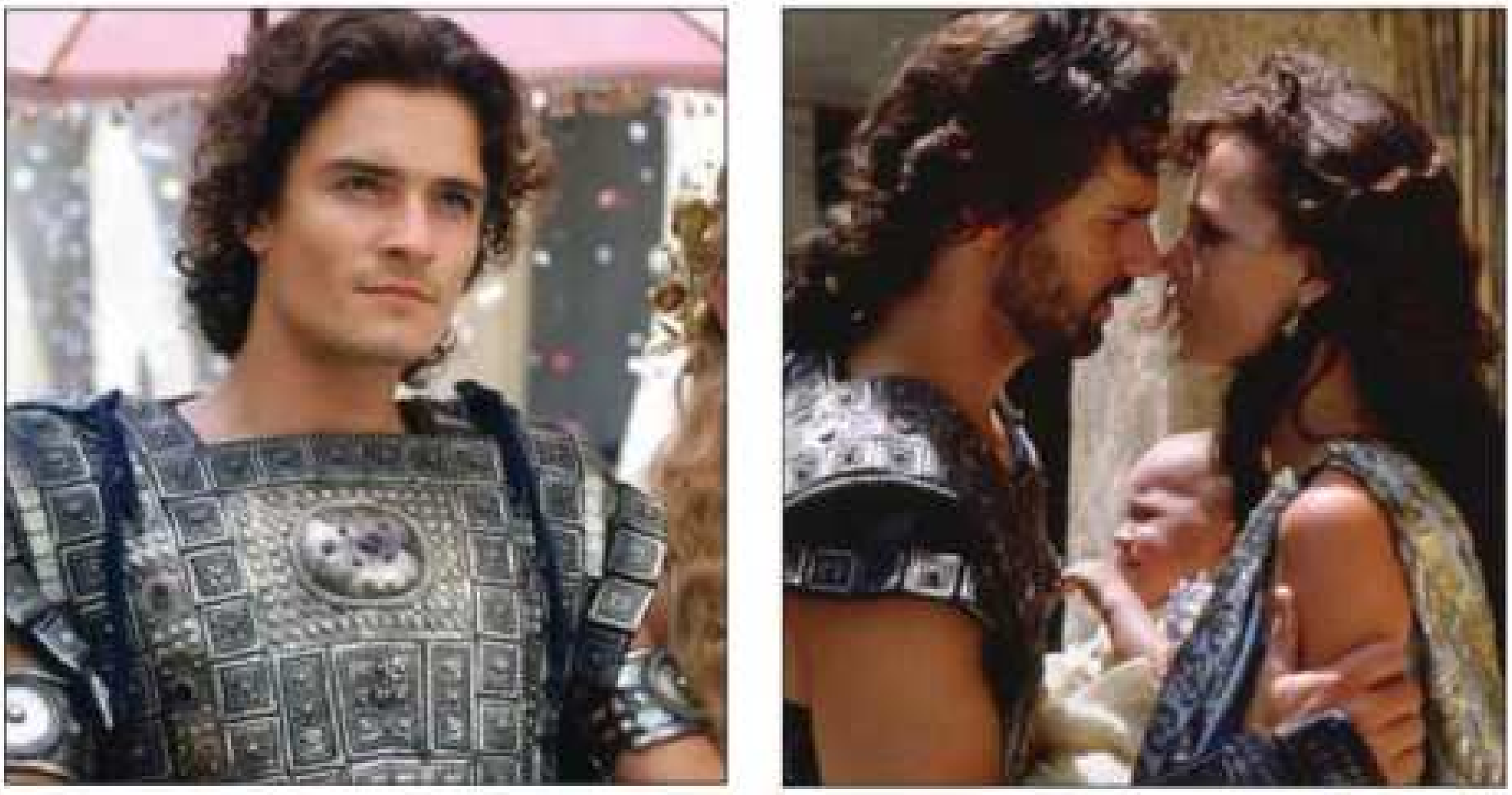

Кадри з кінофільму «Троя» (режисер В. Петерсен, США, 2004)

герої не забувають про свій громадянський обов'язок і полишають коханих, щоб узяти участь у великих битвах.

«СМЕРТЬ АХІЛЛА»

Цар Менелай дуже розсердився на Паріса за викрадення Єлени. Крім того, ображені присудом Паріса, Гера й Афіна теж зненавиділи його, а разом з ним і всіх троянців, і поклялися жорстоко помститися. Брат Менелая, цар Мікен Агамемнон, скликав з усієї Греції славетних царів і героїв, у тому числі хитромудрого Одіссея (царя острова Ітаки) та молодого Ахілла (сина Пелея і Фетіди). Вони вирішили напасти на Трою і визволити Єлену. Величезний грецький флот висадив військо неподалік Трої, і почалася облога міста. Троянська війна точилася без помітних переваг упродовж дев'яти років. У бойових діях брали участь боги й богині, а також герої — Ахілл, Гектор, Одіссей, Менелай, Патрокл та ін.

Ахілл (Ахіллес) — син царя Пелея і морської богині Фетіди. Прагнучи зробити сина невразливим, Фетіда купала його у Стіксі (одна з річок Аїду, воду якої вважали отруйною, тому загартовування в ній Ахілла робило його непідвладним смерті). Ахілл мав єдине вразливе місце — п'яту, за яку його тримала, купаючи, мати. За сприяння Афіни й Гери Ахілл здійснив чимало подвигів у Троянській війні, та все ж таки загинув героїчною смертю біля мурів Трої напередодні її падіння.

Ім'я Ахілла навіки стало символом мужності та героїзму і водночас символом вразливості людини (*ахіллесова п'ята* — крилатий вислів, що означає «слабке місце»).

Кадр із кінофільму «Троя» (режисер В. Петерсен, США, 2004)

К. Вейріер. Смерть Ахілла. Скульптура. XVIII ст.

СМЕРТЬ АХІЛЛА

audio

Зверніть увагу на внутрішній стан Ахілла. Що спричинило його бурхливі емоції?

Страшним гнівом палав Ахілл проти троянців. Він вирішив жорстоко помститися їм за смерть друзів, Патрокла й Антілоха. Як розлютований лев, бився Ахілл, кладучи одного за одним героїв Трої. Кинулись тікати троянці, поспішали заховатися вони за мурами міста. Ахілл переслідував їх. Гнала його невблаганна доля на неминучу загибель.

Він увірвався б у священну Трою, і вона загинула б, якби не з'явився бог Аполлон. Грізно крикнувши, спинив він Ахілла. Та не послухав його Ахілл. Він сам гнівався на бога за те, що багато разів рятував бог-стріловержець від нього Гектора й троянців. Ахілл погрожував навіть богові, що вразить його списом. Невблаганна доля затьмарила розум Ахілла. Він готовий був напасти навіть на бога. Розгнівався Аполлон... Зробившись темною хмарою, для всіх незримий, послав він Парісові стрілу, і вразила вона Ахілла в п'яту, куди тільки й можна було вразити великого героя.

Смертельною була для Ахілла ця рана. Відчув наближення смерті Ахілл. Вирвав він з рани стрілу і впав на землю. Гірко докоряв богу Аполлонові за те, що той згубив його. Знав Ахілл, що без допомоги бога не міг убити його ніхто зі смертних. Ще раз зібрав свої сили Ахілл. Грізний, наче вмираючий лев, підвівся він із землі і вразив ще багатьох троянців. Та ось похололи його руки і ноги. Наближалася смерть. Поточився Ахілл і оперся на спис. Грізно крикнув він троянцям:

— Горе вам, загинете ви! І після смерті буду мститися вам!

Від цього заклику кинулись тікати троянці. Але щодалі слабнув Ахілл. Залишили його останні сили, й упав він на землю... Помер Ахілл.

Кадр із кінофільму «Троя» (режисер В. Петерсен, США, 2004)

Але й до мертвого не насмілювались наблизитись троянці. Потроху перебороли вони страх, і запеклий бій закипів навколо тіла найбільшого з героїв. Наймогутніші герої греків і троянців узяли участь у цьому бою. (...) Не хотів Зевс, щоб оволоділи троянці тілом Ахілла. Підняв могутній Аякс труп і поніс до кораблів, а його захищав Одіссей, відбиваючи троянців, що наступали. (...)

В одному склепі поховали греки Ахілла, Патрокла й Антілоха. Високу могилу насипали греки, далеко її видно було з моря, вона свідчила про велику славу героїв.

(Переклад Юрія Іванченка)

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Хто допоміг Парісові перемогти Ахілла?

Аналіз та інтерпретація

2. Відшукайте в тексті епітети, метафори, порівняння, які характеризують образ Ахілла. Виразно прочитайте і прокоментуйте їх.

Творче самовираження

3. Створіть словесний портрет Ахілла. Доберіть ілюстрації.

Цифрові навички

4. За допомогою інтернету дізнайтеся про бойове вбрання та обладунки давніх греків. Якою зброєю користувався Ахілл?

Дослідження і проєкти

5. Підготуйте проєкт на тему «Друзі й вороги Ахілла».

Життєві ситуації

6. Розкрийте поняття «героїзм». Чи можна назвати смерть Ахілла героїчною? Відповідь поясніть.
7. Кого із сучасників/сучасниць ви можете назвати героями/героїнями? Розкажіть про їхні подвиги заради України.
8. Які героїчні якості ви виховуєте в собі? Чи допомагають вони вам долати труднощі й виклики часу?
9. Хто з ваших рідних, близьких, знайомих здійснив героїчний вчинок? Розкажіть, чи був цей вчинок свідомим.

check yourself

exercises

games

ТРОЯНСЬКИЙ КІНЬ

Троя була могутня й неприступна. Але греки оволоділи нею завдяки хитрості Одіссея. Він наказав спорудити дерев'яного коня, у якому заховалися греки, а вночі вони вилізли з нього, відкрили браму міста й запалили велике вогнище. Так згоріла Троя. Загалом Троянська війна тривала десять років.

Як троянці сприйняли дерев'яного коня? До чого призвела їхня помилка?

audio

(...) З високих мурів Трої обложені бачили незвичайний рух у грецькому таборі. Довго не могли вони зрозуміти, що там таке відбувається. Раптом, на велику радість свою, помітили вони, що з табору греків здіймаються густі клуби диму. Збагнули вони, що греки покинули Троаду. Радіючи, повиходили всі троянці з міста й пішли до табору. Табір справді був покинутий, тільки де-не-де догоряли ще будівлі. (...)

Раптом здивовано спинилися троянці: вони побачили дерев'яного коня. Дивились вони на нього і ніяк не могли здогадатися, що це за дивовижна споруда. Одні з них радили кинути коня в море, а інші — ввезти в місто й поставити на акрополі. Почалася суперечка. Тут перед сперечальниками з'явився жрець бога Аполлона Лаокоон. Він палко почав умовляти своїх співгромадян знищити коня. Певний був Лаокоон, що в коневі сховані грецькі герої, що це якась воєнна хитрість. (...) Та затьмарили боги розум троянців — вони все-таки постановили везти коня в місто. Таким чином мало здійснитись веління долі.

Коли троянці стояли навколо коня, все тісніше обступаючи його, раптом почувся голосний крик. Це пастухи вели зв'язаного полонено-

Дж.-Д. Тьєполо. Троянський кінь. 1773 р.

го. Він добровільно віддався їм у руки. Цей полонений був грек Сінон. (...) Гірко нарікав він, проливаючи сльози, на долю свою. Розповів він вигадану історію, яку придумав для нього Одіссей, щоб обдурити троянців. Сінон розказав, як задумав згубити його Одіссей, (...) але Сінон утік він неминучої смерті. Довго переховувався в густих заростях очерету Сінон, очікуючи, коли відпливуть греки на батьківщину. Коли ж вони відпливли, вийшов він зі свого сховища і добровільно віддався в руки пастухів. Повірили троянці хитрому грекові. Пріам наказав звільнити його і запитав, що означає цей дерев'яний кінь. Тільки цього запитання й чекав Сінон. Заприсягнувшись богами, що говорить він правду, Сінон розказав, що коня залишили греки для того, щоб уласкавити грізну Афіну Палладу, розгнівану викраденням палладія з Трої. Кінь цей, за словами Сінона, буде могутнім захистом Трої, якщо троянці ввезуть його в місто. Повірили троянці Сінонові. Спритно зіграв він роль, доручену йому Одіссеєм.

Ще більше переконало троянців у тому, що Сінон казав правду, велике диво, послане Афіною Палладою. На морі з'явились два дивовижних змії. (...) Виповзли змії на берег біля того місця, де Лаокоон приносив жертву богу моря Посейдонові. З жаху розбіглись усі троянці, а змії кинулись на двох синів Лаокоона і обвились навколо них. Поспішив на допомогу синам Лаокоон, але і його обвили змії. (...) Зробивши свою жахливу справу, змії поповзли геть і зникли під щитом статуї Афіни Паллади.

Загибель Лаокоона ще більше переконала троянців, що вони повинні ввезти дерев'яного коня в місто. (...) Нарешті притягли коня в акрополь. Віща Кассандра жахнулась, побачивши в акрополі коня. Вона віщувала загибель Трої, але сміхом відповіли їй троянці — адже її провіщенням ніколи не вірили. (...)

Сінон устиг уже розпалити велике вогнище біля брами Трої. Це був знак грекам, які заховались за Тенедосом, щоб поспішили вони до

Кадр із кінофільму «Троя» (режисер В. Петерсен, США, 2004)

Кадр із кінофільму «Троя» (режисер В. Петерсен, США, 2004)

міста. Обережно, намагаючись не робити шуму зброєю, повиходили з коня герої... Розсипалися по нічних вулицях Трої греки. Запалали будинки, кривавою загравою освітлюючи Трою, яка мала загинути. На допомогу грекам з'явилися інші греки. Почалася жахлива битва. Троянці захищалися хто чим міг... (...)

З усіх героїв Трої врятувався тільки Еней, який виніс на руках з Трої свого старого батька Анхіза й маленького сина Асканія. (...) Довго палала ще Троя. Клуби диму здіймалися високо до неба. Оплакували боги загибель великого міста. Далеко видно було пожежу Трої. За стовпами диму й величезною загравою вночі дізнались навколишні народи про падіння Трої, що довго була наймогутнішим містом в Азії.

(Переклад Юрія Іванченка)

Символи античності

Завдяки давньогрецьким міфам наша мова поповнилася крилатими висловами, що пов'язані із символами Троянської війни: прекрасна Єлена — дуже вродлива жінка; яблуко розбрату — предмет суперечок, ворожнечі; троянський кінь — хитрий, підступний задум; ахіллесова п'ята — вразливе місце та ін.

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Розкажіть про хитрий план греків. Хто його придумав?
2. Хто попереджав троянців про загибель Трої?
3. Яка роль Сінона у здійсненні цього плану?

Аналіз та інтерпретація

4. Чи був у троянців шанс урятуватися? Доведіть.

Творче самовираження

5. Опишіть падіння Трої.
6. Складіть 1—2 речення з крилатими висловами, які пов'язані із символами Троянської війни: *троянський кінь*, *яблуко розбрату*, *прекрасна Єлена* та ін.

Цифрові навички

7. Подивіться один із фільмів за мотивами троянських міфів. Підготуйте про нього пост для соцмереж. Обговоріть екранізацію.

Дослідження і проєкти

8. *Робота в групах.* Створіть презентацію «Персонажі троянських міфів в образотворчому мистецтві».

Життєві ситуації

9. Чого навчають герої та героїні давньогрецьких міфів? Які ідеї та цінності втілено в них?

check yourself

exercises

games

Роди і жанри античної літератури

З безмірно багатої греко-римської літератури лишилися лише нужденні відломки та шматочки, але вони мали силу обновити європейську людність... Вони й досі не перестали заплідняти нашого духу й творять непохитну основу нашої цивілізації.

Іван Франко

Підготуйте повідомлення про визначні пам'ятки Давньої Греції й Давнього Риму (1—2 за вибором). Яке враження вони справили на вас?

Етапи давньогрецької літератури. У літературі Давньої Греції виокремлюють такі етапи й періоди:

1. Архаїчний етап (до VII ст. до н. е.):
   а) долітературний період (до середини IX ст. до н. е.);
   б) гомерівський період (до VII ст. до н. е.).

2. Класичний етап (VII ст. до н. е. — IV ст. до н. е.):
   а) післягомерівський період (VII—VI ст. до н. е.);
   б) аттичний період (V—IV ст. до н. е.).
3. Елліністичний етап (кінець IV—II ст. до н. е.).
4. Римський етап (середина II ст. до н. е. — IV ст. н. е.).

Героїчний епос Давньої Греції. На архаїчному етапі панувала колективна свідомість, що знайшла відображення в численних міфах, а також у творах героїчного епосу, який мав міфологічну основу. Найкращими взірцями героїчного епосу доби Античності вважають поеми «Іліада» й «Одіссея» Гомера.

Основні ознаки героїчного епосу доби Античності

1. Героїчна ідеалізація далекого минулого.
2. Поєднання реалістичних елементів з міфами.
3. Відображення народних уявлень про добро і зло, життя і смерть, правду і кривду, справедливість і несправедливість.
4. Елементи чарівності (воля богів/богинь).
5. Створення монументальних образів народних героїв — захисників держави й народу.
6. Ідея громадянського служіння, наслідування волі богів/богинь.

Розвиток давньогрецької лірики. У давнину слово і спів були невіддільні одне від одного. До того ж співаки могли танцювати й розігрувати різні дійства. Це означало, що мистецтво мало тоді *синкретичний характер*, тобто поєднувало в собі різнорідні елементи. Згодом у давньому мистецтві виокремилися самостійні роди і жанри. Зміст цих понять із

presentation

Воїни. Розпис на вазі. V ст. до н. е.

часом змінювався. Так, замість звичного для нас терміна *лірика* спочатку існувало поняття *меліка* (від мелос — пісня). А лірикою давні греки називали тільки ті пісні, які виконували в супроводі струнного інструмента — *ліри*. Її винахід приписували богові Гермесу. Давні греки не вважали ліричними такі жанри, які супроводжувалися, наприклад, звуками флейти (скажімо, елегію). Пізніше лірика стала узагальненим поняттям для цілої групи жанрів, а в сучасному значенні — це рід літератури.

Термін «лірика» почали вживати за елліністичної доби античні філософи й поети. Твори, написані *гекзаметром* (вірш шестистопного дактиля), вони називали епосом, а написані іншими поетичними розмірами — лірикою. Залежно від способу виконання віршів — декламація чи спів — античні митці й теоретики виокремлювали *лірику декламаційну* і *пісенну* (мелос). Пісенну лірику поділяли на *хорову* і *сольну* (виконана окремим співцем).

У класичний період давньогрецької літератури відбувся бурхливий розквіт лірики. Видатними представниками мелосу (пісенної лірики) були Алкей, Сапфо, Анакреонт, Піндар, а декламаційної лірики — Тіртей, Архілох, Солон та ін.

Полігімнія. Скульптура. XVIII ст.

Дж.-В. Горвард. За часів Сапфо. 1904 р.

Прослухайте вірш Сапфо «Барвношатна владарко, Афроділо...». Чому лірична героїня звертається саме до цієї богині? Що вона просить у неї?

audio

Давньогрецький театр. Одним із найпопулярніших персонажів міфів Давньої Греції був *Діоніс*. Його ще називали *Вакх* і *Бахус*. Це бог рослинності, родючості, покровитель виноградарства і виноробства, який для давніх греків утілював не тільки силу природи, а й радість і повноту буття.

У Давній Греції існував культ Діоніса, на його честь відбувалися різноманітні імпровізовані дійства, що супроводжувалися співом, танцями, виступами хору. Ці дійства називали *діонісіями*, або *пристрастями Діоніса*. Вони припадали на цикли землеробства, особливо на весну й осінь, коли наставала пора нового селянського року або збирання плодів. Поклоніння Діонісові та іншим богам (Корі, Деметрі) на території Давньої Греції у VII—VI ст. до н. е. зумовило виникнення драми як роду літератури і появу театру.

Основними жанрами давньогрецької драми були *трагедія* і *комедія*.

Першим творцем трагедії вважають поета з Афін *Феспіда*. Якщо спочатку вистави в античному театрі нагадували

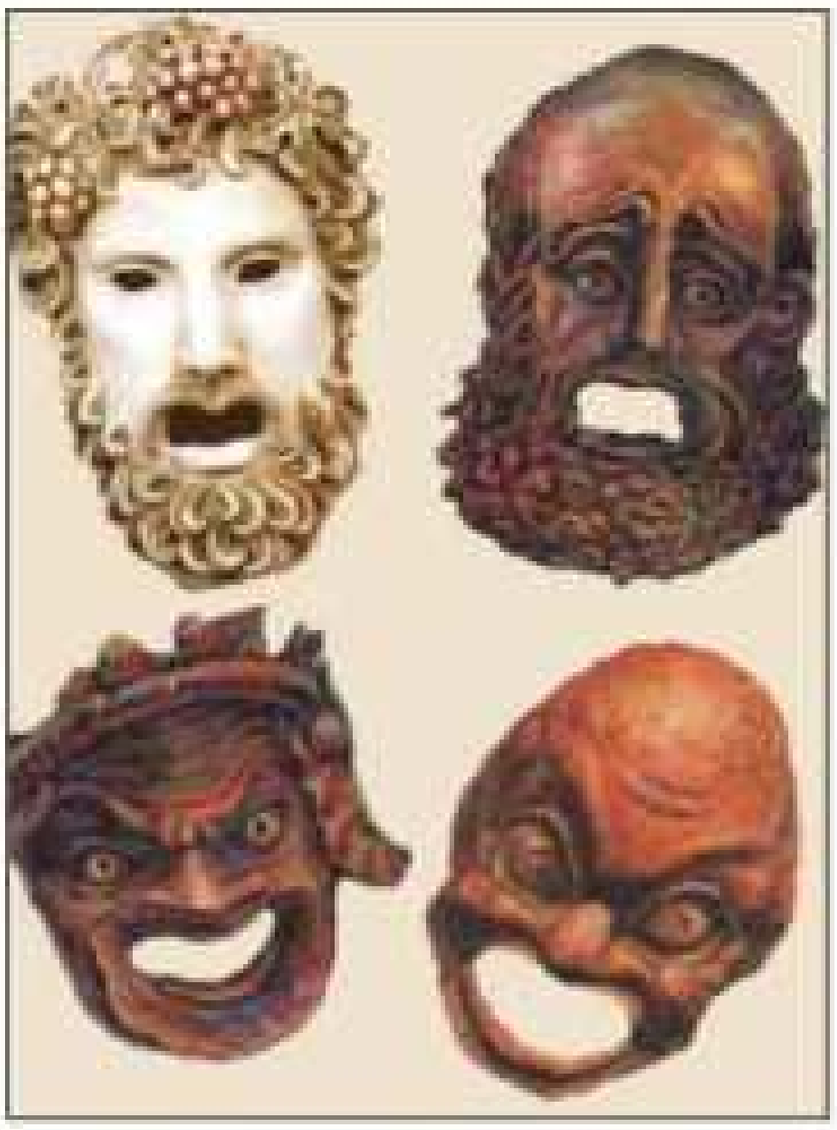

Маски давньогрецького театру

Діонісії. Зображення на амфорі. II ст. до н. е.

перегукування соліста з хором, то драматург *Есхіл*, увівши другого актора, зробив сюжет трагедії динамічнішим і напруженішим. Згодом у змагання з Есхілом вступив *Софокл*, котрий намагався захопити глядачів гостротою дії. А *Евріпід* відтворював міф із позиції тогочасного суспільства, тому переживання його героїв/героїнь були наближені до публіки. До того ж монологи персонажів Евріпіда супроводжувалися музикою, що посилювало враження від сказаного. Такі творчі змагання сприяли розвиткові трагедії.

Комедія почала свій відлік від творчості *Арістофана* на межі V—IV ст. до н. е. Засади комедії було закладено на острові Сицилія, а потім вона утвердилася в Афінах.

Зміст комедії становить не міф або історичне минуле, а реальне життя, актуальні проблеми суспільства. Важливими особливостями давньогрецької комедії були свобода й право автора на висміювання окремих громадян чи негативних явищ. У ті часи комічні персонажі поставали не як індивідуальності, а як певні соціальні типи, що увиразнювалися спеціальними масками акторів. На сцені

Мельпомена — муза трагедії. Скульптура. XVII ст.

Театр, м. Епідавр (Греція). Сучасне фото

з'явилися шахраї, користолюбці, безсоромні чиновники, довірливі дурні, демагоги-філософи та ін. Але в комедіях діяли й позитивні персонажі — прості люди, дрібні землевласники, котрі втілювали уявлення про народну мораль.

У сучасному значенні комедією називають драматичний твір, у якому засобами комічного (гумор, сатира, іронія, сарказм та ін.) розвінчують негативні явища, розкривають смішне в навколишній дійсності чи в людині.

Теорію жанрів трагедії та комедії першим розробив Арістотель у праці «Поетика».

Якими були античні театри?

Давні греки будували театри в найкрасивіших місцях. Тоді не було спеціальних приміщень для вистав, але вже у V ст. до н. е. для них почали будувати спеціальні майданчики. Театр Діоніса в Афінах був розташований просто неба, на схилі Акрополя (верхня частина міста). Цей театр уміщував до сімнадцяти тисяч глядачів (половина населення Афін того часу). Він складався з таких частин: оркестра (місце перед сценою для гри акторів), де були розміщені хор і жертовник богу Діонісові; театрон (місця для глядачів), де в першому ряду стояло крісло для жерця Діоніса; скена (споруда позаду оркестри), де переодягалися актори; проскеній (дерев'яний фасад або особлива декора-

Талія — муза комедії. Скульптура. XVII ст.

Театр Діоніса, м. Афіни. Кінець VI ст. до н. е.

тивна стіна), з обох боків якого були проходи для публіки. За цією схемою будували всі давньогрецькі театри.

Вистави ставили на міфологічні та історичні сюжети. Усі ролі виконували чоловіки, хор теж був чоловічим (від 12 до 15 осіб). Актори виступали в масках і в котурнах (взуття на дуже товстій підошві й високих закаблуках). Котурни давали змогу збільшити зріст актора, зробити його поступ величнішим. А в масках рот був широко відкритий, що створювало ефект рупора. Маски відображали людські почуття — жорстокість, радість, горе, біль тощо.

Особливості літератури Давнього Риму. Римська держава виникла та сформувалася на території Апеннінського півострова. За буйні луки й пасовиська греки назвали цю місцевість *Італією* (тобто «країна телят»). Римська держава існувала майже 500 років.

Особливістю розвитку римської літератури було те, що вона скористалася здобутками давньогрецької культури. Однак, спираючись на давньогрецькі образи, сюжети, мистецькі форми, римляни переосмислювали їх по-своєму. Римській літературі властиві особливий універсалізм і масштабність відтворення подій. Її зміст визначають загальнодержавні ідеали.

У римській літературі формується ідеал людини-громадянина, яка жертовно служить державі, готова заради неї піти в бій і віддати своє життя. Громадянські теми та мотиви є провідними у творах давніх римлян. Водночас вони замислювалися і над філософськими проблемами, їх хвилювали почуття кохання, вірності, печалі.

м. Рим (Італія). Сучасне фото

Тріумфальна арка, м. Рим. Сучасне фото

Етапи римської літератури. Римська література пройшла тривалий шлях розвитку, у якому виокремлюють такі етапи:

1. Література епохи Республіки (до 31 р. до н. е.):
   а) долітературний період (до середини III ст. до н. е.);
   б) період ранньої римської літератури (середина III ст. до н. е. — середина II ст. до н. е.);
   в) література періоду громадянських війн (середина II ст. до н. е. — 31 р. до н. е.).
2. Література епохи Імперії (31 р. до н. е. — 476 р. н. е.):
   а) література ранньої Імперії, або «золотий вік» Августа (31 р. до н. е. — 14 р. н. е.);
   б) «срібний вік» римської літератури (I—II ст. н. е.);
   в) література пізньої Імперії (III—IV ст. н. е.).

Переклад і наслідування грецьких творів — це плідний шлях для римської літератури на раннього етапі. Першим поетом Риму вважають *Лівія Андроніка*, котрий переклав Гомерову «Одіссею» латиною.

Як і в Греції, у Римі розвивався театр. Спочатку драматичні вистави влаштовували тільки під час релігійних свят або у зв'язку з урочистими подіями. Приблизно в IV ст. до н. е. вистави набули світського характеру, актори виступали вже не в храмах, а в спеціальних спорудах. У III—II ст. до н. е. театральні вистави стали невід'ємною частиною суспільного і духовного життя римлян. Серед драматургів тієї доби дуже популярними були *Плавт* і *Теренцій*.

На початку I ст. до н. е. посилилася цікавість до лірики. Сформувалася александрійська школа поезії. У 70—60-ті роки до н. е. виникла «нова школа» (неотеоретиків), яка згуртувалася навколо *Публія Валерія Катона*. Поети писали переважно про кохання, намагаючись відобразити почуття особистості нового часу. Тоді ж напрочуд популярною стала *філософія Епікура*, яка культивувала радощі й насолоди.

Римський форум — центральна площа Давнього Риму. Сучасне фото

Літературу ранньої Імперії (періоду правління Октавіана Августа) називають «золотою добою» римської літератури, бо саме в цей час вона досягла вершин свого розквіту. Октавіан Август установив нову систему правління — принципат (форма державної влади), що проіснував до II ст. н. е. Він проголосив, що відновив Республіку. Ставши принцепсом («перший у принципаті»), зосередив у своїх руках усю владу в Римській державі. Октавіан Август розумів значення художнього слова в суспільстві, тому всіляко підтримував митців.

Октавіан Август. Скульптура. I ст.

У цей період провідне місце в літературі посіла поезія — *епічна* і *лірична*. *Публій Вергілій Марон* прославився як автор трьох визначних творів: «Буколіки», «Георгіки», «Енеїда». Спираючись на досвід Гомера, Вергілій утверджував ідеї Римської держави, прославляв образ героя-громадянина, осучаснював давні міфи.

Квінт Горацій Флакк увійшов у літературу спочатку як автор віршів (*еподів* чи *ямбів*), у яких у жартівливій формі розкривав події реального життя. Водночас він писав і *сатири* (*бесіди*) — твори на філософсько-моральні та естетичні теми. Однак особливо прославився Горацій своїми *одами*,

Театр Помпея. Сучасне фото

кожна з яких містить звернення до божества, певної особи чи групи осіб і побудована у формі монологу або діалогу.

Прослухайте відеотекст оди Горація «До Мельпомени». Про який пам'ятник ідеться у вірші? Що він символізує?

video

Серед ліричних жанрів найпоширенішим у римській літературі був жанр *елегія*. Почесне місце серед творців елегій належить *Публію Овідію Назону*, видатному поетові «золотої доби». Любовні елегії Овідія читали всі — від простих громадян до імператора. Однак головним своїм твором поет вважав «Метаморфози» про перетворення всього живого: людей — на рослини, тварин, зірки, струмки тощо. У «Скорботних елегіях» Овідія втілено велику любов до Риму, до рідної батьківщини.

Теорія літератури

Героїчний епос — збірна назва фольклорних творів різних жанрів, у яких оспівано розум, силу й мужність героїв, воїнів, народних заступників.

Вплив античної літератури на розвиток мистецтва

Давньогрецька література відкриває історію європейських літератур. Такі слова, як «поезія», «музика», «епос», «лірика», «театр», «сцена», «трагедія», «комедія», «драма», «філософія» та інші, — грецького походження. Античну культуру високо цінува-

Твори образотворчого мистецтва на античні теми в будинку-музеї Й.-В. Ґете, м. Веймар (Німеччина). Сучасні фото

ли митці всіх наступних епох. Особливо це стосується гуманістів доби Відродження, які вважали себе спадкоємцями ідеалів античного світу. Античною культурою та літературою захоплювалися і діячі Просвітництва, зокрема Й.-В. Ґете і Ф. Шиллер. Зацікавленість античною спадщиною не згасає і нині.

Фільм про культуру Давньої Греції та Давнього Риму

Як жили давні греки та римляни? Як вони мандрували й воювали? У яких змаганнях брали участь? Як займалися мистецтвом? Про все це йдеться у кінофільмі британського режисера Рідлі Скотта «Гладіатор» (2000). Творці стрічки намагалися бути точними у відтворенні місця подій та антуражу. Вони спиралися на творчість античних майстрів. *Подивіться цей фільм і поміркуйте, що нового ви дізналися про давню культуру, що було цінним для людей доби Античності.*

Кадр із кінофільму «Гладіатор» (режисер Рідлі Скотт, США, Велика Британія, 2000)

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Назвіть етапи й періоди літератури Давньої Греції та Давнього Риму. Які етапи збігаються?
2. Як виник давньогрецький театр? Які елементи античного театру існують у наш час?

Аналіз та інтерпретація

3. Проаналізуйте особливості лірики й меліки.
4. Розкрийте ознаки героїчного епосу.

Творче самовираження

5. Намалюйте схему «Різновиди лірики в добу Античності».
6. Підготуйте виразне читання одного ліричного твору античного автора. Намалюйте ілюстрацію за мотивами твору. Поясніть вибір образів, кольорів, відтінків.

check yourself

exercises

games

Цифрові навички

7. Відшукайте в інтернеті інформацію і підготуйте повідомлення про особливості історичного розвитку та культури Давнього Риму за ключовими словами: *Колізей, форум, театр Помпея, гладіатор, принципат, принцепс, республіка, імперія, легіон, сенат, сенатор, Юлій Цезар, Марк Антоній, Октавіан Август* (1—2 за вибором).

Дослідження і проєкти

8. Підготуйте проєкт на тему «Чим відрізняються театральні вистави в Давній Греції від сучасних вистав?».

Життєві ситуації

9. Уявіть, що ви за допомогою машини часу потрапили в епоху Античності. Що б вас здивувало? Що б вам сподобалося?

Гомер (прибл. VIII ст. до н. е.)

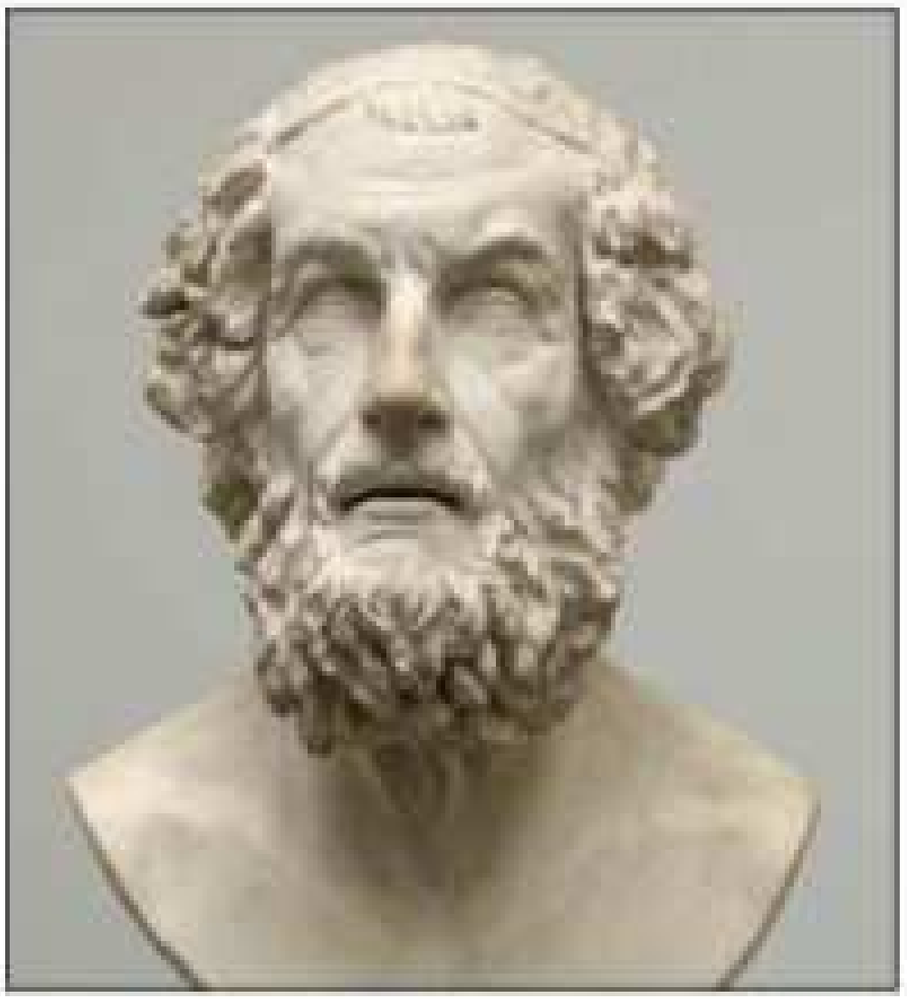

Мертвий з Аїду скоріш вернеться
знов до життя,
Ніж славнозвісне ім'я меонійця
Гомера забудуть,
Ніж його древні пісні кануть
у млу забуття.

Невідомий давньогрецький поет, I ст. до н. е.

За допомогою інтернету з'ясуйте особливості побуту, звичаїв давніх греків періоду Троянської війни. Як тоді відбувалися битви, які обладунки мали герої?

Відомостей про легендарного давньогрецького співця дуже мало. Згідно з переказами, Гомер був сином одного з богів, багато мандрував Грецією, брав участь у військових баталіях. Антична традиція зображує його сліпим (саме слово «Гомер» іноді тлумачать як «сліпий»).

Гомерові приписують багато творів, але найвизначніші з них — епічні поеми «Іліада» й «Одіссея». Тривалий час їх передавали з вуст в уста, тому в цих творах простежується відгомін подій різних епох. Лише в VI ст. до н. е. поеми Гомера були записані в Афінах спеціальною комісією. Ці тексти дійшли до наших днів.

Донині науковці сперечаються, чи справді жив реальний чоловік на ім'я Гомер і чи був він автором визначних творів героїчного епосу. «Гомерівське питання» досі не вирішене, але дослідження «Іліади» та «Одіссеї» дає підстави для висновку про те, що поеми створені Гомером на основі багатої фольклорної традиції.

Ахілл перев'язує пораненого Патрокла. Чаша. Греція. V ст. до н. е.

Поеми Гомера мають важливе художнє значення і водночас є свідченням високого рівня античної цивілізації, відображають особливості давньогрецької культури, вірувань, морально-етичних норм, звичаїв, побуту.

Вплив Гомера на українську культуру

В Україні поеми Гомера відомі з часів Київської держави, а в XVII—XVIII ст. їх вивчали в Києво-Могилянській академії, Львівській братській школі. Мотиви та образи, створені Гомером, використовували у своїй творчості Г. Сковорода, Т. Шевченко, П. Куліш, М. Рильський та ін. Українською мовою найповніші переклади «Іліади» та «Одіссеї» зробив Борис Тен (Микола Хомичевський).

«ІЛІАДА»

«Іліада» як героїчний епос. Поема Гомера є одним із перших зразків античного героїчного епосу, у якому потужно звучить тема боротьби за свій рід, державу; ідеалізовано минуле; реалістичні елементи поєднано з міфами; відображено народні уявлення про добро і зло, життя і смерть, правду і кривду, справедливість і несправедливість. Поемі притаманні широке використання фантастичних прийомів та особливий стиль (повтори, звертання, олюднення явищ і сил природи, постійні епітети, метафори, символи, порівняння) тощо. На основі міфів троянського циклу в поемі «Іліада» створено грандіозну, яскраву картину життя давніх греків і загибелі славної Трої.

Основні події сюжету поеми. Сюжет «Іліади» пов'язаний з історичним фактом — Троянською війною, але історичний факт — лише матеріал для народної фантазії. За міфами, на основі яких створено поему, війну спричинили пристрасті та інтриги богів і людей. У традиційному зачині співець звертається до музи й лаконічно визначає зміст твору, у якому оспівування героїзму поєднане із жалобою за тими втратами, які принесла війна.

У поемі описано той період війни, коли Ахілл, обурений зневагою до його прав з боку царя Агамемнона, котрий очолював військо, відмовився брати участь у боях, сподіваючись, що у скрутному становищі греки (ахейці) будуть змушені визнати свою провину перед ним і спокутувати її.

Греки зазнали великих втрат. Син Пріама (царя Трої) і його дружини Гекуби Гектор героїчно захищав місто. Під час поєдинку від руки Гектора загинув друг Ахілла Патрокл. У розпачі через загибель Патрокла охоплений жагою помсти Ахілл забуває про свою образу. Його відчай безмежний, він палає гнівом проти Гектора — винуватця загибелі друга й побратима.

У смертельному бою зустрічаються герої, кожен із яких є уособленням ідеалу воїна, що увиразнюють художні засоби (гіперболи, епітети, метафори, порівняння, повтори тощо). Спостерігаючи з Олімпу за боєм Ахілла і Гектора, боги дивувалися могутності героїв. У бій втрутилася Афіна, допомагаючи Ахіллу. Аполлон перестав підтримувати Гектора, і він загинув від Ахіллового списа.

Один із найдраматичніших епізодів поеми — таємний візит батька Гектора Пріама в стан Ахілла з проханням віддати йому тіло сина для поховання. У ньому розкрито не тільки страждання батька, а й характерні вірування, звичаї давніх греків (обов'язок перед мертвими). Пріам хотів належно поховати тіло свого сина Гектора — як ге-

presentation

Кадр із кінофільму «Троя» (режисер В. Петерсен, США, 2004)

роя, так його душа могла б потрапити до обителі богів. Горе батька відгукнулося в серці Ахілла, хоча й не одразу. І він віддав Пріамові тіло його сина. Похоронним плачем над тілом убитого Гектора закінчується поема.

Написано «Іліаду» гекзаметром. Пізніше гекзаметр став обов'язковим для епічної поезії.

ІЛІАДА (VIII СТ. ДО Н. Е.)

ПОЕМА

(Уривки)

Двобій Ахілла і Гектора (пісня 22, вірші 140—410)

Де відбуваються події цієї пісні? Як довго тривав бій героїв? За що кожен із них воював?

(...) Так же, як сокіл у горах, з пернатих усіх
найбистріший,
Легко під хмарами гонить сполохану горлицю дику
Й мечеться там на всі боки, а сокіл із клекотом хижим
Швидко її настигає, здобичі прагнучи серцем.
Рвався так Ахілл уперед, та вздовж іліонського муру
З трепетом Гектор, тікаючи, дужими рухав коліньми.

Мимо дозорного пагорба й смоков, овіяних вітром,
Бігли вздовж муру міського обидва шляхом вони битим.
До струменистих джерел вже добігли вони. Дві криниці
Витоки звідти дають течії вирового Скамандру.
Теплою перша струмує водою, і завжди парує

Хмара над нею густа, як дим лісового пожару.
Друга ж і влітку холодним, як лід, струменіє потоком,
Наче той град крижаний або снігу завія студена.
Поряд із ними — просторі, обкладені каменем гладко,
Гарні водойми, що в них блискуче вбрання своє мили

Жони прекрасні хоробрих троян та їх доньки вродливі
В мирні часи, як сюди не приходили вої ахейські.
Мимо промчали вони, той — рятуючись, той —
здоганявши.

Сильний попереду мчав, настигав же, як вихор, багато
Дужчий від нього, — не бик-бо жертовний,
не шкура бичача
Ціллю була їм, як це в бігових перегонах буває, —
Тут же ішлося за Гектора душу, впокірника коней.
Як в бігових перегонах, змагання мету обминувши,
Однокопитні проносяться коні, й їх жде нагорода —
Мідний триніг або жінка — на шану померлого мужа, —
Так вони тричі оббігли навколо Пріамове місто
В дужім бігу, аж стали дивитись на них і богове.
Отже, почав тоді мовити батько людей і безсмертних:
«Горе! На власні очі я гнаного круг Іліона
Любого воїна бачу, журбою за Гектора тяжко
Серце моє засмутилося! Скільки биків круторогих
Він на ущелинах Іди в верхів'ях і високоверхій
Трої мені попалив! Сьогодні ж Ахілл богосвітлий
Гониться швидко за ним круг священного міста Пріама.
Отже, богове, подумайте й пильно тепер обміркуйте,
Чи врятувати від смерті його, чи дозволить Пеліду
Все ж подолать його, хоч він великою доблестю славен».
В відповідь мовить йому ясноока Афіна:
«Батечку наш темнохмарний, о що ти сказав, громовладче!
Смертного мужа, якому давно вже приречена доля,
Від неминучої смерті хотів би ти все ж увільнити.
Дій, як волієш, та ми, усі інші боги, з цим не згодні».

Кадр із кінофільму «Троя» (режисер В. Петерсен, США, 2004)

Відповідаючи, так їй сказав на це Зевс хмаровладний:
«Трітогенеє, дитя моє любе, не бійся! Хоч часом
І не ласкаво я мовлю, до тебе я завжди прихильний.

Зробиш, як розум підказує, хай тебе це не спиняє».
Те, що він мовив Афіні, було і самій їй до серця,
Кинулась швидко вона із високих вершин олімпійських.
А прудконогий Ахілл безустанно за Гектором гнався.
Наче на оленя юного пес по узгір'ях полює,
Вигнавши з лігва, й жене по ярах та ущелинах диких,
Той, хоч умкне на хвилину, у хащах густих затаївшись,
Пес по сліду його знайде й женеться за ним, поки схопить.
Так від Пеліда не міг прудконого й Гектор умкнути.
Скільки не кидався він, щоб Дарданської брами добігти

І заховатись під захистом міцно збудованих мурів,
Де б і трояни його захистили, стріляючи зверху,
Стільки й Пелід забігав наперед і на голу рівнину
Знов одганяв його, сам же міської тримався твердині.
Як уві сні не впіймать чоловікові іншого мужа —

Ані цей утекти, ані той наздогнати не може, —
Так ні настигнуть Ахілл, ані Гектор не міг і умкнути.
Як пощастило б од Кер ухилитись йому і від смерті,
Коб Аполлон дальносяжний востаннє йому не з'явився
На допомогу, надавши снаги й підбадьоривши ноги?

Воям ахейським кивав головою Ахілл богосвітлий
Ратищ на Гектора довгих і стріл гірких не метати,
Щоб не здобув би хто слави, а він тоді б другим лишився.
А як обидва вони до джерел учетверте добігли,
Батько безсмертних богів, терези золоті натягнувши,

Кинув на шальки два жереби довгопечальної смерті —
Гектора, коней баских упокірника, й другий — Ахілла,
І посередині взяв. Долі Гектора день похилився,
Вниз, до Аїду пішов, — Аполлон одвернувся од нього.
До Пелеона ж богиня прийшла, ясноока Афіна,

Та, перед ним зупинившись, промовила слово крилате:
«Зевсові любий Ахілле ясний! Сподіваюся, нині
До кораблів принесемо з тобою велику ми славу,

Гектора, хоч який він неситий в бою, подолавши.
Не пощастить відтепер йому більше від нас ухилятись,

Не допоможе і Феб[1] дальносяжний, хоч як би старався
Й повзав би в Зевса в ногах, у егідодержавного[2] батька.
Тож зупинись на часину й спочинь! А сама я подамся
До Пріаміда й схилю його вийти на бій із тобою».
Так говорила Афіна, і радо Ахілл їй скорився.

От зупинивсь він і сперся на ясен свій мідяногострий.
І до божистого Гектора миттю вона поспішила,
Постать Дейфоба[3] прибравши і голос його неослабний,
Та, перед ним зупинившись, промовила слово крилате:
«Любий, як тяжко Ахілл утісняє тебе прудконогий,

Гонячи швидко навкруг священного міста Пріама.
Отже, спинімось, заждім його й будемо вдвох боронитись!».
В відповідь Гектор великий промовив їй шоломосяйний:
«Тож і раніше мені, Дейфобе, ти був найлюбіший
З рідних братів моїх, котрих Гекуба й Пріам породили.

Нині ж тебе я повинен тим більш поважати душею,
Що, мене в скруті на власні побачивши очі, ти зважився
Вийти з-за мурів, тоді як інші за ними сховались».
В відповідь мовить йому ясноока богиня Афіна:
«Любий мій брате! Наш батько, й шановна матінка наша,

Й товариші всі один перед одним уклінно благали
В місті лишитись: таким-бо вони переповнені страхом!
Тільки ж за тебе тривогою там моє серце смутилось.
Ну-бо, сміливо ставаймо до бою й списів не щадімо
В січі завзятій, — побачимо ще, чи Ахілл прудконогий

Нас повбива й поволочить озброєння наше криваве
До кораблів глибодонних, чи ти його списом здолаєш!».
Мовила так і підступно його повела за собою.
А як, один проти одного ставши, зійшлись вони близько,
Перший Ахіллові Гектор сказав тоді шоломосяйний:

---

[1] Феб («осяйний») — одне з численних імен Аполлона.

[2] Зевс егідодержавний — у давні часи егідою називали Зевсову зброю у вигляді бурі з громом та блискавицею, якою він завдавав страху ворогам. Звідси і походить вираз «під егідою», тобто «під захистом».

[3] Дейфоб — найулюбленіший брат Гектора.

«Більш я не буду, Пеліде, як досі, тебе уникати.
Тричі оббіг я Пріамове місто священне, не сміявши
Стріти твій напад. А зараз дух мій мене спонукає
Стати грудьми проти тебе — здолаю чи смертю загину.
Але звернімось до вічних богів: вони кращими будуть

Свідками нам і нашу пильніше доглянуть умову.
Не оскверню я тебе, коли над тобою звитягу
Дасть мені Зевс, і душу із тіла твого відберу я.
Тільки славетне озброєння з тебе зніму я, Ахілле,
Тіло ж ахеям верну. Так само зі мною ти вчиниш».

Глянув спідлоба і мовив до нього Ахілл прудконогий:
«Не говори мені, Гекторе клятий, про жодні угоди!
Як не бува між людьми і між левами клятв непорушних,
Як між вовками й ягнятами згоди не буде ніколи,
А без кінця споконвік одне з одним вони ворогують.

Так і між нами не буде любові, не бути ніяким
Клятвам нерушним, аж поки один з нас чолом не поляже
Й крові його Арей не нап'ється, боєць войовничий.
Всю спогадай свою доблесть. Слід нині тобі особливо
Списником бути несхибним і дужим бійцем войовничим.

Більше тобі не втекти. Незабаром Паллада Афіна
Списом моїм подолає тебе. Спокутуєш нині
Сум мій по друзях моїх, повбиваних лютим тобою!».
Мовивши так, розмахнувсь і свого довготінного списа
Кинув, та вгледів його й ухилився осяйливий Гектор,

Кадр
із кінофільму
«Троя»
(режисер
В. Петерсен,
США, 2004)

Вчасно присів, і спис мідногострий, над ним пролетівши,
В землю уп'явся. Вирвавши спис той, Паллада Афіна
Потай від Гектора, люду вождя, повернула Ахіллу.
Гектор тоді бездоганному сину Пелея промовив:
«Схибив ти! Видно, усе ж таки, богоподібний Ахілле,
Ти не від Зевса дізнався яро долю мою, як хвалився.
Був балакун ти, словами готовий мене ошукати,
Щоб з переляку я сили позбувся й снаги бойової!
Не утікатиму я, не вженеш мені списа у спину!
Прямо іду проти тебе, проймеш мені груди, як тільки

Дасть тобі бог. А тим часом і сам ти мого стережися
Мідного списа. Бодай би цілком ти прийняв його в тіло!
Легшою стала б, напевно, війна й для троян із твоєю
Смертю. Для них-бо усіх найбільше являєш ти лихо!».
Мовивши так, розчахнувсь, і свого довготінного списа

Кинув, і прямо у щит Ахіллові вцілив несхибно.
Але далеко одскочив той спис од шита. І розсердився
Гектор, як глянув, що спис пролетів із руки його марно.
Став він, збентежений: іншого-бо не було в нього списа.
Голосно він бідолашного став Дейфоба гукати,

Щоб йому ратище дав, а того не було уже й близько.
Все зрозумів тоді Гектор, і так він до себе промовив:
«Горе мені! Мабуть, справді до смерті боги мене кличуть!
Я-бо гадав, що герой Дейфоб недалеко від мене.
Він же за мурами, в місті, й мене обманула Афіна!

Кадр
із кінофільму
«Троя»
(режисер
В. Петерсен,
США, 2004)

Ось вже зловісна наблизилась смерть, і нікуди від неї
Не утекти. Як видно, давно уже це до вподоби
Зевсу й його дальносяйному синові, котрі раніше
Допомагали мені. І от доля уже настигає.
Але нехай уже не без борні, не без слави загину,

Діло зробивши велике, щоб знали про нього й потомки!».
Мовивши так, він з піхов загострений вихопив меч свій.
Довгий, важенний, що при стегні його дужім був завжди,
Зцулився і кинувся, наче орел той високолетний,
Що на рівнину раптово із темної падає хмари

Ніжне ягнятко вхопити або полохливого зайця, —
Кинувся так же і Гектор, підносячи гострий меч свій.
Так же й Ахілл тоді з серцем, сповненим буйної сили,
Кинувся, груди могутні щитом прикриваючи круглим
Гарного виробу, а на чолі красувався блискучий,

Міддю окутий шолом, розвівалась над ним золотиста
Грива густа, що вправив Гефест її щільно у гребінь.
Так же, як сяє між зір незліченних у темряві ночі
Геспер[1], що в небі немає від нього яснішої зірки,
Сяяло так і відточене вістря на списі Ахілла,

Що у правиці стрясав ним, готуючи Гектору лихо
І виглядаючи, де б йому ніжне уразити тіло.
Але ховалося тіло вождя під озброєнням мідним,
Славним, здобутим, коли подолав він Патроклову[2] силу.
Там лиш, де кості ключиці поєднують шию з плечима,

Горло біліло, — найшвидше душі там сягає загибель, —
Саме туди своїм списом ударив Ахілл богосвітлий,
І пройняло його вістря те ніжную шию навиліт.
Мідноважкий не пробив, проте, Гектору ясен горлянки,
Щоб у розмові з Пелідом мінятися міг він словами.

В куряву впав він, і крикнув, зрадівши, Ахілл богосвітлий:
«Гекторе, вбивши Патрокла, — невже врятуватись самому

---

[1] Геспер — божество вечірньої зірки, найпрекраснішої із зірок (планета Венера).

[2] Патрокл — соратник і товариш Ахілла в Троянській війні, знаменитий своїм мистецтвом у керуванні колісницями. Переслідуючи в одній із битв троянців до самих стін Трої, загинув від руки Гектора.

Ти сподівався? Й мене не страшився, бо я був далеко?
Дурню ти! На допомогу йому набагато сильніший
Ззаду, поміж кораблів глибодонних, товариш лишався —

Я, що коліна розслабив твої! Тебе розтерзають
Птахи з ганьбою і пси, а його поховають ахеї».
Весь знемагаючи, Гектор одрік йому шоломосяйний:
«Задля твоєї душі, і колін, і батьків твоїх рідних.
Псам, я благаю, не кидай мене під човнами ахеїв,

Матимеш золота й міді за це ти від мене багато:
Щедрі дарунки мій батечко дасть тобі й мати шановна,
Тільки верни моє тіло додому, щоб Трої синове
Й жони троянські, вогнем попаливши, його поховали».
Глянув спідлоба і мовив до нього Ахілл прудконогий:

«Псе, не благай мене задля колін і батьків моїх рідних.
Тільки б дав волю я серцю і гніву своєму, то м'ясо
Рвав би із тебе й сирим пожирав би — таке ти накоїв!
Нині ніхто вже від псів голови не врятує твоєї.
Хоч би і в десять, і в двадцять разів привезли мені більший
Викуп і, зважившн на терезах, обіцяли ще стільки,
Й золотом чистим вагу твого тіла звелів замінити
Син Дарданів Пріам, — і тоді твоя мати шановна,
Що народивсь ти від неї, на ложі тебе не оплаче, —
Пси лиш та хижі птахи розірвуть на шматки твоє тіло!».

Смертю конаючи, Гектор одрік йому шоломосяйний:
«Бачу, що добре я знаю тебе і дарма намагався
Переконати, бо серце у грудях у тебе залізне!
Та начувайся, щоб гніву богів не зазнати за мене
В день, коли славний Паріс[1] і Феб-Аполлон дальносяжний
Вб'ють біля Скейської брами тебе, хоч який ти хоробрий».
Мовив він так, і смерть йому пітьмою очі окрила,
Вийшла із тіла душа й подалась до оселі Аїда
З плачем за долю свою, покидаючи юність і силу,
А до померлого все ж промовив Ахілл богосвітлий:

[1] Паріс — троянський царевич, син Пріама й Гекуби. Викравши Єлену, дружину спартанського царя Менелая, став призвідником Троянської війни. Від його стріли, скерованої Аполлоном, загинув Ахілл.

«Смертю умри! А я свою стріну загибель тоді, як
Зевс та інші безсмертні мені її схочуть послати!».
Мовлячи це, із убитого витяг він мідного списа
Й набік одкинув, а зброю його, закривавлену вельми,
Зняв із плечей. Звідусіль позбігались синове ахейські

І дивувались, красу споглядаючи й постать могутню
Гектора. Й жоден із них не минув його списом кольнути.
Дехто іще, на сусіда свого позираючи, мовив:
«Леле! А Гектор сьогодні на дотик неначебто м'якший,
Аніж коли на човни до нас полум'я кидав палюче!».

Мовлячи так, його ратищем кожен старався вколоти.
Зняв тоді зброю його прудконогий Ахілл богосвітлий,
Серед ахеїв він став і слово промовив крилате:
«Друзі мої, аргеїв вожді і порадники мудрі!
Нині, коли мені вічні богове дали подолати

Мужа, що більше нам лиха накоїв, ніж інші всі разом,
Спробуймо збройно на місто ударить, щоб знати напевно,
Що у троян тих на думці і що вони мають робити —
Чи покидать по загибелі Гектора місто високе,
Чи залишатися й твердо стоять, хоч його вже й немає.

Нащо, проте, цими мислями любе тривожити серце?
При кораблях-бо лежить неоплаканий, без поховання,
Мертвий Патрокл. Не забуду його, поки я між живими
Перебуваю і поки мене мої носять коліна.
Й хоч у Аїді про мертвих маємо ми забувати.

express-lesson

Кадр із кінофільму «Троя» (режисер В. Петерсен, США, 2004)

Свого товариша любого й там пам'ятатиму завжди!
Нині ж, пеан заспівавши, вернімось, юнацтво ахейське,
До кораблів глибодонних і трупа з собою візьмімо.
Слави сягли ми великої — Гектор поліг богосвітлий,
Той, що у Трої на нього усі, як на бога, молились!».

Мовивши так, він на Гектора діло замислив негідне:
Попробивав на обох йому дужих ногах сухожилля
В п'ятах, де щиколоть; ремені в них протягнувши бичачі,
До колісниці припнув, голові не дав у пилу волочитись.
На колісницю зійшов, славну зброю убитого взявши,

Коней стьобнув батогом, і охоче вони полетіли.
Куряви хмара знялась над волоченим тілом, звихрилось
Чорне волосся, і вся голова його, досі прекрасна,
В поросі билась густім. Ворогам-бо його на наругу
Зевс хмаровладний віддав у рідним вітчизнянім краї.

Пилом бруднилась його голова. А мати, на сина
Глянувши, стала ридати й, далеко від себе жбурнувши
Світлу намітку свою, вирвать почала свої коси.
Жалібно й любий ридав його батько, й усюди навколо
Плач і сумне голосіння лунали по цілому місту.

Схоже було це найбільше на те, ніби Троя висока
Полум'ям вся невгасимим од верху до низу палала.

(Переклад Бориса Тена)

Гектор. Скульптура. XVIII ст.

Ж.-Л. Давід. Андромаха оплакує тіло Гектора. 1825 р.

Теорія літератури

Поема — 1) у давній античній літературі — твір (великий за обсягом) міфологічного характеру, у якому долі героїв і героїнь визначають боги або богині; 2) у сучасному значенні — великий або середній віршований твір вільної будови, у якому поєднані елементи епосу та лірики, поряд із зовнішніми подіями розкрито емоції та переживання персонажів, автора/авторки.

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. За що Ахілл переслідував Гектора?
2. Визначте найнапруженіший момент пісні. Наведіть цитати.
3. Яка роль богів/богинь у битві? Хто з них був на боці Ахілла, а хто — на боці Гектора?

Аналіз та інтерпретація

4. Яким зображено в пісні Ахілла?
5. Як поводиться в бою Гектор?
6. Визначте подібність і відмінності між героями.

Творче самовираження

7. Випишіть із тексту пісні епітети, метафори, порівняння, які характеризують образи Ахілла і Гектора. Розкрийте значення слів і словосполучень. Складіть із ними речення (3—5).

check yourself

exercises

games

Цифрові навички

8. Німецький археолог Г. Шліман у 70—80-ті роки XIX ст. вирішив пройти шляхом Гомера, поставивши собі за мету знайти Трою та інші місця, про які згадано в поемах легендарного співця. За допомогою інтернету з'ясуйте успіхи й невдачі Г. Шлімана.

Дослідження і проєкти

9. *Робота в групах.* Підготуйте проєкт на тему «Персонажі Гомерового епосу в мистецтві» (живопис, скульптура, музика, кіно тощо — 1 за вибором).

Життєві ситуації

10. Чому, на вашу думку, Ахілл учинив наругу над тілом Гектора? Якою є позиція автора щодо вчинку Ахілла? Оцініть дії Ахілла.

Тіртей (друга половина VII ст. до н. е.)

Скільки буду жити в світі,
Стільки буду я співати...
Тіртей

Як ви розумієте поняття «доблесть», «звитяга», «мужність»? Яка їхня роль у сучасному житті України?

Елліни дуже любили Грецію, заради вітчизни були здатні на будь-які подвиги.

Одним із виразників патріотичного духу Давньої Греції був поет Тіртей. У його біографії, як і в житті інших давньогрецьких поетів, багато таємничого. За переказами, Тіртей був жителем Афін, простим шкільним учителем, слабким фізично та ще й кульгавим. Його афіняни послали на допомогу спартанцям, щоб поглузувати з них, коли ті попросили допомоги у війні із сусідньою Месенією. Але Тіртей виявився цінніщим за численне військо. Своїми бойовими піснями він підняв дух воїнів, і вони невдовзі здобули перемогу. За деякими джерелами, Тіртей був спартанським вождем, поетом і воїном водночас. Проте хай ким би був Тіртей, насправді він — вірний син своєї вітчизни.

Г. Моро. Тіртей. XIX ст.

Де розташована Спарта?

Спарта була містом-державою в місцевості Лаконія на території Давньої Греції. Спарта часто воювала з різними племенами, іноземними загарбниками, тому там були сформовані специфічна система виховання і кодекс спартанського героя — мужнього і сильного воїна, відданого державі. «Хоробрий, як спартанець», «спартанський дух» — ці вислови звучать дотепер. «Зі щитом або на щиті», — проголошували воїни, котрі йшли воювати (тобто або прийти з перемогою, або померти). У Спарті вірили в особливу силу влучно сказаного слова, що засвідчують давні перекази про Тіртея. Вважалося, що людина, яка майстерно володіє словом, обрана богами і має дар, здатний надихнути на перемогу.

«ДОБРЕ ВМИРАТИ ТОМУ...»

Поезія Тіртея належить до декламаційної лірики. Вірш «Добре вмирати тому...» утілює ідею єдності народу. Митець закликає до спільного героїзму заради вітчизни. Померти за неї в перших рядах — ось найвищий подвиг. В елегіях Тіртея відображено ідеали Спарти — доблесть, героїзм, відданість загальним інтересам держави. Цей вірш актуальний і нині, коли необхідно боронити свободу та незалежність України.

presentation

ДОБРЕ ВМИРАТИ ТОМУ...

video-text

Чому поет пише, що вмирати «добре»? Що це означає?

Добре вмирати тому, хто, боронячи рідну країну,
Поміж хоробрих бійців падає в перших рядах.
Гірше ж немає нічого, як місто своє і родючі
Ниви покинуть і йти жебракувати у світі,
З матір'ю милою, з батьком старим на чужині блукати,
Взявши з собою діток дрібних і жінку смутну.
Буде тому він ненависний, в кого притулку попросить.
Лихо та злидні тяжкі гнатимуть скрізь втікача.
Він осоромить свій рід і безчестям лице своє вкриє.

Бій у Спарті. Скульптурне зображення. VI ст. до н. е.

Кадр із кінофільму «Триста спартанців» (режисер Зак Снайдер, США, 2006)

Збройні сили України. Фото радіо «Свобода». 2022 р.

Горе й зневага за ним підуть усюди слідом.
Тож як справді не знайде втікач поміж людом ніколи
Ані пошани собі, ні співчуття, ні жалю —
Будемо батьківщину і дітей боронити відважно.
В битві поляжемо ми, не пожалієм життя.

(Переклад Григорія Кочура)

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Визначте провідну тему вірша Тіртея.
2. Чому більшу частину елегії присвячено опису жалюгідної долі тих, хто осоромив себе й утік від ворога?

Аналіз та інтерпретація

3. Прочитайте рядки, у яких утілено ідею вірша. Прокоментуйте.
4. Яким постає образ автора?
5. До якого різновиду лірики належить вірш Тіртея? Доведіть.

Творче самовираження

6. Опишіть ідеал воїна-захисника у творі Тіртея. А яким є ідеал захисника/захисниці України?
7. Уявіть, що ви, як Тіртей, можете звернутися до співвітчизників, щоб підтримати їхній бойовий дух. Підготуйте свою промову (усно).

check yourself

exercises

games

Цифрові навички

8. Подивіться кінофільми «Триста спартанців» (2006), «Триста спартанців. Відродження імперії» (2014). За одним із них підготуйте пост для соцмереж.

Дослідження і проєкти

9. Дослідіть спосіб життя і звичаї, які існували в давній Спарті. Чим вони можуть бути корисними в наш час?

Життєві ситуації

10. Які якості треба виховувати в собі, щоб захищати рідну країну?
11. Яких людей можна назвати справжніми патріотами/патріотками? Наведіть приклади.

Публій Вергілій Марон (70—19 рр. до н. е.)

Та він живе, і дзвін гучних його поем
Донині сниться нам риданнями Дідони,
Бряжчанням панцирів і сплесками трирем[1].

Микола Зеров

Розкрийте поняття «громадянський обов'язок». У чому він полягає в наш час? Чи всі українці усвідомлюють необхідність виконання громадянського обов'язку?

Публій Вергілій Марон народився поблизу міста Мантуя 15 жовтня 70 р. до н. е. Батько його був заможною людиною. Про матір митця нічого не відомо. Коли Вергілію виповнилося п'ятнадцять років, батько

[1] Трирема — бойове судно давніх греків і римлян.

відправив його навчатися до Рима у відомого педагога Епідія. Ця школа була для вихідців зі знатних сімей. До речі, тут здобував освіту і майбутній імператор Риму Октавіан Август. Він був молодшим за Вергілія на шість років, проте, оскільки навчання тривало довго, можна припустити, що поет уже в школі познайомився з ним. Октавіан Август усе життя опікувався Вергілієм, ставився до нього приязно.

Невідомий художник. Вергілій з музами Кліо і Мельпоменою. Фреска. XII ст.

Вергілій вивчав філософію, багато читав, цікавився медициною, математикою. Батько хотів, щоб він став адвокатом, бо ця професія відкривала шлях до державних посад. Але Вергілій мав власні уявлення про майбутнє. У 45 р. до н. е. він переїхав до Неаполя і став власником невеличкого маєтку, де все життя на лоні природи займався літературною творчістю.

Вергілій жив у період багатьох історичних подій: смерті Цезаря, громадянських війн, боротьби за владу між римськими імператорами. Але попри все, що відбувалося довкола, Вергілій не забував свого основного призначення — поезії.

До нас дійшли три твори Вергілія: «*Буколіки*» — про мирне сільське життя (прибл. 42—39 рр. до н. е.); «*Георгіки*» — про землеробську працю (36—29 рр. до н. е.); «*Енеїда*» — про заснування Римської держави (26—19 рр. до н. е.).

presentation

А. Кауфман. Вергілій читає «Енеїду» Августу й Октавії. 1788 р.

Іван Котляревський та Вергілій

Спираючись на сюжет «Енеїди» Вергілія, український письменник Іван Котляревський створив перелицьовану «Енеїду». У ній уперше в українській літературі змальовано образ нашого народу, його звичаї, характери, віковічне прагнення до свободи. Велике значення поема має і тому, що І. Котляревський утверджує єдність українства, що стане запорукою світлого майбутнього.

А. Базилевич. Еней із військом. 1980-ті роки

«ЕНЕЇДА»

Історія створення. Міф про Енея отримав у Римі офіційне визнання. Рим вважали оновленою Троєю. Знатні люди намагалися пов'язати свій родовід з Енеєм і його супутниками. Тому зацікавленість Вергілія циклом троянських міфів була невипадковою. У 26 р. до н. е. в Римі стало відомо, що він почав писати твір за зразком Гомерових поем.

Перед Вергілієм стояло складне завдання: створити поему, орієнтовану на епічну традицію, але з урахуванням нових ідей — прославлення Римської держави та оспівування ідеалу героя-римлянина. Центральним героєм мав стати втікач, котрий полишив свою батьківщину, — троянець Еней. У той час легенда про троянське коріння Рима набула соціально-політичної актуальності.

Ще Юлій Цезар мріяв відновити Трою та зробити її столицею держави. «Енеїда» утверджувала владу нової столиці — Рима. За задумом митця, твір мав складатися з дванадцяти книг з відносно незалежними

епізодами. У 19 р. до н. е. «Енеїда» була загалом готова, письменник хотів лише доопрацювати деякі частини. Проте захворів і не встиг завершити поему. Однак і в такому вигляді твір засвідчує талант митця і величність його задуму.

Зв'язок твору з гомерівським епосом, міфологією. Сюжет «Енеїди» має дві частини: Еней мандрує, а потім воює в Італії. На кожну з цих частин Вергілій відвів по шість книг. Перша половина «Енеїди» тематично наближена до «Одіссеї» Гомера, друга — до «Іліади». Однак, на відміну від гомерівського епосу, повністю заглибленого в минуле, у Вергілія міф завжди переплетений із сучасністю, а випробування Енея є підготовкою до утвердження величі Римської держави.

Сюжет і композиція. У першій книзі «Енеїди» йдеться про те, як Еней зі своєю флотилією наближається до Італії. Розгнівана Юнона посилає страшну бурю. Кораблі розкидані по всьому морю. Що з ними — невідомо. І тут розповідь перериває сцена на Олімпі: Юпітер відкриває Венері майбутню долю Енея і його нащадків аж до часів Августа, віщує майбутню велич Римської держави. Надалі події із земного життя героїв, як і в Гомера, переплітаються з подіями, що відбуваються на Олімпі.

Щастя усміхнулося Енеєві. Він зі своїми супутниками потрапив до Лівії, неподалік від Карфагена (нині територія Тунісу), який заснувала Дідона. Вона співчуває Трої, тому гостинно приймає троянців. Особливе враження на Дідону справила доля Енея. Увечері, під час бенкету, вона просить його розповісти про поневіряння. Цією експозицією завершується перша книга. Вона відповідає 5—8 книгам «Одіссеї» Гомера (плавання Одіссея, буря, прибуття мандрівників у країну феаків, прийом у царя Алкіноя, прохання розповісти про пригоди). Однак Вергілій творчо підходить до наслідування гомерівської поеми, його оповідь набуває зовсім іншого змісту. Основна тема — Рим і його велич — простежується в ній від самого початку.

Дж.-П. Паніні. Капріччо з найголовнішими пам'ятками Рима. 1735 р.

Розповідь Енея звучить у другій і третій книгах «Енеїди». Друга книга присвячена падінню Трої. Згадано троянського коня, загибель троянських героїв, царя Пріама. Ідеться і про те, як Еней виносить на плечах свого батька Анхіза і як до нього доєднуються інші троянці.

Третя книга — про блукання Енея світом. Мандри героя нагадують мандри Одіссея, проте Вергілій не повторює відомі міфи. На кожній зупинці Енеєві сниться віщий сон або провидці віщують йому подальшу долю.

У четвертій книзі йдеться про кохання Дідони до Енея. Дідона покохала його за страждання та високі моральні якості. Любов могутньої цариці, засновниці міста Карфагена, сприяє возвеличенню образу Енея у творі. Дідона переживає конфлікт обов'язку і почуття (вона дала обітницю покійному чоловікові). Це призводить до трагедії. Боги нагадують Енеєві про його велику місію, і герой полишає Карфаген. Не маючи сил перенести розлуку, Дідона вбила себе мечем, який їй подарував Еней, а потім її тіло горіло у вогні.

П'ята книга «Енеїди» знов нагадує гомерівські поеми. Еней, прибувши до Сицилії, влаштовує ігри на роковини смерті Анхіза. В «Іліаді» Гомера йшлося про ігри на честь поховання Патрокла. Ця тема була актуальною за часів Імперії. Імператор проводив змагання серед знатних молодиків, вважаючи це старовинною традицією.

У шостій книзі Еней зупинився поблизу міста Кум. Неподалік, за легендами, був вхід до царства мертвих. Пророчиця Сивілла провіщає Енеєві боротьбу в Лації, а потім супроводжує його в царство мертвих для зустрічі з Анхізом. У Гомера Одіссей також спускався в царство мертвих, але у Вергілія цей мотив набуває зовсім іншого змісту. Анхіз провіщає Енеєві майбутню славу і боротьбу за утвердження Римської держави. Фактично пророцтво Анхіза — це гімн Римові.

Річка Тибр, м. Рим (Італія). Сучасне фото

За мандрами героя настають війни. Їм присвячено другу частину поеми (7—12 книги), що містить легенди та факти з італійської давнини. Еней асоціюється з гомерівським Ахіллом. Укріпившись на зайнятій троянцями землі поблизу гирла річки Тибр, Еней уклав угоду із царем латинян Латином.

Латин погодився віддати за нього дочку Лавінію, яка раніше була обіцяна Турнові. Це й стало причиною війни. Завершальна сцена битви Енея з Турном побудована за зразком битви Ахілла та Гектора. Еней переміг, він готовий помилувати ворога, однак помічає на його плечі пов'язку загиблого Палланта і, як Ахілл, що помстився за смерть Патрокла, убиває Турна ударом меча.

Образ Енея. В образі Енея знаходимо риси епічного героя. Він хоробрий, кмітливий, розумний, вступає в переговори, укладає угоди, діє не в особистих інтересах, а заради народу. Він виконує певну місію — готує умови для заснування Рима.

Ідея громадянського служіння, величі держави. Намагаючись довести велич Римської держави, Вергілій славив Августа і Юлія Цезаря як нащадків Енея, а відтак оголошував їх нащадками богів, адже матір'ю Енея була Венера. Провідна ідея поеми «Енеїда» — утвердження необхідності побудови сильної держави, щоб усі її громадяни діяли заради неї так сміливо і наполегливо, як Еней і його супутники. Безперечно, Еней є ідеалом громадянина, гідним наслідування. Але водночас Вергілій наголошує й на людських якостях — здатності на почуття, товариськості тощо.

Ф. Бароччі. Втеча Енея з Трої. Еней несе свого старого батька Анхіза. 1598 р.

Ж.-Д. Енгр. Вергілій читає «Енеїду» Лівії, Октавії та Октавіану Августу. 1812 р.

Поеми Вергілія і Гомера

Подібності поем «Іліада» та «Енеїда»	Специфіка твору Вергілія «Енеїда»
Використання міфологічних сюжетів, образів, вплив богів на долю героїв	Ідея утвердження Римської держави
Подорожі Енея — подорожі Одіссея	Еней — ідеал героя-римлянина, який віддано служить державі
Битви Енея — битви Ахілла	Використання фактів, легенд, видатних осіб римської історії
Традиції героїчного епосу	Надання міфам актуального сучасного змісту

ЕНЕЇДА
(26 Р. ДО Н. Е. — 19 Р. ДО Н. Е.)

ПОЕМА

(Уривки)

Заспів (книга 1, вірші 1—33)

1. *Що стало головною причиною лиха троянців?*
2. *Чому богиня Юнона їх зненавиділа?*

Збройного славлю звитяжця, що перший з надмор'їв троянських,
Долею гнаний нещадно, на берег ступив італійський.
Горя він досить зазнав, суходолами й морем блукавши,
З волі безсмертних богів та мстивої серцем Юнони,
Лиха він досить зазнав у бою, поки місто поставив,
Лацію давши пенатів[1], а з ними — і плем'я латинське,
І Альбалонгу[2] стару, і мури високого Рима.
Музо, повідай мені, чим саме прогнівана тяжко,
Чи то покривджена чим, цариця богів[3] засудила
На незліченні труди та нещастя побожного духом

[1] Маються на увазі пенати — боги-охоронці домашнього вогнища, покровителі людини та її праці. Перенесення троянських пенатів у Лацій (область Центральної Італії із центром у Римі) означає, що Троя знайшла в ньому свою нову батьківщину, дім.

[2] Альбалонга — давнє італійське місто, засновником якого був Асканій, син Енея.

[3] Цариця богів — Юнона.

Батька й вождя, як богиня — і гнівом таким пойнялася!
Місто старинне було[1] — фінікійського люду осада,
Звалось воно Карфаген на лівійському березі, проти
Тібрових гирел, багате на скарб і завзяття воєнне.
Кажуть, Юнона його шанувала найбільше у світі,
Навіть і Самос[2] забувши для нього; там зброя богині,
Там колісниця її. А на серці в богині бажання,
Щоб Карфаген цей, як Доля дозволить, був паном народів,
Але прочула вона, що від крові троянської плем'я
Вже виростає нове, що міста поруйнує тірійські[3].
З'явиться люд, підкоритель земель, войовничий та гордий,
Згине в пожарі могутність лівійська: так випряли парки.
Все те Сатурнія знає і кров ще пригадує свіжу,
Що попід мурами Трої лила за улюблених аргів[4],
Ще ж не зів'яли в душі причини скорботи і гніву,
Ще ж притаївшися, в серці живуть її й вирок Паріса[5] —
Прикра зневага краси божественної, — й рід ненависний[6],
І Ганімеда[7], на небо узятого, шана висока.
Тямлячи все те, вона троянців, хвилею битих, —
Все, що зосталось від люті данайців[8] і зброї Ахілла,
Не підпускала до краю латинського; довго і гірко
Пасерби Долі, вони усіма проблукали морями.
Стільки страждання лягло на підвалини римського роду!

(Переклад Миколи Зерова)

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Яких персонажів міфів згадано в заспіві? Кого названо Пасербами Долі? Яке забарвлення має цей вислів — позитивне чи трагічне?

---

[1] Місто старинне було... — мається на увазі Карфаген, заснований у 814 р. до н. е. фінікійцями.

[2] Самос — острів в Егейському морі; центр культу Юнони.

[3] Маються на увазі римляни, переможці Карфагена в трьох Пунічних війнах.

[4] У битвах під Троєю Юнона (Сатурнія, бо дочка Сатурна) була на боці греків, котрі названі тут «аргії» (аргів'яни), за назвою міста Аргоса.

[5] Паріс — син царя Трої Пріама, вибраний суддею в суперечці про красу між Юноною, Мінервою й Венерою, віддав перевагу Венері.

[6] Рід ненависний — рід троянських царів, що походять від Дардана; до нього належать Еней та Паріс.

[7] Ганімед — красень, який був викрадений Юпітером і став його виночерпієм на Олімпі.

[8] Данайці — греки, названі так за іменем Даная, який переселився з Єгипту.

Аналіз та інтерпретація

2. У яких рядках ідеться про Римську державу, її майбутню славу? Прокоментуйте.

Творче самовираження

3. У прозовій або віршованій формі напишіть заспів до поеми про велич України (12—14 речень).

Цифрові навички

4. За допомогою інтернету встановіть, які місця, згадані в заспіві, існують нині. Покажіть їх на мапі.

Дослідження і проєкти

5. Підготуйте проєкт «"Енеїда" Вергілія та І. Котляревського в кіно та анімації».

Життєві ситуації

6. Як зробити державу сильною і незалежною? Що для цього має робити кожен/кожна?

check yourself

exercises

games

Образи й епізоди поеми перегукуються з поемами Гомера. Так, образ щита у Вергілія створено виразно та яскраво, як і в «Іліаді» Гомера. В очікуванні вирішальної битви Венера посилає Енеєві зброю і щит, який майстерно викував бог Вулкан. На щиті зображено майбутні подвиги нащадків Енея і величне майбутнє Римської держави. Теми вирізьблених картин — уславлення Імперії. Зображено історію Рима, починаючи з давньої легенди про вовчицю, що вигодувала близнюків Ромула і Рема,

П.-Н. Герен. Еней і Дідона. 1815 р.

один із яких заснував місто. Значну увагу приділено й сучасним Вергілію подіям, зокрема справам Августа в розбудові Імперії.

Щит Енея (книга 8, вірші 626—731)

Чому для зображення майбутнього Римської держави Вергілій обрав саме цей предмет — щит?

Там-бо, на тому щиті, прозираючи роки майбутні,
Вирізьбив владар огню італійців майбутні пригоди,
Римського роду тріумфи, Асканіїв рід знаменитий
І незліченні усі, послідовно проваджені війни.
Вирізьбив він і Вовчицю у Марсовій тихій печері,
І коло неї близнят-сисунців, двох хлоп'ят нетямущих,
Як вони граються сміло, до матері як припадають,
Як і вона, повернувши до них свою шию могутню,
Пестить по черзі обох і тіло вилизує ніжне.
Там підіймається Рим, там сабінських жінок викрадають[1] —
Хиже насильство під час циркової забави; ще далі
Вирізьбив бог бойовище нове, що схопилося раптом
Поміж куретами, Тацієм[2] давнім та римським народом.
Далі обидва царі, військове покінчивши змагання[3],
Перед жертовником збройні, з вином у руках поставали
І, заколовши свиню, мирову виробляють угоду.
Тут же, зовсім поблизу, квадриги прудкі розривають
Надвоє Метта[4] (не хтів ти додержати слова, альбанцю).
Тіло твоє пошматоване Тулл поволік по дібровах,
І придорожні терни у кривавій росі червоніли.
Далі Порсенна наказував місту прийняти вигнанця
І за Тарквінія римлян страшною облогою мучив;
Діти Енеєві в бій виступають за волю змагатись.
Став роздратований цар, на устах йому люта погроза,
Видно, почув, що наважився Кокліт мости зруйнувати,

---

[1] За легендою, для збільшення населення Рима Ромул запросив на свято сусідів-сабінян, і під час бенкету юнаки вкрали сабінянських дівчат.

[2] Тацій — вождь сабінян.

[3] Викрадені сабіянки зупинили битву між римлянами й сабінянами.

[4] Метт — альбанський цар Меттій Фуффетій, який запропонував вирішити суперечку між Римом і Альбою поєдинком найсильніших. Після перемоги римлян Меттій надумав зраду й за це був покараний: за наказом римського царя Тулла Гостілія був розірваний двома колісницями, до яких його прив'язали.

Що утекла від сторожі і в Тіброві скочила води
Клелія-дівa[1]... Ще далі стояв у фортеці на чатах
Манлій[2], і храм боронив, і високий увесь Капітолій;
Ромулів їжився двір острішком нової соломи.
На позолоченім ґанку сріблистий гусак неспокійно
Вгору зривався, кричачи, що галли уже біля храму.
Галли повзли по кущах, добиралися вже до фортеці,
Маючи добру заслону у темряві чорної ночі.
Кучері в них золоті, із золота й одяг, і броня.
В'ються плащі повишивані; щирого злота намисто
В кожного сяє на шиї молочній. Розмахує кожен
Парою списів легких і щитом захищається довгим;
Тут витанцьовують Салії, голі луперки[3] за ними;
Фламіни[4] тут у вовняних шапках, там Марсові видно
Скинуті з неба щити, там чисті жінки в колісницях
Святощі містом провозять. Ще далі мистець незрівнянний
Вирізьбив Тартар підземний. Плутонові брами високі
І лиходіям призначені кари; тебе, Катіліно[5],
На височенним уступі і Фурій страшних проти тебе.
Праведні душі окремо, між них і Катон правосудний[6].
Понад підземними тінями йшов злотокований образ
Моря бурхливого; сива гойдалась і пінилась хвиля,
А навкруги викидалися срібні із моря дельфіни
І розбивали хвостами гребені хвиль. В осередку
Судна пишалися мідні. Велика то битва Актійська[7]:
Море укрите усе кораблями. Кипить узбережжя
І відбивається золотом в хвилях прозорих Левкати.

---

[1] Етруський цар Порсенна вимагав повернення вигнаного римлянами царя Тарквінія Гордого та його сім'ї. Горацій Кокліт відбивав етрусків від дерев'яного мосту, і коли він був зламаний, кинувся в Тібр і в обладунку переплив його; Клелія, видана заручницею Порсенні, повернулася до Рима, перепливши Тібр на коні.

[2] Манлій — Тіт Манлій Торкват, оборонець Рима, обложеного галлами, які вночі потай піднялися на Капітолій. Проте священні гуси, зачувши кроки, підняли ґелґіт і заволоділи увагою охорони.

[3] Голі луперки — жерці Пана й Луперка, ототожнюваного з Паном. Під час святкувань на честь божества («луперкалій») луперки в самих фартухах бігли містом, завдаючи зустрічним ударів ременем зі шкури жертовних кіз. Вважалося, що їхні удари зцілюють від безпліддя.

[4] Фламіни — римська колегія жерців.

[5] Катіліна — вождь змови проти Республіки в середині I ст. до н. е.

[6] Катон тут в ролі судді підземного царства.

[7] Актійська битва — битва при Актіумі.

Видно там, як цезар Август провадить у бій італійців,
Високо став на кормі він, а з ним і народ, і сенат весь,
І щонайбільші боги, і пенати. На скронях подвійне
Сяйво у нього горить[1], і зоря понад тім'ям аж рідна.
Далі Агріппа[2], з наказу богів, при сприятливім вітрі
Ставить у стрій кораблі; на чолі гордовитім у нього
Славна ознака звитяги, ростральний вінець[3] променіє
Там з іноземною міццю, при зброї і шатах відмінних, —
Від узбережжів червоних, від східних земель повернувшись
З краю Зорі переможцем, — Антоній веде за собою
Бактрів[4], єгиптян і... гріх щонайбільший — єгипетську жінку[5].
Лавою всі наступають, і піняться води затоки,
Веслами збиті, розірвані тьмами носів корабельних.
Рвуться у просторінь всі із затоки: здається, Ціклади
Вирнули з синіх безодень, стикаються гори плавучі;
Так розгорнувся потужно невиданий бій корабельний.
Падає клоччя горюче і сиплються стріли повсюди,
Вогке Нептунове поле пролитою кров'ю багріє.
Серед двірської громади цариця єгипетська систром[6]
Кличе до бою: не бачить гадюк, що її дожидають[7].
Тут чужинецькі потворні боги, тут Анубіс[8] гавкучий
Проти Мінерви, й Нептуна, і матері римлян Венери
Стрілами прийдуть. Та кинувся Марс усередину січі,
В панцир із криці закутий; із неба Ерінії люті
І невгамовна Незгода до бою, розхристані, впали,
Лине Беллона услід і кривавим бичем розмахнулась;
В небі високому став Аполлон із натягненим луком,
Глянув на битву, і вмить повернулися, вражені жахом,
Геть утікають араби, сабейці, єгиптяни, інди.

---

[1] У дні поховання Юлія Цезаря зійшла комета, яку його прихильники оголосили знаменням, що свідчило про зачислення померлого до богів. У битві Цезар ніби благословляє сина своєю божественною силою.

[2] Агріппа — сподвижник Августа.

[3] Ростральний вінець — нагорода переможцю в морському бою, металевий вінок, прикрашений зображеннями корабельних носів. Агріппа був нагороджений за перемогу над Секстом Помпеєм — сином Помпея, ворогом Августа.

[4] Бактри — племена, які жили на сході від Каспійського моря.

[5] Єгипетська жінка — Клеопатра.

[6] Систр — металева тріщалка, що застосовувалася для обрядів на честь богині Ізіди.

[7] Цариця ще не знає про свою близьку смерть від укусу змій — так Клеопатра вчинила самогубство після перемоги Октавіана.

[8] Анубіс — давньоєгипетський бог смерті, якого зображували з головою гієни.

Бачить поразку цариця. Велить розв'язати мотузя,
Порозпускати вітрила, тікає. Митець божественний
Вирізьбив горду царицю, бліду, перелякану смертю;
В море односить її сприятливим подихом Япіг[1].
Ніл велетенський встає їй назустріч, і, враженим горем,
Лоно своє відкриває, й подоланих кличе до себе,
В гирла свої таємничі, у схованки плес ясно-синіх.
Далі, потрійним тріумфом до Римського замку вступивши[2],
Цезар богам італійським обіцяну почесть складає:
Триста в великому місті присвячує храмів обітних.
В захваті Рим од забав; скрізь оплески люду лунають;
Хори жіночі у храмах; жертовники скрізь пломеніють;
Скрізь по жертовниках всіх позабивано в жертву телята.
Сам же владика сидить на осяянім Фебовім ґанку
І від підвладних народів приймає дари; прикрашає
Пишно храму одвірки, і довгою в'ються стягою
Перед потужним язики земні в розмаїтих убраннях.
Викував мудрий Ковач[3] розперезаних афрів, нумідів,
Дальніх лелегів, карійців і лучників добрих — гелонів[4].
Там і Євфрат[5] переможений ллє свої води тихіше,
І краєсвітні Моріни[6], і Рейн із подвоєним гирлом,
Даги[7] й далекий Аракс, що не терпить мостів над собою.
Так милувався Еней дивовижним дарунком Вулкана;
В захваті він од майбутніх подій і, радіючи серцем,
Взяв на своє рамено майбутність і славу нащадків.

(Переклад Миколи Зерова)

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Які картини побачив Еней на щиті? Які з них пов'язані з міфами?
2. У яких епізодах ідеться про тяжкі випробування народу, а в яких — про героїзм?

---

[1] Япіг — західний вітер, що дув з Апулії (давня Япігія).

[2] Потрійний тріумф Август влаштував як переможець при Актіумі, переможець далматинських племен і завойовник Александрії.

[3] Мудрий Ковач — бог ковальства Вулкан.

[4] Перелік народів Малої Азії.

[5] Євфрат, Рейн, Аракс — ріки, названі Вергілієм, уособлюють народи, що жили біля них; усі вони йдуть як полонені в тріумфі Октавіана.

[6] Моріни — племена, що населяли побережжя сучасної Бельгії.

[7] Даги — жителі сучасного Дагестану.

Аналіз та інтерпретація

3. Які картини спираються на міфи, а які мають історичну основу? Чому Вергілій поєднав міф і реальність?

Творче самовираження

4. Уявіть, що ви, як античний поет, описуєте долю України. Які події ви відобразили б на щиті? Опишіть або намалюйте український щит Енея.

Цифрові навички

5. За допомогою інтернету відшукайте зображення одного із символів пісні «Щит Енея» — вовчиці (Капітолійська вовчиця — символ Рима). Дізнайтеся про легенду, пов'язану із заснуванням Рима. Підготуйте повідомлення, доберіть світлини.

Дослідження і проєкти

6. Поясніть, чому І. Котляревський використав зміст «Іліади» Вергілія для створення «перелицьованої» поеми. Що його приваблило у творі римського поета? Що нового І. Котляревський додав у трактування образів?

Життєві ситуації

7. Як захистити безпеку України? Що може стати щитом для її суверенітету й незалежності?

check yourself

exercises

games

Кадр із кінофільму «Легенда про Енея» (режисер Джорджо Вентуріні, Італія, Франція, 1962)

ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСТ У СЬОГОДЕННЯ

Річард Бах (нар. 1936)

**Жодне бажання не дане
тобі окремо від сили,
яка допоможе тобі
його здійснити.**

Річард Бах

1. *Що означає словосполучення «біла ворона»? Чи почувалися ви колись білою вороною?*
2. *Чи зустрічали ви людей, яких можна назвати білими воронами? Чи приносять вони користь суспільству?*

Річард Бах народився 1936 р. в м. Оак-Парк у штаті Іллінойс (США). Був письменником, пілотом, журналістом і редактором авіаційного видання «Політ» («Flying»). Відомим став після 1970 р., коли опубліку-вав свою повість-притчу «*Чайка Джонатан Лівінґстон*» («*Jonathan Livingston Seagull*»).

А почалася літературна кар'єра Р. Баха з книжок, у яких ішлося про те, що він найкраще знав, — про літаки, політ, небо, подорожі. І хоч вони не мали такого успіху, як «Чайка Джонатан Лівінґстон», його твори зацікавлюють глибокими спостереженнями та життєвою мудрістю. За змістом і стилем вони подібні до творів іншого письменника і льотчика — Антуана де Сент-Екзюпері.

У повісті-притчі «Чайка Джонатан Лівінґстон» закладено основні теми та ідеї, пізніше розвинуті у творах «*Дар крил*» (1974), «*Немає такого місця — далеко*» (1976), «*Міст через вічність*» (1984), «*Політ*» (2003) та ін.

Письменник не любить давати інтерв'ю, розповідати про своє особисте життя. Тому ми небагато знаємо про нього, але це, зрештою, і не так

presentation

Річард Бах

важливо. Адже твір «Чайка Джонатан Лівінґстон» зробив «крилатим» не одне покоління. Тож летімо за чайкою Джонатаном — вільно й упевнено!

«ЧАЙКА ДЖОНАТАН ЛІВІНҐСТОН»

Історія написання твору. Прототипом головного героя повісті-притчі Р. Баха «Чайка Джонатан Лівінґстон» став Джонатан (або Джонні) Лівінґстон — один із пілотів-гастролерів, яких було дуже багато в 1920—1930-х роках. Тоді авіація ставала популярною й у різних країнах часто влаштовували виступи-змагання льотчиків. Джонатан Лівінґстон виграв велику кількість призів на таких змаганнях, його вважали найкращим пілотом того часу.

Художній конфлікт твору. Головний герой повісті-притчі — чайка на ім'я Джонатан. Його ніхто не розуміє, навіть власна родина, бо він прагне не тваринного задоволення від їжі, а значно більшого — високої мети й вільного польоту. Політ для головного героя — не просто пересування у просторі, а можливість пізнання буття.

Під час свого навчання Джонатан піднімається в небо вище й вище, намагаючись досягти найбільшої швидкості, доступної чайкам. Це було нелегко, але через поразки та біль він нарешті зрозумів сутність польоту. Чайка Джонатан розмірковував про те, чому інші чайки не роблять так, як він, чому не шукають способу вдосконалитися. Але його не розуміють і не сприймають. Зграя скликає на березі Велику Раду — і Джонатана Лівінґстона ставлять у Коло Ганьби, після чого виганяють. Він вирушив до Далеких Скель. Однак довго там не затримався, а полинув далі, продовжуючи пізнавати мистецтво польоту й відчуття свободи.

Утілення прагнення до високої мети в образі чайки. Одного дня Джонатан побачив двох сяючих чайок, які запросили його на Небеса продовжувати навчання, адже він не спиняється і прагне постійно рухати-

ся вперед. Там, на Небесах, він зустрів небагатьох чайок, таких, як він, котрі живуть заради високої мети. Їхнім ватажком був Чіанг, який став наставником і для Джонатана й допоміг йому усвідомити, що чайка, яка високо літає, — багато бачить розумом і серцем. Невдовзі Чіанг вирушив до іншого світу й іншого знання, а Джонатан почав навчати чайок мистецтва польоту й відчуття свободи.

express-lesson

Твір Р. Баха має відкритий фінал, тому ми можемо бути вільними у своїх припущеннях щодо подальшої долі Джонатана.

Вплив філософії та релігії на повість-притчу. «Чайку Джонатан Лівінґстон» Р. Бах написав під впливом різноманітних філософських учень і релігійних поглядів. Поруч із християнськими мотивами (прощення, любов до ближнього, готовність до самопожертви) знаходимо вплив буддизму — ідеї нескінченності пізнання, перевтілення і відродження в новій іпостасі. Повість-притча Р. Баха спонукає мислити, шукати, пізнавати світ.

Як і у творі А. де Сент-Екзюпері «Маленький принц», у повісті-притчі Р. Баха «Чайка Джонатан Лівінґстон» можна виокремити два плани тексту — конкретний (казково-фантастична історія про чайку) і сутнісний, символічний (метафора людського життя). Такі твори-притчі ще називають *параболами*.

ЧАЙКА ДЖОНАТАН ЛІВІНҐСТОН (1970)

ПОВІСТЬ-ПРИТЧА

(Уривки)

1. *Що вирізняло чайку Джонатана серед інших птахів? Чому вони не розуміли його?*
2. *Які ідеї, цінності були найважливішими для чайки Джонатана? Знайдіть відповідні цитати.*

audio

Частина перша

Був ранок, і золоті промені сонця вигравали на легких хвилях тихого моря. Десь за милю від берега закинув сіті рибальський човен, і звістка про це вмить долетіла до Зграї, що чекала сніданку. Ще мить — і тисячі чайок злетілися до човна, щоб вибороти собі якусь поживу. Новий день приніс нові клопоти.

А далеко від усіх, далеко від рибальського човна і від берега, вправлявся в польоті самотній птах — чайка Джонатан Лівінґстон. Він злетів

на сто футів угору, опустив свої перетинчасті лапи, задер дзьоба, випростав уперед зігнуті крила і, хоч як це було боляче, силувався втримати їх у такому положенні. Випростані крила обтяжували рух, і він летів усе повільніше, поки шепіт вітру не стих у його вухах, а океан унизу не застиг на місці. Тоді він примружив очі, затамував подих і весь напружився в болісному зусиллі — ще трохи... на один дюйм... зігнути крила... Пір'я в нього стало дибки, він закляк у повітрі і впав. (...)

Більшість чайок не завдають собі клопоту, аби дізнатися щось про політ, — хіба що найнеобхідніше: як долетіти від берега до їжі та повернутися назад. Для більшості чайок головне — їжа, а не політ. А для цієї чайки політ був важливішим за їжу. Джонатан Лівінґстон над усе любив літати.

Проте любов'ю до польотів, як він скоро збагнув, не заживеш доброї слави серед птахів. Навіть його власні батьки дивилися скоса на те, як Джонатан з ранку до вечора літає десь сам-один, та ще й по сто разів шугає аж над водою — як то він казав, тренуючись у низькому польоті.

Він ніяк не міг збагнути — чому, літаючи на висоті, меншій за напіврозмах його крил, він може триматися в повітрі довше і без будь-яких зусиль? Його плавна посадка в низькому польоті завершувалася не гучним плюскотом при зануренні лап у воду, як зазвичай, а появою довгого пінного сліду, що тягнувся за тілом Джонатана, щойно він, підібгавши лапи, торкався води. Коли ж він почав сідати з підібганими лапами на берег, а потім міряти кроками довжину сліду, його батькам це вельми не сподобалося.

— Чому, Джоне, чому? — питала мати. — Чому ти не можеш поводитись як усі? Оті низькі польоти — це забавка для пеліканів та альбатросів! Чому ти нічого не їси? Поглянь, синку, від тебе саме пір'я та кістки лишилися.

— Ну то й що, мамо? Нехай пір'я та кістки. Я хочу знати, що можу робити в повітрі і чого не можу. Я хочу знати, от і все.

— Бачиш, Джонатане, — мовив батько зовсім не сердито, — скоро зима. Рибальські човни будуть виходити в море нечасто, а риба, що зараз плаває мілко, піде вглиб. Коли вже ти хочеш чогось навчатись, то вчися краще, як здобувати їжу. Польоти — це дуже добре, та з них не проживеш. Не забувай, ти літаєш для того, щоб їсти.

Джонатан слухняно кивнув. Кілька днів по тому він намагався поводитись як інші чайки; так, він справді дуже старався, і галасував щосили, коли бився за їжу біля рибальських човнів, і пірнав за шматками риби та хлібними крихтами... Та все було марно.

«Яка дурість, — подумав він нарешті й рішуче кинув насилу здобутого анчоуса голодній старій чайці, що летіла слідом. — Весь цей час я міг би вчитися літати! Адже мені ще стільки треба вивчити!»

Невдовзі Джонатан знов опинився у морі сам-один — голодний, щасливий, жадібний до знань.

Він хотів знати все про швидкість польоту — і за тиждень дізнався про неї більше, ніж найшвидша чайка у світі.

Злетівши на тисячу футів угору, він щосили замахав крилами, стрімко шугонув униз і зрозумів, чому чайки складають крила, коли йдуть на стрімку посадку. Через шість секунд він уже летів зі швидкістю сімдесят миль за годину, зі швидкістю, при якій крило втрачає рівновагу в русі. (...)

Він ніяк не міг здолати цей підйом на великій швидкості. Він зробив десять спроб — і всі десять разів, коли швидкість перевищувала сімдесят миль за годину, втрачав рівновагу і стрімголов летів у воду.

Річ у тім — зрозумів він нарешті, коли вже був мокрий як хлющ, — річ у тім, що на великій швидкості слід тримати крила непорушно: можна махати крилами лише доти, поки швидкість не перевищує п'ятдесяти миль за годину.

Тоді він злетів на дві тисячі футів угору і спробував іще раз, — стрімко прямуючи вниз, витягнув дзьоба, розпростав крила, а коли швидкість сягнула п'ятдесяти миль за годину, припинив ними рухати. Це було дуже важко, але ж спрацювало! Десять секунд він мчав зі швидкістю дев'яносто миль за годину. Джонатан установив світовий рекорд швидкості для морських чайок!

Але ця перемога була скороминущою. Щойно він почав виходити з піке та змінив положення крил, невідома і нездоланна сила знову заволоділа ним і помчала його за собою зі швидкістю дев'яносто миль за годину. Джонатан почувався так, наче його тіло от-от вибухне, розлетиться на друзки. Стрімко, наче від вибуху, падаючи вниз, він уже не відчув страшного удару об тверду, мов камінь, воду.

Коли він нарешті опритомнів — а це вже була ніч, — він гойдався на хвилях у місячному сяйві. Понівечені крила були немов налиті свинцем, та ще тяжче тиснув на спину тягар поразки. Він потайки марив, аби цей тягар затягнув його у глибінь, на саме дно, щоб усе було скінчено.

Та коли він уже почав занурюватись у воду, якийсь дивний голос ледь чутно озвався до нього зсередини: «Тут нічого не вдієш. Я чайка. Проти своєї натури не підеш. Якби я справді мусив щось дізнатися про польоти, то мав би більше мозку в голові! Якби я справді міг

Владислав Єрко. Ілюстрація до твору «Чайка Джонатан Лівінґстон». 2000-ні роки

навчитися швидко літати, то мав би короткі крила, як у сокола, і полював мишей, а не рибу. Батько мав рацію. Мені треба забути цю дурницю. Треба повернутися додому, до Зграї, і вдовольнитися тим, що я такий, як є, — жалюгідна, нікчемна чайка».

Голос умовк, і Джонатан скорився йому. Вночі чайка мусить сидіти на березі, і відтепер — так пообіцяв самому собі — він буде звичайною чайкою. Так буде краще для всіх.

Він насилу відірвався від темної води і полетів до берега, радий, що навчився берегти сили в низькому польоті.

«Та ні, що це я, — схаменувся він. — Це все в минулому. Я мушу забути все, чого навчився. Я просто чайка, я такий, як усі інші чайки, і літатиму, як вони». І він із болісним зусиллям піднявся на сто футів угору та чимдуж замахав крилами, квапляючись до берега. (...)

«Темно! — раптом пролунав той самий тривожний голос. — Чайки не літають, коли темно!»

Та Джонатан не хотів слухати. «Як хороше, — думав він. — Ясний місяць, світла стежка на воді, вогники на березі — все таке мирне, спокійне...»

«Спускайся вниз! Чайки не літають у темряві! Якби ти справді міг літати в пітьмі, то мав би совині очі! Мав би більше мозку в голові! Мав би короткі крила, як у сокола!»

У нічній темряві, на висоті ста футів, Джонатан Лівінґстон примружив очі. І біль, і роздуми — все зникло безслідно.

Короткі крила. Короткі крила сокола!

Ось тобі й відповідь! «Який я був дурний! Усе, що мені треба, — це маленьке, крихітне крило; все, що мені треба, — це скласти крила так, щоб у польоті ворушити самими кінчиками! Короткі крила!»

Він піднявся на дві тисячі футів над чорною безоднею моря і, ані хвилі не думаючи про поразку, про загибель, щільно притиснув до тіла широкі частини крил, а самі кінчики, вузькі, мов кинджали, виставив назустріч вітру — і стрімко кинувся вниз.

Вітер грізно ревів у нього над головою. Сімдесят миль за годину, дев'яносто, сто двадцять, іще швидше... Тепер, при ста сорока милях за годину, йому було не так важко долати вітер, як при сімдесяти; один легенький порух кінчиками крил —

Владислав Єрко. Ілюстрація до твору «Чайка Джонатан Лівінґстон». 2000-ні роки

і він вийшов із піке та промчав над хвилями, мов сіре гарматне ядро в польоті до місяця.

І, дивлячись примруженими очима в лице пітьмі та вітру, він відчув шалену радість. «Сто сорок миль за годину! І все під контролем! Якщо я почну піке з п'яти тисяч футів, а не з двох, — цікаво, з якою швидкістю?..»

Недавні роздуми та обіцянки було забуто, ніби їх звіяв могутній стрімкий вітер. (...)

На світанку Джонатан продовжив тренування. (...) Він лишився живий, був сповнений сили, тремтів від радості — був гордий, що опанував свій страх. І тому він не вагаючись притиснув до тіла передню частину крил, випроставши самі кінчики, і поринув униз, до моря. (...)

Він почав виходити з піке на висоті тисячу футів, і кінчики його крил залопотіли й зігнулися під шаленим вітром, а рибальський човен і зграя чайок кудись зникли — і раптом виросли просто в нього перед очима, затуливши собою шлях.

Він не міг зупинитися; навіть не знав, як повернути на такій швидкості.

Зіткнення — це смерть. І тому він заплющив очі.

І сталося так, що того ранку, на світанні, чайка Джонатан Лівінґстон врізався просто у Зграю, що спокійно снідала, — влетів як вихор, на швидкості двісті чотирнадцять миль, із заплющеними очима! Та, мабуть, Чайка Долі йому всміхнулася — ніхто не загинув. (...)

Перше, що він подумав: це тріумф! Гранична швидкість! Двісті чотирнадцять миль за годину — для чайки! Це прорив, це велика, вирішальна мить в історії Зграї, а для чайки на ім'я Джонатан — це початок нового життя. І він продовжив своє тренування на самоті, він склав крила і пішов у піке з висоти вісім тисяч футів — і відразу збагнув, як робити поворот!

Тепер він знав, що досить тільки на одну частку дюйма змінити положення однієї пір'їни на кінчику крила — і можна плавно, красиво повернути навіть на граничній швидкості. Та ще до цього він зрозумів, що, коли на такій швидкості змінити положення хоча б двох пір'їн, тебе закрутить, як кулю... Одне слово, Джонатан став першою чайкою на землі, що опанувала фігурні польоти.

Владислав Єрко. Ілюстрація до твору «Чайка Джонатан Лівінґстон». 2000-ні роки

Того дня він не захотів гаяти час на балачки з іншими чайками і літав, аж поки посутеніло. Він вивчив мертву петлю, повільну бочку, подвійний переворот через крило, обернений штопор, зворотний імельман, віраж.

Коли Джонатан підлетів до Зграї на березі, вже давно була ніч. Голова в нього йшла обертом, він страшенно втомився. І все-таки із задоволенням зробив іще одну мертву петлю, а потім ще й швидкий переворот — а тоді вже пішов на посадку. «Коли вони про це почують, — думав він про свій Прорив, — вони ж просто очманіють з радощів! Скільки цікавого в нас попереду! Не товктись на місці поміж рибальських човнів — а знати, нащо ти живеш у цім світі! Ми подолаємо свою неміч, ми станемо іншими — сильними, розумними! Ми будемо вільні! Ми навчимося літати!»

І майбутнє постало перед ним, як осяйна далечінь, що вабить і кличе вперед.

Тим часом Зграя збиралася на Велику Раду; та коли він приземлився, то побачив, що всі нібито чогось чекають. Так воно й було — чекали на нього.

— Чайко Джонатане Лівінґстон! Стань у середину!

Слова Старійшини звучали дуже врочисто. Виклик у середину кола означав чи страшну ганьбу, чи то найвищу шану. Коло Пошани — це честь, якої зазнали хіба що найславніші з ватажків. «Так, звісно, — подумав Джонатан, — сьогодні вранці вони бачили мій Прорив! Та мені не треба ніякої пошани. Я не хочу бути ватажком. Я тільки хочу поділитися тим, що відкрив, показати, який простір відкривається перед нами!» Він ступив уперед.

— Джонатане Лівінґстон, — мовив Старійшина, — стань перед очі твоїх товаришів, у Коло Ганьби!

Його наче вдарили дошкою. Коліна в нього ослабли, пір'я обвисло, у вухах зашуміло. У Коло Ганьби? Це неможливо! Прорив! Вони не розуміють! Вони помиляються, вони помиляються!

— ...За своє неподобне легкодумство, — гудів урочистий голос, — за те, що спаплюжив гідність і звичаї Народу Чайок...

Виклик у Коло Ганьби означав, що його виженуть зі Зграї, засудять до самотнього життя на Далеких Скелях.

Владислав Єрко. Ілюстрація до твору «Чайка Джонатан Лівінґстон». 2000-ні роки

— ...Настане день, Джонатане Лівінґстон, і ти зрозумієш, що легкодумство тебе занапастило. Життя — це незбагненна таємниця, і нам досить знати одне: ми вкинуті до цього світу, щоб їсти і лишатися живими, поки зможемо.

Чайки ніколи не суперечать Великій Раді, та Джонатан усе-таки наважився подати голос.

— Легкодумство? Браття мої! — вигукнув він. — Хто думає серйозніше, ніж чайка, що осягає сенс життя, його найвищу ціль? Ми тисячу років животіли заради того, щоб шукати риб'ячі голови, але ж тепер нам справді є для чого жити — щоб учитися, відкривати нове, бути вільними! Дайте мені тільки спробувати, дозвольте показати вам, чого я навчився...

Зграя наче скам'яніла.

— Ти нам більше не брат, — нарешті промовили чайки одна по одній, а потім з поважним виглядом затулили собі вуха і повернулися до нього спинами.

Джонатан Лівінґстон провів решту свого життя на самоті (...). І єдине, що його смутило, — це не самотність, а те, що чайки відмовилися повірити в чарівну красу польоту, хоча їм варто було тільки відкрити очі, щоб її побачити. Сам він кожного дня робив усе нові та нові відкриття. Він дізнався, що, пірнаючи у стрімкому піке, може зловити рідкісну та смачну рибу, яка водиться на глибині десять футів; тепер йому були не потрібні рибальські човни і крихти черствого хліба. Він навчився спати в повітрі, навчився тримати курс уночі, коли вітер дме з берега, і долати сотні миль від зорі до зорі. Так само спокійно він долав туманну запону над морем і прорився до світлого чистого неба — у той час як усі чайки лишалися на землі, і гадки не маючи, що в небі над ними існує щось інше, крім туману й дощу. Він навчився мандрувати із сильним вітром у далекі краї і там ловити на обід смачних комашок.

Те знання, яке він колись хотів відкрити всій Зграї, тепер було його єдиною розрадою; він навчився літати й не шкодував, що йому довелося сплатити за це таку ціну. Джонатан зрозумів, що тільки нудьга, страх і злість скорочують життя чайок; а сам він був вільним від цього тягаря й тому прожив довгий щасливий вік. (...)

(Переклад Дарії Радієнко)

Частина друга

1. *Прослухайте авдіотекст. Який новий світ відкрив чайка Джонатан? Чи був він кращим за той, звідки чайка Джонатан прилетів?*
2. *Які думки про навчання почув головний герой від інших? Чи корисні ці настанови для вас? Прокоментуйте.*

audio

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Що хотів чайка Джонатан зробити для своєї родини та Зграї? Як би це вплинуло на їхнє життя?
2. Чому родичі та інші чайки не підтримали чайку Джонатана? Що заважало їм відкрити інший світ і нове знання?

Аналіз та інтерпретація

3. Простежте шлях до мети чайки Джонатана Лівінґстона. Які випробування були на цьому шляху? Як герой їх долав?
4. Які якості характеру втілено в образі головного героя?

Творче самовираження

5. Створіть малюнки до повісті Р. Баха, доберіть цитати.

Цифрові навички

6. Які епізоди твору Р. Баха демонструють поняття «булінг»? Відшукайте в інтернеті та прочитайте Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу» (2019). Розкажіть про відповідальність осіб, які здійснюють булінг стосовно інших.
7. Підготуйте у формі плаката або посту для соцмереж 3—5 порад щодо протидії булінгу. Використайте ілюстрації до твору Р. Баха.

Дослідження і проєкти

8. З якими міфологічними й казковими персонажами можна порівняти головного героя твору?
9. Випишіть з тексту твору назви технічних фігур пілотування, які здійснював чайка Джонатан. За допомогою довідкової літератури, інтернету з'ясуйте їхній зміст. Доберіть світлини.

Життєві ситуації

10. Якщо натовп не розуміє особистості, яка прагне кращого світу, чи повинна вона схилитися перед «законами Зграї» і припинити пошуки нового знання?
11. Які життєві позиції втілено в повісті-притчі «Чайка Джонатан Лівінґстон»? Яку з них ви поділяєте? Поясніть.
12. Чого навчає повість-притча Р. Баха?

check yourself

exercises

games

2

Середньовіччя: світло крізь темряву

Середньовіччя як доба в історії літератури та культури

Християнство давало щось зовсім нове,
нечуваний підйом чуття, принади
раю і страховища пекла.

Іван Франко

1. *Пригадайте роман Вальтера Скотта «Айвенго». Кого називали лицарями в добу Середньовіччя? Розкажіть про їхній спосіб життя. Яке значення мало лицарство в Західній Європі?*
2. *Розкрийте сучасне значення слів «лицар», «лицарка». Чи потрібні такі люди в наш час?*

Хронологічні межі Середньовіччя. Тисячоліття, що віддаляє Давній світ від Нового часу, тобто середні віки, в історії людства називають *Середньовіччям*. Розвиток літератури в добу Середньовіччя мав свою специфіку на Заході й Сході. У Європі цей період охоплював приблизно IV—XV ст. — з моменту краху Римської імперії до повного утвердження феодального способу виробництва (хоча в деяких країнах уже у XIII—XIV ст. формувалися засади Відродження). У східних країнах процес феодалізації розпочався раніше, ніж у Європі, і тривав на кілька століть довше. Хоча розвиток людської цивілізації в епоху Середньовіччя був неоднорідним у різних країнах, є чимало спільного, що дає змогу стверджувати про середні віки як особливий етап духовної культури людства.

Ознаки Середньовіччя як епохи в літературі та культурі. У середні віки художня література розвивалася за умов утвердження феодальних відносин. Грандіозні історичні події (релігійні війни, перерозподіл територій, міграція народів, пошук нових земель, формування міст тощо) відображені в яскравих образах і сюжетах середньовічних творів.

У середні віки сформувалися п'ять нових культурних зон: *індійська, східноазійська, близькосхідна, візантійська, західноєвропейська*.

Виняткове значення в розвитку різних видів мистецтва, зокрема літератури, мали світові релігії — *християнство, іслам, буддизм*. Високий авторитет священних книг (Біблії, Корану та ін.) у ті часи зумовив появу релігійних тем, сюжетів і образів у художніх творах. У середні віки сформувалася нова *теоцентрична концепція людини*, згідно з якою її вважали залежною від божественної волі, а все своє життя вона мала підпорядкувати пошуку вищих духовних цінностей.

Крім релігії, потужний вплив на мистецтво й художню літературу справила *філософія*. У різних куточках світу сформувалися специфічні філософські системи, тісно пов'язані з уявленнями та віруваннями людства. У літературних творах доби Середньовіччя знаходимо чимало роздумів про сенс буття, стосунки людини з Богом, її місце на землі, боротьбу тілесного й духовного. Філософію в ті часи розуміли як науку про щастя, яке неможливе без духовної мети. Отже, у добу Середньовіччя тісно поєдналися думка та художній образ, величне і трагічне, віра в Бога і прагнення ідеалу. Людина усвідомила залежність від вищих сил і водночас відкрила в собі нові можливості, шукаючи своє місце у Всесвіті.

У літературі Середньовіччя виявилися дві основні тенденції: 1) клерикальна (зумовлена релігією); 2) світська (настанова на відображення життя та інтересів різних соціальних верств).

У клерикальній літературі були популярні тлумачення священних книг —

Собор Паризької Богоматері, м. Париж (Франція). Початок будівництва 1163 р. Сучасні фото

Біблії, *Корану*, *Талмуду*, а також культова поезія (гімни, молитви, проповіді, видіння), релігійна драма тощо. Цю літературу створювали мовами, що вже занепадали, але ще існували як мови церкви, науки, освіти. У Європі це була латина. У країнах Східної Європи, у Київській Русі, де міцнішали культурні зв'язки з Візантією, такою мовою стала старослов'янська, а на Сході — санскрит. Ці мови забезпечували обмін культурними здобутками різних народів.

Світський напрям середньовічної літератури Сходу й Заходу творили представники різних соціальних груп, які писали про власні теми й проблеми у визначеній системі жанрів. Наприклад, європейське лицарство подарувало світові лицарський роман, куртуазну лірику тощо. Завдяки розвитку міст, що ставали не тільки осередками торгівлі й виробництва товарів, а й культурними центрами, формувалася широка за тематикою демократична культура (наприклад, у Франції — фабліо, у Німеччині — шванки тощо). У межах світського напряму літератури розвивалися національні мови.

Становлення різних національних літератур ґрунтувалося на здобутках усної народної творчості. Зв'язок художньої літератури та фольклору знайшов відображення в багатьох середньовічних жанрах (наприклад, у героїчному епосі). Деякі твори передавали з вуст в уста, вони стали колективним надбанням: «Пісня про Роланда», «Роман про Тристана та Ізольду», «Пісня про Нібелунгів», «Пісня про мого Сіда», «Слово про Ігорів похід» та ін. Поступово значення фольклору в художній літературі послаблювалося, і вона переставала бути анонімною.

Кельнський собор,
м. Кельн (Німеччина).
Початок будівництва 1248 р.
Сучасні фото

Всесвітньо відомими є імена таких середньовічних митців, як *Лі Бо*, *Ду Фу* (Китай), *Рудакі*, *Омар Хаям*, *Хафіз*, *Фірдоусі*, *Румі* (персько-таджицька література, що розвивалася на території Ірану та Середньої Азії), *Данте Аліґ'єрі* (Італія) та ін.

Основні ознаки доби Середньовіччя в Європі

- теоцентризм (Бог — центр Всесвіту);
- поєднання релігійних форм з народною фантазією, здобутками народної культури;
- абстрактно-символічний характер;
- відтворення складної боротьби різних начал у душі людини — тілесного і духовного, Бога і диявола, нищого і високого;
- відображення драматизму буття;
- монументалізм, складність форм і стилів;
- синтез різних видів мистецтва.

Теорія літератури

Теоцентризм (грец. *Theos* — Бог, лат. *centrum* — центр кола) — філософська концепція, в основу якої покладено розуміння Бога як абсолютного, досконалого, найвищого буття, джерела всього життя та будь-якого блага.

Дж.-В. Вотергаус. Трістан та Ізольда. 1916 р.

Е. Лейтон. Кінець пісні. 1902 р.

Роль християнства в Україні та інших європейських країнах

У середньовічну добу в Європі серед інших літератур під впливом християнства формувалася й література Київської Русі. Іван Франко у праці «Данте Аліг'єрі. Характеристика Середніх віків. Життя поета і вибір із його поезії» (1905, 1907—1911) писав про великий «доброчинний вплив» християнства: «Воно дало старинному світові, що або задихався в безтямній розкоші, або потопав у чорній зневірі і розпуці, вищу мету життя, вказало йому новий світ ідей і вірувань, давало його душі зовсім іншу силу й іншу волю». Навколо тодішньої церкви формувалися заклади освіти. Церква сприяла розвитку науки, філософії, мистецтва. Водночас християнство в епоху Середньовіччя мало й інший — темний — бік. За словами І. Франка, «воюючи з многобожжям, воно виступало ворожо проти всяких його слідів у літературі, науці й житті». Ім'ям церкви виправдовували руйнування пам'яток колишньої культури, засилля інквізиції, кровопролитні релігійні війни. І все ж таки християнство справило потужний вплив на розвиток тогочасної культури.

presentation

express-lesson

Києво-Печерська лавра, м. Київ. Заснована 1051 р. Сучасне фото

Золоті сторінки китайської культури

Китайське Середньовіччя охоплює VII—XIII ст. Це важливий період розвитку китайської літератури, зокрема поезії, що спиралася на філософські вчення — конфуціанство і даосизм. Провідні моральні принципи *конфуціанства*: 1) допомагай іншим досягти того, чого б сам хотів досягти; 2) чого не бажаєш собі, не роби іншим. У *даосизмі* людина та природа сприймаються як єдине ціле, тому пізнати природу означає пізнати й людину. Як вважали при-

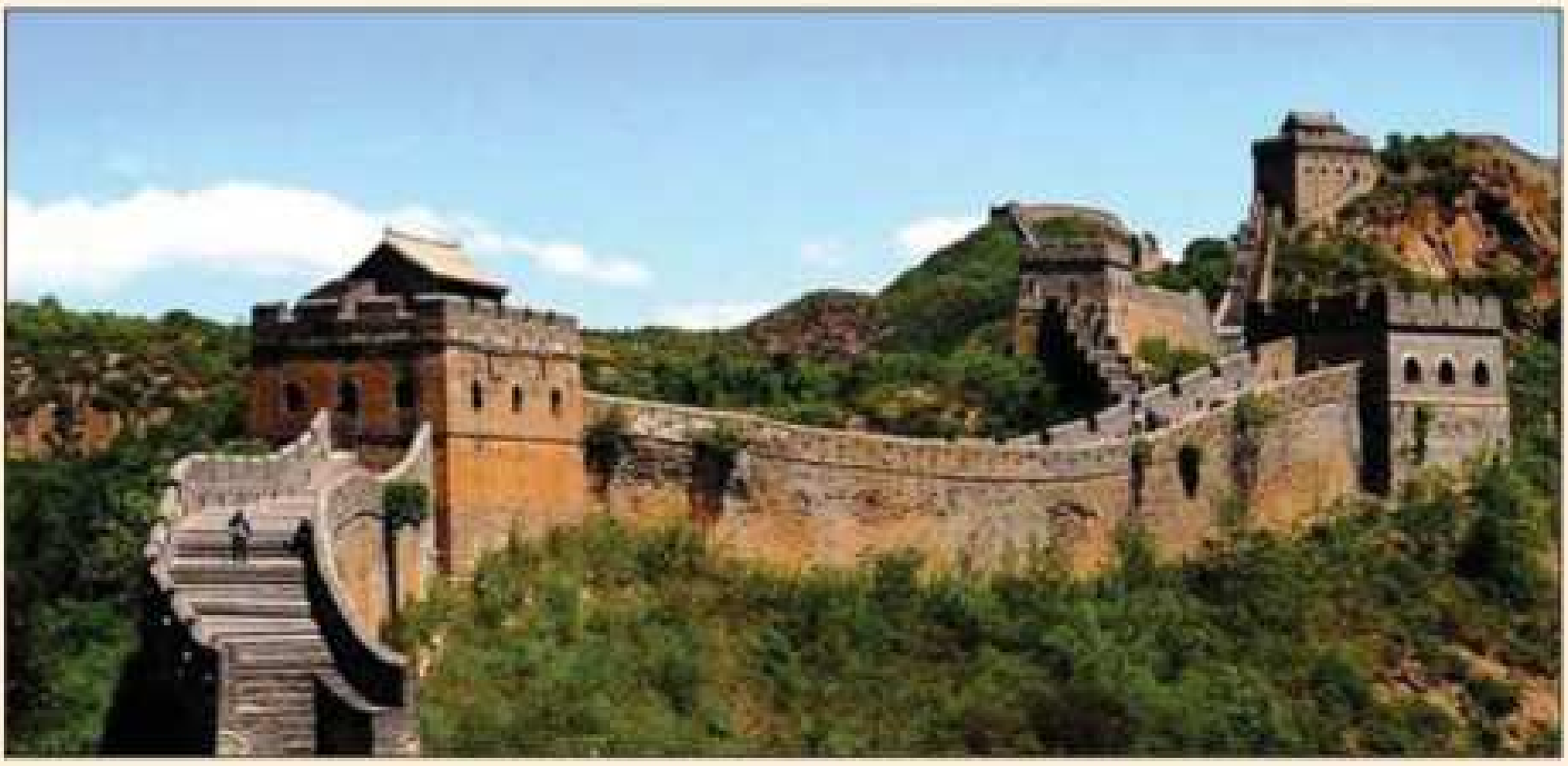

Великий китайський мур. Китай. Сучасне фото

хильники цього напряму, життя природи і людей іде своїм шляхом — *дао* («природний хід речей»).

За часів правління династії Тан (618—907) у Китаї сформувалася високорозвинута цивілізація. У процесі об'єднання окремих князівств утворилася могутня *Танська держава* зі столицею *Чаньань*, де була розташована резиденція імператора. Правителі Танської держави дбали про розвиток країни та мистецтва. Найвідомішими поетами китайського Середньовіччя вважають *Лі Бо* і *Ду Фу*, у творчості яких виявилися ідеї даосизму та конфуціанства.

В епоху правління династії Тан поезія стала суттєвою складовою частиною духовного життя китайців. У ті часи вірші писали всі — від імператора й чиновників до найбідніших селян. Поезія, живопис і каліграфія того періоду не мали звичних для нас меж. Вірші в Давньому Китаї записували за допомогою ієрогліфів, які мали багато значень, тому чита-

video-text

video-text

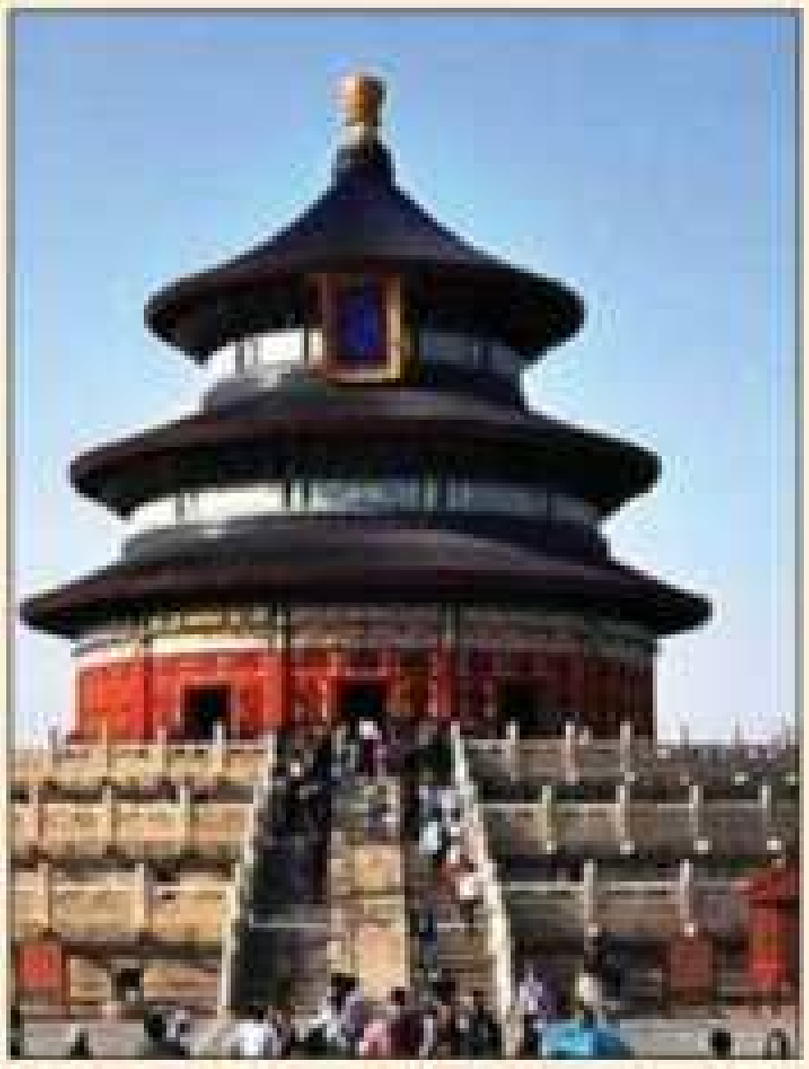

Храм Неба, м. Пекін (Китай). Початок будівництва 1420 р. Сучасне фото

чі/читачки повинні були спиратися на творчу уяву. Займаючись каліграфією, китайці ніби наново відкривають власне Я, спілкуються із Всесвітом.

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Який період охоплює доба Середньовіччя і за яких історичних умов тривав її розвиток?
2. Назвіть основні ознаки цієї літературної епохи.
3. Які тенденції сформувалися в літературі Середньовіччя?
4. Які умови сприяли їхньому розвитку?

Аналіз та інтерпретація

5. Чи відрізнявся розвиток літератур у добу Середньовіччя на Заході й Сході? Наведіть аргументи.

Творче самовираження

6. Підготуйте сторітелінг (усно) на тему «Історія одного шедевру доби Середньовіччя». Доберіть світлини до вашої розповіді.

Цифрові навички

7. Відшукайте в інтернеті інформацію і підготуйте повідомлення про розвиток художньої літератури в добу Середньовіччя в будь-якій країні Заходу або Сходу (за вибором). Доберіть відповідні художні тексти, світлини та ілюстрації.
8. За допомогою інтернету дізнайтеся про особливості будови середньовічних замків, соборів, палаців на Заході й Сході. Підготуйте повідомлення про одну споруду (за вибором).

Дослідження і проєкти

9. *Робота в групах.* Підготуйте проєкт на одну з тем: 1) «Образотворче мистецтво в середньовічній Європі»; 2) «Лицарська культура в добу Середньовіччя»; 3) «Середньовічні філософи». Оформте результати проєкту у вигляді презентації.
10. Дослідіть історію пісні студентів «Gaudeamus».

Життєві ситуації

11. Уявіть, що до вас приїхали гості з-за кордону. Підготуйте для них екскурсію і покажіть 2—3 пам'ятки Київської держави.

check yourself

exercises

games

Омар Хаям (прибл. 1048–1131)

Боюсь неправедно
прожити на землі.
Омар Хаям

Відшукайте в інтернеті інформацію про пам'ятки культури в таких центрах Середньовіччя, як Бухара, Самарканд, Ісфахан. Покажіть на мапі, де розташовані ці міста. Підготуйте повідомлення.

Нині державні кордони розмежовують Іран (застаріла назва — Персія), Афганістан, Таджикистан та інші країни, а наприкінці I тис. н. е. це була територія різноманітних халіфатів, між якими відбувалася

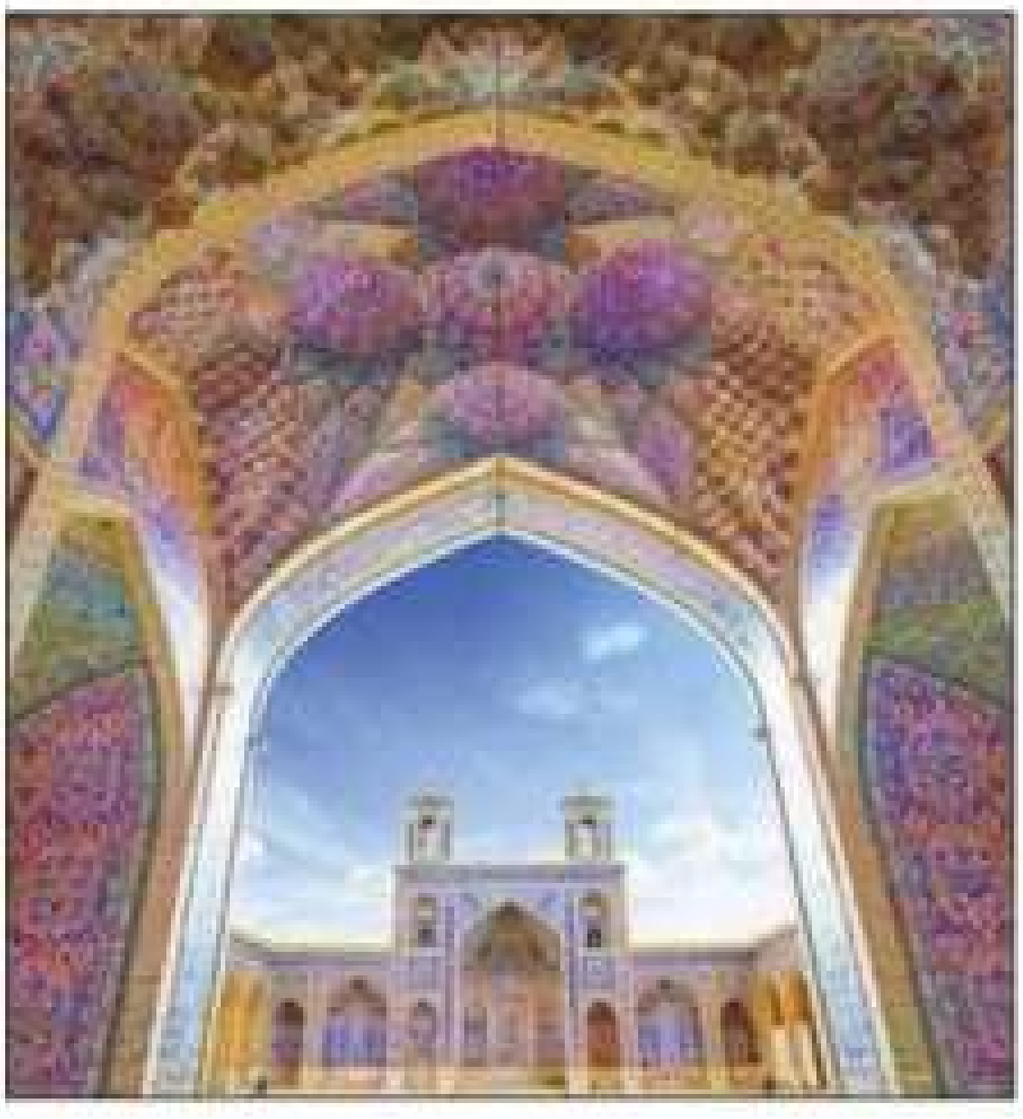

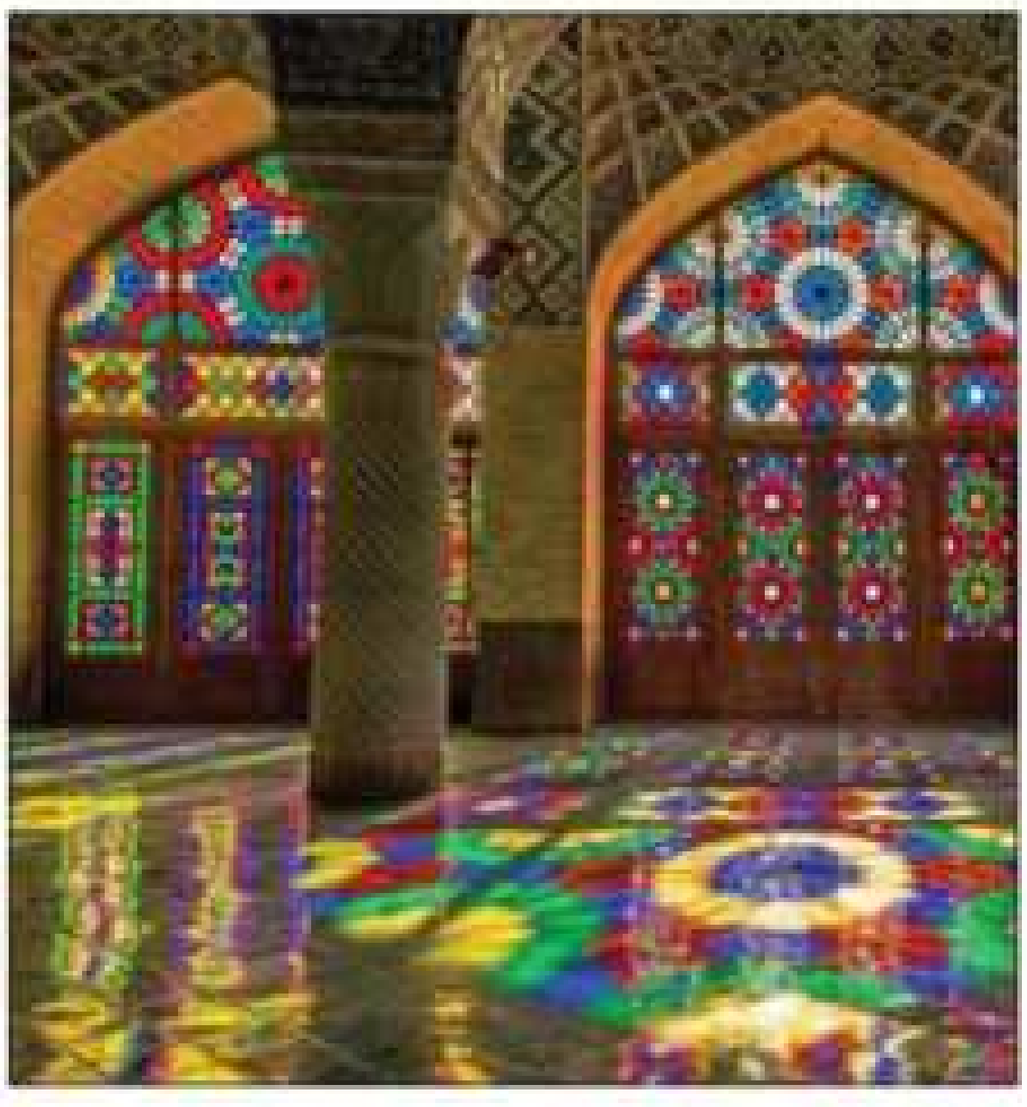

Райдужна мечеть, м. Ісфахан (Іран). Сучасне фото

активна міграція населення. *Халіфат* — ісламська теократична (тобто та, що керується Божими законами) або феодальна арабсько-мусульманська держава. Вісім великих халіфатів, що утворилися на територіях Малої та Середньої Азії, півночі Африки та Європи, дали початок нинішнім азійським державам. Культура й література в цьому величезному регіоні у I та II тис. характеризувалася яскравим розмаїттям. Географічно в центрі цього культурного світу був нинішній Таджикистан. Саме тому прийнято визначати літературу цього регіону певного часу як *персько-таджицьку*.

Становлення, розвиток і розквіт персько-таджицької лірики пов'язані з іменами поетів *Рудакі*, *Фірдоусі*, *Нізамі Гянджеві*, *Сааді*, *Хафіза*, *Навої* та ін. І, звісно, уся краса східної культури виявляється у творчості ще одного автора, котрий став легендарним співцем життя в його цілісності, повноті та радості, — *Омара Хаяма*.

Омар Хаям (повне ім'я Гіяс ад-Дін Абу-ль Фатх Омар Ібн Ібрахім аль-Хаям) народився в місті Нішапурі (давня провінція Хорасан, нині територія Ірану). Досі немає цілковитої впевненості, що саме 1048 рік — дата його народження, це могло бути й кількома роками раніше. Із самого дитинства Омар Хаям вивчав різні науки — математику, астрономію, філософію. У дванадцятирічному віці став учнем медресе (школи), де опановував право і медицину, але протягом усього життя його цікавили саме точні науки, зокрема математика, а також художня література.

Переживши у шістнадцять років особисту трагедію (тоді померли його батьки), він залишив рідне місто і подався до

presentation

Г. Моро. Східні поети. 1880-ті рр.

Г. Моро. Східна співачка. 1884 р.

Самарканда, де спочатку навчався, а потім працював у медресе. Трохи згодом в Ісфахані він став духовним наставником султана Мелік-шаха.

Служіння Омара Хаяма при дворі Мелік-шаха тривало до 1092 р. Коли помер султан, учений змушений був полишити місто. Він довго мандрував, але таки повернувся до свого рідного Нішапура, де й помер.

Якою мовою писали поети в Середній Азії?

Важливим чинником формування художньої літератури був розвиток мов, які (подібно до європейських груп германських, романських і слов'янських мов) перебували в неперервному русі. У I тис. в Середній Азії (до IX ст.) була поширена мова *пехлеві*, що поступилася місцем мові *фарсі* — саме цією мовою було написано шедеври не тільки східної літератури, а й численні наукові праці (з математики, медицини, астрономії тощо), завдяки яким азійська культура поширила свій вплив на інші континенти. Отже, мовою культури стала фарсі — давня мова, що є основою нинішньої перської.

РУБАЇ

Омар Хаям розробив у літературі жанр *рубаї* — чотиривірш переважно філософського змісту. *Рубаят* (тобто зібрання рубаї) Омара Хаяма створено протягом двадцяти років в Ісфахані (починаючи від 1072 р.). Дослідження двох поетичних рукописів 1207 р. (знайденого

Невідомий художник. Поет. XIV ст.

Невідомий художник.
Хосров біля палацу Ширін. XV ст.

в Ірані) і 1259 р. (з приватного зібрання в Лондоні) дало змогу науковцям вибрати 293 тексти, що, безперечно, є поезіями саме Омара Хаяма.

Творчість Омара Хаяма утверджує цінність особистості, її право на життя, власні думки й почуття. Водночас він оспівує природу, вічний коловорот буття. У його творах — різні почуття людини: смуток, печаль, самотність і водночас радість, захоплення красою світу.

РУБАЇ

Чого навчають рубаї Омара Хаяма?

***

Як жалко, що весна моя скінчилась
І книга юності навік закрилась!
Та пташечка, що молодістю зветься,
Звідкіль вона взялась? Куди поділась?

(Переклад Василя Мисика)

***

Якби мені до рук — скрижалі Долі,
Я розписав би їх по власній волі!
Із світу вигнав би всі смутки, болі,
Чолом небес досяг, не жив би долі!

(Переклад Василя Мисика)

Е. Дюлак. Ілюстрації до рубаї Омара Хаяма. 1909 р.

***

Цей гордий небосхил, байдужий лиходій,
Ще жодному із нас не підживляв надій:
Де знайде зігнуту під тягарем людину,
Іще один тягар він накидає їй.

(Переклад Василя Мисика)

***

Ні, не гнітять мене перестрахи й жалі,
Що вмерти мушу я, що строки в нас малі:
Того, що суджено, боятися не треба.
Боюсь неправедно прожити на землі.

(Переклад Василя Мисика)

***

Хай кожна мить, що в вічність промайне,
Тебе вщасливлює, бо головне,
Що нам дається тут, — життя: пильнуй же!
Як ти захочеш, так воно й мине.

(Переклад Василя Мисика)

***

Твій ворог — небеса коловоротні,
Без друзів ти, всі дні твої самотні.
Будь сам собою, не гадай про завтра,
В минуле не дивись, живи сьогодні!

(Переклад Василя Мисика)

Е. Дюлак. Ілюстрації до рубаї Омара Хаяма. 1909 р.

***

Весь вічний рух у Всесвіті — це ми.
В очах пізнання є зіниця — ми.
Неначе перстень, цей яскравий світ,
Найбільш коштовний в ньому камінь — ми.
(Переклад Володимира Ящука)

Теорія літератури

Рубаї (форма множини — «рубаят») — стала форма східного ліричного твору, що містить чотири рядки, з римуванням за схемою *аába* (рідше — *аааа*). Оскільки інтонаційно перська мова відрізняється від інших мов, формою для передавання рубаї (в українській та інших слов'янських мовах) став п'ятистопний ямб, але зі збереженням рими. Від самого початку рубаї тісно пов'язане з музикою — у давнину це була форма пісні.

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Назвіть регіони, де розвивалася персько-таджицька література. Покажіть їх на мапі. Поясніть, чому її називають саме персько-таджицькою.

Аналіз та інтерпретація

2. Назвіть проблеми, порушені у творах Омара Хаяма. Які з них можна назвати філософськими?
3. Які образи зі світу природи є в поезії митця? Розкрийте їхнє пряме і переносне значення.

Творче самовираження

4. Створіть власні рубаї (1—3) за зразком віршів Омара Хаяма. Намалюйте ілюстрації до них.

Цифрові навички

5. У 1080 р. Омар Хаям написав трактат «Про буття і повинність», де назвав себе послідовником східного вченого Авіценни. За допомогою інтернету дізнайтеся про внесок цього мислителя, науковця, лікаря в історію культури. Які ідеї Авіценни були, на вашу думку, близькими Омарові Хаяму? Наведіть 2—3 цитати Авіценни, які актуальні для нашого часу.

check yourself

exercises

games

Дослідження і проєкти

6. Дослідіть, у яких країнах світу сповідують християнство, буддизм, іслам. Покажіть їх на мапі. Створіть схему «Світові релігії».

Життєві ситуації

7. Змоделюйте кілька життєвих ситуацій, які можна проілюструвати рядками з рубаї Омара Хаяма.

Данте Аліґ'єрі (1265—1321)

Завдяки Данте література отримала нове дихання в італійській мові, яку Данте узаконив і передав Відродженню.

Девід Берт

Здійсніть віртуальну мандрівку до Італії. Ознайомтеся з культурою Рима, Флоренції, Вероні, Неаполя. Які пам'ятки культури вас вразили? Чому?

Видатний італійський письменник Данте Аліґ'єрі народився у Флоренції (точна дата народження невідома) і був хрещений іменем *Дуранте дельї Аліґ'єрі*. У дев'ятирічному віці Данте зустрів на святі юну (на рік молодшу за нього) *Беатріче Портінарі*. Ця зустріч сколихнула душу хлопчика, а згодом дала поштовх до створення нетлінного образу Кохання в його уяві. Зустрічей і розмов за коротке життя Беатріче (померла у віці 23—24 років) у них було лише дві. Однак її образ пронизує всю творчість Данте. Беатріче надихнула його на перший літературний шедевр — книгу «*Нове життя*» (1295), яка містить прозові та поетичні тексти.

Наприкінці XIII ст. Флоренція опинилася в центрі жорстокої політичної боротьби, у якій брали участь представники родини Данте і він сам. Особливої гостроти набули суперечки між *гібелінами* (виступали за об'єднання країни під владою німецького імператора) і *гвельфами* (прибічники Папи Римського). Урешті-решт гвельфи перемогли, і Данте як їхній прихильник обіймав відповідальні посади в Римі. Проте в таборі гвельфів не було згоди щодо державного ладу: вони поділилися на «чорних» та «білих» і ворогували між собою. Оскільки Данте був прибічником тих, хто програв, його в 1302 р. засудили на вигнання з Флоренції. Так почалися поневіряння поета Європою. З 1302 р. він мандрував Італією (Верона і Болонья), Францією (Париж) та іншими країнами і не втрачав надії на помилування та дозвіл повернутися до Флоренції. Однак наказом від 1315 р. італійські урядовці його прирекли на вигнання без права повернення.

Приблизно у 1303—1307 рр. митець почав писати свою «Комедію», а завершив її у 1321 р., незадовго до смерті. Це твір-енциклопедія середньовічного життя, алегоричне відображення шляху, який кожна людина самостійно і все людство проходять у пошуках істини. Письменник Джованні Боккаччо (дослідник, коментатор твору і біограф поета) назвав цей твір «*Божественною комедією*» за високу майстерність автора. Образ Беатріче був таким сильним у художній свідомості Данте, що він використав його і в «Божественній комедії»: Беатріче супроводжує героя твору в раю на шляху до пізнання Божественної любові.

У творчості Данте чітко простежуються основні ознаки культури доби Середньовіччя. Водночас у його спадщині

presentation

м. Флоренція (Італія). Сучасні фото

формувалися засади нового мислення, яке зумовило перехід європейського мистецтва до Відродження. Таке мислення ґрунтувалося на глибокій вірі в людину, силу її почуттів та нестримної жаги до пізнання себе і світу.

Останні шість років Данте жив у місті Равенна, де й помер 14 вересня 1321 р.

Художник Джотто — сучасник Данте

Італійський художник Джотто (Джотто ді Бондоне, прибл. 1267—1337) жив у той самий час, що й Данте. Джотто працював у Флоренції та в інших містах Італії. Його фрескам, як і творчості Данте, властиві ознаки культури середніх віків і водночас нове мислення наступної доби — Відродження. Герої/героїні Джотто, узяті переважно з Біблії, шукають духовний шлях, прагнуть внутрішнього прозріння та високого ідеалу. Сюжети та персонажі Джотто прості й лаконічні, але в них відчуваються глибока внутрішня наруга, бажання здолати зло.

Джотто. Введення Богородиці в храм. 1308—1311 рр.

Д.-Г. Россетті. Привітання Беатріче. 1859 р.

«В СВОЇХ ОЧАХ ВОНА НЕСЕ КОХАННЯ...»

Вірш, який за своєю формою є сонетом, увійшов до книги Данте «Нове життя». Її вважають першою ліричною автобіографією, де поет фіксує не просто факти власного життя, а ніби веде літопис емоцій та почуттів. Книга написана народною італійською мовою.

Тема вірша «В своїх очах вона несе Кохання...» — високе почуття любові, яка для поета і його ліричного героя є способом пізнання себе, шляхом до відкриття Бога та ідеалу в людині.

Для коханої, яку оспівує, Данте знаходить піднесені слова, що передають глибину його почуттів. Вона для нього символізує богиню кохання і водночас богиню весни, оновлення та чистоти. Її святість для поета — це «смиренність дум», що проймає кожного, хто її бачить. Беатріче, Беатріса, Беата — ім'я, що означає «блаженна», має виразне християнське значення. Завершальний рядок сонета утверджує нове диво і ніжність, засвідчує апогей захопленого почуття ліричного героя і самого Данте до Беатріче.

express-lesson

В СВОЇХ ОЧАХ ВОНА НЕСЕ КОХАННЯ...

video-text

Який вплив має жінка на інших людей? Прочитайте відповідні рядки. Прокоментуйте їх.

В своїх очах вона несе Кохання —
На кого гляне, ощасливить вмить;
Як десь іде, за нею всяк спішить,
Тріпоче серце від її вітання.

Він блідне, никне, множачи зітхання,
Спокутуючи гріх свій самохіть.
Гординя й гнів од неї геть біжить.
О донни, як їй скласти прославляння?

Хто чув її — смиренність дум свята
Проймає в того серце добротливо.
Хто стрів її, той втішений сповна.

Коли ж іще й всміхається вона,
Марніє розум і мовчать уста.
Таке-бо це нове й прекрасне диво.

(Переклад Миколи Бажана)

Д.-Г. Россетті.
Свята Беатріче. 1870 р.

Теорія літератури

Сонет (з італ. — звучати) — ліричний вірш, який складається з чотирнадцяти рядків п'ятистопного або шестистопного ямба і має сталу форму в різних національних літературах. З-поміж видів сонета виокремлюють два основні — *італійський* та *англійський*. Італійський складається з двох катренів (чотиривірші) і двох терцетів (тривірші) із римуванням *аббааббавгвгвг* (можливі варіанти римування). Англійський сонет складається з трьох катренів і завершального двовірша з римуванням *абабвгвгдедежж*.

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Яким постає образ Беатріче в сонеті Данте?
2. Доведіть, що цей образ має християнську основу.
3. Як Данте розуміє кохання?

Аналіз та інтерпретація

4. Відшукайте в українському перекладі епітети, метафори, порівняння. Яке їхнє значення в тексті?

Творче самовираження

5. Уявіть та опишіть образ Беатріче (усно). Намалюйте ілюстрацію до твору.

Цифрові навички

6. За допомогою інтернету створіть образ ідеальної дівчини/жінки нашого часу. Прокоментуйте її якості.

Дослідження і проєкти

7. Підготуйте проєкт на тему «Жанр сонета в Західній Європі та Україні». Напишіть статтю для шкільного сайту.

Життєві ситуації

8. Як ви розумієте поняття «кохання», «культура почуттів», «шляхетність»? Чи потрібні вони в наш час? Обґрунтуйте свою відповідь.
9. Чи вірите ви в те, що перше кохання можна пронести через усе життя? Що потрібно робити, аби не втратити кохання?

check yourself

exercises

games

ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСТ У СЬОГОДЕННЯ

Ерік-Вольф Сігел (1937—2010)

Великі води не зможуть
згасити кохання, ані
ріки його не заллють.
Біблія, «Пісня над піснями»

Чи згодні ви з твердженням Еріка-Вольфа Сігела: «Якщо кохаєш, ніякі вибачення не потрібні»? Чи справді не потрібно просити вибачення в того/тієї, хто тебе кохає? А ви вибачаєте людям, яких любите?

Ще на початку 1970-х років твір «Історія кохання» Еріка Сігела став світовим бестселером.

Американський письменник Ерік-Вольф Сігел (його прізвище з англійської перекладають українською як *Сігл* чи *Сігал*) народився 1937 р. в Нью-Йорку. У Гарвардському університеті вивчав класичну літературу. Захистивши дисертацію, працював викладачем давньогрецької та давньоримської літератур у найвідоміших американських університетах — Гарварді, Єлі та Прінстоні. Цікаво, що перша опублікована книжка Е.-В. Сігела була науковою — дослідження давньоримської комедії на прикладі Плавта.

Роман «Історія кохання» опубліковано в 1970 р., уже після виходу однойменного кінофільму, сценарій для якого написав сам автор. Книжку очікувала слава, багатомільйонні наклади й численні переклади іноземними мовами. У 1991 р. Марк Пінчевський та Олександр Терех переклали твір українською мовою (вийшов у світ під назвою «Історія одного кохання»). У 1977 р. автор видав роман-продовження — «Історія Олівера», який теж екранізували.

Провідні теми творчості Е.-В. Сігела — університетське життя («Однокурсники», «Сильнодіючий засіб»), а також історії кохання і родинного життя («Чоловік, жінка, дитина», «Любов, що зцілює»).

У Гарвардському університеті (США)

Сюжет роману «Історія кохання» пов'язаний із Гарвардом. Гарвардський університет — один із найвідоміших навчальних закладів США, заснований ще в XVII ст. У Гарварді здобували освіту сім президентів США, зокрема Барак Обама, багато відомих митців, серед них — Е.-В. Сігел. Він там захистив дисертацію, а потім викладав літературу. Однак це не перешкоджало йому писати книжки й сценарії для кінофільмів.

У Гарварді не лише навчалися. Тут формувалися засади культури й нового мислення. Наприкінці 1960 — на початку 1970-х років молодь прагнула жити по-новому. Вона слухала музику групи «Бітлз», хотіла бути вільною у своїх думках і вчинках. До речі, саме тоді в США зародився молодіжний рух *гіпі* (або *хіпі*) як форма протесту проти консервативного суспільства. Гіпі принесли усвідомлення свободи, вільного кохання, природного способу життя. А на початку 1980-х років на противагу гіпі з'явилися *яппі*, які були орієнтовані на професійну кар'єру, високооплачувану роботу та комфортне життя. Отже, молоді герої роману Е.-В. Сігела Олівер і Дженні, яким подобалися гіпі, покохали одне одного під час навчання в Гарварді.

Гарвардський університет, м. Кембридж (США). Сучасні фото

«ІСТОРІЯ КОХАННЯ»

Оліверові й Дженні було лише двадцять два роки, і поміж ними — майнові та соціальні перепони. Олівер належить до відомої в Америці родини Берретів, яка славилася фінансовими та політичними успіхами. А Дженні походить із родини бідних італійських мігрантів — її батько пече й продає тістечка. Тому Дженніфер мусить самотужки пробиватися в житті. В Інституті Редкліфф вона вивчала музику й готувалася до кар'єри музикантки. Олівер і Дженніфер надто різні за вподобаннями та характерами. Він — спортсмен і бунтівник, пішов навіть проти свого батька, відмовляючись від комфорту й матеріального достатку, шукаючи власний шлях. А вона — шанувальниця Моцарта, Баха, Армстронга і «Бітлз». І ще була люблячою донькою, для якої батько став головною людиною в її житті.

Усупереч обставинам Дженні й Олівер покохали одне одного. Вони побралися і щодня боролися зі злиднями. А допомагало їм у цьому кохання.

Однак щастя було коротким: під час обстеження виявилося, що Дженні важко хвора на лейкемію і жити їй залишилося недовго.

presentation

«Love Story» на екрані

Популярності роману «Історія кохання» посприяла кіноіндустрія. Завершений у 1969 р. твір не викликав зацікавленості у видавця, і він порадив переробити текст на сценарій, який з ентузіазмом придбала американська кіностудія «Парамаунт». І вже наступного року на екрани вийшла стрічка «Історія кохання», що увічнила не тільки мелодраматичну колізію, а й зробила популярними двох акторів, які знімалися в ній — Раяна О'Ніла (Олівер) та

Кадр із кінофільму «Історія кохання» (режисер Артур Гіллер, США, 1971)

Елі Макгроу (Дженні). Картина стала абсолютним лідером прокату 1971 р., була номінована в кількох категоріях на «Оскар», однак отримала його лише в номінації «Музика до фільму» (нині є однією з найбільш упізнаваних мелодій у світі). І що важливо — залишилася для сучасників і наступних поколінь культовим фільмом, універсальною історією — «Love Story».

ІСТОРІЯ КОХАННЯ (1970)

РОМАН

(Уривки)

Читаючи текст, випишіть незнайомі слова. За допомогою інтернету з'ясуйте їхнє значення. Створіть словник молодіжної лексики тих років.

Жила собі дівчина. Дожила до двадцяти п'яти років і померла.

Що говорять у таких випадках? Що була вона вродлива. І розумна. Що любила Моцарта, Баха, бітлів. І мене. Якось, коли вона звалила в одну купу цих світочів музики й вашого покірного слугу, я спитав, за яким усе-таки принципом мають розподілятись її лаври, й вона, всміхнувшись, відказала: «За алфавітним». Я тоді, пригадую, теж усміхнувся. А тепер — сиджу й гадаю: а як, власне, мене в тому списку було записано? Якщо на ім'я, то я стояв за Моцартом. Якщо ж на прізвище — то десь між Бахом і бітлами. І так і так виходить не перше місце, й це чомусь страшенно мене гризе: я ж бо звик скрізь бути першим. Гени, фамільна спадковість!

На останньому курсі я взяв собі за звичку працювати в бібліотеці Редкліффа. (...) Передусім тому, що в цій бібліотеці стояла справжня тиша, мене там ніхто не знав і від роботи не відривав. (...)

А втім, як водиться у нас у Гарварді, за день до заліку з історії я ще не тримав у руках жодної книжки з обов'язкового списку. Отож, зайшовши до бібліотеки, я пішов прямо до видачі, з наміром узяти один-єдиний том, який, сподівався, і вивезе мене завтра. На видачі чергували двоє дівчат. Одна висока — з тих, що грають у теніс і в усякі інші ігри. Друга — в окулярах, учена мишка. Я обрав чотириокого Гризуна Науки.

— Дайте мені «Пізнє середньовіччя».

Вона скоса глянула на мене:

— Хіба у вас немає бібліотеки?

— Наскільки мені відомо, студенти Гарварда мають право користуватися вашою бібліотекою.

— Ви мені про закон, містере Шпаргалето, а я вам — про етику. У вас у Гарварді — п'ять мільйонів книжок. А у нас тут — злиденні кілька тисяч.

Ото ще надлюдина в спідниці. (...) За інших обставин я залюбки позбиткувався б з неї — я це вмію, — але сьогодні мені дозарізу потрібна була та клята книженція.

— Слухайте, мені дуже потрібна та клята книженція.

— Чи не можна без вульгарностей, містере Шпаргалето?

— Чого це ви охрестили мене Шпаргалето?

— Того, що вигляд у вас такий: багатий, та дурний, — відповіла вона, знімаючи окуляри.

— От і не вгадали. Я бідний, але розумний.

— Це я бідна і розумна, містере Шпаргалето. А ви — ні.

Вона виклично дивилася на мене своїми карими очима. Ну гаразд, оте «багатий» я б ще проковтнув, але за «дурного» спуску не дам, і гарні очі тебе не виручать.

— Який це йолоп сказав вам, що ви розумні? — питаю.

— Я сама знаю. От з вами я, приміром, і кави за одним столом не пила б.

— А я вас ніколи й не запросив би.

— От вам і доказ, — зраділа вона, — доказ того, що ви дурний. (...)

Скапітулювавши в останню мить — тобто удавши раптом, що чашка кави в її товаристві стала моєю найзаповітнішою мрією, — я одержав «Пізнє середньовіччя». (...) За свою відповідь на заліку я одержав «відмінно» з мінусом і, до речі, таку саму оцінку я дав ніжкам Дженні, коли вона вперше вийшла з-за бібліотекарського столу. А от її вбрання не викликало в мене захвату; як на мій смак, воно було аж надто богемне. Передусім індіанська торба, що правила їй за сумку. На щастя, я не дав волі язику: виявилося, що та сумка — плід її власної творчої фантазії.

Ми пішли до дешевенького ресторану «Ліліпут», розташованого поблизу бібліотеки. (...) Я замовив дві кави й шоколадне тістечко з морозивом (для неї).

— Мене звуть Дженніфер Кавіллері, — сказала вона. — Я американка італійського походження. (...)

— Спеціалізуюся з музики, — додала потім.

— А мене звуть Олівер, — відрекомендувався я.

— Це ім'я чи прізвище?

— Ім'я, — відповів я, а тоді признався, що прізвище моє — Беррет.

— Пишеться так само, як прізвище поетеси? — жваво поцікавилася вона.

— Так само, — підтвердив я. — Тільки ми з нею не родичі.

Запала мовчанка, і я в думці подякував їй за те, що не почув од неї знайомого й остогидлого: «Отже, так само, як назва корпусу?». Бо така вже мені випала доля — бути родичем отого типа, що збудував Корпус Беррета, найбільшу й найпотворнішу споруду на території Гарвардсько-

го університету, колосальний пам'ятник багатству, марнославству й безпардонному гарвардському снобізму моєї родини.

Дженні надовго принишкла. Чому? Невже нам більше нема про що розмовляти? Чи, може, вона втратила до мене інтерес через те, що я — не родич, а тільки однофамілець поетеси? (...)

Щоб якось заповнити паузу, я погортав її зошит. Почерк чудний — маленькі загострені буквочки, великих літер немає зовсім (чи не ставить вона себе, часом, на одну дошку з е. е. камінгсом?). А курси лекцій слухає такі, що на них простий смертний і не потикається: «Порівняльне літературознавство-105», «Музика-150», «Музика-201»...

— «Музика-201»? Це, здається, з програми випускного курсу?

Вона ствердно кивнула, не стримавши гордовитої усмішки.

— Поліфонія ренесансної доби.

— А що таке поліфонія?

— Із сексом — ніякого зв'язку, містере Шпаргалето.

А я все це терплю. Невже вона не читає «Крімзн»? Невже не знає, з ким розмовляє?

— Слухайте, ви знаєте, з ким розмовляєте?

— Авжеж, — і в очах — глум. — Ви — власник Корпусу Беррета.

Ні, вона таки не знає, хто я такий.

— А от і не власник. То мій розумаха-прадід міг бути власником, але подарував корпус Гарварду.

— Подарував, щоб його правнука, дарма що він ніякий не розумаха, без усяких перепон прийняли в студенти?

Ну, знаєте, це вже занадто.

— Дженні, якщо ви маєте мене за нікчему, навіщо було напрошуватися на чашку кави?

Вона подивилася мені просто в очі, усміхнулась і відповіла:

— Ви гарно скроєні.

Кадр із кінофільму «Історія кохання» (режисер Артур Гіллер, США, 1971)

Справжній переможець — той, хто вміє гідно програвати. Це не парадокс. І ніде так не вміють обертати програш на перемогу, як у Гарварді. (...)

Прощаючись із Дженні біля дверей її гуртожитку, я думав не про поразку, а про перемогу над цією кусючкою.

— Послухайте, ви, кусючко, в п'ятницю у нас відбудеться хокейний матч із Дартмутом.

— То й що?

— Приходьте. Я вас запрошую.

Вона продемонструвала типово редкліффське ставлення до спорту.

— Чого я там не бачила — на вашому хокеї?

Я недбало відповів:

— Мене. Я гратиму в тому матчі.

Поки я чекав на її відповідь, мені здавалося, ніби я чую, як падає сніг.

— За кого? — нарешті спитала вона.

2

Які слова та вчинки свідчать про почуття Дженні й Олівера?

Олівер Беррет IV
Іпсвіч, Массачусетс
20 років
Спеціальність: суспільствознавство
Успішність: занесений до Списку пошани деканату за успіхи у навчанні 1961, 1962, 1963 р.р.
Участь у Першій збірній хокейній команді: 1962, 1963 р.р.
Обраний фах: юриспруденція
Рік навчання: випускний
Зріст: 5 футів 11 дюймів
Вага: 185 фунтів

Дженні вже, мабуть, прочитала мої дані в програмці. (...)

Під час розминки на льоду я не те що не помахав рукою — навіть не глянув у її бік. А проте в мене було таке враження, ніби вона весь час відчувала на собі мій погляд. (...)

В середині другого періоду ми перегравали дартмутців за рахунку 0:0. Цебто ми вдвох з Дейві Джонсоном уже пристрілялися до їхніх воріт і мали от-от вгатити шайбу в сітку. (...)

Ел Реддінг, центральний нападаючий дартмутців, прорвався в нашу зону, я блокував його корпусом, одібрав шайбу й повів її низом. Ліворуч ішов Дейві Джонсон, але я вирішив сам провести її до воріт, бо знав, що воротар зелених побоюється мене. (...) У таких випадках тактика в мене

одна: молотити щосили по всьому, що має колір противника. Десь між нашими ковзанами лежала шайба, але в ту мить нам було не до неї: ми гамселили один одного. (...)

Суддя дав свисток. (...) Штраф? Мені? (...) Обурено хитаючи головою, я поїхав на відсидку. Стукіт моїх ковзанів по дерев'яному настилу заглушило радіоповідомлення:

— Штраф гравцеві Гарварда Беррету. Дві хвилини за затримку. (...)

Я сидів, відсапуючись, утупившись очима в підлогу: не хотілося дивитись, як дартмутці, користуючись чисельною перевагою, давлять наших.

— І не соромно вам сидіти, коли ваші товариші грають?

Я впізнав голос Дженні, але удав, ніби не чую, й загорлав разом з усіма:

— Гар-вард, впе-ред! (...)

— Це не дуже ганебно?

— Дженні, будь ласка, дайте мені зосередитись!

— На чому?

— На тому, як я рахуватиму кістки паскуднику Елу Реддінгу! (...)

— Для вас не існує правил? (...) Ви й мені коли-небудь «порахуєте кістки»?

Я відповів не озираючись:

— Якщо не замовкнете — зроблю це навіть тепер.

— То краще піду звідси. До побачення. (...)

Публіка привітала мене радісним ревищем. «Бер-ретт, впе-ред! На-шабе-ре!». Хоч би Дженні ховалася в ту мить, не чути скандування на мою честь вона не могла. Тож хай собі ховається. А все ж таки — де вона? (...) Я дозволив собі скинути оком на трибуну — і побачив-таки Дженні. (...)

Двоє зелених негідників з розгону врізалися в мене й збили з ніг. Ганьба! (...) Що подумає Дженні? (...) Я прийняв шайбу й кинувся з нею до зони зелених. Двоє захисників виростали в мене перед очима.

Кадр із кінофільму «Історія кохання» (режисер Артур Гіллер, США, 1971)

— Давай, Олівере, давай! Постинай їм ключкою довбешки!

В цьому бедламі я впізнав і голос Дженні — дикий бойовий клич, який озвався музикою в моїх вухах. (...) Гарвард відкрив рахунок!

За мить ми обіймалися й цілувалися. (...) Публіка билася в істериці. (...) Після першого голу зелені так і не отямилися. Ми розгромили їх з рахунком 7:0.

Якби я був людиною сентиментальною й надумав з любові до Гарварда завести в рамку пам'ятну фотокартку, то обрав би (...) фото Діллон-хауса — нашої спортивної роздягальні. Бо в Гарварді то було єдине місце, де я по-справжньому спочивав душею. Під страхом того, що Нейт П'юзі позбавить мене диплома, проголошую: бібліотека Вайденера важить для мене куди менше, ніж Діллон-хаус. (...) Яка то розкіш — припасувавши щитки, вдягти сорочку з милим серцю номером 7, (...) узяти під пахву ковзани й рушити до стадіону Вотсона!

А повертатися до Діллон-хауса було ще приємніше. (...)

До того ж я користувався особистим привілеєм — правом на усамітнення. Оскільки Господь благословив мене ушкодженим меніском, (...) я щоразу після гри робив коліну душ-масаж. (...)

Сьогодні думки мої були про гол, забитий мною, і про гол, забитий з моєї подачі, а ще про те, що я вже забезпечив собі участь у першій збірній на третій рік підряд.

— Прикручуєш коліно, Оллі?

Це був Джекі Фелт, наш тренер і самозваний духовний наставник.

— Авжеж, коліно, а не те, що в тебе на думці, Фелт. (...)

Спекавшись його нарешті, я плюхнувся у ванну, підставив струменям своє приємно натомлене тіло й заплющив очі, віддаючись теплу, що огортало мене. Благодать!

Господи! А Дженні! Вона ж, мабуть, чекає надворі! Якщо не пішла. Господи, не йди, Дженні! Я зараз! (...) Спина була ще мокра, коли я вилетів з парадних дверей Діллон-хауса. (...)

Під дверима все ще юрмилися два-три десятки уболівальників. Переважно — колишні хокеїсти, випускники, які й досі вві сні бачать себе в щитках. Хлопці на кшталт Джордана Дженкса, що приїздить на кожен матч, хоч би як далеко довелося їхати. (...) Адже він керує великим банком! (...)

Я пробився крізь натовп уболівальників, напружено вдивляючись у темряву. І тут вона визирнула з-за куща — обличчя закутане в шарф, тільки очі видно.

— Ну, знаєте, Шпаргалето, холод тут у вас собачий.

Як же я зрадів! (...)

Несподівано для самого себе, я цмокнув її в чоло. (...)

— Я дозволила вам цілувати мене?

— Даруйте. Я захопився.

— А я — ні. (...)

Я поцілував її ще раз. Не цмокнув у чоло, а припав до уст. Надовго. До солодкого запаморочення. Коли той поцілунок скінчився, вона не випустила з рук мої рукави.

— Мені це не подобається, — сказала вона.

— Що саме?

— Те, що мені це подобається.

Всю дорогу назад (...) Дженні трималася за мій рукав. (...)

— Послухай, Джен, може статися так, що я кілька місяців не дзвонитиму тобі. (...) А може статися й так, що я подзвоню тобі, щойно вскочу до своєї кімнати.

Я крутнувся на підборах і пішов геть.

— Свиня, — прошепотіла вона мені вслід. (...)

Коли я ввійшов, Рей Стреттон, мій товариш по кімнаті, грав у покер з двома своїми дружками-футболістами. (...)

— Ну, як воно сьогодні, Оллі? — спитав Рей.

— Шайба з моєї подачі й чиста шайба, — повідомив я.

— У ворота Кавіллері?

— Не мели, — сказав я.

— Про кого мова? — поцікавився якийсь із бегемотів.

— Про Дженні Кавіллері, — відповів Рей. — Хиряву інтелігентку. Дореміфасолю. (...)

— Вона грає на роялі в ансамблі імені Баха, — сказав Стреттон.

— А в Беррета на чому вона грає?

— На органі! (...)

— Джентльмени, — кажу їм з порога. — Поцілуйте мене в...

Я зачиняю двері під новий сплеск нелюдських звуків, скидаю черевики, лягаю горілиць на ліжко й набираю номер Дженні. Ми розмовляємо пошепки. (...)

Кадр із кінофільму «Історія кохання» (режисер Артур Гіллер, США, 1971)

— Мені здається, що я... Що я закохався в тебе.
Мовчання. Потім вона каже тихо-тихо:
— Я б відповіла... котися під три чорти!
Вона кидає трубку. Мене це не бентежить. І не дивує.

3

Прослухайте авдіотекст. Опишіть стосунки Олівера з батьком. Як ви гадаєте, чи любили вони один одного? Підтвердіть вашу думку цитатами.

audio

4

1. *Порівняйте стосунки Олівера й Дженні з їхніми батьками. Як ви гадаєте, у кого з них були теплі, а в кого напружені взаємини з батьком? Чому так сталося?*
2. *Чи можна назвати стосунки Дженні й Олівера справжнім коханням? Доведіть.*

— Дженні в холі, розмовляє по телефону.
Цю інформацію я почув від чергової по гуртожитку, перш ніж встиг назвати себе й пояснити, до кого прийшов у Брігге-хол того вечора в понеділок. Поза сумнівом, то було очко на мою користь. Ясна річ, ця кліффі читає «Крімзи» і знає, хто я такий. (...) Дженні розповіла подругам, що зустрічається зі мною. (...)

З ким же це Дженні може так довго балакати. (...) Я мав відомості про те, що Мартін Девідсон, старшокурсник Адамс-хауса й диригент ансамблю імені Баха, вважає себе в праві претендувати на її увагу. (...) З ким це вона розмовляє? Це не з Девідсоном (...)

— Дуже скучила, Філе. До побачення, любий.

Кладучи трубку, вона помітила мене, але навіть не зашарілася. Навпаки, всміхнулася й послала мені рукою поцілунок (яка двоєдушність!). А приступивши ближче, цмокнула в неушкоджену щоку. (...)

Коли ми вийшли, я набрав повні легені вечірнього повітря і, прочиняючи дверцята своєї машини, удавано байдуже спитав: (...)

— М-м... А хто такий Філ?

Умощуючись у машині, вона так само байдуже відказала:

— Мій батько. (...)

Її виховував батько, ...він пекар і живе в Кренстоні, у штаті Род-Айленд. Коли вона була зовсім малою, її мати загинула в автомобільній катастрофі. Приголомшений батько (...) довіку заборонив дочці сідати за кермо автомобіля. (...)

— А ти свого як звеш? (...)

— Сучий син, — не змигнувши оком, вимовив я слова, які залюбки приліпив би до нього.

— І це ти кажеш йому в обличчя?

— Я ніколи не бачу його обличчя.

— Він ходить у масці?

— Ти вгадала. У кам'яній масці. З найтвердішого каменю.

— Облиш. Він не може не пишатися тобою, все-таки ти зірка гарвардського спорту! (...)

— Він і сам був зіркою, Дженні. (...)

— Більшою, ніж нападаючий збірної?

— Він брав участь в Олімпійських іграх 1928 року. Веслування на одиночці. (...) У фіналі він посів тільки шосте місце. (...)

Може, хоч тепер вона зрозуміє, що бути Олівером Берретом IV означає відчувати себе щодня в затінку як не бридкої сірої кам'яниці на терені Гарвардського університету, то чиєїсь фізичної зверхності, чиїхось спортивних досягнень. І те, і те фатально тяжіє над тобою, і ніякої тобі ради немає.

— Але чому «сучий син»? Чим він заслужив на таке прізвисько? — спитала нарешті Дженні. (...)

— Він примушує мене бути «правильним». (...)

Я пояснив їй, що мене намагаються запрограмувати за Кодексом Берретів, а мені це — як собаці перець. Невже вона сама не бачить, як мене сіпає, коли доводиться після прізвища проказувати ще й числівник? (...)

— Мені остогидло те, що іншого від мене й не чекають! — я почував себе страшенно незручно, висловлюючи думки, якими досі ні з ким не ділився, але ж повинна й вона знати правду. (...)

— Та він просто дуже заклопотана людина. Всі оті підприємства, банки забирають, мабуть, силу енергії й часу!

— Господи, Дженні, на чиєму ти боці?

— А це хіба війна? (...) Це просто смішно, Олівере. (...)

Кадр із кінофільму «Історія кохання» (режисер Артур Гіллер, США, 1971)

І тут я вперше усвідомив глибину безодні поміж моїм та її вихованням. (...) Визнати, що в мого батька нутро кам'яне, Дженні не могла, бо змалку засвоїла атавістичну італо-середземноморську максиму: тато любить bambino. І ніщо в світі не могло б переконати її в іншому. (...)

Я спробував послатися на приклад. На оту сміховинну бесіду після гри з Корнеллом. (...)

— Невже він заради якогось хокейного матчу подався аж до Ітаки? (...) А знаєш, я рада, що ти прискіпуєшся до свого батька, — відказала вона. — Це свідчить, що ти людина недосконала.

— Ти хочеш сказати, що ти — досконала?

— Зовсім ні, Шпаргалето. Якби я була досконала, хіба ж я зустрічалася б з тобою? (...)

Я не знав, що робити. (...) Не зрозумійте мене буквально. Я, звісно, знав, як усе робиться. Але не наважувався зробити перший крок. Я боявся, що Дженні, яка все підмічала й бачила наскрізь, візьме на сміх галантний, романтичний(і, як досі мені здавалося, невідпорний) стиль Олівера Беррета IV. Так, я боявся дістати відкоша. (...) Цебто я хочу сказати, що ставився до Дженніфер зовсім не так, як до інших дівчат, і через те не наважувався підступитися до неї. (...)

— Олівере, Олівере, я казала вже, що кохаю тебе?

— Ні, Джен.

— А чому ти не питав?

— Щиро кажучи — боявся.

— То спитай тепер.

— Ти кохаєш мене, Дженні?

Вона подивилася мені в очі й спитала — звісно, не для того, щоб ухилитись од відповіді.

— А як ти гадаєш?

— По-моєму, кохаєш. Здається. Схоже на те.

І поцілував її в шию.

— Олівере!

— Що?

— Я не те що кохаю тебе.

О, Господи, знову за старе?

— Я дуже, дуже тебе кохаю. (...)

6

1. *Чи важливо було для Дженні й Олівера, що вони різного соціального походження?*
2. *Хто з персонажів відіграє провідну роль у подоланні проблеми їхнього матеріального та соціального статусу? Обґрунтуйте відповідь.*

audio

7

1. *Чому Олівер хотів швидко піти, а Дженні прагнула залишитися в гостях у Берретів?*
2. *Чи вдалим було знайомство Дженні з батьками Олівера?*

Від мосту на тій річці до Іпсвіча, у штаті Массачусетс, їхати хвилин сорок. (...)

— Ти женеш, мов божевільний, — сказала Дженні. (...) Ти заженеш нас обох у домовину, перш ніж твої батьки нас повісять.

— Послухай, Джен, мої батьки — прекрасні люди. (...)

Питаєте, нащо я віз її на оглядини? Питаєте, невже мені справді потрібне було благословення Старого Не-хи-хи? Зараз поясню: по-перше, цього зажадала Дженні («Так заведено, Оллі»), а по-друге — куди ж ти втечеш від того простого факту, що Олівер III був моїм банкіром у найвульгарнішому розумінні цього слова! Адже він платив за моє навчання.

Отож я робив усе «як заведено», тобто їхав із Дженні на недільний обід. Бо такі речі робляться тільки за обіднім столом і тільки в неділю. (...)

— Ой, яка вулиця, — сказала Дженні. — Жодного будинку, самі дерева!

— Будинки стоять за деревами. (...)

Мабуть, було щось символічне в тому, що я прозадкував ті триста ярдів до наших воріт. Хоч би як там не було, але, в'їхавши у володіння Берретів, я вже більше не розганяв машину. (...) Певне, на відвідувача, який потрапляє в наші володіння вперше, все це справляє неабияке враження.

Кадр із кінофільму «Історія кохання» (режисер Артур Гіллер, США, 1971)

— Ні, ні, хай йому біс! — вихопилося в Дженні. (...) Я всяке собі уявляла, але не таке. (...) Багатство. Ладна закластися, що у вас тут і невільники є. (...)

— Не хвилюйся, Джен. Усе піде як по маслу.

— Так, але чомусь мені збаглося називатись Абігейл Адамс або Венді Васп.

Решту шляху ми проїхали мовчки, мовчки вийшли з машини й підійшли до парадних дверей. Коли я натиснув на ґудзик дзвінка, її знов охопила паніка. (...)

Двері відчинила Флоренс, віддана старенька покоївка родини Берретів. (...)

Мої батьки, оголосила Флоренс, чекають на нас у бібліотеці. Йдучи повз портрети, Дженні раз у раз вражено охала. (...) ...Тільки тепер побачила всі відгалуження генеалогічного дерева Берретів — серед них і ті, що мали зовсім інші прізвища. (...)

— Господи Ісусе, — бурмотіла Дженні. — З цієї галереї я зрозуміла нарешті топонімію половини гарвардських споруд! (...)

В кінці довгої портретної галереї, перед поворотом до бібліотеки, стояла скляна шафа. А в тій шафі були призи. Спортивні нагороди.

— Які вони гарні, — мовила Дженні. — І виглядають так, наче зроблені зі щирого золота чи срібла.

— Так воно і є.

— Господи. Це твої?

— Ні. Його. (...)

...На всіляких інших змаганнях з веслування він показував напрочуд високі результати. У Дженні перед очима сяяли добре надраєні свідчення тих багатьох перемог. (...)

Потім вона, очевидно, вирішила дати й мені можливість похизуватися.

— А в тебе є призи, Олівере?

— Еге ж.

— Теж під склом?

— Ні, під ліжком. У моїй спальні. (...)

— А-а, вітаю, вітаю.

Сучий син! Це був Сучий син.

— Добридень, тату. Познайомся з Дженніфер...

— Вітаю вас.

Перш ніж я встиг повністю відрекомендувати Дженні, він уже тиснув їй руку. Я зауважив, що вдягнений він не в один із своїх банкірських костюмів. Ні, на Олівері III була модна спортивна куртка. А на обличчі замість звичної маски я побачив підступну посмішку. (...)

— Прошу, заходьте, знайомтесь з міссіс Беррет.

Так, на Дженні чекало ще одне випробування, ще одна честь, яка випадає тільки найобранішим з обраних: знайомство з Веселушкою Елі-

сон Форбс, нині Беррет. (Іноді, в мстивому настрої, я думав про те, як шкільне прізвисько матері позначилося б на її подальшій кар'єрі, якби прагнення суспільної діяльності не привело її до добродійницької участі в опікунських радах кількох музеїв.) Хай стане гласністю той факт, що Веселушка Форбс так і не закінчила коледжу. Вона залишила його після другого курсу, дістявши беззастережне благословення батьків на одруження з Олівером Берретом III.

— Знайомтесь: моя дружина Елісон, а це — Дженніфер... (...)

— Каллівері, — докинув я. (...)

— Кавіллері, — чемним голосом озвалася Дженні, поправляючи мене: вперше й востаннє в житті я перекрутив її прізвище.

— Як у Cavalleria Rusticana? — спитала мати, виключно для того, щоб довести, що, хоч університетів вона не кінчала, культури їй не бракує.

— Атож, — усміхнулась їй Дженні. — Тільки ми не родичі. (...)

На якийсь час запала тиша. Я спробував увімкнути шосте чуття й уловити, що відбувається. Мати, безперечно, намагалась оцінити Дженніфер — придивлялася до її одягу (сьогодні аж ніяк не богемно), її манери триматися, прислухатися до її вимови та інтонацій. (...) Дженні, можливо, оцінювала мою матір. (...) Може, вона оцінювала й Олівера III. Цікаво, чи помітила вона вже, що батько на зріст вищий од мене? (...)

Згодом у мене в руках опинилася чашка з чаєм.

— Дякую, — сказав я. І додав: — Нам скоро їхати. (...)

Мати подивилась на мене (що траплялося вельми нечасто).

— А як же обід? Невже ви не залишитеся?

— М-м... Не можемо, — відповів я.

А Дженні майже водночас сказала:

— Авжеж, залишимося. (...)

— Чому? — спитав я.

Кадр із кінофільму «Історія кохання» (режисер Артур Гіллер, США, 1971)

— Тому, що я голодна, — відповіла вона.

Ми сиділи за столом, підвладні волі Старого Не-хи-хи. (...) Він нахилив голову. Мати й Дженні — теж. Я схилив голову набік.

— Благослови їжу цю, щоб була нам користь, а нас благослови на служіння тобі й на те, щоб ми ніколи не забували про нужду і нестатки наших ближніх. Молимо тебе про це в ім'я сина твого Ісуса Христа. Амінь.

Господи Ісусе, в мене аж ноги похололи. Невже він хоч цього разу не міг обійтися без своїх святенницьких фіглів? Що подумає Дженні? Середньовіччя! Найтемніша доба Середньовіччя!

— Амінь, — сказала мати (а за нею й Дженні, тільки дуже тихо). (...)

Ми повернулися до бібліотеки, я — з твердим наміром закруглятися. У нас із Дженні завтра лекції, у Не-хи-хи — банкірські та інші справи, та й у Веселушки, мабуть, на ранок призначені якісь богоугодні рандеву. (...) ...Я запропонував нову тему.

— Скажи, Дженніфер, якої ти думки про Корпус миру?

Вона спідлоба глянула на мене, але на гачок не впіймалася — промовчала.

— О, ти вже розповів їм? — звернулася мати до батька. (...)

— Про що йдеться, татуню? (...)

— Твого батька призначають керівником Корпусу миру. (...)

Батько вдав, ніби зніяковів, а мати очікувально подивилася на мене. (...) Тут Дженні взяла ініціативу на себе.

— Вітаю вас, містере Беррет.

— Так-так. Вітаю, татуню. (...)

8

1. *Чому батько просив сина зачекати з одруженням? Чи послухав його син?*
2. *Як ви вважаєте, чи варто дослухатися до порад батьків щодо особистих стосунків?*

audio

12

Чи витримало кохання Дженні й Олівера життєві випробування?

Наше щоденне життя протягом перших трьох років можна змалювати одним словом: скрута. Від ранку до ночі ми думали тільки про те, як нашкрябати грошей на найпотрібніші речі. У найкращому разі нам ледве щастило звести кінці з кінцями. І, до вашого відома, в такому житті немає ані краплі романтики. (...) Життя змінилося. Навіть

найпростіше рішення мало бути затверджене бюджетним комітетом, що безперестанку засідав у мене в голові. (...)

Наш медовий місяць ми провели на яхті разом з дітьми, яких було двадцять одне. Я керував тридцятишестифутовим «родсом» від сьомої години ранку й аж поки моїм пасажирам не набридне кататися. Дженні була дитячою вихователькою. Працювали ми в морському клубі в Денніспорті (недалеко від Гейєнніса). (...) Треба віддати належне нам обом: хоча ми з Дженні цілий день чутливо ставилися до клієнтів — адже їхні «чайові» були не останнім засобом поповнення нашого бюджету — проте одне до одного ми ставилися теж чутливо. Я кажу «чутливо», бо мені бракує слів, щоб змалювати, що означає кохати Дженніфер Кавіллері і бути її коханим. Пробачте, я хотів сказати Дженніфер Беррет.

Перед виїздом у Кейп-Код ми знайшли в Норт-Кембріджі дешеву квартиру. (...)

У вересні ...ми повернулися з моря.

— ...Як заміжня жінка, вважаю, що це місце зовсім не придатне для житла.

— Що ж ти збираєшся робити?

— Поговорю з чоловіком. Він вживе заходів.

— Чоловік — це я.

— Справді? Доведи, що ти мій чоловік.

— Як саме? — запитав я, перелякано подумавши: «Невже тут, на вулиці?».

— Перенеси мене через поріг. (...)

До нашої «справжньої» домівки було двадцять чотири сходинки, і на порозі мені довелося стати, щоб віддихатись.

— Чому ти така важка? — запитав я.

— А що коли я вагітна?

Мені ще дужче забило дух.

— Справді? — зрештою вимовив я.

— Ага! Злякався?

— Ні.

— Не бреши, Шпаргалето.

— Таки злякався. На хвилину в мені щось похололо.

Я виніс її нагору. (...)

Моє славетне прізвище відкрило нам кредит у місцевій крамниці, де звичайно не давали студентам нічого

Афіша кінофільму «Історія кохання» (режисер Артур Гіллер, США, 1971)

у борг. Зате воно завдало нам чималої шкоди там, де я найменше цього сподівався, — у Шейділейнській школі, Дженні влаштувалася викладачем.

— Звичайно, платня у нас нижча, ніж у державній школі, — сказала їй директриса, міс Ени Міллер Уїтмен, і висловила впевненість, що для члена родини Берретів ця «обставина» не має ніякого значення. (...) Зауваження Дженні, що членам родини Берретів доводиться платити за помешкання так само, як і іншим людям, міс Уїтмен сприйняла за дуже дотепний жарт. (...) Тоді Дженні запитала мене, чи згоджусь я кинути університет і утримувати її, поки вона не одержить такий диплом, який дасть їй право викладати в державній школі. Секунди дві я поглиблено обмірковував наше становище, а потім дійшов до виразного і стислого висновку:

— Розтак його!

— Ти висловлюєшся дуже красномовно, — сказала моя дружина.

— А що ж я іще маю робити? (...)

— Ні. Ти маєш полюбити спагеті.

Я так і зробив. Полюбив спагеті, а Дженні, перечитавши всі куховарські книги, навчилася робити томатну приправу, що мала божественний смак. Враховуючи наші літні заробітки, її платню, гроші, що я одержую на пошті за нічну працю напередодні Різдва, ми жили непогано. Звичайно, ми не змогли побачити багато кінофільмів (а вона не побувала на багатьох концетрах), зате нам щастило зводити кінці з кінцями. Задля цього довелося покласти кінець мало не всім колишнім знайомствам. Життя наше зовсім змінилося. (...) Вона поверталася зі школи вкрай утомлена, а ще треба було зварити обід (обідати в кафе чи їдальні було поза нашими можливостями). На щастя, мої друзі мали досить здорового глузду, щоб дати нам спокій. Вони не запрошували нас у гості, отож, самі розумієте, нам не доводилося запрошувати їх. Ми навіть не ходили на матчі з регбі. (...)

Проте щосуботи я ставив біля себе транзистор, слухаючи ревище уболівальників, від яких мене відокремлювала одна-однісінька миля. І все-таки вони перебували у зовсім іншому світі. Свої членські привілеї я використав, щоб придбати квитки на гру з Ієльською командою для свого однокурсника Роббі Уолда. (...)

Під час медичного обстеження виявилося, що Дженні дуже хвора. Це був сильний удар для Олівера, який палко кохав її, але він робив для дружини все можливе...

20—21

Прослухайте аудіотекст. Як змінилися стосунки персонажів під час хвороби Дженні?

audio audio

22

Чи змінилися стосунки Олівера й батька після смерті Дженні? Поясніть свою відповідь.

(...) Філ... поглянув на мене і, мабуть, відразу зрозумів. Його треба було втішити. Я підійшов і поклав руку йому на плече. Я боявся, що він розплачеться. За себе я був певен. Мені було не до сліз. Він поклав руку на моє плече. (...)

Він замовк. Я теж мовчав, чекаючи. Поспішати, зрештою, було нікуди. (...) Я знав: мені слід побути на самоті. Подихати свіжим повітрям. Можливо, походити.

Внизу у вестибюлі стояла повна тиша. Її порушували тільки мої кроки по вкритій лінолеумом підлозі.

— Олівере.

Я зупинився. Це був мій батько. (...) В усьому Нью-Йорку, крім нас, напевне, всі уже спали.

Я не міг розмовляти з ним і пішов прямо до обертових дверей. Але за мить він теж опинився надворі поряд зі мною.

— Олівере, треба було розповісти мені, — сказав він.

Ніч була холодна. І тим краще: я весь задубів і хотів хоч що-небудь відчути. Батько говорив до мене, а я непорушно стояв, підставивши обличчя холодному вітру.

— Як тільки я довідався, зразу ж скочив у машину. (...) Олівере, я приїхав допомогти, — наполегливо сказав батько.

— Дженні померла, — сказав я йому.

— Я шкодую, — прошепотів він вражено.

Сам не знаючи чому, я повторив те, що почув колись від нині мертвої красуні-дружини:

— Кохання — це коли ні про що не шкодуєш.

А потім я зробив те, чого ніколи не робив у його присутності, а тим більше в його обіймах. Я заплакав.

(Переклад Марка Пінчевського, Олександра Тереха)

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Розкажіть про навчання Олівера і Дженніфер. Як вони намагалися зробити кар'єру, побудувати життя? Чи покладалися в цьому на когось?
2. Визначте головне й другорядне в історії кохання героїв.

Аналіз та інтерпретація

3. Порівняйте погляди на життя Олівера та його батька. Чому вони не могли знайти спільну мову?
4. Чому Олівер тривалий час відмовлявся від допомоги батька, але потім змінив свою думку? Оцініть учинок Олівера. Чи був то вияв слабкості?

Творче самовираження

5. Уявіть фінал роману, коли б Дженні залишилася жити. Підготуйте фанфік (усно або письмово).

Цифрові навички

6. Відшукайте у творі назви навчальних закладів. За допомогою інтернету встановіть їхнє англійське написання. Зберіть інформацію (зокрема, на англомовних сайтах) про історію та сучасну структуру цих закладів.
7. Подивіться екранізацію твору Е.-В. Сігела (режисер А. Гіллер, США, 1971). Висловте враження у формі посту для соцмереж.

Дослідження і проєкти

8. *Робота в групах.* Усі персонажі роману «Історія кохання» чогось навчилися протягом розвитку сюжету. Визначте, чого навчив (-ла, -ло): а) Дженніфер — Олівера; б) Олівер — свого батька; в) батько Дженніфер — свою доньку; г) життя — кожного із персонажів.

Життєві ситуації

9. Проаналізуйте складні життєві ситуації, у яких опинилися Олівер і Дженніфер. Як герої знаходили вихід із них?
10. Які життєві уроки дав особисто вам роман Е.-В. Сігела?

check yourself

exercises

games

3

Шедеври Ренесансу

Епоха Ренесансу (Відродження) в Європі

Важливий духовний зміст доби полягає у повороті до античного ідеалу гармонійної, врівноваженої краси, у «відкритті» й «визволенні» людини, у «відкритті» природи як об'єкта мистецтва і науки.

Дмитро Чижевський

1. *Розкрийте значення слів «гуманний», «гуманістичний», «гуманітарний». З'ясуйте подібність і відмінність між ними.*
2. *Яких людей можна назвати гуманістами в сучасний період? Які риси їм притаманні?*

Хронологічні межі. Однією з важливих епох в історії людської культури, яка прийшла на зміну Середньовіччю, була епоха *Відродження*, або *Ренесанс* (з італ. *Rinascimento*, франц. *Renaissance* — відродження). Це широкий ідеологічний і культурний рух, що виник у

presentation

м. Венеція (Італія). Сучасне фото

країнах Західної Європи у процесі їх переходу від середніх віків до Нового часу (прибл. з XIV—XV ст. до середини XVII ст.). В Італії Відродження настало найраніше — ще у XIII ст.

Уперше поняття *Ренесанс* використав у XVI ст. художник Джорджо Вазарі в трактаті «Життєписи знаменитих живописців, скульпторів і архітекторів» (1550), назвавши так відродження античної спадщини в нову добу. Справді, митці того часу зверталися у своїй творчості до образів, сюжетів, ідеалів давньогрецької і давньоримської культури.

Вагоме значення в розвитку Ренесансу мали, крім античних традицій, також інші культурні чинники, зокрема мистецтво Середньовіччя і народнопоетичні традиції. Та все ж таки Ренесанс приніс нове світосприйняття і нове розуміння людини, духовний підйом у різних сферах життя і культури.

Історичний і культурний контекст. Формування засад Відродження супроводжувалося розкладом феодалізму і пошуком нових шляхів соціального розвитку. У цей час відбулися великі наукові відкриття. Особливо значущими вони були в астрономії. Польський астроном Микола Коперник (1473—1543) пояснював рух небесних світил обертанням Землі довкола Сонця. Його ідеї розвинув у своїх працях німецький астроном Йоганн Кеплер (1571—1630), який відкрив закони руху планет. Італійський дослідник Джордано Бруно (1548—1600) обстоював думку про безкінечність Всесвіту і незліченність світил. А Галілео Галілей (1564—1642) винайшов телескоп і за його допомогою виявив безмежність небесного світу, а також здійснив багато інших великих

Празькі куранти, або Староміський астрономічний годинник, м. Прага (Чехія). Сучасне фото

Пам'ятник науковцям Й. Кеплеру і Т. Браге, м. Прага (Чехія). Сучасне фото

відкриттів. Подорожі Христофора Колумба, Васко да Гами, Фернана Магеллана розширили уявлення про Землю. Усвідомлення, що людині підкоряються простори морів, а розум здатен розгадати навіть таємниці небес, породжувало відчуття свободи, віру в її безмежні можливості у вдосконаленні світу й могутній дух.

Гуманізм. Основою Відродження став *гуманізм* (з лат. *homo* — людина). Це поняття за часів Ренесансу мало специфічне тлумачення, яке відрізняється від сучасного. Так, в Італії гуманістами спочатку називали викладачів гуманітарних дисциплін — поетики, граматики, риторики. Пізніше терміни *гуманізм*, *гуманісти* почали вживати стосовно всіх діячів Відродження, тому що їх єднала любов до людини, віра в силу людського розуму і надія на світле майбутнє.

Людина — найвища цінність. У середні віки панувала теоцентрична система світосприйняття (залежність людини від Бога), а в епоху Відродження світосприйняття стало *антропоцентричним* (людина — центр Всесвіту). Людину проголошували найвищою цінністю. Згідно з уявленнями того часу, у ній втілено божественну сутність.

Роздуми про духовну сутність людини знайшли відображення у трактаті італійського гуманіста *Джованні Піко делла Мірандоли «Промова про чесноти людини»* (1496), який писав: «Людино, Бог дав тобі все, перш за все свободу вибору... Тобі дана можливість впасти до рівня тварини, однак водночас ти можеш піднестися до рівня Бога... Ти не обмежена у своїх діях, маючи змогу створити свій образ за власним рішенням...».

Собор Святого Петра. Будівництво 1506—1626 рр. Ватикан (Італія). Сучасне фото

Головний фасад собору Святого Петра. Будівництво 1506—1626 рр. Ватикан (Італія). Сучасне фото

Особливості ренесансного мистецтва. Унаслідок формування гуманістичного світосприйняття саме людина, її внутрішній потенціал, здатність до розвитку, духовні проблеми стали предметом мистецтва. Митці Відродження поетизували людину, оспівували її як вінець творіння, утілення Божого образу, утверджували її право на щастя.

Зміна ставлення до людини зумовила зміну ставлення і до людського, реального світу, який у добу Середньовіччя вважали чимось незначущим, минущим і гріховним. У нову добу мистецтво зображувало прекрасну людину в гармонійному світі, утверджувало позитивні ідеали й цінності буття. Провідні діячі того часу оспівували красу світу, створеного Господом, досконалість людського тіла й природи. Усе це свідчить про життєствердний пафос культури Відродження.

Культ античності та ідеал нової людини. Античності належить виняткова роль у літературі та інших видах мистецтва епохи Відродження. Гуманісти відкривали невідомі досі античні рукописи і по-новому прочитували старі, розшукували давні статуї, які вражали своєю довершеністю і красою. Вони сприймали Античність як «золоту добу» людства, орієнтуючись на яку можна побудувати ідеальне суспільство, створити якісно нове мистецтво.

Отже, античність допомагала гуманістам відкривати реальний, земний світ і реальну, земну людину. Вони створили новий ідеал людини, визначальними якостями котрої були вже не лицарські чи аскетичні чесноти, а інтелектуальна культура, свобода думки і багатство почуттів. Саме таку людину потребувала епоха. Цей образ був ідеалізований, певною мірою героїзований, але саме він став сутністю ренесансної культури.

С. Боттічеллі. Портрет молодої жінки. 1485 р.

Невідомий художник. Дж. Піко делла Мірандола. 1400-ті рр.

Перехід від Середньовіччя до Відродження в літературі засвідчила творчість Данте Аліґ'єрі (Італія). Видатними представниками ренесансної доби в художній літературі були Франческо Петрарка, Джованні Боккаччо (Італія), Вільям Шекспір (Англія), Франсуа Війон, Франсуа Рабле (Франція), Мігель де Сервантес Сааведра (Іспанія) та ін.

Провідні ознаки доби Ренесансу (Відродження)

1. Антропоцентризм (зацікавленість особистістю, визнання її цінності).
2. Віра в духовне самовдосконалення людини, її великі духовні можливості.
3. Поетизація активної, діяльної, інтелектуально розвиненої, вільної людини.
4. Утвердження високого призначення людини в процесі перетворення світу.
5. Орієнтування на античну спадщину, упровадження античних ідеалів у нову добу.
6. Світський характер культури, її звільнення від середньовічних догм і теоцентризму.
7. Історизм (осмислення людини та її життя залежно від історичних обставин).

У галереї Лукаса Кранаха Старшого, м. Веймар (Німеччина). Сучасні фото

Венеція — місто-музей

Деякі міста Європи, розбудовані за часів Ренесансу, є унікальними пам'ятками архітектури. Наприклад, Венеція — місто, розташоване на воді. Пересування Венецією можливе лише на човнах або пішки мостами через численні канали. Символом Венеції є міст Ріальто через Гранд-канал. Спочатку на цьому місці був дерев'яний міст, а в XVI ст. спорудили кам'яний. Його ще називають Мостом закоханих. Тут і досі молоді люди освідчуються одне одному в коханні.

Міст Ріальто, м. Венеція (Італія). Сучасне фото

Будівля часів Ренесансу, м. Венеція (Італія). Сучасне фото

Мадонни Ренесансу

На полотнах майстрів Відродження люди — як живі, реальні й водночас надзвичайні. У величних образах втілено рух думки й глибокого почуття. Вони належать одночасно і до земного, і до вищого світу. Завдяки цьому тогочасне сягало рівня вічного, утверджувалася богоподібність реальної людини. Це втілено у шедеврах Леонардо да Вінчі, Рафаеля Санті, Мікеланджело Буонарроті, Джорджоне, Тиціана, Тінторетто, Паоло Веронезе, Пітера Брейгеля Старшого, Альбрехта Дюрера, Лукаса Кранаха Старшого та ін.

Рафаель Санті. Мадонна Конестабіле. 1502–1504 рр.

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Чому доба Ренесансу (Відродження) має таку назву?
2. Які чинники впливали на розвиток літератури й культури того часу?

Аналіз та інтерпретація

3. Розкрийте поняття «гуманізм» і проілюструйте його на прикладі (1—2) творів мистецтва Відродження.

Творче самовираження

4. Уявіть, що ви збираєтеся в мандрівку в якесь європейське місто — культурний центр доби Ренесансу. Дізнайтеся про історію міста, його визначні місця. Підготуйте путівник туриста/туристки (1—2 сторінки зі світлинами).

Цифрові навички

5. Відшукайте в інтернеті інформацію про шедеври доби Відродження: Сікстинську капелу, лоджії Рафаеля, «Мону Лізу (Джоконду)» Леонардо да Вінчі, площу Святого Марка (Венеція), собор Святого Петра (Ватикан) та/або інші (один за вибором). Підготуйте пост для соцмереж.

Дослідження і проєкти

6. *Робота в групах.* Підготуйте стисле повідомлення про діячів доби Відродження (художників, скульпторів, архітекторів, науковців — 1—2 за вибором) різних періодів: а) Проторенесанс (XII—XIII ст.); б) Раннє Відродження (XIV—XV ст.); в) Високе Відродження (кінець XV — перша третина XVI ст.); г) Пізнє Відродження (друга половина XVI ст.).

Життєві ситуації

7. Як ви розумієте поняття «гуманне ставлення» до людей, світу, природи? Чому це важливо в наш час?
8. Які ідеї доби Ренесансу (Відродження) актуальні для нашої доби?
9. В історії української літератури є період, який називають «розстріляне відродження», або «червоний ренесанс». Ідеться про талановитих митців, які в 1920—1930-х роках писали високохудожні твори. Це покоління знищив тоталітарний сталінський режим. Що ви знаєте про цих митців? Які ідеї вони принесли в Україну?

check yourself

exercises

games

Франческо Петрарка (1304—1374)

Співати по-новому
про Любов я прагну!
Франческо Петрарка

Чи вірите ви в кохання з першого погляду? Наскільки воно, на вашу думку, може бути тривалим? Якщо знаєте приклади із життя ваших родичів, знайомих, розкажіть про них.

Одним із перших гуманістів в Італії був Франческо Петрарка. Він писав латиною і живою італійською мовою, створював прозові й ліричні твори, спирався на традиції античної літератури і провансальських поетів-трубадурів. Славу митцеві принесли любовні сонети на честь Лаури, тому не випадково його вважають зачинателем європейської любовної лірики доби Відродження.

Франческо Петрарка народився у 1304 р. в родині нотаріуса в м. Ареццо (Італія). Його справжнє прізвище звучить італійською як *Петроккіо*,

presentation

Центральна площа м. Ареццо (Італія). Сучасне фото

а вигадане ним прізвище *Петрарка* означає «кам'яна брила». На той час у його рідному містечку було мало освічених людей. Тому одним із головних завдань свого життя він вважав освіту, формування в людей бажання вчитися, читати, пізнавати світ.

У 1311 р. родина митця переїхала до м. Пізи, а згодом оселилася в м. Авіньйоні (нині територія Франції). Пізніше разом із братом Франческо вивчав право в Болонському університеті (Італія).

У двадцятидворічному віці Ф. Петрарка повернувся до Авіньйона, який на той час був одним із культурних центрів Італії. Значну частину свого життя присвятив церкві й водночас виконував важливі дипломатичні доручення в європейських країнах.

У світовій літературі ім'я Ф. Петрарки нерозривно пов'язане з його ліричною героїнею — Лаурою, якій він присвятив багато любовних сонетів. За його спогадами, він уперше її побачив у 1327 р. в церкві Святої Клари, коли всі мешканці міста готувалися до Великодня. Митцеві було тоді двадцять три роки, їй — двадцять. Лаура вже була заміжньою, Петрарка — молодим ученим і поетом. Це було кохання з першого погляду, яке надихнуло поета на створення сонетів.

Лаура померла в сорокарічному віці. Смерть коханої стала великою втратою для Ф. Петрарки, однак і після смерті Лаура залишилася в його уяві живою, бо справжнє кохання не вмирає.

У 1341 р. в Римі Франческо Петрарка отримав високу нагороду — лавровий вінок. Це символ визнання його найкращим поетом і знавцем античної літератури. В урочистій промові з нагоди цієї події митець висловив надію на відродження класичної літератури у світі.

Юстус ван Гент. Петрарка. 1450 р.

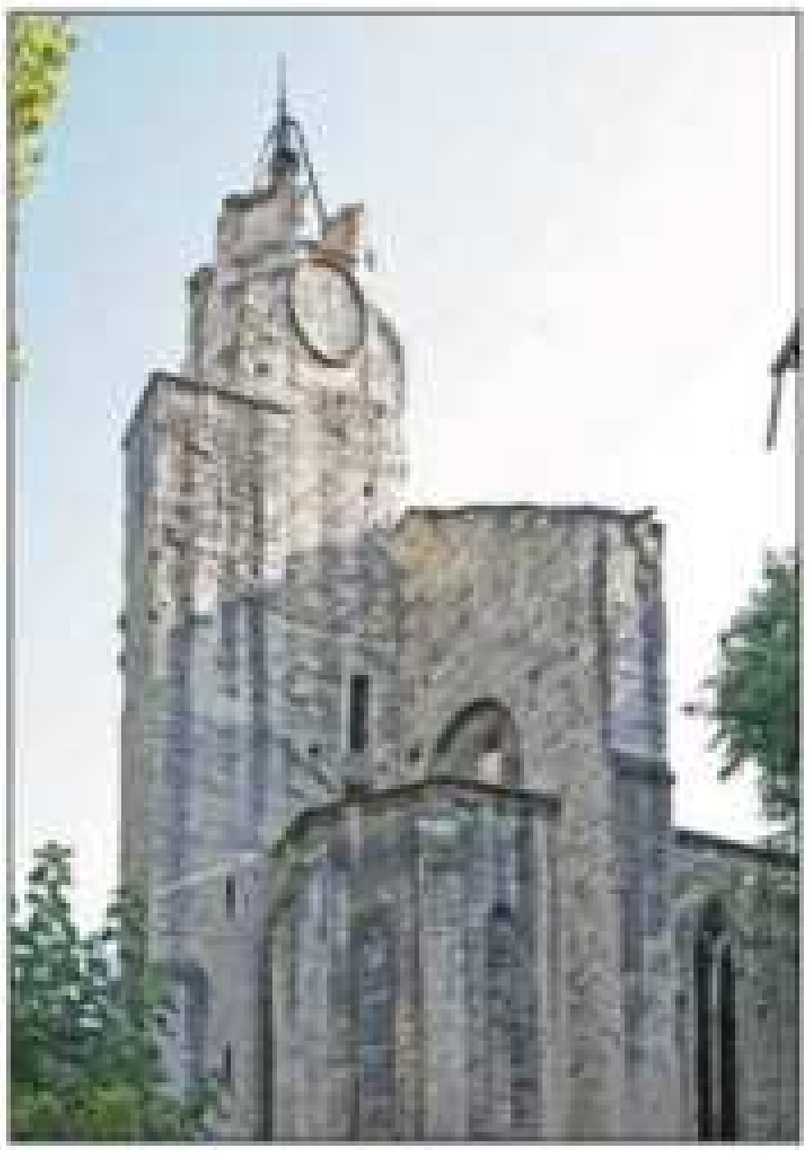

Давній собор, м. Авіньйон (Італія). Сучасне фото

Болонський університет — найдавніший університет у Європі

Болонський університет було засновано в 1088 р. Його професори вже в період Середньовіччя і Відродження були відомими в усій Європі. До речі, викладачів тоді звільняли від податків, вони були почесними мешканцями м. Болоньї. В університеті викладали і чоловіки, і жінки. Навчалися в ньому не лише молоді, а й дорослі люди. З давніх часів студенти Болонського університету мали право обирати дисципліни й викладачів, самостійно формувати власну освітню траєкторію. Це й нині є основними пріоритетами європейської освіти. Серед найвідоміших випускників університету — Данте Аліґ'єрі, Франческо Петрарка, Миколай Коперник та ін.

Болонський університет. Сучасне фото

Франческо Петрарка в Україні

У давній українській літературі є згадки про творчість Ф. Петрарки. Так, на початку XVII ст. Мелетій Смотрицький умістив у свою книгу «Тренос» 138 сонетів Ф. Петрарки, які згодом у прозовій формі відтворив Михайло Грушевський в «Історії української літератури». Перекладали творчу спадщину Ф. Петрарки в різні роки Микола Зеров, Михайло Орест, Микола Лукаш, Григорій Кочур, Борис Тен, Ігор Качуровський, Дмитро Паламарчук, Дмитро Павличко.

Андреадель Кастальйо. Петрарка. 1450 р.

Теорія літератури

Ліричний герой/героїня — художній образ, друге «Я» автора/авторки ліричного твору або низки творів; вигадана особа, яка має свою художню біографію і творчо переосмислені риси зовнішності, характеру, вміщена в особливу поетичну реальність. Ліричний герой/героїня можуть мати деякі подібності з автором/авторкою, але не тотожні йому/їй.

Структура італійського сонета

Строфа	Римування
2 катрени (чотиривірші)	*абабабаб* (або *аббаабба*)
2 терцети (тривірші)	*вгввгв* (або *вгдвгд*)

СОНЕТИ

Героїня сонетів Ф. Петрарки — Лаура. Хто ж вона? Перший біограф поета італійський письменник Джованні Боккаччо вважав, що Лаура — це узагальнений образ жінки, а не якась конкретна особа. Існують й інші версії щодо прототипу Лаури. Серед можливих імен «дами серця» митця називають його сучасницю Лауру де Сад. Деякі дослідники вважають, що ім'я Лаура, або Лавра, є поетичним знаком, символом поетичного покликання — лаврового вінця, яким ще з часів античності вінчували митців. Крім того, ім'я ліричної героїні співзвучне італійським словам, що означають «легіт», «світанок», «лавр»,

М.-С. Стілман. Перша зустріч Петрарки і Лаури. 1880 р.

М.-С. Стілман. Посланець кохання. 1885 р.

а це відкриває широкі поетичні обрії. Отже, поетичний образ Лаури багатозначний.

Свою любов до Лаури Ф. Петрарка втілив у збірці *«Канцоньєре» («Книга пісень»)*, що стала гімном високому коханню. Працю над збіркою поет розпочав у 1330-х роках, а завершив незадовго до смерті. Книга має дві частини — «На життя мадонни Лаури» (вірші 1327—1348 рр.) і «На смерть мадонни Лаури» (вірші після 1348 р.). У книзі вміщено 366 творів, з них — 317 сонетів. Це своєрідний поетичний щоденник, що засвідчує відхід від аскетизму епохи Середньовіччя і формування нового гуманістичного бачення.

У сонетах митця кохання зображене як благотворна сила, що відкриває людині широкий світ, його природну красу і любов до Бога. Через кохання до жінки ліричний герой відчуває внутрішнє піднесення, жагу до життя. Таким було справді ренесансне сприйняття цього глибокого почуття.

Увиразнюючи сутність кохання, митець порівнює любов до Лаури з почуттями героїв міфологічних сюжетів — Орфея і Еврідіки, Дафни й Аполлона. У віршах митця згадано й інших міфологічних персонажів. Вагоме значення в сонетах Ф. Петрарки має образ Бога, до якого постійно звертається ліричний герой. Творець, на думку автора, освячує велике кохання. Образ Лаури тісно пов'язаний із християнськими ідеями любові та вічного життя.

СОНЕТ 61

Знайдіть у творі образи світла. Поясніть їх.

Благословенні будьте, день і рік,
І мить, і місяць, і місця урочі,
Де постеріг я ті сяйливі очі,
Що зав'язали світ мені навік!

Благословен вогонь, що серце пік,
Солодкий біль спечаленої ночі
І лук Амура, що в безоболочні
Пускав у мене стріл ясний потік!

Благословенні будьте, серця рани
І вимовлене пошепки ім'я
Моєї донни — ніжне і кохане,

І ці сторінки, де про неї я
Писав, творивши славу, що не в'яне, —
Й ти, неподільна радосте моя!

(Переклад Дмитра Павличка)

СОНЕТ 132

1. *Дайте власне тлумачення почуття кохання.*
2. *Які відчуття переживає закоханий ліричний герой вірша?*

Як не любов, то що це бути може?
А як любов, то що таке вона?
Добро? — Таж в ній скорбота нищівна.
Зло? — Але ж муки ці солодкі, Боже!

Горіти хочу? Бідкатись негоже.
Не хочу? То даремно скарг луна.
Живлюща смерте, втіхо навісна!
Хто твій тягар здолати допоможе?

Чужій чи власній долі я служу?
Неначе в просторінь морську безкраю,
В човні хисткому рушив без керма;

Про мудрість тут і думати дарма —
Чого я хочу — й сам уже не знаю:
Палаю в стужу, в спеку — весь дрижу.

(Переклад Дмитра Паламарчука)

Невідомий художник.
Лаура. Сер. XV ст.

Невідомий художник.
Лаура. Сер. XV ст.

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Розкажіть про зустріч Ф. Петрарки та Лаури і про вплив кохання на його творчість.
2. Якою постає Лаура у віршах поета? Чи має цей образ риси реальної жінки?

Аналіз та інтерпретація

3. Охарактеризуйте ліричного героя сонетів Ф. Петрарки. Які внутрішні стани він переживає? Знайдіть іменники та дієслова на позначення його станів.
4. Як сприймає кохання ліричний герой? Що принесло йому це почуття?
5. Знайдіть у творах Ф. Петрарки антитези. Поясніть, яку функцію вони виконують.

Творче самовираження

6. Намалюйте образи ліричного героя та Лаури (за сонетами Ф. Петрарки). Доберіть підпис із текстів письменника.

Цифрові навички

7. За допомогою інтернету дізнайтеся про періоди італійського Відродження. До якого з них належить Ф. Петрарка? Хто ще з митців творив у той час? Які центри культури розвивалися в Італії? Підготуйте повідомлення «Час Ф. Петрарки».

Дослідження і проєкти

8. Знайдіть у сонетах Ф. Петрарки міфологічних персонажів і з'ясуйте їхнє значення та роль у тексті.
9. Знайдіть у віршах слова на позначення художнього простору. Чому саме такий простір обрав автор?

Життєві ситуації

10. Як ви розумієте вислів *«Чужій чи власній долі я служу?»*? Якщо людина кохає, чи має вона служити тому/тій, кого любить?
11. Як ви ставитеся до кохання без відповіді?
12. Як зберегти почуття любові на довгі роки? Чи можливо це? За яких умов?
13. Розкажіть про відомі вам приклади відданого кохання. Що, на вашу думку, свідчить про це почуття?

check yourself

exercises

games

Вільям Шекспір (1564–1616)

Шекспір — і краю йому нема...
Йоганн-Вольфганг Ґете

Яке значення має театр у житті суспільства? А у вашому житті? Поділіться власним досвідом відвідування театру. Що привернуло вашу увагу?

У Великій Британії 23 квітня — подвійне свято: день Святого Георгія, покровителя Англії, і день народження англійського драматурга Вільяма Шекспіра. Цього дня в самому серці Лондона, на Трафальгарській площі, панує урочиста атмосфера: актори театру «Глобус» пропонують глядачам найкращі вистави, а все місто майорить червоно-білими прапорцями (символічні кольори Святого Георгія).

Вільям Шекспір народився в м. Стретфорді-на-Ейвоні. Його батько зробив стрімку кар'єру від ремісника до мера міста. А мати була із заможної фермерської родини.

Із п'яти років Вільям навчався в початковій школі, потім його віддали до Нової королівської школи, де діти опановували античну літературу та історію. Закінчивши навчання, В. Шекспір працював шкільним учителем. До університету не вступав,

Будинок, де народився В. Шекспір. Сучасна реконструкція, м. Стретфорд-на-Ейвоні (Велика Британія). Сучасне фото

Трафальгарська площа, м. Лондон (Велика Британія). Сучасне фото

бо на той час батько мав великі борги і не міг забезпечити йому вищу освіту. У вісімнадцятирічному віці Вільям узяв шлюб з Енн Хетевей, яка народила йому трьох дітей.

Згодом митець полишив свою родину в Стретфорді й вирушив до Лондона. На початку 1590-х років став відомим у Лондоні як актор і драматург. Працював у театрі Річарда Бербеджа. Крім виконання ролей на сцені, писав п'єси для театру.

У 1599 р. розпочалося будівництво театру «Глобус», співзасновником якого став Шекспір. Його матеріальне становище поліпшилося, що дало змогу купити великий будинок у рідному його серцю Стретфорді. У Лондоні Шекспір не мав нічого, крім театру. За свою блискучу творчу кар'єру митець написав тридцять сім п'єс, дві поеми і сто п'ятдесят чотири сонети.

Творчість письменника поділяють на три періоди. У *перший період* (1590—1600) він написав комедії («Комедія помилок», «Два веронці», «Сон літньої ночі», «Багато галасу даремно»), історичні драми-хроніки («Річард III», «Генріх IV»), трагедію «Ромео і Джульєтта». У *другий період* (1601—1608) створив трагедії («Гамлет», «Отелло», «Король Лір», «Макбет», «Антоній і Клеопатра»). У *третій період* (1609—1612) написав твори з елементами фантастики («Перикл», «Зимова казка», «Буря»).

Українські перекладачі творів В. Шекспіра

Першим українським перекладачем творів В. Шекспіра був історик і письменник Микола Костомаров: у 1848—1849 рр. він переклав уривок із трагедії «Отелло». Над перекладами творів митця в різні роки працювали Іван Франко, Юрій Федькович, Михайло Старицький, Панас Мирний, Леся Українка, Максим Рильський, Ірина Стешенко, Василь Мисик, Борис Тен, Дмитро Павлич-

Театр «Глобус». Сучасна реконструкція, м. Лондон (Велика Британія). Сучасне фото

ко, Микола Лукаш, Григорій Кочур та ін. У середині 1980-х років було видано повне зібрання творів В. Шекспіра в шести томах українською мовою. Перше повне видання його «Сонетів» українською мовою вийшло в еміграції в перекладі Ігоря Костецького (1958), а в Києві — у перекладі Дмитра Паламарчука (1966). Відомі також переклади сонетів поета Дмитра Павличка (1998).

«Шекспірівське питання»

У біографії В. Шекспіра дуже багато загадкового. А чи існував такий письменник узагалі, чи не ховався під його ім'ям хтось інший? Першим узяв під сумнів авторство творів англійського драматурга Джордж Ґрін, який у 1747 р. знайшов заповіт В. Шекспіра. У ньому Шекспір скрупульозно описав свої матеріальні статки і жодним словом не згадав про свою творчу спадщину. Дехто приписує авторство його творів філософові Френсісу Бекону, оскільки деякі висловлені ним думки збігаються з ідеями художніх творів Шекспіра. У 90-ті роки XIX ст. авторство творів Шекспіра приписували графові Роджеру Меннерсу. Існує також думка, що автором творів В. Шекспіра нібито є високоосвічений аристократ Едвард де Вере, граф Оксфордський. Дехто стверджує, що авторками творів

Невідомий художник. Бард у Лондоні. Прибл. 1780—1790 рр.

Шекспіра були освічені жінки того часу або й навіть колектив митців. Отже, суперечки про В. Шекспіра тривають. *А що ви думаєте з цього приводу?*

СОНЕТИ

В. Шекспір писав сонети у 1592—1598 рр., але не для широкого загалу — їх читали в колі друзів і знайомих. Книгу «Сонети» не видавали за життя письменника, вона вийшла друком у 1609 р.

Дослідники донині сперечаються, кому ж присвячені сонети митця, хто були прототипи шекспірівських віршів. Присвяту «W. H.» трактують по-різному. За однією версією, W. H. — це той, на честь кого написані сонети, за іншою — особа, завдяки якій їх було надруковано. Серед можливих кандидатур на роль незнайомця називають графа Саутгемптона, графа Пемброка і навіть самого В. Шекспіра (*William himself*). Отже, це ще одна загадка про митця.

У сонетах три головні персонажі — ліричний герой, його друг і кохана поета. За темами сонети поділяють на групи: 1) сонети, присвячені другові (1—126); 2) сонети, присвячені коханій — «смаглявій леді» (127—152); 3) сонети, у яких оспівано радість і красу кохання (153—154).

Хто ж така «смаглява леді» (англ. *Dark Lady*)? Ця головна героїня сонетів наділена рисами земної жінки: вона лагідна і примхлива, надзвичайно красива і водночас реальна. Автор не ідеалізує кохану, а змальовує такою, якою вона є насправді — з чеснотами й недоліками. Любов до «смаглявої леді» принесла розчарування ліричному героєві, оскільки вона віддала перевагу іншому юнакові, котрого ліричний герой вважав другом.

У сонетах знаходимо відображення внутрішнього світу ренесансної людини — глибоке переживання почуття

presentation

Кадр із кінофільму «Закоханий Шекспір» (режисер Дж. Медден, Велика Британія, США, 1998)

кохання і відкриття через нього краси буття, схильність до роздумів, осмислення духовного стану суспільства та пошуки сенсу існування.

Теорія літератури

Структура англійського (шекспірівського) сонета

Строфа	Римування
1 катрен	*абаб*
2 катрен	*вгвг*
3 катрен	*деде*
двовірш	*жж*

СОНЕТ 66

1. *Який душевний стан переживає ліричний герой? Чому?*
2. *Що дає йому наснагу жити?*

Стомившися, вже смерті я благаю,
Бо скрізь нікчемність в розкоші сама,
І в злиднях честь доходить до одчаю,
І чистій вірності шляхів нема,

І силу неміч забива в кайдани,
І честь дівоча втоптана у бруд,
І почесті не тим, хто гідний шани,
І досконалості — ганебний суд,

express-lesson

Кадр із кінофільму «Закоханий Шекспір» (режисер Дж. Медден, Велика Британія, США, 1998)

І злу — добро поставлене в служниці,
І владою уярмлені митці,
І істину вважають за дурниці,
І гине хист в недоума в руці.

Стомившись тим, спокою прагну я,
Та вмерти не дає любов твоя.

(Переклад Дмитра Паламарчука)

СОНЕТ 116

1. *Що, на думку ліричного героя, є любов?*
2. *Визначте критерії справжнього кохання, спираючись на сонет В. Шекспіра.*

Не буду я чинити перешкоди
Єднанню двох сердець. То не любов,
Що розцвіта залежно від нагоди
І на віддаленні згасає знов.

Любов — над бурі зведений маяк,
Що кораблям шле промені надії,
Це — зірка провідна, яку моряк
Благословляє в навісній стихії.

Кадри з кінофільму «Закоханий Шекспір» (режисер Дж. Медден, Велика Британія, США, 1998)

Любов — не блазень у руках часу,
Що тне серпом своїм троянди свіжі —
І щік, і уст незайману красу.
Той серп любові справжньої не ріже.

Як це брехня — я віршів не писав,
І ще ніхто на світі не кохав.

(Переклад Дмитра Паламарчука)

СОНЕТ 130

videotext

1. *Чи привабливим є образ «смаглявої леді» у вірші?*
2. *Якими рисами наділив кохану жінку поет?*

Її очей до сонця не рівняли,
Корал ніжніший за її уста,
Не білосніжні пліч її овали,
Мов з дроту чорного коса густа.

Троянд багато зустрічав я всюди,
Та на її обличчі не стрічав,
І дише так вона, як дишуть люди, —
А не конвалії між диких трав.

Кадри з кінофільму «Закоханий Шекспір» (режисер Дж. Медден, Велика Британія, США, 1998)

І голосу її рівнять не треба
До музики, миліші мені,
Не знаю про ходу богинь із неба,
А кроки милої — цілком земні.

І все ж вона — найкраща поміж тими,
Що славлені похвалами пустими.

(Переклад Дмитра Паламарчука)

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Чому в сонеті 66 ліричний герой почувається стурбованим? Що його пригнічує?
2. У якій формі побудовано сонети — монологу чи діалогу? До кого звертається ліричний герой?
3. Яким постає ідеал коханої жінки в сонетах митця?

Аналіз та інтерпретація

4. Що викликає негативні почуття в ліричного героя сонета 66? А що дарує йому піднесення, натхнення, душевну розраду?
5. Знайдіть у сонеті 130 образи природи. Яке їхнє значення в тексті?

Творче самовираження

6. Визначте в сонеті 116 образи-символи. Намалюйте їх і розкрийте значення. Доберіть власні символи для визначення почуття кохання. Створіть постер.

Цифрові навички

7. За допомогою інтернету відшукайте різні версії щодо того, ким була «смаглява леді» В. Шекспіра. Висловте власну думку.

Дослідження і проєкти

8. *Робота в групах.* Якщо ви знаєте англійську мову, знайдіть оригінали сонетів В. Шекспіра, прочитайте і порівняйте їх з українськими перекладами. Які домінанти оригіналу зберегли перекладачі, а в чому виявляється їхня авторська позиція?
9. Підготуйте проєкт на тему «Час Вільяма Шекспіра». Доберіть до нього світлини або ілюстрації про Англію XVI ст., визначні пам'ятки шекспірівського періоду, спосіб життя людей того часу.

check yourself

exercises

games

Життєві ситуації

10. Які суспільні вади, описані В. Шекспіром у сонеті 66, існують у наш час? Як їх здолати?
11. Опишіть ідеал сучасної жінки (у формі есе або сонета). Які якості цінували в жінці за часів В. Шекспіра, а які цінують у наш час? Установіть подібність та відмінності.

«РОМЕО І ДЖУЛЬЄТТА»

Історія створення. Історія про Ромео і Джульєтту була надзвичайно популярною за часів правління королеви Єлизавети I, особливо в інтерпретації Артура Брука, що мала назву «Трагічна історія Ромео і Джульєтти». Коли двоє акторів починали виставу, весело проголошуючи пролог, глядачі вже знали, що на сцені буде багато сварок і бійок, які призведуть до загибелі головних героїв. Узявши за основу відомий сюжет, В. Шекспір надав йому широкого філософського звучання.

Кохання і світ. У творі в поетичній формі подано історію пристрасного кохання Ромео і Джульєтти, але водночас перед читачами розгортаються картини життя суспільства в різних його проявах. Події відбуваються в Італії, у місті Вероні наприкінці XV ст. Це місто за часів Шекспіра мало недобру славу, бо тут здавна велися міжусобні війни і траплялося багато жорстоких убивств.

У п'єсі йдеться про ворожнечу між двома заможними родинами Верони — Монтеккі й Капулетті. Причину конфлікту ніхто вже не пам'ятає, проте ворожнеча передається від покоління до покоління. Головні герої — Ромео Монтеккі та Джульєтта Капулетті. Палкі почуття, що спалахнули між ними, суперечили сімейним традиціям, адже між їхніми родинами панувала кровна ненависть.

Будинок Джульєтти, м. Верона (Італія). Сучасне фото

Будинок Ромео, м. Верона (Італія). Сучасне фото

Головні герої п'єси В. Шекспіра стикаються зі злом, ненавистю, віроломством. Водночас у цьому світі є місце красі, коханню і радості життя, хоча вони супроводжуються важкими випробуваннями й трагічними подіями.

Провідною у трагедії є тема кохання, однак розкрито й інші теми: суспільна ворожнеча, родова помста, стосунки батьків і дітей, життя і смерть та ін. Оскільки події відбуваються на межі Середньовіччя і Відродження, важливе значення у п'єсі мають мотиви долі й приреченості, що в ті часи сприймали як визначені Богом.

Кадр із кінофільму «Ромео і Джульєтта» (режисер Карло Карлей, Велика Британія, 2013)

Художній конфлікт. У п'єсі вступають у конфлікт представники різних родин, кожну з яких представляють багато персонажів. З боку Монтеккі — Ромео, його батьки, друзі (Меркуціо, Бенволіо), слуги та ін. А з боку Капулетті — Джульєтта, її батьки, Тібальт, слуги та ін. Утім, у творі є персонажі, які стоять над міжусобною битвою, — князь Верони Ескал, брат Лоренцо і брат Джованні (францисканські монахи), няня Джульєтти, хор. Князь Верони не раз пропонував родинам Монтеккі й Капулетті припинити давню війну, але до його думки не дослуховувалися. Ніхто з членів родин і наближених до них людей не усвідомлював необхідності жити по-іншому — у мирі й злагоді. Тож

Кадр із кінофільму «Закоханий Шекспір» (режисер Дж. Медден, Велика Британія, США, 1998)

В. Шекспір стверджує, що зовнішні конфлікти є наслідком глибоко прихованих внутрішніх суперечностей, які розгортаються передусім у людській душі, — кохання і ненависть, справжнє почуття і забобони, світло і темрява, добро і зло.

Композиція і сюжет. Шекспірівська п'єса містить п'ять дій, які поділені на сцени. Перша і друга дії — це зав'язка і розвиток дії. У третій дії відбувається кульмінація твору, у четвертій і п'ятій — настає розв'язка.

Образи Ромео і Джульєтти. На початку трагедії Ромео постає сумним і невпевненим у собі. Його думки затьмарені нерозділеним коханням до Розаліни. Але зустріч із Джульєттою, що, як блискавка, увійшла в його душу, внутрішньо змінила героя і весь світ довкола нього. Серце Ромео заполонила нова, уже взаємна, любов. Тому юнак стає впевненим у собі, у нього з'явився сенс життя — щастя із Джульєттою.

Давній собор, м. Авіньйон (Італія). Сучасне фото

Ромео тепер по-іншому сприймає і себе, і оточення, і своїх батьків, і тих, кого раніше вважав ворогами. Отже, кохання змінило Ромео, і він уже не хоче воювати або когось убивати. Навіть Тібальтові, котрий провокує його на жорстокість, пропонує мир і згоду. Проте у світі, вважає В. Шекспір, усі залежать одне від одного, тому Ромео не в змозі припинити давню

presentation

Кадр із кінофільму «Закоханий Шекспір» (режисер Дж. Медден, Велика Британія, США, 1998)

ворожнечу між родинами. Убивши Тібальта з родини Капулетті за смерть Меркуціо, Ромео мусить стати вигнанцем, що розлучає його із Джульєттою.

Зображаючи Джульєтту, В. Шекспір наголошує також на доброчинному впливі кохання. На початку твору оточення юної героїні — лише батьки та няня. Джульєтта жила, не знаючи ні себе, ні світу. І тільки кохання до Ромео відкрило їй очі й змусило серце прокинутися. Хоча зустрічі героїв відбуваються вночі (під вечір або на світанку), довкола них розливається світло (зірок, місяця, ліхтарів), що акцентує радість і повноту взаємного почуття.

К. Крафт. Ромео і Джульєтта. 1982 р.

Митець своєрідно переосмислює біблійний сюжет про Адама і Єву. Ромео і Джульєтта зображені як перші люди на Землі, створені Господом. Через кохання вони відкрили Його великий задум — красу світу, радість життя, сенс існування, щастя. Проте насильство суперечить прекрасному Божому задуму, стверджує автор. Ромео і Джульєтта гинуть в обіймах одне одного.

Жанрова своєрідність твору. Оскільки в п'єсі йдеться про нездоланність обставин, які визначають трагічну долю героїв, «Ромео і Джульєтта» за жанром є трагедією. Однак у творі органічно поєднані елементи трагедії і комедії. До трагічних елементів належать мотиви кохання, смерті, зіткнення пристрасного почуття зі світом зла та соціальними забобонами. Але художній світ у зображенні В. Шекспіра постає цілком реальним, земним і не позбавленим радості. Гумор (няні Джульєтти), ве-

Кадр із кінофільму «Ромео і Джульєтта» (режисер Карло Карлей, Велика Британія, 2013)

селощі балу, щастя закоханих і гра, яку вони для себе вигадують, — усе це прояви життя, зігрітого теплим почуттям автора.

Проблема фіналу. Чому померли Ромео і Джульєтта? Їхня смерть була випадковою чи закономірною? Чи могло статися інакше? Хто винен у тому, що герої загинули? Над усіма цими запитаннями розмірковує вже не одне покоління. Імовірно, провина за їхню смерть покладена не тільки на персонажів твору (поради Лоренцо, поспішні рішення Джульєтти і Ромео), а передовсім на суспільство, у якому панують розбрат і жорстокість. Ромео і Джульєтта за свого життя не змогли припинити ворожнечу поміж своїми родинами, але їхня смерть стала крапкою в цій війні й важливим уроком для наступних поколінь. *А ви як вважаєте?*

Українські перекладачі творів В. Шекспіра

Перший український переклад трагедії «Ромео і Джульєтта» здійснив Пантелеймон Куліш у 1901 р. Відомі також переклади Миколи Вороного (1928), Ірини Стешенко (1952) і Василя Мисика (1932, опубл. 1988).

Теорія літератури

Трагедія — жанр драми, який ґрунтується на гострому, непримиренному протистоянні особистості та світу, конфлікті її уявлень про ідеал та гармонійні стосунки з об'єктивною неможливістю їх реалізувати, що спричиняє загибель героя/героїні.

Вічний образ — літературний образ, який виходить за межі конкретного твору та відтвореної історичної доби, набуває загальнолюдського значення, важливого для різних країн і народів, містить у собі невичерпні можливості для філософського осмислення буття.

П. Рої. Смерть Ромео і Джульєтти. 1860 р.

РОМЕО І ДЖУЛЬЄТТА (1594)

ТРАГЕДІЯ

(Уривки)

ПРОЛОГ

1. *Якими були стосунки між шляхетними сім'ями? Чим завершилася їхня ворожнеча? Які її наслідки?*
2. *Як ви вважаєте, чому п'єса починається з Прологу, у якому йдеться про основні події?*

videotext

Входить Хор.

Хор

Однаково шляхетні дві сім'ї
В Вероні пишній, де проходить дія,
Збували в ворожнечі дні свої.
Аж враз кривава скоїлась подія.

Коханців двоє щирих, запальних
Ворожі ті утроби породили;
Нещастя сталося у сім'ях тих —
Вони одвічні звади припинили.

Життя коротке і сумну любов,
Трагічну смерть, що потрясла родини,
Як змила ту ненависть чиста кров,
Ми вам покажемо за дві години.

Даруйте нам недоліки пера,
Всі хиби виправить старанна гра.

ДІЯ ПЕРША

Сцена 1

Чому тужив Ромео? Що краяло його серце?

(...)

Синьйора Монтеккі

Хто бачив сина? Де ж Ромео мій?
Як рада я, що він не встряв у бій.

Бенволіо

Ще до пори, коли ранкове сонце
У сходу золоте вікно зорить,

Пройтись я вийшов, щоб розвіять тугу.
І раптом бачу в гаї сикоморів,
Що розрослись за мурами на захід,
Ваш син гуляє у годину ранню.
Його догнать хотів я. Він помітив
Мене і зник в гущавині лісній.
Я по собі це почуття вже знаю,
Коли буваєш зайвим сам собі.
І прагнеш від усіх десь заховатись…
Тож через те за ним я й не пішов,
А обминути вирішив того,
Хто сам людей минає в самотині.

Монтеккі

Не раз його там бачать рано-вранці.
Росу блискучу множить він сльозами,
До хмар небесних хмари додає
Зітхань глибоких. А коли на сході
Встає над обрієм веселе сонце
І починає піднімать заслону
Авроріного ложа, раз у раз
Мій син сумний тікає від проміння
І замикається в своїх покоях;
Фіранками вигонить денне світло
І штучно створює цим темну ніч.
Похмурий, чорний сум біду віщує,
Як щось його завчасно не врятує.

Бенволіо

Скажіть, в чім річ, мій благородний дядьку?

express-lesson

Кадр із кінофільму «Ромео і Джульєтта» (режисер Карло Карлей, Велика Британія, 2013)

Монтеккі

Не знаю: я цього не чув від нього.

Бенволіо

Чи ви хоч намагались розпитати?

Монтеккі

Не тільки я, але й найкращі друзі.
Та в почуттях він сам собі порадник,
А чи хороший, не скажу цього.
Він мовчазний і потайний безмірно,
Так неохоче розкриває серце,
Як брунька, що хробак її гризе,
Коли вона іще не розгорнула
В повітрі ніжних пелюстків своїх,
Не віддала краси своєї сонцю.
Якби знайти причину тій печалі,
То швидко ми б і ліки підшукали.

Входить Ромео.

Бенволіо

Ось він іде. Прошу вас, відійдіть.
Я розпитаю, все з'ясую вмить.

Монтеккі

Так, розпитай! Ти зробиш добре діло…
Ходім, синьйоро. Ти ж розпитуй сміло.

Монтеккі й синьйора Монтеккі виходять.

Бенволіо

Що ж, доброго вам ранку!

Ромео

Рано ще?

Бенволіо

На вежі вибило всього лиш дев'ять.

Ромео

Як довго тягнуться години смутку!
Чи то не батько мій пішов звідсіль?

Бенволіо

Так, він. Але скажи мені, що саме
Розтягує години для Ромео?

Ромео

Те, що спроможне вкоротити їх.

Бенволіо

Кохання?

Ромео

Ні, його відсутність.

Бенволіо

Що? Невже любов?

Ромео

Любов. Лиш безнадійна.

Бенволіо

На жаль, кохання чарівне на вигляд,
Насправді ж — деспотичне і жорстоке. (...)

Сцена 5

Зала в домі Капулетті.

У будинку Капулетті влаштовано бал. Ромео був присутній на ньому в масці, щоб побачити Розаліну. Натомість зустрів нове кохання — Джульєтту.

Тібальт, племінник Капулетті, налаштований проти присутності Ромео, тоді як батько Джульєтти допускає перебування ворога у своєму домі. Як ви гадаєте, чому?

Ромео
(до свого слуги)

Хто синьйорина та, що подає
Свою прекрасну руку кавалеру?

Кадр із кінофільму «Ромео і Джульєтта» (режисер Карло Карлей, Велика Британія, 2013)

Слуга

Не знаю я, синьйоре.

Ромео

Померкли смолоскипи перед нею!
І світить вродою вона своєю
На щоках ночі — діамант ясний
У вусі мавра; скарб цей дорогий
І для землі, і для життя сія.
Вона — омріяна любов моя!
Її оточують прекрасні дами,
Вона ж між них — голубка між галками!
Коли танок закінчать вже, саму
За ніжну ручку я її візьму,
І щастя неземне тоді відчую...
Чи ж я коли любив? Чи ще люблю я?
О ні! Зрікайтеся, брехливі очі!
Не знали ви краси до цієї ночі!

videotext

Тібальт

По голосу це мусить буть Монтеккі.
Мою рапіру, хлопче! Як! Цей раб
Наважився прийти в блазенській масці,
Щоб глузувати з нашого бенкету?
Ні, честю роду я клянусь, за сміх
Убить його, вважаю я, не гріх!

Капулетті

Чого це ти бушуєш так, небоже?

Тібальт

Таж, дядьку, тут Монтеккі. Тут наш ворог.
Негідник цей зумів сюди пробратись —
Над нашим святом хоче насміятись!

Капулетті

Ромео тут?

Тібальт

Так, він, негідник, тут.

Капулетті

Спокійно, друже. Не чіпай його.
Поводиться він ввічливо й шляхетно.
Сказати правду, вся Верона славить
Його за честь, за виховання добре.
За всі скарби Верони я не дам
Його в моїй господі зневажати.

Тому вгамуйся й не звертай уваги —
Так хочу я. Коли мене шануєш,
Розвеселись, кинь хмурити чоло,
Бо хмуритись на святі непристойно.

Тібальт

Пристойно, бо на святі в нас негідник.
Його я не стерплю.

Капулетті

Терпіть примушу!
Ти чув, хлопчиську? Стерпиш! Я сказав!
Хто тут господар? Я чи ти? Іди!
Не стерпить він! О Боже мій! Ну й ну!
Він хоче всіх моїх гостей збентежить!
Він козиритися надумав! Гляньте! (...)

Ромео

(до Джульєтти)

Коли торкнувсь рукою недостойно
І осквернив я цей олтар святий,
Уста — два пілігрими — хай пристойно
Цілунком ніжним змиють гріх тяжкий.

Джульєтта

О пілігриме, в тім гріха немає —
З молитвою торкатись рук святих:
Такий привіт нам звичай дозволяє.
Стискання рук — то поцілунок їх.

Ромео

Але, крім рук, ще дано й губи їм...

Кадр із кінофільму «Ромео і Джульєтта» (режисер Карло Карлей, Велика Британія, 2013)

Джульєтта

Так, для молитви, любий пілігрим...

Ромео

О, то дозволь мені, свята, й устами
Молитися побожно, як руками!

Джульєтта

Нас незворушно слухають святі.

Ромео

Не рухайся ж, дай відповідь мольбам!
(Цілує її)
Твої уста очистили мій гріх...

Джульєтта

Взяли твій гріх мої уста з твоїх.

Ромео

Мій гріх?.. В твоїх словах я докір чую!
Верни ж мій гріх.
(Знову цілує її)

Джульєтта

Мов з книги ти цілуєш...

Мамка

Вас просить ваша мати, синьйорино.

Кадри з кінофільму «Ромео і Джульєтта» (режисер Карло Карлей, Велика Британія, 2013)

Ромео

А хто у неї мати?

Мамка

Що, юначе?
Таж господиня в домі цім вона.
Така вже добра пані, мудра й чесна,
Я викохала донечку її,
З якою щойно розмовляли ви.
Скажу вам чесно: хто її здобуде —
Здобуде той повнісінький гаман. (...)

ДІЯ ДРУГА

Твір багатий не лише на яскраві художні образи, а й на поетичні вислови в репліках персонажів, зокрема у сцені освідчення в коханні. Якими словами Ромео освідчується в коханні? Як на них відповідає Джульєтта? Знайдіть символи в їхніх висловлюваннях.

Сцена I

Верона. Фруктовий сад Капулетті.

Джульєтта

(...) О лишенько!

Ромео

Вона заговорила...
Мій світлий ангеле, мов ясні далі,
Ти сяєш наді мною серед ночі,
Як легкокрилий посланець небес
Перед очима вражених людей,
Що, голови закинувши, слідкують,
Як серед хмар лінивих він ширяє
І по ефіру грудях чистих плава.

Джульєтта

Ромео! О, навіщо ти Ромео?
Зміни своє ім'я, зречися батька;
Як ні, то присягни мені в коханні,
І більше я не буду Капулетті.

Ромео
(вбік)

Послухать — чи відповісти відразу?

Джульєтта

Лише твоє ім'я — мій ворог лютий;
А ти — це ти, а зовсім не Монтеккі...
Що є Монтеккі? Таж чи так зовуть
Лице і плечі, ноги, груди й руки
Або якусь частину тіла іншу?
О, вибери собі нове ім'я!
Та що ім'я? Назви хоч як троянду,
Не зміниться в ній аромат солодкий!
Хоч як назви Ромео — він Ромео.
Найвища досконалість все ж при ньому.
Хоч би він був і зовсім безіменний...
О, скинь же, скинь своє ім'я, Ромео!
Воно ж не є тобою, і взамін
Візьми мене усю!..

Ромео

Ловлю на слові!
Назви мене коханим, і умить
Я вдруге охрещусь і більш ніколи
Не буду зватися Ромео. (...)

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Сцена 1

Верона. Келія брата Лоренцо.

1. *Порівняйте освідчення в коханні до Джульєтти Ромео і Паріса. Як доводять свої почуття герої? Чи справжньою є їхня любов? Аргументуйте.*
2. *Зверніть увагу на позицію брата Лоренцо. Кого він підтримує? На якій підставі ви зробили свій висновок?*

Входять брат Лоренцо й Паріс.

Брат Лоренцо

В четвер, синьйоре? Надто строк короткий.

Паріс

Бажає так мій батько, Капулетті;
І не мені спинять його поспішність.

Брат Лоренцо

Сказали ви, що думки синьйорини
Ви ще не знаєте. Цей шлях кривий
Мені не до вподоби.

Паріс

За Тібальтом
Вона без міри плаче, я й не міг
Поговорити з нею про кохання:
В оселі сліз Венера не сміється.
Але синьйор, її отець, вбачає
Велику небезпеку в цій журбі
І мудро хоче поспішити з шлюбом,
Щоб зупинить бурхливу повідь сліз.
Самотність тільки збільшує нудьгу;
Їй стане легше в товаристві мужа.
Тож знаєте, чого він поспіша.

Брат Лоренцо
(убік)
Хотів би я не знать отих причин,
Що зараз вам велять цей шлюб загаять!
Синьйоре, гляньте! Ось і синьйорина.

Входить Джульєтта.

Паріс
Щасливий я вітать мою дружину!

Джульєтта
Так буде, якщо стану за дружину.

В.-П.Фрітч. Джульєтта. 1862 р.

Ф. Хаес. Одруження Ромео і Джульєтти. 1830 р.

Паріс

Так мусить буть, коли нас повінчають.

Джульєтта

Що мусить буть, то буде.

Брат Лоренцо

Бог те знає!

Паріс

Прийшли ви сповідатись до отця?

Джульєтта

Я б, відповівши, сповідалась вам.

Паріс

Не крийте перед ним любов до мене.

Джульєтта

Признаюсь вам, що я люблю його.

Паріс

Признайтеся, що любите й мене...

Джульєтта

Якби призналась я, було б цінніше
Сказати це без вас, ніж вам в лице.

Паріс

О бідна, як же ти від сліз змарніла!

Джульєтта

В тім невелика перемога сліз:
Моє лице й до сліз було негарне.

Кадр із кінофільму «Ромео і Джульєтта» (режисер Карло Карлей, Велика Британія, 2013)

Паріс

Сильніше сліз йому словами шкодиш.

Джульєтта

Таж істина — не наклеп, мій синьйоре,
І говорю я про моє лице. (...)

Сцена 3

Кладовище. Склеп родини Капулетті.

1. *Як ставиться до Ромео і Джульєтти Лоренцо? Про що він шкодує?*
2. *До яких наслідків призвела його розповідь?*

Князь

Розповідай нам все, що знаєш ти.

Брат Лоренцо

Я коротко, бо дихання моє
Коротше, аніж розповідь широка.
Ромео, що лежить тут мертвий, був
Небіжчиці Джульєтті чоловіком;
І вірною дружиною йому
Була Джульєтта, що лежить тут мертва.
Я повінчав таємно їх. В той день
Убитий був Тібальт, і смерть його
Ромео засудила на вигнання.
То плакала за ним, не за Тібальтом,

Кадр із кінофільму «Ромео і Джульєтта» (режисер Ф. Дзеффіреллі, Велика Британія, Італія, 1968)

Дружина молода, Джульєтта. Ви ж,
Бажаючи розвіяти їй тугу,
Хотіли повінчати силоміць
З Парісом. І тоді прийшла вона
У розпачі і з поглядом безумним
До мене та благати почала,
Щоб засіб я знайшов і допоміг
Від другого їй шлюбу врятуватись.
А ні — то в мене в келії уб'є
Сама себе. І я їй випить дав
Сноділйний трунок. Він подіяв так,
Як я того бажав: вона заснула,
А виглядала зовсім наче мертва.
Тим часом я Ромео написав,
Щоб він сюди прибув цієї ночі
Й звільнив її з дочасної могили
В ту мить, коли минути мав той сон.
Та посланця мого, ченця Джованні,
Затримав прикрий випадок нежданий,
І вчора він вернув мені листа.
Тоді я сам сюди подався, до склепу,
Щоб вивести її, коли вона
Прокинеться зі сну. Хотів я в себе,
У келії своїй, їй дать притулок,
Аж доки зможу сповістить Ромео.
Проте коли до неї я зайшов
За декілька хвилин до того часу,
Як мала підвестися, то побачив,
Що тут дочасно разом полягли
Паріс достойний і Ромео вірний.
Вона прокинулась. Її благав я
Піти зі мною і скоритись небу;
Але нараз почувся гам зокола,
І я був змушений покинуть склеп.
Вона ж упала в розпач і не хтіла
Зі мною йти. І, як гадаю я,
Умить сама зняла на себе руки.
Це все, що знаю я. А щодо шлюбу —
То мамка теж про нього добре знає.
Якщо хоч трохи винен я в нещасті,
То заберіть моє старе життя
За декілька годин раніш до строку
І правосуддю в жертву принесіть.

Князь

Твоє ми здавна знаєм благочестя.
А де слуга Ромео? Що він скаже?

Балтазар

Я сповістив господаря свого
Про смерть Джульєтти. З Мантуї умить
Він верхи прискакав на кладовище
І кинувся сюди, до цього склепу.
Листа ж звелів віддати вранці батьку
І наказав мені, під страхом смерті,
Щоб я його самого тут лишив.

Князь

Подай листа. Я гляну, що він пише.
Де графів паж, що викликав сторожу?
Скажи, що тут господар твій робив?

Паж

Прийшов сюди він, щоб покласти квіти
На свіжу домовину нареченій;
Мені ж звелів він далі відійти.
Я виконав наказ. Коли це раптом
Ступив до склепу хтось із смолоскипом
І двері став ламати. Мій синьйор
Враз шпагу вихопив і вмить — на нього,
А я побіг, щоб викликать сторожу.

Князь

Цей лист підтверджує слова ченця,
Шляхи кохання й новину про смерть.
Ромео додає, що він купив

Кадр із кінофільму «Ромео і Джульєтта» (режисер Карло Карлей, Велика Британія, 2013)

В убогого аптекаря отруту
Й прийшов сюди, щоб отруїтись тут
І поруч із Джульєттою лежати.
О, де ж вони, ці вороги запеклі?
Монтеккі! Капулетті! Подивіться,
Який вас бич карає за ненависть:
Ваш цвіт любов'ю вбили небеса!
А я за те, що зносив ваші чвари,
Двох кревних нагло втратив. Кара всім!

Капулетті

О брате мій, Монтеккі, дай же руку!
Вдовиний спадок це дочки моєї,
А більшого не можу я просити.

Монтеккі

Але я можу дати більше. Я
Їй статую із золота поставлю.
Покіль Вероною звемо Верону,
Любішого не буде силуета,
Аніж в коханні вірної Джульєтти.
Капулетті Ромео статуя не менш багата
Із нею поруч буде тут стояти.
О, бідні юні жертви наших чвар!..

(Переклад Ірини Стешенко)

Сучасна історія про Ромео і Джульєтту

Кожне покоління по-своєму прочитує класичні сюжети і шукає в них відповіді на власні запитання. Тому вічна історія трагічного кохання часто привертає увагу багатьох кінематографіс-

Кадр із кінофільму «Ромео і Джульєтта» (режисер Б. Лурман, США, 1996)

тів. Найближчими до тексту твору є однойменні фільми Ф. Дзеффіреллі (1968) і К. Карлея (2013). Але дехто з режисерів вирішив осучаснити відомий сюжет. Наприклад, у стрічці Б. Лурмана (1996) Ромео і Джульєтта потрапляють у наш час і прагнуть бути щасливими всупереч обставинам. А сучасна дівчина, головна героїня фільму «Листи до Джульєтти» режисера Г. Вінника (2010), опиняється у Вероні й намагається знайти справжнє кохання. *Подивіться 1—2 фільми за мотивами твору В. Шекспіра. Чи відповідають персонажі вашим уявленням про них? Поділіться враженнями. Який сюжет ви б запропонували для нового українського фільму про Ромео і Джульєтту?*

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Поясніть, чому Ромео і Джульєтта не могли бути разом. Чи достатньо вагомими, на ваш погляд, були причини?
2. Хто з персонажів твору підтримував Джульєтту, а хто — Ромео в їхньому прагненні до щастя? Хто чинив перешкоди?
3. Як вплинуло кохання на Ромео і Джульєтту? Простежте за змінами внутрішнього стану героя та героїні.
4. Якою постає Джульєтта в очах Ромео, а яким Ромео — в очах Джульєтти? Що кожен з них відкрив у тому/тій, кого покохав/покохала?

check yourself

exercises

games

Аналіз та інтерпретація

5. Порівняйте образи Ромео та Паріса. Хто з них щиріший у своїх почуттях? Доведіть.
6. Визначте і прокоментуйте образи світла у творі.
7. Які символи твору є втіленням вірного і вічного кохання? Поясніть.

Творче самовираження

8. У трагедії В. Шекспіра «Ромео і Джульєтта» 20 дійових осіб. Оберіть для себе одного з персонажів і напишіть від його/її імені щоденник основних подій у Вероні із суботи по п'ятницю.

Цифрові навички

9. Створіть буктрейлер або лепбук за мотивами твору «Ромео і Джульєтта». Представте його в класі.

10. *Робота в парах*. Уявіть, що Ромео і Джульєтта спілкуються в месенджері. Створіть цифровий діалог між ними (10—15 речень).

Дослідження і проєкти

11. *Робота в групах*. Підготуйте повідомлення і презентацію на тему «Ромео і Джульєтта в живописі/скульптурі/музиці/кіно та інших видах мистецтва» (1 за вибором).
12. Дослідіть, як одягалися люди за часів Ромео і Джульєтти. Підготуйте ескізи костюмів (2—3) для персонажів твору В. Шекспіра.

Життєві ситуації

13. Чи завжди варто дослухатися до батьків щодо особистих стосунків?
14. Як ви розумієте поняття «внутрішня свобода» і «відповідальність»?
15. Чи міг бути в трагедії «Ромео і Джульєтта» інший фінал? Якими мали би бути для цього обставини?

Міґель де Сервантес Сааведра (1547—1616)

У кожному суспільстві є люди,
які видаються диваками,
але пізніше виявляється,
що вони випередили свій час.

Соломія Павличко

1. *Що ви знаєте про Іспанію? Покажіть її на мапі, розкажіть про відомі у світі іспанські традиції.*
2. *Охарактеризуйте поняття «лицарський роман», «лицарська поезія». Наведіть приклади. Як лицарі ставилися до жінок?*
3. *Знайдіть в інтернеті й виразно прочитайте один із віршів поетів-лицарів. Визначте провідні теми й мотиви.*

23 квітня в Іспанії відзначають свято Сан-Хорхе (Святого Георгія) — День книги, який припадає на день смерті письменника Міґеля де Сервантеса Сааведри, роман якого про Дон Кіхота є однією з найпопулярніших книг у світі. Цього дня іспанці збираються в людних місцях і по черзі протягом двох-трьох днів читають «Дон Кіхота», а також дарують одне одному книжки та троянди.

У житті Сервантеса є чимало загадкового. Вважають, що він народився 29 вересня в День Святого Михайла, тому й отримав при хрещенні ім'я Міґель. Припускають також, що він народився в місті Алькала-де-Енарес і там був хрещений у церкві Святої Марії. А ім'я «Сааведра» взяв для того, щоб відрізнятися від Міґеля де Сервантеса де Кортінас, вигнаного з королівського двору. Але це станеться трохи пізніше, а до того він — один із сімох дітей хірурга Родріґо де Сервантеса та його дружини Елеонор. Міг навчатися в Кордові, Севільї чи Саламанці, а може, ще десь — ми не все знаємо про ті далекі часи.

Маючи неповних 20 років, Сервантес перебрався до Мадрида, але й там надовго не затримався. У 1575 р., перебуваючи на кораблі «Сонце», він потрапив у полон і опинився в Алжирі, де став рабом. За п'ять років полону кілька разів намагався втекти. Зазнавав тортур — і знову тікав. І аж восени 1580 р. його викупили місіонери. Сервантес повернувся до Іспанії, де наприкінці того ж року дістався Мадрида.

Потрапивши на службу до іспанського короля Філіпа II, Сервантес виконував його доручення на заході Алжиру, де був раніше полоненим. Наприкінці XVI ст. король, готуючись до війни, збирав «Іспанську Армаду» (відому як «Непереможна») — флот зі ста тридцяти кораблів. Сервантес здійснював закупівлі провіанту для флоту. Проте торговцем він був не дуже вправним, навіть потрапив до в'язниці.

Розпочавши літературну кар'єру майже в сорокарічному віці, Сервантес не відразу мав успіх. Ані його новела «Галатея», ані численні

м. Мадрид (Іспанія). Сучасне фото

драматичні твори не викликали особливої цікавості в публіки, тому він не міг сподіватися на поліпшення свого фінансового становища. Відтак Сервантес зайнявся підприємницькою діяльністю, але й це не принесло прибутків. У 1603 р. перебрався до Вальядоліда, де завершив розпочату першу частину роману «Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі», який ми інколи називаємо «Дон Кіхот».

О. Окампо. Видіння Дон Кіхота. 1989 р.

Перша частина роману, опублікована в 1605 р., відразу стала популярною: протягом року було видано п'ять накладів книжки. Твір перекладали й за кордоном, проте розбагатіти Сервантесові так і не вдалося — заробіток був зовсім невеликим. З того часу Сервантес не припиняв писати. Драми, новели, поеми, ще один роман «*Мандри Персілеса і Сигізмунди*»... А в 1615 р. вийшла друга частина роману про Дон Кіхота.

У 1616 р. митець постригся в ченці й невдовзі помер. Літературознавці й читачі досі сперечаються, що головне в романі — гумор, іронія, глибокий філософський зміст чи щось інше? «Дон Кіхот» сповнений загадок, які ми досі розгадуємо. І немає готових відповідей. Кожен читач чи читачка знайде свою.

Сервантес живий

У місті Алькала-де-Енарес (Іспанія), де народився Сервантес, щороку в тиждень, на який припадає дата його хрещення (9 жовтня 1547 р.), відбуваються присвячені письменникові конферен-

м. Алькала-де-Енарес (Іспанія). Сучасне фото

ції, концерти, вистави тощо. Найцікавіші місця свята — ринок Дон Кіхота, де відтворені предмети побуту «золотої доби» іспанської культури XVI—XVII ст., а також гастрономічний вернісаж, на якому ресторатори представляють страви часів Сервантеса. І звісно, усі читають і перечитують безсмертний роман. Історична частина міста та університет належать до всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Коли українці прочитали роман Сервантеса українською?

Перекладений багатьма мовами світу, роман Сервантеса прийшов до українського читача наприкінці XIX ст. Іван Франко, який дуже цікавився західними літературами, здійснив скорочений віршований переспів роману та опублікував його в 1891 р. На початку XX ст. роман переклав Микола Іванов. Значною подією стало видання українського перекладу «Дон Кіхота» 1995 р. — цей переклад почав Микола Лукаш, а завершив Анатоль Перепадя.

«ДОН КІХОТ»

Історія створення роману. Сервантес писав роман «Дон Кіхот» упродовж багатьох років. За його словами, він почав створювати його у в'язниці. В уяві письменника постав образ людини, яка під впливом лицарських романів вирушила здійснювати подвиги, наслідуючи героїв улюблених книжок. Можливо, тодішня Іспанія видавалася Сервантесові духовною «в'язницею» і через образ Дон Кіхота він утверджував ідею внутрішньої свободи. А може, задум роману був зумовлений особливостями соціально-економічного розвитку і культури того часу.

presentation

Кастилія-Ла-Манча (Іспанія). Сучасне фото

Королівство Іспанії було надзвичайно могутнім, але наприкінці XVI — на початку XVII ст. воно поступово почало втрачати свою міць. Тому героїчне минуле багатьом видавалося привабливішим за сучасність. Цим можна пояснити великий успіх в Іспанії лицарських романів — жанру, який на той час в інших країнах втратив популярність. Сервантес акцентував у своєму романі небажання людей позбутися облудних ідеалів. Претензії та амбіції його сучасників були такі самі кумедні, як лицар в іржавих латах на старезній шкапі.

У романі багато автобіографічного. Дружина письменника була родом із Ламанчі, від її родичів митець уперше почув історію про Алонсо Кіхаду — палкого шанувальника лицарських романів. У творі згадано імена багатьох сучасників Сервантеса, перетворених його уявою на художні образи.

Роман має дві частини, які вийшли друком з інтервалом у понад десять років: перша частина — у 1605 р., друга — у 1615 р.

Пам'ятник М. Сервантесу та його героям на площі Іспанії на тлі хмарочоса, м. Мадрид (Іспанія). Сучасне фото

Зв'язок твору з лицарськими романами. Походження слова «роман» виводять від назви романських мов (romanus). За часів Середньовіччя словом «роман» називали будь-які твори, написані народною мовою — романською (французькою, італійською, іспанською, португальською та ін.), а не латиною. Згодом так почали називати епічні твори на різноманітну тематику, які мали великий обсяг.

В епоху Середньовіччя в Європі були дуже популярні лицарські романи, пов'язані з культурою лицарства. На відміну від античних «романів», які мали здебільшого міфологічно-казковий характер, у лицарських романах доби Середньовіччя герой-лицар вирушає в широкий світ і утверджується в ньому. Хоча цей світ чудесний і герой у ньому часто стикається з фантастичними силами, здійснює подвиги (заради високої мети, Прекрасної Дами, перемоги життя над силами зла), та все ж таки в лицарських романах спостерігаються історичні прикмети

доби. Оскільки ці романи про випробування героїв, їхні пригоди, то їх називають «авантюрними» (з франц. *aventure* — пригода). Рушійною силою сюжету лицарських романів було почуття шляхетного кохання, а образи героя і його Дами серця ідеалізовані.

Панування лицарського роману в Європі тривало аж до XVI ст., доки Сервантес не написав свого «Дон Кіхота», спираючись на традиції європейського роману і водночас ідучи далі.

Сміх є одним із важливих складників роману Сервантеса. Він виявляється через гумор, іронію, пародію, сатиру і дає змогу розглядати образи і ситуації в різних аспектах, показує їх приховані грані й зумовлює широкий філософський зміст роману, який вийшов за межі ідеалізації дійсності й став засобом її пізнання. Сервантес спирався також на досягнення героїчних епосів Античності та Середньовіччя, вибудовуючи твір як розповідь про мандри героя, його пригоди та пошуки незнаного. Але й ця традиція була творчо переосмислена митцем, який прагнув показати реальний світ.

Іван Франко писав: «"Дон Кіхот" — це не тільки пародія на лицарський роман, не тільки перший і найвизначніший гумористичний роман, у ньому було щось значно більше. Це був перший рішучий крок до реалістичного зображення справжнього життя і народу, а разом з тим і перший роман, в якому автор спробував більше заглибитися в характер свого героя, поруч із смішними сторонами показати і його симпатичні, навіть благородні риси і висловити устами цього героя або інших дійових осіб ряд критичних та позитивних думок про стан тодішнього суспільства, його потреби і прагнення. Одним словом, у "Дон Кіхоті" ми бачимо перший роман новішого крою; це *суспільно-психологічний*

м. Толедо (Іспанія). Сучасне фото

Палац Санта-Крус, м. Вальядолід (Іспанія). Сучасне фото

і філософський твір, хоч на його тлі автор виводить ще веселі, іноді карикатурні замальовки в старому лицарському дусі».

Сучасники Сервантеса не змогли належно оцінити цей твір. Публіка сміялася з пригод Дон Кіхота, не звернувши уваги на високі гуманістичні ідеї, закладені автором. Цей роман і досі викликає широкі дискусії серед дослідників і читачів.

Ознаки ренесансної культури в романі «Дон Кіхот»

1. Посилення інтересу до дійсності як об'єкта зображення; дійсність показано в постійному русі, змінах.
2. Конкретні моменти реальної дійсності та людського життя (перевага конкретики над абстракціями та умовними формами).
3. Дійсність набуває суспільно-політичних ознак, хоча вони ще не узагальнені, не проаналізовані.
4. Увага до різноманітних типів людських характерів, які взаємодіють між собою.
5. Прагнення мотивувати події та вчинки персонажів.
6. Активне авторське начало, автор — не сторонній споглядач, а частина реального світу, учасник живого життя.
7. Герой роману Відродження — не так конкретна людина (хоча має й індивідуальні риси), як «притча на тему про її безмежні можливості» (за словами літературознавця Дмитра Затонського).

Особливості сюжету й композиції твору. З перших сторінок роману читач потрапляє у відомі ситуації лицарського роману, тільки перенесені з ідеального чудесного часу в реальну Іспанію кінця XVI — початку XVII ст. Окрасою лицарського роману був молодий, вродливий лицар — утілення шляхетності та інших чеснот, закоханий у свою обраницю і здатний перемагати чаклунів, велетнів, юрмища ворогів. Але в романі Сервантеса на його місці — звичайна людина. І потрапила вона у звичайний, а не казковий світ.

У присвяті ясновельможному «Дукові Бекарському» Сервантес пише про свій роман як про твір, «позбавлений коштовних оздоб витворності і вченості, якими красуються звичайно твори, скомпоновані в домах людей освічених». Він наполягає на простоті та щирості свого «літературного подарунка». І починає «правдиву» історію Алонсо Кіхано з Ламанчі — гідальго, який був так захоплений читанням лицарських романів,

що мав удома силу-силенну книг, а з решти майна — лише старий щит, спис, шкапу і пса. Однак він уявляв себе мандрівним лицарем, закоханим у Прекрасну Даму і зобов'язаним здійснювати численні подвиги. Красуні поруч не було, тому він обрав на цю роль селянку Альдонсу Лоренцо, перейменовану на Дульсінею з міста Тобос. Знайшовши собі зброєносця із простих селян (Санчо Панса), герой вирушає в мандри на своєму старенькому коні, якого назвав Росинантом.

Композиція роману розгортається в ситуації «великої дороги». Мандрівка — композиційний прийом твору, що дає змогу авторові відтворити широку дійсність, вільно поєднувати різні образи та події. Основою сюжету середньовічних лицарських романів було випробування: герой змагався з різними силами, передовсім чарівними, демонстрував свою духовну і фізичну міцність. А в романі Сервантеса головний герой випробовується самою дійсністю, з якою постійно стикаються його високі прагнення.

Перші п'ять розділів роману називають *«протокіхотом»*, який закінчується новелою про безглуздий, позбавлений будь-яких ілюзій світ. Головне в цих розділах — висміяти популярні, але позбавлені літературної вартості лицарські романи. Починаючи із сьомого розділу й до кінця роману образ головного героя поступово ускладнюється. Поруч із фантастичними видіннями та безглуздими витівками в Дон Кіхота з'являються мудрість і шляхетність.

У романі знаходимо численні згадки про міста, містечка та місцевості Іспанії. У цьому сенсі книгу можна назвати своєрідною енциклопедією іспанського життя.

Замок XV ст., м. Толедо (Іспанія). Сучасне фото

Сцена з балету Л. Мінкуса «Дон Кіхот». Львівський театр опери і балету. Сучасне фото

Образ Дон Кіхота. Цей образ не можна оцінити однозначно, оскільки його зображено в різних ракурсах. З одного боку, він — натура творча, піднесена, натхненна, бо тільки уява справжнього романтика могла перетворити просту селянську дівчину на Прекрасну Даму, заради якої варто здійснювати подвиги. Дон Кіхот вірить у торжество справедливості й готовий за неї боротися. Усі свої сили він ладен віддати людям, котрі, як йому видається, потребують безкорисливої допомоги. Дон Кіхота вирізняє саме ця здатність до дії, ентузіазм, з яким він обстоює справедливість, хоча його зусилля часто бувають марними.

З іншого боку, на відміну від шляхетних героїв лицарських романів, Дон Кіхот комічний у своєму намаганні змінити світ. Його світла мрія і добра воля постійно стикаються з буденністю і неможливістю реалізувати високі наміри. Тому образ Дон Кіхота постає не тільки комічним, а й трагічним.

Дон Кіхот є пародією на лицарство і водночас справжнім лицарем, бо не боїться захищати знедолених і йти вперед до своєї мети. Проте він вирушив у далеку дорогу не в той час. Його оточувала нища, похмура, приземлена реальність.

Створивши собі світ примарних ідеалів, Дон Кіхот живе вигаданими цінностями. Але реальність постійно і владно втручається в ті лицарські сюжети, які придумав для себе герой. І поступово перед читачами замість лицарських історій розгортаються сюжети справжнього життя — широкого, розмаїтого, неідеального, та все ж таки напрочуд цікавого.

Санчо Панса. У мистецтві слова відомо чимало образів, які є *парними*, тобто не існують окремо один від одного і визначають сюжет твору. Ми пам'ятаємо Орфея і Еврідіку, Дедала й Ікара, Ромео і Джульєтту та багатьох інших. Так само Дон Кіхот і Санчо Панса навіки пов'язані творчим задумом автора.

Дон Кіхот і Санчо Панса — вічні образи в літературі й мистецтві. Вони мандрують дорогами тодішньої Іспанії, і кожен із них по-різному сприймає те, що відбувається довкола. На

О. Дом'є. Дон Кіхот. 1861 р.

перший погляд, Дон Кіхот і Санчо Панса пов'язані між собою за принципом контрасту, бо один — надто піднесений, мрійливий, а другий — навпаки, приземлений, прагматичний, подеколи навіть брутальний. Та насправді Дон Кіхот і Санчо Панса доповнюють один одного. Людина буває різною, залежно від обставин, каже нам Сервантес. У ній є і прекрасна мрія, а водночас і прагматизм, здоровий глузд. Крім того, Санчо Панса і Дон Кіхот — це ще й два різні погляди на життя. Санчо Панса часто потерпає через вчинки свого господаря, а це яскраво свідчить про ту реальність, яка існує і має свої закони. Зброєносець втілює народне розуміння правди життя. Його оцінки вчинків Дон Кіхота супроводжуються народним гумором, а народ, який сміється, має майбутнє.

Теорія літератури

Роман (*з франц. — твір, перекладений з романських мов*) — жанр художньої літератури, прозовий твір, місткий за обсягом, складний за будовою, у якому широко охоплено важливі проблеми, життєві події, розкрито історії багатьох персонажів протягом значного проміжку часу.

Пародія (*з давньогрец. — пісня навиворіт, переробка на смішний лад*) — жанр фольклору і літератури; гумористичний чи сатиричний твір, у якому імітується творча манера письменника задля висміювання її як невідповідної новим мистецьким запитам.

ДОН КІХОТ (1605)

РОМАН

(Уривки)

ПЕРША ЧАСТИНА

Розділ I,

де оповідається, хто такий був преславний гідальго Дон Кіхот з Ламанчі та як він жив

audio

Про що мріяв Дон Кіхот і що він зробив для здійснення своєї мрії?

В однім селі у Ламанчі — а в якому саме, не скажу — жив собі не так давно гідальго, з тих, що мають лише списа на ратищі, старосвітського щита, худу шкапину та хорта-бігуна. Душенина на щодень (частіше яловичина, ніж баранина), на вечерю здебільшого салатка м'ясна, суботами «бите-різане» (тобто яєшня з салом), п'ятницями соче-

виця, неділями ще якесь голуб'ятко на додачу — все це поглинало три чверті його прибутків. Решта йшла на камізелю з дорогої *састи*, оксамитні штани й пантофлі про свято; про будень малась одежа з сукна домашнього полотна — і то незгірша. Була у нього в домі ключниця років за сорок і небога, що й двадцяти ще не мала, та ще хлопець-челядинець про польову й надвірню роботу — чи коня сідлати, чи ножицями садівницькими орудувати. Літ нашому гідальгові до п'ятдесятка добиралося, статури був міцної, із себе худий, з лиця сухорлявий, зорі не засипляв і дуже кохався в полюванні. На прізвище йому було, кажуть, Кіготь чи Віхоть (про се, бачите, одні автори пишуть так, а другі інакше), хоча в нас є певні підстави гадати, що насправді він звався Кикоть. Проте для нашої повісті воно байдуже — аби ми тільки, оповідаючи, од правди ані руш не одбігали. (...)

Так-от, щоб ви знали, гідальго той гулящого часу — тобто замалим не цілий рік — читав лицарські романи з таким запалом і захватом, що майже зовсім занедбав не лише своє полювання, а й усяке господарювання.

І так він до того діла прилюбився та присмоктався, що не один морг орної землі продав, аби книжок лицарських до читання собі накупити: де, було, яку стріне, так зразу й тягне додому. Та найбільше, либонь, припали йому ті до смаку, що їх скомпонував славнозвісний Фелісіян де Сільва: його проза здавалась нашому гідальгові блискучою, його напущисті речення — правдивими перлами, особливо ж освідчення любовні та виклики на герць, де писалось, приміром, таке: «Ваша безпричинна жорстокість причинилась до того, що я став мов причинний і не без причини мушу нарікати на вашу злочинну ліпоту». Або ще: «Високі небеса, що посполу з зірками божественно утверджують вашу божественність, заслужено надають вам заслуг, яких заслуговує ваша небесна душа». (...)

Частенько йому траплялось диспутувати з тамтешнім парохом, — а був то чоловік учений, (...) богослов із Сігуенси, — про те, котрий лицар кращий: Пальмерін Англійський чи Амадіс Гальський. Проте майстер Ніколас, цилюрник у тому ж таки селі, вважав, що обом тим воякам далеко до Лицаря Феба; якщо хто може

Г. Доре. Ілюстрація до твору «Дон Кіхот». 1860-ті рр.

йому дорівняти, то хіба лише Дон Галаор, брат Амадіса Гальського, бо то кругом лицар: не такий манірник і тонкослізий, як брат, а в юнацтві ніколи задніх не пас.

І так наш гідальго у те читання вкинувся, що знай читав, як день, так ніч, од рання до смеркання, а од смеркання знов до рання, і з того недосипу та з того перечиту мозок його до решти висох — ізсунувся бідаха з глузду. Його уява переповнилась різними химерами, вичитаними з тих книжок: чарами та чварами, битвами та боями, викликами та ранами, зітханнями та коханнями, розлуками та муками і всякими такими штуками. «...» Похваляв наш гідальго велетня Моргантa, що з усього пихатого й нечемного великанського кодла єдиний був люб'язний і ґречний. Та над усіх поважав він Рінальда Монтальбанського; любо йому було бачити, як той левень, виїхавши зі свого замку, грабував на шляху кого попадя або, перелинувши через море, викрадав Магометового боввана, що був, як славить історія, геть увесь щирозолотий. А за те, щоб надавати носаків зрадникові Ганелону, наш кавальєро віддав би радо свою ключницю — та вже й небогу заодно.

Збожеволів він отак до послідку, і вроїлася йому в голову дивочна думка, яка жодному шаленцеві доти на ум не спливала: що йому випадає «...» шукати пригод і робити все те, що робили, як він читав, мандровані лицарі, — тобто поборювати всілякого роду кривди, наражатися на різні біди й небезпеки, щоб, перебувши їх і подолавши, окрити ймення своє несмертельною славою.

Поперед усього вичистив прапрадідну зброю, що вже бозна-відколи занедбана в кутку валялася і добре іржею та цвілизною взялася. Вичистив, вилагодив, як міг, аж бачить — щерб у ній великий: заборола бракує, є самий-но шишак. Однак же хитро зумів тому лихові зарадити: вирізав з картону такий ніби начілок, примостив до шишака — от тобі й шолом повний. Щоправда, як добув меча, щоб перевірити, чи кріпкий той шолом, чи витримає в разі чого удар, та рубонув раз і вдруге, то одним махом знівечив усе, над чим цілий тиждень морочився. А що легкість, із якою шолом на шмаття обернувся, була йому не до смаку, він вирішив забез-

Дж. Давид. Обряд посвяти Дон Кіхота. 1888 р.

печити себе перед таким випадком і переробив його, вправивши всередину кілька залізних обручиків. (...)

Тоді огледів свою шкапу і, хоч вона в нього була куксовата й мала більше всякої ґанджі, ніж горезвісна Гонеллина коняка, що, кажуть, tantum pellis et ossa fuit (*лат.* була сама шкура та кості), визнав, що ні Олександрів Буцефал, ані Сідів Баб'єка його коневі не рівня. Чотири дні над тим думав, як його назвати — бо де ж видано, щоб кінь такого лицаря, та ще такий сам собою добрий, не мав якогось голосного імені? Отож і старався прибрати йому таке ймення, що ясно показувало б, чим був той кінь, поки не служив мандрованому лицареві, і чим тепер став — гадав, бачите, що як у пана стан змінився, то й кінь відповідно мав змінити ім'я на якесь нове, славне та гучне, гідне нового звання і нового покликання його пана. Крутив мізком туди й сюди, перебирав сотні йменьь, вигадував і відкладував, подовжував і скорочував, перевертав на всі боки — і назвав нарешті Росинантом, себто Перешкапою. Се ім'я здалось йому благородним і милозвучним, а до того ще й промовистим.

Назвавши так собі до любості вірного свого коня, став наш гідального думати-гадати, яке б уже самому собі ймення прибрати, і те думання взяло йому вже не чотири дні, а цілих вісім. Кінець кінцем він нарік себе Дон Кіхотом; звідси ж то й висновують автори сієї правдивої історії, що в дійсності його прізвище було Кикоть, а не Віхоть, як твердили деякі інші. Проте, згадавши, що одважний Амадіс не задовольнявся своїм голим іменням, а долучив до нього назву рідного королівства, щоб його прославити, і йменувався Амадісом Гальським, наш завзятий лицар поклав теж додати до свого імені назву отчизни своєї і величатися Дон Кіхотом з Ламанчі. (...)

О, як же радів наш добрий кавальєро, виголосивши в думці таку промову, а надто знайшовши нарешті ту, кого мав назвати своєю дамою! То була, як гадають, проста собі дівчина із сусіднього села, хороша на вро-

express-lesson

Г. Доре. Ілюстрація до твору «Дон Кіхот». 1860-ті рр.

ду, що він у неї був деякий час закоханий, хоч вона, здається, про те не знала й не дбала. Звали її Альдонса Лоренсо. Вона ж то й видалась йому гідною носити титул володарки його думок. Вишукуючи таке ім'я, щоб і на її власне було схоже, і личило принцесі чи якійсь панні високого коліна, він назвав її Дульсінеєю Тобоською (бо родом була з Тобоса). Це ім'я здавалось йому доброзвучним, витворним і значливим, до пари тим, що він приклав уже собі й коневі своєму.

(Переклад Миколи Лукаша, Анатоля Перепаді)

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Яким є побут простого гідальго?
2. Розкажіть про вплив лицарської літератури на героя Сервантеса. Наведіть відповідні цитати.
3. Як герой надає собі ознак лицарства? Чому, на вашу думку, йому недостатньо тільки певних предметів та об'єктів? Доведіть, що Дон Кіхот створює навколо себе «світ назв».

Аналіз та інтерпретація

4. Якими художніми засобами створено образ «комічного лицаря»? Як ви вважаєте, автор висміює свого героя чи співчуває йому?

Творче самовираження

5. Герой роману обирає собі Прекрасну Даму в дусі героїчних фантазій Середньовіччя. Опишіть з погляду Дон Кіхота Дульсінею Тобоську (а не Альдонсу Лоренсо).

Г. Доре. Ілюстрація до твору «Дон Кіхот». 1860-ті рр.

Цифрові навички

6. Відшукайте в інтернеті інформацію про те, з чого складався лицарський обладунок за часів Середньовіччя. Чим замінив його Дон Кіхот? У чому полягає мета цієї заміни?

Дослідження і проєкти

7. Знайдіть слова й вирази, які пародіюють стиль лицарських романів. Розкрийте їхній прихований зміст. Над чим, на вашу думку, сміється письменник?

Життєві ситуації

8. Чи варто перетворювати світ силою фантазії? Чи корисна уява?

Розділ VIII

про велику перемогу, здобуту премудрим Дон Кіхотом у страшенному й неуявленному бою з вітряками, та про інші вікопомні події

Родина і друзі гідальго намагаються боротися з його манією: потайки спалюють його книги, а двері до бібліотеки замуровують — це подається як справи могутнього чаклуна. Зовні ніби примирившись із цим, Дон Кіхот підмовляє свого сусіда Санчо Пансу вирушити з ним на пошук пригод, обіцяючи посаду губернатора на якомусь острові. Мандрівники вийшли на поле, де стояли тридцять чи сорок вітряків, які видалися Дон Кіхотові велетнями. Він сміливо стає на бій з ними...

Чи можна назвати вчинок Дон Кіхота подвигом? Висловте ваше особисте ставлення до його дій.

audio

Тут перед ними заманячило тридцять чи сорок вітряків, що серед поля стояли. Як побачив їх Дон Кіхот, то сказав своєму зброєноші:

— Фортуна сприяє нашим замірам понад усяке сподівання. Поглянь, друже мій Санчо, що там попереду бовваніє: то тридцять, якщо не більше, потворних велетнів, що з ними я наважився воювати і всіх до ноги перебити. Трофеї, що нам дістануться, зложать початки нашому багатству. А війна така справедлива, бо змітати з лиця землі лихе насіння — то річ спасенна і Богові мила.

— Та де ж ті велетні? — спитав Санчо Панса.

— Он там, хіба не бачиш? — одказав Дон Кіхот. — Глянь, які в них довжелезні руки: у деяких будуть, мабуть, на дві милі завдовжки.

— Що-бо ви, пане, кажете? — заперечив Санчо. — То ж зовсім не велетні, то вітряки, і не руки то в них, а крила: вони од вітру крутяться і жорна млиновії ворочають.

— Зразу видно, що ти ще лицарських пригод несвідомий, — сказав Дон Кіхот, — бо то таки велетні. Як боїшся, то ліпше стань осторонь і помолись, а я тим часом зітнуся з ними в запеклому й нерівному бою.

По сім слові стиснув коня острогами, не слухаючи криків свого зброєноші, який усе остерігав його, щоб не кидався битись, бо то не велетні, а вітряки. Та лицареві нашому так ті велетні в голові засіли, що він не зважав на Санчове гукання й не придивлявся до вітряків, хоч був уже од них недалеко, а летів уперед і волав дужим голосом:

— Не тікайте, боягузи, стійте,
підлі тварюки! Адже на вас нападає один тільки лицар!

Тут саме звіявся легкий вітрець, і здоровенні крила вітрякові почали обертатись. Як побачив те Дон Кіхот, закричав:

— Махайте, махайте руками! Хай їх у вас буде більше, ніж у гіганта Бріарея[1], і тоді не втечете від кари!

Сеє сказавши, припоручив душу свою володарці Дульсінеї, просячи її допомогти йому в такій притузі, затулився добре щитом і, пустивши Росинанта вчвал, угородив списа крайньому вітрякові в крило. Тут вітер шарпонув крило так рвучко, що спис миттю на друзки розлетівся, а крило підняло коня й вершника, а потім скинуло їх із розгону додолу. Санчо Панса прибіг на всю ослячу рись рятувати свого пана: наблизившись, він побачив, що той і поворухнутись не може — так тяжко грьопнувся з Росинанта.

— Ах, Боже ж ти мій, Господи! — бідкався Санчо. — Чи не казав я вам, пане, щоб стереглися, бо то вітряки, воно ж усякому видно, хіба тому ні, в кого вітер у голові ганяє.

Дж. Давид. Дон Кіхот розмірковує. 1888 р.

---

[1] Бріарей — прізвисько одного з античних велетнів, так званого гекатонхейра Егеона. В античній грецькій міфології гекатонхейри — сторукі велетні, сини землі, символи могутніх природних сил. Стаючи до бою з велетами — а про це Дон Кіхот марить протягом усього роману, — він здійснює головне завдання лицаря: бути «культурним героєм», що вносить порядок у життя світу та бореться з хаосом.

— Мовчи, друже Санчо, — одказав Дон Кіхот, — бойове щастя переходить. Я оце думаю, та так воно і є, що то мудрий Фрестон, той самий, що вкрав у мене книжки вкупі з кімнатою, навмисне перетворив тих велетнів на вітряки, щоб не дати мені слави перемоги, бо на мене дуже ворогує. Але кінець кінцем мій доблесний меч розіб'є ті зловорожі чари.

— Та дай Боже, — сказав Санчо Панса.

Він допоміг Дон Кіхотові встати й посадив його на Росинанта, що теж був ледве живий та теплий. Міркуючи так і сяк про недавню пригоду, вони рушили далі до Ляпіського перевалу, бо там, казав Дон Кіхот, на тих розиграх, чекають їх, без сумніву, численні й різнорідні пригоди. Одне тільки смутило нашого лицаря, що не було вже в нього списа; розповівши про те горе-джурі своєму, він сказав:

Дж. Давид. Дон Кіхот після битви з вітряками. 1888 р.

— Раз якось читав я, що один гишпанський[1] лицар на ймення Дієго Перес де Варгас, поламавши в бою меча, одчахнув од дуба здоровенну гілляку і того дня стільки подвигів учинив, стільки маврів нею перетовк, що йому дали прізвище Гілляка, а нащадки його й досі пишуться Варгас-і-Гілляка. Я до того річ веду, що й сам думаю собі дубця уломити з першого дуба чи падуба, що ми по дорозі вбачимо. І буде той дубець незгірший, ніж у Варгаса був, і доконаю я з ним таких подвигів, що ти можеш себе за щасливця вважати: рідко кому доводиться бути свідком і самовидцем майже неймовірних подій.

— То все в Божих руках, — одказав йому Санчо, — я вірю всьому, що ваша милость мені каже. Тільки сядьте-бо рівніше, а то ви якось аж перехнябились у сідлі — мабуть, таки добре забились, як упали.

— Правда твоя, — промовив Дон Кіхот, — але, як бачиш, я не кволюся, що те й те мені болить, бо мандрованим лицарям не подоба на рани скаржитись, хоч би з них і тельбухи вилазили.

(Переклад Миколи Лукаша, Анатоля Перепаді)

---

[1] Гишпанський (або гішпанський) — це стара форма від прикметника «іспанський»; вона використовується в дещо іронічному значенні.

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Чому вітряки здалися Дон Кіхотові саме велетнями, а не, наприклад, лицарями? За якими ознаками він «оцінює» їх?
2. Які почуття рухають Дон Кіхотом, коли він кидається в бій?

Аналіз та інтерпретація

3. Чому Дон Кіхот вважає, що перемога над вітряками — то свідчення його сміливості й звитяги?
4. Поясніть, чому для лицаря вітряки постають велетнями, а для зброєносця — це просто вітряки. Порівняйте позиції Дон Кіхота і Санчо Панси під час та після бою: які якості втілює кожен з них?

Творче самовираження

5. З'ясуйте значення фразеологізму «боротися (битися) з вітряками». Складіть з ним 2—3 речення.

Цифрові навички

6. З якою метою будували вітряки за часів Сервантеса? Як змінився вигляд і призначення вітряків у наш час? Підготуйте повідомлення, доберіть світлини.

Дослідження і проєкти

7. Якими лексичними засобами автор досягає іронічного звучання історії? Випишіть їх (4—5 засобів).

Життєві ситуації

8. Чи були у вашому житті випадки, коли ви боролися з проблемами, які вам особисто здавалися надто серйозними, але насправді були незначними? Які висновки ви зробили для себе?

Розділ XVII,

де оповідається про нові незліченні турбації, що спіткали премудрого Дон Кіхота і його бравого джуру Санчо Пансу в корчмі, котру наш лицар собі на лихо вважав за замок

Лицар та його зброєносець вирушають до міста Пуерто Лапіс, де Дон Кіхот сподівається здійснити багато подвигів. Коло міста їм зустрічаються монахи-бенедиктинці та жінка з Біскайї, яка їхала до чоловіка в місто Севілью. Один з її супровідників нападає на Дон Кіхота,

проте тому вдається перемогти біскайця. Натхненний цим подвигом, мандрівний лицар рушає далі й дорогою зустрічає погоничів коней. Росинант, випущений пастися, прибився до коней, однак погоничі палицями відігнали та побили його мало не до смерті, а потім — так само побили Санчо і Дон Кіхота.

Відійшовши від побоїв, герої заночували в корчмі, де Дон Кіхот спробував приготувати чудодійний бальзам, від якого Санчо Пансі стало зовсім кепсько. На ранок вони вирушили в дорогу, не заплативши за нічліг.

Корчмар одказав йому так само спокійно:

— Пане лицарю, я зовсім не жадаю, аби вашець за мої кривди на комусь помщався: як прийде до діла, то я й сам зумію одсіч дати. Я одного лише вимагаю — нехай вашець заплатить мені за ночівлю в моїм заїзді, себто за обрік для скотини, а також за харч і за дві постелі.

— Як то? — спитав Дон Кіхот. — Хіба се заїзд?

— Авжеж заїзд, та ще й незгірший, — одказав корчмар.

— Виходить, я помилявся до сієї хвилі, — промовив Дон Кіхот, — бо гадав, правду кажучи, що се замок, і то неабиякий. Але якщо се не замок, а таки заїзд, то мушу вам сказати, що вже плати вибачайте, бо я не годен переступити законів мандрованого лицарства: ніхто з таких лицарів, скільки я знаю з романів, ніколи не платив за ночівлю в заїзді та інші подібні речі, бо по праву і правді всі повинні приймати їх гостинно за нестерпучі муки, що вони в пошуках пригод набираються вдень і вночі, влітку і взимку, піші і кінно, на безхліб'ї й на безвідді, в студінь і в спеку, зносячи од неба всяку негоду і терплячи на землі всяку недогоду.

— Мені про те все байдуже, — заперечив корчмар. — Платіть гроші та й квит, а ті лицарські штучки нам без інтересу. Не треба мені ані помсти, ані відплати, лише звичайнісінької плати.

— Тоді ти просто нікчемний трактирник, — сказав Дон Кіхот. Стиснув Росинанта острогами, взяв ратище на перехил та й виїхав ніким не

Дж. Давид. Дон Кіхот і Санчо Панса. 1888 р.

спинений із корчми — так розігнався, що не оглянувся навіть, чи їде за ним зброєносца.

Корчмар, побачивши, що лицар поїхав і не розплатився, надумав стягти постояле з Санчо Панси, але той сказав, що раз пан не захотів платити, то й він не заплатить, бо, будучи джурою в мандрованого лицаря, мусить тим робом, що й пан його, ходити, тобто не платити ні шеляга по шинках та заїздах. Господаря взяло за печінки, і він загрозив Санчо, що коли той добром не розплатиться, то хай начувається, бо він свого не подарує. На ті нахвалки Санчо одказав, що буде дотримувати правил лицарського ордену, до якого належить його пан, і нічогісінько не заплатить, хоч би йому за те й життям довелось наложити, бо не хоче ламати давнього доброго звичаю мандрованого лицарства, не хоче, щоб потомні джури нарікали й жалкували на нього за порушення такого праведного закону.

На Санчову лиху біду серед постояльців корчемних було в ту пору четверо сукновалів із Сеговії, троє голкоробів з кордовського Жереб'ячого плацу і двоє тандитників із севільського ярмарку, люди все веселі, шутковиті, вигадливі і на все зле проворні. Так ніби їх одна думка пройняла, кинулись вони гуртом до Санчо, стягли його з осла, кинули на хазяйську ковдру (хтось швиденько по неї збігав), а потім, побачивши, що підсіння корчемне занизьке для тої забави, що вони намислили, вийшли на подвір'я, під високий небесний намет, почали підкидати Санчо на тій ковдрі, гуляючись ним, як собакою на карнавальних ігрищах.

Несвітський репет бідолашного підкиданця долетів до слуху Дон Кіхота. Лицар пристав, наслухаючи пильно, думав уже, що то якась нова пригода йому трапляється, але зрештою розчув, що то ж його джура так верещить. Тоді повернув коня і важкуватим чвалом покатав назад до корчми, але ворота були вже замкнуті, і він поїхав кругом, шукаючи, кудою б туди дістатись. Добравшись до муру, не такого і високого, яким було обведене подвір'я, він побачив, як над його джурою збиткуються: Санчо літав у повітрі то вгору, то вниз так шпарко, що якби наш лицар не був такий лютий, то сам би розреготався. Він спробував перелізти через мур із коня, але був такий замлілий і захлялий, що і з сідла встати не здужав. Тоді, сидячи верхи, почав шпетити і паплюжити підкидачів такими словами, що на письмі їх і переказувати негоже. Але вони на те не зважали і своє робили та все, знай, гигикали, хоч як той несамохітний літун кричав, стогнав, погрожував і благав. Аж тоді бешкетники Санчо пустили, коли підкидати втомилися. Потому підвели осла й підсадили на нього Санчо, накинувши йому на плечі кобеняк. Як побачила жаліслива Маріторна, який він змучений та змордований, принесла йому з колодязя води свіженької — душу одволожити.

(Переклад Миколи Лукаша, Анатоля Перепаді)

Вітряки, м. Кампо-де-Кріптана (Іспанія). Сучасне фото

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Представників яких професій зображено в цьому фрагменті роману?
2. Чи завжди Дон Кіхот перебуває в полоні своїх лицарських фантазій?
3. Чому він не заплатив за нічліг?

Аналіз та інтерпретація

4. Як тлумачать справедливість Дон Кіхот, Санчо Панса й трактирник?
5. Чи можна сказати, спираючись на цей епізод, що є певна відповідність між сценою біля трактиру і прислів'ям «Пани чубляться — у холопів чуби болять»?

Творче самовираження

6. Створіть список лицарських правил, які встановив для себе Дон Кіхот.

Цифрові навички

7. Випишіть із цього уривка твору незрозумілі слова. За допомогою інтернету дізнайтеся їхнє значення. Доберіть сучасні відповідники.

Дослідження і проєкти

8. *Робота в групах.* Підготуйте повідомлення та презентації про втілення образу Дон Кіхота в різних видах мистецтва (музика, кіно, живопис, скульптура, театр).

Життєві ситуації

9. Чим різняться світ фантазій і світ буденності? Який світ вам більше до вподоби?
10. Якби в наш час хтось не заплатив за нічліг у готелі, якими були б наслідки?

Лист Дон Кіхота до Дульсінеї Тобоської

Не маючи змоги написати листа до прекрасної Дульсінеї Тобоської, Дон Кіхот розповідає його Санчо Пансі, а той покладається на свою блискучу пам'ять.

Чи справді Дон Кіхот кохає Дульсінею?

«Достохвальна і можновладна сеньйоро!

Зранений вістрям розлуки і вжалений жалем у саме серце, найсолодша Дульсінеє Тобоська, зичить тобі щастя й здоровля той, хто сам їх не має. Якщо краса твоя мною гордує, якщо цнота твоя мною нехтує, якщо зневага твоя мене к землі прибиває, то хоч я собі й терпливий удався, не здолаю більше тої муки зносити, що не тільки важка понад силу, а й довго понад усяку міру триває. Вірний мій зброєносець Санчо розповість тобі докладно, прекрасна невдячнице, кохана ворогине моя, в який розпач я упав з твоєї причини. Якщо рачиш порятувати мене — твій єстем, а ні, то чини собі як сама знаєш, а я, збавивши собі віку, задовольню жорстокість твою і моє жагуче прагнення.

Твій до гробу Лицар Сумного Образу».

(Переклад Миколи Лукаша, Анатоля Перепаді)

Сцени з балету Л. Мінкуса «Дон Кіхот». Львівський театр опери і балету. Сучасне фото

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Який образ створив для себе Дон Кіхот з образу реальної селянки? Чому для нього це було так важливо?
2. Які емоції та почуття втілено в листі Дон Кіхота?
3. Яким Дон Кіхот уявляв ставлення Дульсінеї до нього?

Аналіз та інтерпретація

4. Чому герой обирає для себе йменння «Лицар Сумного Образу»? Який саме сум він мав на увазі?
5. Як ви вважаєте, Сервантес змальовує образ Дон Кіхота з іронією чи із захопленням? Поясніть.

Творче самовираження

6. Перекладіть лист Дон Кіхота сучасною українською мовою.

Цифрові навички

7. Уявіть, що Дон Кіхот і Дульсінея спілкуються в месенджері. Створіть чат з їхніх повідомлень (7—8 меседжів).

Дослідження і проєкти

8. *Робота в групах.* Відправляючи послання до Дульсінеї Тобоської, Дон Кіхот, звичайно, очікує від неї відповіді. Спробуйте написати відповідь Дон Кіхоту від імені Дульсінеї Тобоської: 1) таку, яку б хотів отримати герой; 2) таку, якою б вона могла бути насправді.

Життєві ситуації

9. Донкіхотство — особливість свідомості й поведінки людини, яка має наміри втілити ідеал у життя, але через відірваність від реальності такі наміри спричиняють її конфлікт з дійсністю та середовищем. Як ви вважаєте, чи існує донкіхотство в наш час? Наскільки корисна чи небезпечна ця риса?
10. Чи завжди нерозділена любов є трагедією для закоханого/закоханої? Як вона впливає на людину?
11. Чи бачите ви несправедливість у сучасному світі? У чому це виявляється? Про які вади суспільства свідчать ваші приклади?
12. Чи маєте ви особисто бажання боротися з несправедливістю? У який спосіб?
13. Кого із сучасників ви можете назвати дон кіхотами? Чому?

check yourself

exercises

games

ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСТ У СЬОГОДЕННЯ

Барбара Космовська (нар. 1958)

Не можна розв'язати всі проблеми,
не можна виграти всі битви,
не можна жити й не помилятися...
Головне — ми повинні не шкодити
іншим і робити цей світ кращим.

Маршалл Розенберг

1. *Які сучасні твори для молоді ви читали? Чим вони привернули вашу увагу?*
2. *Про які проблеми підлітків вам би хотілося поговорити й прочитати?*

Барбара Космовська народилася в м. Битові (Польща). Навчалася у Ґданському університеті, працювала вчителькою польської мови в рідному місті. Згодом сферою її наукових інтересів стала художня література для молоді. У 1999 р. захистила кандидатську дисертацію на тему «Між дитинством і дорослим життям. Про романи Зофії Урбановської». Викладаючи на кафедрі історії літератури романтизму й позитивізму в Поморській академії у м. Слупську, Барбара Космовська спостерігала за життям молодих людей, які стали головними героями та героїнями її творів. Хоча мисткиня почала писати в 1970-ті роки, її перший роман *«Голодна кішка»* було видано лише у 2000 р. З того часу вийшло з друку понад півтора десятка її повістей і романів, найпопулярніші серед яких — *«Буба»* (2002), *«Буба: мертвий сезон»*, *«Позолочена рибка»* (2007) та ін. Юні персонажі в романах Барбари Космовської живуть у реальному світі, де, на жаль, подеколи зникають справжні почуття, де люди більше цінують гроші, ніж духовність, де іноді ніхто нікому не потрібен. Проте письменниця вірить у сучасну молодь. На її думку, підлітків не треба надто повчати й не можна обмежувати їхню свободу, їх просто треба зрозуміти, і тоді вони в усьому розберуться самі. А ви як вважаєте?

Лист Барбари Космовської до молоді України

Барбара Космовська написала особисто вам лист. І надіслала його 14 травня 2022 р., через три місяці після повномасштабного вторгнення в Україну. Сердечно дякуємо пані Барбарі за це! Отже, читайте лист від Барбари Космовської і висловлюйте свої враження та слова вдячності в коментарях на сторінці мисткині у фейсбуці.

«Мої дорогі Друзі, Читачі "Буби" і поціновувачі літератури!

Для мене велика честь і нагорода мати можливість у цей нелегкий час потрапити до вас з візитом на урок зарубіжної літератури. Українською мовою — чудовою, мелодійною, яка зараз лунає у всьому світі. Світ дивиться на вас, ще юних і дорослих героїв України, зі здивуванням, що не слабне.

Одним із своїх найбільших досягнень я вважаю літературну мандрівку в Україну, а саме мить, коли в книгарнях вашої країни з'явилися переклади моїх книжок, а особливо сьогодні, коли перекладені повісті супроводжують вас у такий звірячий час і, сподіваюся, приносять вам хоч ледь помітну усмішку чи навіть на мить дають змогу забути жахіття війни.

Ви чудові Читачі! Я переконувалася в цьому неодноразово, коли приїжджала на Книжковий форум до Львова і Києва. Щось магічне було в чергах дітей і молоді, які охоче купували книжки, розглядали їх з такою ніжністю, торкалися до обкладинок. Для автора немає більшої радості, ніж бачити таке. Я ношу це в серці досі.

Однак найбільше мене втішило, коли та "моя Буба" стала нашою спільною героїнею і "пішла" з вами до школи. Я писала цю оповідь з надією, що ви полюбите цю розважливу і чуйну дівчину-підлітка, яка показує світові те, що молодість часом буває більш зрілою за

presentation

Старе місто, м. Варшава (Польща). Сучасне фото

Барбара Космовська. Сучасне фото

зрілість. Я трохи глузливо насміхаюся в цій книзі з нас, дорослих. Бо й нам іноді доводиться бути більш дитячими, ніж ви. Але я поставила Бубі набагато серйозніше завдання: це саме вона має всі риси, які в молодих людях є найкращими й завидними... А нам є чому вам заздрити! Молодість справедлива і щира. Мудра і чутлива. Винахідлива і скромна. Молодість — як Буба...

Мені б хотілося, щоб ви читали мою книжку в мирній країні. У своїх домівках. Перебуваючи в безпеці, будучи щасливими. Я знаю, що зараз усе інакше, але оптимізм Буби дрімає і в мені. Я вірю, що ви повернетеся до шкіл і звичного життя. Я вірю, що ще багато зустрічей і розмов у нас із вами попереду. Що в довгому і мирному житті ви познайомитеся з великою кількістю чудових літературних героїв та їхніх авторів. Тим часом залишається надія на те, що саме література дозволить вам пережити важкі дні з надією. А книжка, мудра й потрібна, стане пігулкою для спокійного сну.

Переповнена захопленням — обіймаю з недалека, по-сусідськи. Щодня я надсилаю вам свої найкращі думки і з нетерпінням чекаю дня, коли подарую вам ще одну книжку. Бо писати для такого хороброго Народу навіть невеликі романи — це завжди радість і гордість.

Вітаю вас якнайщиріше! Не сама, з мільйонами моїх співвітчизників! Бажаю вам і собі витримати все погане, щоб ми могли з радістю перемогти будь-яке зло.

Слава Вам, мої кохані! Слава Україні!

Ваша письменниця, "мама" Буби —
Бася Космовська. 14 травня 2022 р.»
(Переклад Людмили Сакович)

«БУБА»

Сучасні дорослі та підлітки. Розгортаючи книжку Барбари Космовської, ми потрапляємо у світ сучасної сім'ї. Дія відбувається в Польщі, проте кожен з нас упізнає в колізіях польської родини власні

проблеми й життєві ситуації. Розповідь ведеться від імені головної героїні твору — шістнадцятирічної школярки Агнешки, яку називають у сім'ї Бубою. Агнешку оточує багато дорослих — мати Марися, батько Павел, дідусь Генрик, сестра Олька та її чоловік Роберт, сусіди Вальдек і Віолетта Маньчаки, хатня робітниця Аня Бартошова та ін. Хоча всі вони поруч з дівчиною, насправді між ними немає справжнього порозуміння і довіри. Світ, змальований письменницею, ніби порожній для Буби. Ніхто не цікавиться тим, як вона живе, як навчається в школі, як почувається, про що думає, що її хвилює. Усі забули навіть про її день народження. Атмосфера духовної порожнечі панує в будинку, ущент наповненому людьми.

Немає теплих стосунків і поміж батьками Буби та її дідусем Генриком, котрого «дорослі діти» прагнуть контролювати й навіть намагаються відібрати в нього пенсію. Із сусідами Маньчаками сімейство Агнешки поєднують не дружні стосунки, а лише гра в бридж і суто прагматичні інтереси. *Чи зустрічали ви у своєму житті таких людей?*

Родина Буби не бідує: її мати — відома письменниця, авторка жіночих романів, а батько працює на телебаченні. Однак основні конфлікти твору відбуваються не через нестачу грошей, а через відсутність духовного зв'язку поміж людьми. Тому Буба невипадково порівнює свою сім'ю із симфонічним оркестром, у якому втрачено гармонію.

Постійно сваряться між собою батьки Буби, її сестра Олька зі своїм чоловіком, сусіди. Приводи для сварок зазвичай дріб'язкові, але вони призводять до постійної напруги, через що Буба страждає і почувається в безпеці від дорослих тільки за зачиненими дверима своєї кімнати.

Дорослі, змальовані в повісті Барбари Космовської, постають «смішними й трагічними водночас». Так про них каже мудрий дідусь Генрик. Кожен з них має свої вади і позитивні якості. Письменниця прагне не засудити сучасних дорослих, а радше придивитися до них, спробувати їх зрозуміти, як це зробила Буба. Навіть якщо дорослі не завжди мають рацію, у них усе одно є право на власне життя, помилки, розуміння й прощення дітей. Але для цього треба мати мудрість і дорослим, і дітям.

Сучасний світ складний, заплутаний і непередбачуваний, стверджує письменниця. У ньому не можна поділити людей на хороших і поганих, вони всі різні. І тільки любов здатна відновити сімейні стосунки. У фіналі твору помирилися батько й мати Буби, а також сестра Олька з чоловіком. Нарешті мрії героїні про щасливу родину збулися. Однак для багатьох її однокласників ці мрії залишилися нездійсненними. «У нашому класі більше розлучених батьків і матерів, аніж тих, що живуть разом», — із сумом констатує Буба. Це одна з болючих проблем сучасності, яку порушила письменниця у творі.

Образ юної героїні. Барбара Космовська створила образ звичайної дівчинки Буби, змалювала її стосунки з родиною, шкільне життя. Буба не була «ані вродливою, ані гарною, ані високою, ані низенькою». Це звичайна школярка, яких багато в Польщі, в Україні та інших країнах. Вона має успіхи у грі в бридж, але не може впоратися із вправами на фізкультурі та з фізикою. Буба на початку повісті постає дуже нещасливою. Вона болісно переживає родинні негаразди, а також перше нерозділене кохання та зраду найкращої подруги. І все це приголомшило її майже одночасно!

Заради Адама Куницького Буба готова сидіти годинами біля телефона, знайти будь-який привід, щоб побачитися з ним. Однак він був байдужий до неї, а захопився найпривабливішою дівчиною в класі — Йолькою. Допомагали долати самотність і відчуженість улюблені книжки, музика, а ще — дідусь Генрик, із яким вона завжди могла відверто порозмовляти.

Упродовж роману Бубі доведеться подорослішати, розібратися в собі, однолітках та своїх почуттях. Вона навчилася розрізняти «справжнє» і «фальшиве», «виросла» зі свого уявного кохання до Адася й «доросла» до відкриття дорослого світу через любов до Мілоша. Пройшовши «школу виживання» і набувши певного життєвого досвіду, Буба може тепер порадити Адаму Куницькому: «Ти повинен сам вирости з Йольки, Адасю». Справді, кожен сам долає свій шлях дорослішання.

Звичайна дівчинка Буба виявилася насправді незвичайною. Незважаючи на те що, за її словами, «зараз усі схожі одне на одного», вона залишилася сама собою, справжньою.

Дідусь Генрик повірив у здібності внучки й підтримав її на чемпіонаті Польщі з бриджу, де Буба перемогла. Це значно підняло її авторитет в очах однокласників. Проте вона залишилася тією самою Бубою — доброю, відкритою, уважною до інших. Буба здатна співчувати Агаті, проблеми котрої значно складніші, бо та зіткнулася з алкоголізмом і

express-lesson

Старе місто, м. Варшава (Польща). Сучасне фото

жорстокістю батьків. Буба не тримає зла на Йольку, котра, крім Адася, ладна «захопити» й Мілоша. Також помирила сестру Ольку з Робертом. А головне — вона завжди обирає внутрішню гідність і порядність.

Актуальні проблеми твору. Барбара Космовська порушила чимало важливих проблем сучасності: самотність особистості в суспільстві, взаємини дітей і батьків, ставлення до людей похилого віку, стосунки в школі, дорослішання і входження у великий світ, перше кохання, розлучення і необхідність збереження почуттів. А ще — такі важкі й болючі проблеми нашого часу, як залежність від алкоголю, жорстокість, надання переваги матеріальному, а не духовному тощо. Письменниця не пропонує готових рішень цих проблем. Кожен із персонажів твору переживає їх по-своєму. Хтось — ніби «граючись на дитячому майданчику», хтось — не помічаючи їх існування взагалі, а хтось — серйозно і глибоко, як Буба. Нікого не повчаючи, Барбара Космовська пропонує нам, своїм сучасникам, вдивлятися у знайомий реальний світ і бачити в ньому не тільки те, що зовні, а й те, що приховане за звичайними життєвими ситуаціями. «Ніхто не народжується Фелліні. Зате ним може стати кожен, хто вміє дивитися», — зробила для себе висновок Буба, котра, як і дідусь Генрик, уміла бачити серцем. І саме серце їй підказувало вихід зі скрутних ситуацій. Великою любов'ю до людей зігріті всі сторінки повісті Барбари Космовської «Буба». Незважаючи на труднощі, цей світ вартий того, щоб у ньому жити і любити людей, які поруч. І тільки любов'ю можна цей світ зробити добрішим!

БУБА (2002)

ПОВІСТЬ

(Уривки)

Півтори партії

1. *Чого бракувало Бубі в спілкуванні з родиною?*
2. *Як Буба ставилася до своєї зовнішності й своєї особистості? Що для неї було важливим у житті?*

Буба не була ані дуже вродливою, ані негарною. Не була й надто високою, хоча низенькою її теж не назвеш. Можна було б сказати, що вона товста, проте насправді гладкою вона також не здавалася. Деякі продавчині навіть зверталися до неї «крихітко», коли дівчина приміряла чергову пару джинсів. Бо Буба ходила лише в джинсах. Так, ніби в усіх крамницях з лахами продавали виключно вилинялі й витерті «Левіси».

Через оті джинси найбільше гнівалася Бубина мати.

— І коли ти лише виростеш із цих жахливих штанів? — питала вона щоразу, натрапляючи на доньку в їхньому просторому помешканні на третьому поверсі багатоповерхівки на вулиці Звіринецькій, у якому, проте, не бракувало пожильців. Буба не вдавалася в дискусії, бо не збиралася ні з чого виростати. Тим більше, що її дорослішання ніхто з родичів, певне, й не помітив би. Дівчина не раз замислювалась, чи хтось у сім'ї знає, як її звуть насправді. Про всяк випадок нікому не задавала цього незручного питання. Зрештою, байдуже, яке її справжнє ім'я, якщо його взагалі не використовують. Щось схоже відбувалося і з Бубиним прізвищем. Теж незручним. Завжди її запитували про маму або тата. «Дитинко, ти випадково не донька цієї відомої письменниці? Або: «Це твій татко веде передачу "Обрій надії"? Цю програму про хворих на серце?». А Буба знала, що вона донька аж ніяк не «випадково», та ніколи не вимовляла цього вголос.

Барбара Космовська. Сучасне фото

— Я? — удавала вона в таких ситуаціях щире здивування.

І люди приймали це лаконічне пояснення й більше не мучили запитаннями таку посередню людину, як Буба. Вона чудово пригадувала кошмар під час поїздки зі своїми знаменитими батьками на відпочинок. Буба просто повинна була навчитися зберігати анонімність. Коли поруч були батько з матір'ю, вона перетворювалася на об'єкт суворої критики численних шанувальників їхніх талантів, котрі були гірко розчаровані тим, що Буба виглядає так, а не інакше, а до того ж не настільки розумна, дотепна й вродлива. Якби ж то йшлося лише про вроду! Буба відчувала, що від неї очікують усього, чим природа обдарувала її батьків аж надто щедро. А може, навіть трохи більшого. Вона швидко зрозуміла, що мусить боротися за власне право залишитися Бубою. Подобається це комусь чи ні. Тому щоразу, коли вона не признавалася до свого відомого прізвища й тим самим відмовлялася дати комусь автограф, дівчина відчувала себе знаменитою актрисою після чергової вдалої вистави.

Зараз вона теж так почувалася. Проте цього разу Буба нікому не збрехала, не зіграла жодної зі своїх чудових ролей, а просто повернулася з

ліцею, стусаючи каменюки носаками мартенсів. Водночас уявляла собі, що коли переступить поріг рідної домівки, її відразу огорне атмосфера загального зацікавлення. Пролунають важливі запитання: «Ти зголодніла? Як ти написала контрольну з фізики? Що думаєш про нові квіти на балконі пані Пенцикової?». Або інші, які стосуються, наприклад, хатніх справ, у яких її голос виявиться вирішальним. Важливо, аби Бубу запитували й очікували її відповідей.

Дівчина натиснула на кнопку домофона. Знову забула вдома ключі.

— Знову забула ключі? — почувся невдоволений голос Бартошової. Двері із глухим риплянням відчинилися, і Буба усвідомила, що, окрім їхньої хатньої робітниці, ніхто її ні про що більше не запитає. І їй не доведеться нічого вигадувати. (...)

* * *

Лише за дверима своєї кімнати Буба відчула себе в безпеці. Зняла мартенси, які досі тримали в ув'язненні її змучені ноги, і залізла під кольоровий плед. Дозволивши собі вперше за цілий день розкішну хвилину блаженних лінощів, вона подумала, про що можна мріяти о пів на одинадцяту вечора, після жахливого вечора з Маньчаками та перед не менш жахливим ранком у ліцеї. Зате, понишпоривши під подушкою, Буба сказала собі, що в неї є чудова книжка, на яку очікує пів класу. Заради дружби я мушу прочитати її до завтра, вирішила дівчина, і навколишній світ видався їй майже досконалим. Майже, бо шістнадцятирічний життєвий стаж навчив її з обережністю захоплюватися світом, який готував їй тисячу непередбачених ситуацій, котрі тут, на Звіринецькій, траплялися постійно. (...)

Буба болісно переживає розрив із хлопцем Адасем, який без пояснень припинив їй телефонувати й проводжати її зі школи. Дівчина здогадується, що Адась закохався в Йольку — колишню її подружку, але намагається боротися і повернути минулі стосунки.

Хліб не надто насущний

Прослухайте авдіотекст. Чи варто було Бубі боротися за Адася? Дайте їй пораду.

audio

У родині Буби нові проблеми — батьки сваряться і говорять про розлучення, сестра з маленьким племінником Францішеком переїхала до батьків, а Адась остаточно перейшов у повну власність красуні Йольки.

Грибочки для душі

1. *Яких почуттів прагнула позбутися Буба? Поясніть.*
2. *Чому Буба вважала себе «відмінницею в школі виживання»?*

— Що ти робиш, Бубо? — у дверях кімнати стояла мама й занепокоєно дивилася на доньку.

Буба лежала на підлозі в чудній позі. Вона непорушно дивилася на стелю. Її руки безвладно спочивали, простягнуті вздовж тулуба, а ноги були химерно вигнуті. Від цієї неприродної композиції віяло незбагненним жахом, який змушував маму нервово діяти, щоб повернути Бубиному тілу більш звичний вигляд.

— Бубо, підведись, — рішуче зажадала вона, переступаючи поріг кімнати.

Її голос розбудив дідусеву пильність. Сива голова старенького заповнила решту місця у дверях. Буба скоса глянула на присутніх і неохоче повернулася до сидячого положення.

— Бубо, давай поговоримо, — мамин голос затремтів, ніби вона от-от заплаче. — Я це знала, відчувала, — голосно жалілася мати, — що не зможу тебе вберегти, захистити, попередити...

Вона сіла на матраці, не знімаючи руки зі свого чималого бюсту.

— Кажи, що ти приймаєш. Гриби, амфетамін, похідні? Кажи правду.

— Грибочки, напевне, — утрутився дідусь. — Позавчора з'їла п'ять крокетів із грибами, а я лише два.

— Якби ви, тату, з'їли п'ять, то теж лежали б у дивній позі, — сердито відповіла мати. — Крім того, це серйозна розмова. Бубо, я питаю тебе, що ти приймаєш?

— Нічого я не приймаю! — Бубу дратувало, коли випадкові розслідування ставали приводом до ідіотських дискусій. — Я медитувала, от і все! (...)

— То що це за медитація? — звернулася вона до Буби. — Давно ти цим займаєшся?

— Відтоді, як Йолька ходить на курси для моделей.

— Вона марить! — до матері знову повернулася впевненість. — Бубо, ти мариш. Зводиш нас на манівці! Я мушу довідатися всю правду. Це Йолька фарширує тебе якоюсь гидотою?

Буба лінивo підвелася з підлоги. Сягнула по підручник з йоги й простягнула матері.

— Йолька — моя подружка, й Адась від неї дуріє. У цій ситуації я намагаюся позбавитися почуття ревнощів і розчарування. Тому медитую. Це дає можливість відсторонитися від справ, на які я однаково не можу вплинути.

— У тебе нещасливе кохання? — здивувалася мати ще більше. Немовби ніколи не думала, що її донька може закохатися. Тим більше, за-

кохатися нещасливо. — Це ще гірше, бо ти в групі підвищеного ризику! — вона грізно глянула на Бубу й дідуся. — Тобі треба лікуватися.

— Але ж вона не колеться, то навіщо їй лікуватися? — дідусь почухав розкуйовджену чуприну. — У цьому домі є й серйозніші кандидати на лікування...

Буба зціпила зуби й примусила себе не зважати на дідусеві коментарі. Її асертивність, яка давалася нелегко, спонукала Бубу зазирнути вглиб себе, де вона виглядала гармонійно й зовсім не нагадувала дурненьку. А навпаки. Усередині самої себе Буба була відмінницею в школі виживання, свідома власної переваги над усім, що її оточує. Ну, може, не над усім, але, напевне, над світом, у якому більшість її рідних та знайомих бавилася в піжмурки. Гралися мати й дідусь, а поруч із ними крутилася, наче дзиґа, довгонога Йолька. Поміж них з певною гідністю вештався Адась. І в усіх на очах були пов'язки. Крім Буби, яка знову сплела ноги, вирівняла дихання й виключилася із гри. (...)

Хепі-енд із «Трабантом»

Прослухайте авдіотекст. Як Буба ставиться до навчання? Що для неї важливіше — успіхи в навчанні чи в коханні?

audio

У Бубиних батьків з'явилися ті самі проблеми, як і в їхньої доньки. З відпочинку подружжя повернулося із взаємними претензіями і купою ревнощів. Сімейний спокій знову порушено, але в шкільному житті Буби з'явилися зміни на краще. Виявляється, що вірні друзі завжди були поруч, просто дівчина їх не помічала.

Кухонне пекло

1. *Кого можна вважати справжнім другом Буби? Поясніть чому.*
2. *Чому Мілош просить Бубу не порівнювати його з Адасем?*

Коли ввечері Буба слухала свій улюблений диск із найкращими скрипковими концертами, їй спало на думку, що домашній оркестр трохи «розстроївся». Ця відсутність гармонії не була новою, але чомусь дивно її засмутила. Уперше в родинній опері з'явилася анонімна солістка, якій удалося цілковито вивести матір з рівноваги. Досі батьки ніколи не відкривали перед Бубою своїх слабинок. Були настільки зайняті собою, що навіть не помічали решту членів оркестру. Тим часом хтось сфальши-

вив, з'явилася зайва нота, когось підвів смичок, і першокласний оркестр почав грати як дует музик-самоуків. Подумавши про дует, вона раптом побачила перед собою Адася з Йолькою, які танцювали самбу на безлюдному пляжі. Рухалися важко й неритмічно, ніби зовсім не чули скрипки, чиї ідеально злагоджені звуки розливалися Бубиною кімнатою, тихенько розповідаючи якусь важливу й сумну історію одного знайомства. І Буба чомусь зраділа, що скрипка грає не для батька з матір'ю і не для Адася з Йолькою. Вона грає для неї, для зіщуленої клубочком Буби, ледь наляканої несподіваним відкриттям, що іноді краще бути самій, аніж із кимсь, хто зробить твоє життя сірим і безпорадним. (...)

* * *

— Чому не приходиш на зібрання? — Адась не рахувався з маленькими Бубиними кроками і навіть не зауважив, що вона мусить підбігати, аби почути його запитання. Хлопець і не чекав на її відповідь. Просто собі говорив. — Тепер у нас так класно, дивись, шкодуватимеш! Йолька придумала харцерський театр. Навіть сценарій сама написала, такий, знаєш, про кохання.

— Харцера до харцерки? — встигла запитати Буба, прискорюючи кроки.

— То ти вже читала? — Адась уперше глянув на Бубу, причому з повагою. — Нізащо не вгадаєш, хто яку роль виконуватиме!

— Йолька буде харцеркою, — цього разу Буба швидше ствердила, аніж запитала, і знову її відповідь зустрілася з Адасевим схваленням.

— Ну, — підтвердив він задоволено. — У нас є ще одна маленька роль. Така другорядна, дівчини з харцерського хору. Навіть говорити нічого не треба. Якщо це тебе цікавить...

— Я у хвості не плентаюсь, — пояснила Буба Адасевій спині, бо сам хлопець уже увійшов у двері ліцею. — Зрештою, я взагалі не вмію грати.

Учні Нової української школи. Сучасне фото

— От за це я тебе й люблю, — заявив Адась, трохи сповільнивши кроки. — За щирість. Не кожна дівчина в цьому зізнається.

— У чому це я зізнаюся? — Буба вже знала, що Адась думає виключно по-своєму, а її слова, які насправді були протестом проти будь-якої фальші й нещирості, незрозумілі йому так само, як будова космічного корабля.

— Ну, у тому, що ти гірша за Йольку.

— Авжеж, — дурнувато відповіла Буба, гірко подумавши, що навіть урок математики приємніший, ніж розмова з Адасем.

Після математики вона вже точно знала, що це саме так. Отримала четвірку за декілька доречних зауважень, які стосувалися систем рівнянь, а решта класу дивилася на неї мало не перелякано.

— Як тобі це вдалося? — зацікавився Мілош, чесно ділячи яблуко на дві половинки.

— Якщо тебе цікавлять подробиці, — відповіла Буба, відкусивши шматок, — то заскоч після уроків. Там справді немає чого робити.

— Це Сокирі й тобі. Але якщо мені трохи поясниш, що й до чого, я щодня приноситиму тобі яблука.

— Звучить майже як обітниця раю, — усміхнулася Буба й дивно порожевіла.

Вона й сама не знала, чому такі звичайні, найзвичайнісінькі яблука можуть так помітно впливати на її шкіру. І на те, що на її вуста знову повернулася усмішка, до якої Мілош приглядався з явним задоволенням. Аж до останнього уроку.

З ліцею повертались разом.

— Ти вже чув про харцерську виставу? — спитала вона, силкуючись удавати байдужість. — Йолька грає головну роль. Мабуть, вона непогана...

— Хто це непоганий? — Мілош витягнув два батончики й почастував одним Бубу. — Оця наштукатурена швабра на дибах? Там хіба що диби й мають відношення до театру. Ну і ще, може, те, що ці виконавці — справжня трагедія. Про ліричний монолог я взагалі мовчу, бо він, на жаль, схожий на комедію, — говорив Мілош, наминаючи батончик.

Буба глянула на нього спершу з радісним здивуванням, а за мить з виразом німого співчуття.

— Певне, Йолька тебе відшила, тому ти про неї так погано говориш, — прошепотіла вона з відчаєм у голосі.

Мілош ледь не вдавився батончиком і здивувався ще більше, ніж Буба.

— Відшила? Вона мене? Ти що, здуріла? Мої старі мало не змінили номер телефону, щоб від неї відкараскатися! Я ховався в льоху, щойно стукіт її підборів лунав на нашій вулиці... Слухай, — Мілош раптом зупинився й запхав руки до широких кишень куртки, — те, що я дебіл у математиці, — це факт, те, що я колекціоную одиниці, як філателіст

марки, — теж, але не порівнюй мене із кретином, який збирає ляльки Барбі. Я ними охоче бавився, коли був малим, але в молодості кожен помиляється, — промовив він тоном дорослого. А тоді тихо додав: «Не порівнюй мене з Адамом». (...)

Гуру на телефоні

Прослухайте авдіотекст. Поясніть, чому раділи Буба й Мілош і що спричинило дивну поведінку Йольки.

audio

Дрозди прилетіли

Які нові почуття переживали Буба й Мілош? Чи подорослішали вони протягом розвитку сюжету? Що усвідомили?

На Звіринецьку весна приходила пізніше, ніж до інших районів міста. Крім фікусів пана Копішка, які пнулися догори, немов ціни в поблизькому супермаркеті, ніщо не зеленіло, не росло й не викидало бруньок.

Буба ділила свій час між дідом та Мілошем, намагаючись знайти пару хвилин для англійської й Добавки. Батьки, зайняті своїми кар'єрами, котрі, на щастя, розвивалися поза вітальнею, не помічали жодних змін у власному оточенні. Навіть того, що Буба виросла зі старих джинсів і доведеться купити нові, довші, але на номер менші. (...)

— Що з тобою? — турботливо запитав дідусь, побачивши, що Бубині думки витають далеко.

Учні Нової української школи. Сучасне фото

— Е-е-е, нічого, — збувала вона старого, силкуючись говорити невимушено.

— Мене не одуриш, — дід стежив за онукою поверх окулярів, але не міг здогадатися про причину її смутку.

— У нашому ліцеї буде дискотека. З нагоди першого дня весни, — почала Буба.

— Мабуть, десь через пів року? — до прогнозу погоди пан Генрик ставився надзвичайно скептично.

— Мається на увазі календарна весна, — Бубі не хотілося сперечатися з дідом через дрібниці.

— То й що?

— А те, що в мене є хіба черевики, які ще можна носити, а решта лахів... ну, — дівчина зітхнула, — просто вийшла з моди.

— Отакої, — засмутився старенький, бо від проблем, які вони намагалися обговорювати, він був так само далекий, як і від ідей баби Рити. — А батькам ти про це говорила?

— Ні, бо в них немає часу, крім того, я з радістю пішла б на забаву в нових джинсах.

— Дорогенька, — дід швидко перейшов у наступ, — є справи, котрі можна залагодити в джинсах, але для деяких ситуацій люди вигадали суконки. І я думаю, що Мілош зрадів би, побачивши тебе в чомусь легшому, ніж твої штани.

— Авжеж! Я теж про це подумала, — дівчина була вдячна старому, який розумів її навіть без слів.

— Завтра йдемо в похід магазинами! — дідусь Генрик задоволено потер руки, хоча Буба добре знала, що той не терпить жодних крамниць, окрім алкогольних та іграшкових.

— Дзвони до Маньчакової й дізнайся, де вона одягається, — наказав він онуці.

— Навіщо? — перелякалася Буба. Їй аж стало зле від однієї думки, що доведеться одягнутися так, як Маньчакова, чиї екстравагантні шати завжди приваблювали дідуся, і вона мудрувала, як уникнути втілення дідового божевільного задуму.

— Дзвони, дзвони, — пояснив той. — Треба ж знати, які крамниці краще оминати десятою дорогою!

* * *

— Від часів війни тут так усе змінилося, — дідусь недовірливо роззирався вулицями, заповненими автомобілями й людьми.

— То ти так давно тут не був? — здивувалася Буба.

— Я ж кажу «від часів війни», а не за два місяці. Взагалі-то в січні я прогулювався тут з моєю... гм... знайомою, але дивився на неї, а не на поступ урбаністики. Справжній мужчина, перебуваючи з дамою, повинен... — почав було дідусь, але Буба його перебила.

— Ось цей магазин, — вказала вона на вітрину, що мінилася всіма відтінками синього кольору.

— Але він виглядає точнісінько як твоя шафа, — розчаровано протягнув дід. — А я гадав, що це буде щось незвичайне. Мені здавалося, що ми шукаємо щось суперкласне?

— Але в моєму стилі, дідусю, — з гідністю підкреслила Буба й разом зі стареньким увійшла до крамниці, полиці якої аж угиналися від розмаїття джинсового одягу.

— Ти говорив про сукенку? — кокетливо спитала вона, приклавши до себе невеличку шматинку кольору індиго.

— Поміряй, — прошепотів спантеличений дід. Він навіть не підозрював про існування джинсів у такому варіанті.

Коли Буба вийшла із примірочної, старий зробив висновок, що його онука нічим не відрізняється від усіх кралечок, яких він звик бачити по телевізору. Ну, може, тим, що жодна з них насправді не така красуня й не вміє так чудово грати в бридж, — подумав він, ніжно вдивляючись у щасливі Бубині очі, синіші, ніж її джинсова сукня.

* * *

Уся родина, разом з Бартошовою, милувалася того дня Бубою. Спершу всі дивувалися, що дівчина так довго просиджує у ванній. Потому терпляче чекали, доки вийде зі своєї кімнати. Та коли вона невпевнено стала на порозі, несміливо посміхаючись, і батьки, і дідусь, і навіть Бартошова привітали її захопленим вигуком.

— Справжня жінка! — заявив дідусь трохи патетично.

— А ти не виглядаєш занадто серйозно? — якось боязко прошепотів тато, який раптом засумував за своєю маленькою донею.

— Вона виглядає чудово! — заспокоїла його мати, вражена доньчиною красою. — Ти все-таки дуже схожа на мене, — пригортаючи Бубу, мама не відмовилася від того, щоб зробити комплімент самій собі.

— Але фігура в неї моя, — затявся батько. — У тебе чудова фігура, Бубо, — серйозно похвалив він дочку й себе. — Ви так не думаєте?

Кадр із кінофільму «Попелюшка» (режисер К. Брана, США, Велика Британія, 2015)

Дідусь мовчав, наче був усемогутнім Пігмаліоном, і лише скромно потупився. Така його поведінка мала допомогти родині зрозуміти, що досягнутий Бубою ефект — це значною мірою його заслуга.

— Панна Олька в підметки не годиться нашій панночці, — грубувато урвала родинні захоплення Бартошова, показуючи цим своє ставлення до «нашої» й «не нашої» панянок. — Обід, — додала вона, прикидаючи, чи під новим Бубиним платтям залишилося трохи місця для телячих биточків із гречаною кашею.

* * *

До ліцею Буба вбігла, ледь запізнившись. Пошукала очима Агату, але її ніде не було. У класі вже тривала підготовка до спільної забави, проте й там вона не побачила подруги. Зраділа, угледівши Мілоша, який чекав біля їхнього улюбленого підвіконня, та водночас спохмурніла, бо біля хлопця була Йолька, котра, немов так і треба, зайняла місце її улюбленої подруги й розповідала про щось, жваво жестикулюючи.

Буба залишила їх і з жахливим настроєм спустилася в хол. Музика вже лунала в класах, які тимчасово перестали бути місцем учнівських мук, зате перетворилися на притулок для закоханих парочок. Сіла на сходах, з усіх сил намагаючись не забути, що коли на тобі сукенка, слід по-іншому сідати й ходити. Подумки подякувала феміністкам за брюки, які були, мабуть, їхньою найбільшою перемогою, і здивувалася, побачивши Міхала із четвертого класу, який стояв напроти й недовірливо до неї придивлявся.

— Краще нічого не кажи, — ледь роздратовано попередила вона.

— А що тут скажеш! — озвався він. — Мені аж мову відібрало. Слухай, ти ж марнуєшся у своїх вічних джинсах! — цмокнув він захоплено, а Буба, замість того щоб образитися, кокетливо затріпотіла віями. Танцювала з Міхалом неохоче й трохи незграбно, озираючись, щоб роздивитися Мілоша з Йолькою. Бо ж вони десь поруч... І так віддалася власним думкам, що не помітила, як Мілош зайняв її місце на сходах і звідти вражено й захоплено спостерігав за нею.

Кадр із кінофільму «Попелюшка» (режисер К. Брана, США, Велика Британія, 2015)

Коли Міхалові однокласники оточили Бубу, дівчина зрозуміла, що відчувала на балу Попелюшка. І так само, як героїня казки, запрагнула якомога швидше втекти звідси до кухні з великим вогнищем, де можна тихенько поплакати в куточку. Вибираючись із тісного кола нових шанувальників, вона зрозуміла, що, крім Мілоша, ніхто для неї не існує.

— Попелюшка для мене й принцеса для старшокласників? — глибоко зазирнув їй в очі.

— Якби моя туфелька була в тебе, не було б проблем, — різкувато відказала Буба, — але туфелька, з якою ти балакав, не моя! Якщо я не помиляюся, ти сам колись назвав так Йольку...

— Дурненька! Дурненька красуне, — швидко виправився Мілош. — Я чекав лише на тебе. І ти про це добре знаєш, правда? Але я тебе не впізнаю. Я й не сумнівався, що ти найвродливіша на світі, але зараз волів би, щоб ти була звичайніша. Бо тоді...

— Що тоді? — злетіли пухнасті вії.

— Бо тоді ти найвродливіша лише для мене, — прошепотів хлопець.

І вони пішли танцювати. З-над Мілошевого плеча Буба бачила небагато. Хіба що здивовану Йольку, яка пильно міряла поглядом скромні сантиметри Бубиної суконки, немовби та могла відповісти на всі її запитання. Помітила й Адася, який, угледівши її, припинив жувати й, здається, проковтнув жуйку. І музикантів, які підштовхували одне одного, побачивши Бубу. І ще кількох однокласниць, які недовірливо хитали головами. А потому не бачила більше нічого, бо її підхопила ніжна балада, у якій розповідалося про чиєсь щасливе кохання. Мілош теж мовчав. І лише коли стихла музика, прошепотів якісь чарівні слова, і Буба, зашарівшись, радісно глянула на нього.

— І завжди будеш моїм синім дроздом, — закінчив він, надягаючи Бубі на палець перстеника із блакитним камінцем.

Бо з усіх птахів на світі Мілош найдужче любив синього співочого дрозда.

(Переклад Божени Антоняк)

Мистецькі вподобання Буби

У романі неодноразово зустрічаємо ім'я Федеріко Фелліні (1920—1993) — відомого італійського режисера і сценариста. У його фільмах зазвичай зображені повсякденні ситуації, але за ними криються філософські й моральні проблеми. Стилю Ф. Фелліні притаманні поєднання комедійного і трагедійного, символічність образів. Як дізнаємося з тексту Барбари Космовської, Буба обізнана із творчістю цього митця, їй імпонує його «уміння бачити глибше».

Ще в романі є асоціації з творами В. Шекспіра. Дідусь Генрик жартома каже, що мама і тато Буби нагадують Ромео і Джульєтту. З «данським королівством» (асоціація з трагедією «Гамлет»

В. Шекспіра), де панує атмосфера відчуження і фальші, Буба порівнює ситуацію у своїй родині. Примиривши Ольку і Роберта, героїня повідомляє: «...тепер у "королівстві данським" потепліло від сонця кохання».

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Як стосунки в родині впливали на настрій і світовідчуття Буби?
2. Проаналізуйте взаємини Буби з однолітками. Чи добре знала вона тих, кого називала друзями?
3. У яких випадках героїня помилялася? Чим були зумовлені її помилки?

Аналіз та інтерпретація

4. З якими проблемами зіткнулася Буба в житті? Які з них вона могла здолати самостійно, а які — з допомогою інших? Які проблеми неможливо було розв'язати? Чому?

Творче самовираження

5. Створіть власне продовження історії про Бубу у формі оповідання або коміксу.

check yourself

exercises

games

Цифрові навички

6. Підготуйте буктрейлер за однією з прочитаних книжок про Бубу.

Дослідження і проєкти

7. Поділіться своїми спостереженнями над особливостями стилю роману та його мовою. Спробуйте пояснити, чому його легко і цікаво читати.
8. З якою казковою героїнею авторка порівнює Бубу у фіналі твору? Поясніть значення порівняння. Знайдіть подібності й відмінності між обома героїнями.

Життєві ситуації

9. Які вчинки Буби або її однолітків можуть бути прикладом для наслідування? Поясніть.
10. Чи переживали ви стани самотності, непотрібності в родині або в колективі? Поділіться досвідом, як ви долали ці стани.

4

Бароко і класицизм

Бароко як доба і художній напрям у європейській літературі й мистецтві

Облиш лінощі, молитву люби,
зберігай чистоту душі.
Позбався злості й поганих розмов,
поважай добрих людей, мій друже.

Іван Величковський

Підготуйте короткі повідомлення про діяльність видатних науковців XVI—XVII ст. (Галілео Галілей, Йоганн Кеплер, Рене Декарт, Готфрід-Вільгельм Лейбніц, Ісаак Ньютон та ін. — один за вибором). Чому їх називають генієм світу? Які їхні відкриття використовують у наш час?

Історична ситуація. У XVII ст. Західну Європу охопили складні соціальні й духовні процеси. У цей час тривала криза феодалізму,

Фонтан Треві, м. Рим (Італія). Будівництво 1731—1762 рр. Сучасне фото

водночас відбувалися формування національних держав, об'єднання країн під владою могутніх монархів. Тому XVII ст. називають *віком абсолютизму, або монархії*.

Європейські монархи підтримували мистецтво й науку, вступали в союз із церквою, намагаючись панувати у сфері ідеології. Релігія продовжувала перебувати на провідних позиціях у країнах Західної Європи, проте її вплив дещо ослаб унаслідок розвитку науки і техніки.

Вплив науки на світосприймання. Наукові відкриття XVII ст. зумовили нове бачення світу та людини. Завдяки дослідженням Галілео Галілея, Йоганна Кеплера, Рене Декарта, Ісаака Ньютона та інших учених світ постав перед людьми не статичним і завершеним у своїх формах, а рухливим, безмежним, мінливим і не пізнаним до кінця. У ньому, згідно з науковими уявленнями того часу, діяли не тільки Божі закони, а й закони природні — сили й стихії, які людина почала пізнавати.

У Європі з'явилися перші наукові товариства: Лондонське наукове товариство і Паризька академія. Значення науки дедалі зростало. Можна стверджувати, що в XVII ст. відбувся духовний переворот, який спричинив руйнацію традиційних уявлень про Всесвіт і формування нової картини світу.

Особливістю мистецтва XVII ст. є співіснування в ньому двох художніх напрямів — бароко і класицизму. Класицисти шукали порядку й гармонії в суперечливому світі, а представники бароко показували його драматизм, таємничість і стихійність.

presentation

Д. Веласкес. Меніни. 1656 р.

Д. Веласкес. Портрет інфанти Маргарити. 1659 р.

Концепція світу в культурі бароко. Світ у культурі бароко постає в усій своїй складності, багатогранності виявів, безмежності й мінливості. Під впливом наукових відкриттів, які розширили горизонти пізнання і довели безкінечність буття, представники бароко намагалися осягнути природні стихії, навколишнє середовище, оточення людини. При цьому вони вважали, що наукові методи дослідження світу дещо обмежені, і тому значну роль відводили інтуїції, безпосередньому відчуттю, «прозірливому серця».

У культурі бароко утвердилося уявлення про світ як про поєднання суперечливих начал, про арену боротьби протилежних сил — світла й темряви, добра і зла, життя і смерті, Бога і диявола. Світ зображується митцями бароко в моменти найбільшої напруги, і людина як невід'ємна частина буття бере участь у розв'язанні його конфліктів, перебирає на себе весь тягар відповідальності.

Однак представники бароко вміли бачити не тільки драматичні аспекти життя, а і його красу, намагалися через естетичне знайти вихід із кола глибоких суперечностей. Напрочуд тісно поєднані в бароко почуття жаху, відчаю і жага до життя. Святкові форми бароко мали на меті створити для людини прообраз «раю на землі», аби через красу наблизитися до Бога.

Митців у епоху бароко почали цікавити не тільки досконалі прояви буття, а й дисгармонійні, фантастичні, навіть потворні явища. Звідси — атмосфера містики, чогось надзвичайного, що перебуває поза межами свідомості.

Дж. Бертіні. Галілео Галілей показує телескоп у Венеції. 1858 р.

М. Караваджо. Юнак із лютнею. 1596 р.

Образ людини в добу Бароко. Образ людини в бароковому мистецтві складний і багатогранний, характеризується суперечливістю та напруженістю, інтенсивністю емоцій, силою пристрастей. Людині в барокових творах доводиться постійно долати внутрішні конфлікти. У внутрішньому світі героїв стикаються дух і плоть, нице і піднесене, нестримна жага насолод і суворий аскетизм.

Взаємини людини з Богом набувають глибокого особистісного характеру, вона постійно відчуває присутність вищого начала у світі, але шлях до нього пролягає через важкі пошуки та вагання. Основним сюжетом барокового мистецтва стає духовне випробування людини.

Філософська проблематика. Виразною ознакою бароко є універсальність художнього мислення, космічність бачення. Митці зображують не просто епізоди із життя людей, а буття людства у всесвітньому, глобальному масштабі. У їхніх творах ідеться про боротьбу одвічних начал, безкінечність космосу і місце людини в складному й розбурханому світі.

Стиль бароко. У бароко поєднані традиції Середньовіччя і Відродження, античні й християнські мотиви, релігійне та світське начала. Барокові твори залишають враження неспокою, бентежать розум і серце, хвилюють уяву. Цьому сприяють контрасти, символи, алегорії, перебільшення, іносказання тощо. Твори бароко вирізняються яскравою метафоричністю і символічністю, вони розраховані не на логічне сприймання, а передовсім на роботу уяви.

Яскравими представниками бароко в Західній Європі були Луїс де Ґонгора, Педро Кальдерон де ла Барка, Тірсо де Моліна (Іспанія),

Рембрандт. Повернення блудного сина. 1669 р.

М. Караваджо. Нарцис біля струмка. 1600 р.

Торкватo Тассо і Джамбаттиста Маріно (Італія), Джон Мільтон і Джон Донн (Англія), Ганс-Якоб-Крістоф Гріммельсгаузен (Німеччина) та ін.

Синтез традицій Середньовіччя та Ренесансу в барокових творах

Середньовіччя	Відродження	Бароко
Бог — центр Всесвіту	Людина — центр Всесвіту	Людина у складних стосунках із Богом
Поширення християнства	Відродження античної культури	Поєднання християнських і античних традицій
Культ Бога	Культ сильної людини	Віра в духовні можливості людини
Світ — непізнанний і жахливий, справжнє життя не на землі, а на небі	Єдність, гармонійність світу	Намагання проникнути в таємниці земного світу, який втрачає цілісність і гармонійність; протиставлення духовного буття земній марноті
Опора на віру	Опора на розум	Спроба примирити розум і віру
Релігійний характер культури	Світський характер культури	Поєднання релігійних і світських мотивів
Ускладненість готики	Простота, гармонійність форм	Різноманітність, синтетизм форм

Бароко в мистецтві Європи XVII ст.

Бароко виявилося в різних видах мистецтва: літературі, архітектурі, живописі, музиці, скульптурі та ін. Архітектурі бароко властиві широта форм, масштабність будівель, плавні криволінійні форми, неврівноважені композиції. Архітектурні ансамблі

Я. Вермеєр. Дівчина з перловою сережкою. 1665 р.

Собор Святого Юра, м. Львів. 1744–1762 рр. Сучасне фото

органічно вписуються в навколишнє середовище. Яскравим прикладом архітектурного бароко є церква Сан-Карло-алле-Кваттро-Фонтане, збудована за проєктом Ф. Борроміні. З полотен великих художників доби Бароко (Д. Веласкес, М. Караваджо, П.-П. Рубенс, Рембрандт та ін.) дивляться люди, котрі живуть складним духовним життям, охоплені пристрастями й суперечностями. У скульптурі бароко привертає увагу живописність композицій, динамізм, плинність ліній, що створює враження мінливості й постійного руху образів (Л. Берніні та ін.). Бароко в музиці представляють Георг-Фрідріх Гендель та Йоганн-Себастьян Бах, хоча їхня творчість виходить за межі цього напряму. Для музики бароко характерні сильні образи, прагнення відтворити внутрішній світ людини, драматизм її почуттів.

Л. Берніні. Аполлон і Дафна. 1622–1624 рр.

Києво-Могилянська академія.
Засновано 1615 р., м. Київ.
Сучасне фото

Невідомий художник. Петро Могила.
XVII ст.

Основні ознаки бароко як художнього напряму в Західній Європі

1. Світ зображено безмежним, суперечливим і таємничим.
2. Людина постає як осереддя боротьби добра і зла, Бога і диявола, піднесеного і ницого.
3. Динамічні форми, що покликані відтворити рухливість світу та внутрішнього стану людини (динамізм виявляється в мінливості людських почуттів та емоцій, сюжетах руху — мандрівка, випробування тощо).
4. Поєднання традицій Середньовіччя і Ренесансу.
5. Важлива роль алегорій, контрастів, символів, метафор та інших засобів виразності.

Бароко в Україні

В Україні є багато зразків бароко в архітектурі, наприклад Покровська церква, церква Святого Андрія Первозванного, церкви Печерської лаври, Софійського собору в Києві, козацькі церкви на Чернігівщині, Полтавщині, Київщині та ін. У стилі бароко збудовано також цегляний одноповерховий корпус Києво-Могилянської академії, Маріїнський палац. Бароко проникло також в українську літературу, іконографію, живопис тощо. Українське літературне

Маріїнський палац — офіційна резиденція Президента України, м. Київ. 1750–1755 рр. Сучасне фото

бароко виявилося на різних рівнях — високому (книжному, релігійному) і низовому (народному, козацькому). Воно простежується в різних жанрах, зокрема в поезії Лазаря Барановича, Івана Величковського, Григорія Сковороди, Самійла Величка та ін.

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Коли і за яких умов розвивалося бароко в Європі?
2. У яких країнах бароко розвивалося найактивніше? Назвіть представників бароко в різних країнах.
3. Які наукові відкриття вплинули на зміну світосприймання в XVII ст.?

Аналіз та інтерпретація

4. Охарактеризуйте барокових персонажів. Чим вони відрізняються від героїв та героїнь доби Ренесансу?
5. Які уявлення про світ існували в добу Бароко?
6. У чому полягає специфіка українського бароко? Визначте його здобутки.

Творче самовираження

7. Опишіть один із шедеврів (за вибором) образотворчого мистецтва доби Бароко (7—10 речень). У своєму описі розкрийте ознаки бароко в цьому творі.
8. Створіть гру «Чи знаєте ви бароко?» (доміно, пазли, лото або ін.).

check yourself

exercises

games

Цифрові навички

9. За допомогою інтернету підготуйте презентацію про 1—2 видатних митців бароко в образотворчому (Дієго Веласкес, Мікеланджело Караваджо, Харменс ван Рейн Рембрандт та ін.) або музичному (Георг-Фрідріх Гендель, Йоганн-Себастьян Бах та ін.) мистецтві.
10. Відшукайте в інтернеті музичну інтерпретацію вірша Г. Сковороди «Всякому місту звичай і права» («Нрав і права», муз. С. Жадана, Ю. Гуржи, Skovorodance, 2023). Поділіться враженнями. Як ви розумієте зміст твору?

Дослідження і проєкти

11. *Робота в групах.* Підготуйте проєкт про пам'ятки бароко в Україні на одну з тем:
    1) «Споруди в стилі козацького бароко» (1—2 за вибором);
    2) «Барокові церкви й собори» (1—2 за вибором);
    3) «Українська література доби Бароко» (1—2 за вибором);
    4) «Народні картини про козаків XVI—XVIII ст.»;
    5) «Вертеп — народний театр XVII ст.».

Життєві ситуації

12. Прокоментуйте поетичні тексти представників українського бароко XVII ст. Розкрийте їхню актуальність для сьогодення.

Війна вбиває, а мир добро приносить,
Усьому живому з миром треба стояти,
Щоб після бою ями не копати.

Лазар Баранович

Хто серцем чистий і душею,
Не потрібна тому броня,
Не потрібен шолом на шию,
Не потрібна йому війна.
Чесноти — ось його броня,
І невинність — алмазна стіна,
Щит, меч і шолом йому сам Бог.

Григорій Сковорода

13. Одна з найвідоміших українських пісень доби Бароко — «Козацькому роду нема переводу...». Вона виникла приблизно у XVII ст. і стала популярною. Якими в цій пісні постають українські козаки? Які кольори в ній домінують? Що вони символізують?

Історичні умови, філософсько-естетичні засади та ознаки класицизму

Я мислю, значить, я існую.
Рене Декарт

1. *Як ви ставитеся до ідеї служіння державі?*
2. *Що для вас означає поняття «громадянський обов'язок»? Чи виконуєте ви його? Як ви будете служити державі в майбутньому?*

Сутність класицизму. *Класицизм* (з лат. *classicus* — зразковий) — художній напрям у мистецтві та літературі, який з'явився в італійській культурі XVI ст. і розвивався протягом XVII—XVIII ст. у країнах Європи (переважно Західної Європи). У деяких регіонах зберігав свої позиції до початку XIX ст. Для класицизму характерні громадянська тематика, суворе дотримання певних творчих норм і правил.

Історичні умови. Розвитку класицизму сприяло формування монархії. У багатьох європейських країнах тривав процес об'єднання держав під владою сильного/сильної правителя чи правительки. Ідея національної єдності знайшла втілення у творах класицистів, тому цей художній напрям офіційно був визнаний і підтриманий монархами/монархинями. Вони всіляко наближали до себе митців, створювали умови для їх-

Королівський палац,
м. Версаль (Франція). Сучасне фото

Дзеркальна галерея в королівському палаці, м. Версаль (Франція). Сучасне фото

ньої творчості, а ті у своїх творах оспівували державу й утверджували ідею громадянського служіння. Персонажів, які присвятили своє життя і діяння державі, прославляли, а тих, хто керувався особистісними інтересами, почуттями й пристрастями, критикували. У добу класицизму було створено образи, які втілювали ідею підкорення особистості державним інтересам. Досконалість, гармонія, порядок, громадянські доблесті стали провідними принципами класицистичного мистецтва.

Франція — країна класицизму. У Франції класицизм яскраво виявився в різних видах мистецтва.

За правління короля Людовика XIII і його першого міністра — кардинала Рішельє — абсолютна монархія зміцнилася. Рішельє успішно здійснював релігійні, політичні, освітні та мистецькі реформи, маючи абсолютну свободу дій. У 1634 р. було засновано Французьку академію, діяльність якої сприяла впорядкуванню французької мови та становленню класицизму як загальнодержавного напряму.

За часів класицизму активно розвивався театр, який став дієвим засобом утвердження ідей державної єдності та громадянського служіння. Першим стаціонарним театром у Франції став Бургундський готель. Слідом за ним з'явилися й інші театри. У 1634 р. в Парижі відкрили новий Театр Маре.

Другий період становлення монархічної держави у Франції пов'язаний з діяльністю сина Людовика XIII — Людовика XIV. Його правління було ознаменоване стрімким розвитком усіх сфер економіки, культури, політики. Людовик XIV любив мистецтво, яке за його часів розквітло.

Ф. де Шампань. Портрет Людовика XIII. 1634 р.

П.-П. Рубенс. Портрет Анни Австрійської. 1625 р.

У палаці Пале-Рояль у 1680 р. за його наказом відкрили новий театр, який нині відомий як Комеді-Франсез; його ще називають «будинком Мольєра», бо там у 1661—1673 рр. виступала трупа видатного драматурга.

Філософські та естетичні засади класицизму. Філософською основою класицизму став *раціоналізм* (з лат. *rationalis* — розумний) — учення в теорії пізнання, згідно з яким достовірні знання можуть бути здобуті лише за допомогою розуму. Класицисти вважали, що розум веде до істини, краси, добра, гармонії. Філософ Рене Декарт розробив теорію раціоналізму, що сприяла утвердженню культу розуму в суспільстві.

Естетичним підґрунтям класицизму була античність. В античних образах класицисти вбачали ідеали, які потрібно відродити в нову добу. Тому в їхніх творах переосмислені відомі античні сюжети, мотиви, образи.

Провідні ознаки класицизму. Класицистичним творам властивий високий ступінь абстрактності та узагальнення. Це мистецтво думки, ідеї, логіки.

presentation

У літературі класицизму простежується *ієрархія жанрів* — чіткий поділ творів на певні жанри: високі (ода, епопея, трагедія, героїчна поема), середні (наукові твори, елегії, сатири), низькі (комедія, пісні, листи в прозі, епіграми).

Система класицистичних жанрів

	Стилі		
	Високі	**Середні**	**Низькі**
Жанри	Ода, трагедія, епопея, героїчна поема	Наукові твори, елегії, сатири	Комедія, пісні, листи в прозі, епіграми
Теми	Події загального державного й історичного значення	Наука, природа, людські вади	Соціальні пороки, негативні риси характеру
Ідеї	Прославлення монархії, громадянське служіння	Пізнання світу й людської природи	Викриття соціальних і людських вад
Герої	Царі, видатні діячі, придворні	Представники середніх класів	Представники середніх і низьких класів, а також сатирично змальовані представники вищих класів
Мова	Велична, урочиста	Загально-вживана	Наближена до розмовної

Класицисти вважали людські пристрасті виявом стихійного, руйнівного начала. Вони стверджували, що тільки розум може дати людині найвищу мету життя, а найважливіше для особистості — моральні принципи, поняття про норми поведінки та доброчесності. Тому у творах класицистів різко протиставляються добро і зло, піднесене і буденне. Основний зміст — конфлікт обов'язку і почуття, суперечність між необхідністю громадянського служіння і природними бажаннями людини, пристрастями й розумом. Герої класицизму жертвували собою заради обов'язку, а якщо й віддавалися почуттям і пристрастям, то це призводило до трагедії.

У драматургії діяло правило трьох єдностей — місця, часу, дії, тобто всі події відбувалися в один день і в одному місці.

Зображувані події митці оцінювали передовсім за їхнім суспільним значенням.

Фонтан із персонажами античної міфології в королівському палаці, м. Версаль (Франція). Сучасне фото

Версальський палац. Сучасне фото

Королівський палац Лувр, м. Париж (Франція). Сучасне фото

Вони вважали, що головне завдання мистецтва — дати людям певні норми, зразки для наслідування в поведінці та вчинках. Представники класицизму були переконані в існуванні двох основних умов людського щастя — суспільної (підкорення державним інтересам) та етичної (підкорення пристрастей розуму). Тому всі жанри класицизму позначені повчальністю (дидактизм). При цьому митці повчали всіх — від короля та дворянства до представників народу, намагаючись утілити в життя свій ідеал.

У літературі Франції класицизм представляють Франсуа Малерб, Франсуа де Ларошфуко, П'єр Корнель, Жан Расін; у живописі — Нікола Пуссен, Клод Лоррен; в архітектурі — Андре Ленотр, Жуль Ардуен-Мансар; у музиці — Жан-Батист Люллі та ін.

Основні ознаки класицизму

1. Наслідування античності (образи, сюжети, мотиви).
2. Філософська основа — раціоналізм.
3. Розум — критерій істини, краси, людської гідності.
4. Ідея служіння державі.
5. Основний конфлікт — між громадянським обов'язком і почуттями.
6. Ієрархія жанрів класицизму (високі, середні, низькі).
7. Поділ персонажів на позитивних і негативних.
8. Утілення в персонажах однієї провідної риси (характери однозначні).
9. Логічність, урівноваженість, гармонійність композиції.
10. Перевага абстрактного над конкретним, ідеї — над образом.
11. Повчальність.
12. Суспільна значущість творів.

Версаль — перлина французького класицизму

Найрозкішнішим місцем Європи XVII ст. була Франція, а найрозкішнішим її містом — Париж. До резиденції короля Людовика XIV — Версаля, побудованого в стилі класицизму (архітектори Луї Лево і Жуль Ардуен-Мансар), з'їжджалися знатні кавалери, прекрасні дами й талановиті митці. Тут, у палаці чи просто неба, розігрували вистави, читали вірші, виконували музичні твори на честь монарха. Нині Версаль — один із найкрасивіших музеїв світу.

Королівські сади, м. Версаль (Франція). Сучасне фото

Правда і вигадка у фільмах про мушкетерів

Доба класицизму подарувала наступним поколінням митців цікаві пригодницькі сюжети. Особливу популярність має сюжет про короля Людовика XIII та історію кохання його дружини — коро-

Кадри з кінофільму «Три мушкетери» (режисер Б. Бордері, Франція, Італія, 1961)

леви Анни Австрійської — і герцога Бекінгема. Любов, ревнощі та подвиги мушкетерів, які стали на захист королеви, уже кілька століть приваблюють публіку. Цю тему яскраво відтворив у своєму романі «Три мушкетери» (1844) французький письменник Александр Дюма. Пізніше твір багато разів екранізували: «Три мушкетери» (режисер Бернар Бордері, Франція, Італія, 1961); «Мушкетер» (режисер П. Хаямс, Німеччина, Люксембург, Велика Британія, США, 2001); «Три мушкетери: д'Артаньян» (режисер Мартен Бурбулон, Франція, Німеччина, Іспанія, Бельгія, 2023); «Три мушкетери: Міледі» (режисер Мартен Бурбулон, Франція, Німеччина, Іспанія, Бельгія, 2023) та ін. У фільмах можна зануритися в атмосферу Франції XVII ст., пристати до дружної команди мушкетерів — Атоса, Портоса, Араміса і д'Артаньяна, а також поринути в події того часу, де честь, кохання і доблесть завжди перемагають. *Подивіться один із фільмів про мушкетерів. Які чесноти вони втілюють? Що в цих фільмах правда, а що — вигадка?*

Класицизм в Україні

В Україні через несприятливі історичні обставини (тривалий час вона не мала державної самостійності) класицизм не міг розвинутись як цілісна структурована система. Однак

Кругла площа, м. Полтава. Сучасне фото

Червоний корпус Київського національного університету імені Тараса Шевченка (раніше Університет Святого Володимира). Засновано 1834 р. Сучасне фото

деякі тенденції виявилися у творах Феофана Прокоповича, Івана Котляревського, Петра Гулака-Артемовського та ін. В Україні збережено чимало архітектурних пам'яток класицизму XVII—XVIII ст.

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Які чинники вплинули на розвиток класицизму, зокрема у Франції?
2. Що переважало в мистецтві класицизму — розум чи інтуїція? Як це виявилося у творах?
3. Які художні образи ідеалізували в класицизмі, а які — засуджували? Чому?

Аналіз та інтерпретація

4. Розкрийте особливості високих, середніх і низьких жанрів класицизму.

Творче самовираження

5. Створіть хмару тегів «Класицизм».

Цифрові навички

6. За допомогою інтернету підготуйте короткі повідомлення та презентації (1—2 за вибором) про видатних представників класицизму в літературі (П'єр Корнель, Жан Расін, Франсуа де Ларошфуко, Нікола Буало) та живописі (Нікола Пуссен, Клод Лоррен та ін.).

Дослідження і проєкти

7. *Робота в групах*. Підготуйте проєкт про визначні пам'ятки класицизму в Європі (один за вибором) та/або в Україні (один за вибором).

Життєві ситуації

8. Яким був образ ідеального громадянина в добу класицизму? А яким ви уявляєте ідеал українського громадянина/громадянки в наш час?
9. Як ви розумієте поняття «держава», «державність»? Що потрібно для зміцнення української держави?
10. Що для вас особисто означає поняття «служіння державі»?

check yourself

exercises

games

Мольєр (1622–1673)

Даремно заздрісна юрба
Хотіла б оганьбить, тупа,
Мольєр, твої найкращі твори, —
Навіки дивні чари їх,
Пройшовши крізь віки й простори,
В серцях відіб'ються людських.
Нікола Буало

1. *Чи любите ви читати художні твори, в яких багато гумору чи сатири? Якщо так, то що саме вам подобається в таких творах?*
2. *Як, на вашу думку, краще боротися з вадами сучасного суспільства та людей — за допомогою суворої критики чи сміху? Обґрунтуйте свою відповідь.*

Мольєр прийшов у літературу в період розквіту класицистичної трагедії. Тоді глядачі сприймали комедію як несерйозне видовище, що мало лише розважати публіку. Мольєр надав комедії зовсім іншого змісту. Беручи образи та ситуації для своїх комедій із сучасного йому життя, драматург показував людям їхні вади, пристрасті й помилки. Він поєднав правила класицизму з традиціями народного театру, що надало його творам особливої життєвості та динамізму. Вони стали виявом духу народу, вільнодумства і протесту проти всього нищого, фальшивого, порочного. Мольєр був справжнім новатором у галузі літератури й театру, бо в межах класицизму знайшов нові обрії для драматургії.

Орлеанський університет,
м. Орлеан (Франція). Сучасне фото

Жан-Батист Поклен (сценічне ім'я — *Мольєр*) народився в Парижі. Закінчив Клермонський коледж, де вивчав давньогрецьку мову і латину, опановував античну літературу, історію, філософію. Відтак вступив до Орлеанського університету, де здобув учений ступінь ліценціата права. До речі, тут навчалися письменник-казкар Шарль Перро, математик П'єр Ферма та інші відомі люди Франції.

Після закінчення університету юний Жан-Батист мав змогу зайнятися юридичною практикою. Однак його ще з дитинства вабив театр. Коли він оголосив про свій намір стати актором, батько обурився. Річ у тім, що професію актора в ті часи вважали негідною порядної людини. Попри те що в 1641 р. король Людовик XIII видав наказ, який прирівнював гру акторів до інших видів мистецтва, діячі театру ні в кого не викликали поваги, а церковники продовжували вважати акторську професію гріховною. Однак Мольєр усе-таки вирішив присвятити своє життя театру.

У 1643 р. він став одним із засновників «Блискучого театру» в Парижі. Але молодим акторам було важко конкурувати з професійними паризькими театрами: вони не мали досвіду і власного репертуару, ставили переважно трагедії, хоча сам Мольєр та його товариші були коміками за покликанням. «Блискучий театр» проіснував менше двох років і розпався, залишивши Мольєрові замість слави безліч боргів. Тоді він разом зі своєю трупою вирушив у мандри французькими провінціями. Роки блукань і поневірянь (1645—1658) не минули марно. Митець почав писати комічні п'єси, узявши театральний псевдонім — Мольєр, який залишився з ним до кінця життя.

Кадри з кінофільму «Мольєр» (режисер Л. Тірар, Франція, 2007)

Слава Мольєра поступово зростала. У 1658 р. молодий драматург разом з трупою вирішив виступити в Луврі перед королем Людовиком XIV. Тоді на суд монарха було представлено п'єсу *«Закоханий лікар»*. Сучасники згадували, що король дуже сміявся під час вистави і подарував Мольєрові п'ятсот ліврів. Людовик XIV велів надати драматургу та його трупі для роботи театр Пті-Бурбон, неподалік від Лувру. З того часу король підтримував діяльність Мольєра.

Н. Міньяр. Мольєр у ролі Цезаря в трагедії Корнеля «Помпей». 1656 р.

Через деякий час монарх дав розпорядження перевести трупу Мольєра в приміщення театру Пале-Рояль. Мольєр перебудував цей театр: він зняв величезний амфітеатр, зробив три яруси лож і партер, щоб проста публіка могла там стояти, як в інших паризьких театрах. У цьому приміщенні під опікою короля трупа виступала до самої смерті драматурга.

Комедіям Мольєра аплодувала широка публіка. Водночас його звинувачували в аморальності, відсутності художнього смаку, порушенні правил класицизму. Драматург відповідав своїм критикам, що орієнтується не на смаки завсідників лож, а на думку тих, хто стоїть у партері. Король усіляко підтримував Мольєра, використовуючи його талант для придворних розваг.

Найвищого розквіту талант Мольєра досяг у 1664—1670 рр.: тоді він створив найкращі комедії — *«Тартюф»*, *«Дон Жуан»*, *«Скнара»*, *«Міщанин-шляхтич»*.

presentation

Кадр із кінофільму «Мольєр» (режисер Л. Тірар, Франція, 2007)

У 1664 р. для грандіозного свята у Версалі митець написав комедію «Тартюф», але королева-мати Анна Австрійська була незадоволена виставою. Згодом проти Мольєра було висунуто звинувачення в образі релігії та церкви. Річ у тім, що письменник у тій п'єсі викрив святенництво і лицемірство, які стали нормою в тогочасному суспільстві й у діяльності церкви. Боротьба за п'єсу тривала п'ять років. Тільки завдяки королю Людовику XIV «Тартюфа» не заборонили.

У квітні 1673 р. Мольєр грав у своїй виставі «Удаваний хворий». Прямо на сцені він втратив свідомість. Його віднесли за лаштунки, на кілька хвилин Мольєр прийшов до тями, але потім знову впав у забуття і невдовзі помер.

Церква заборонила ховати Мольєра на місцевому цвинтарі (за католицьким звичаєм, актор на смертному одрі повинен був покаятися в лицедійстві, а Мольєр не зробив цього). Драматурга поховали як самогубцю — уночі, без церковного обряду, за муром цвинтаря. Але його ім'я уславило епоху не менше, аніж ім'я короля Людовика XIV.

Нова епоха європейського театру

Мольєр був не тільки письменником, а й талановитим актором і режисером. На відміну від класицистичних трагедій, у яких переважно говорили і мало діяли, комедії Мольєра містять багато захоплливих сцен, стрімких подій. До того ж він учив акторів не просто з пафосом декламувати тексти, а вживатися в роль і промовляти фрази відповідно до ситуації. Мольєр вимагав від них природної гри, щоб глядач міг у сценічних персонажах упізнати самого себе. З цією ж метою драматург змінив усталену традицію театрального костюму. Якщо в класицистичних трагедіях актори виходили на сцену в розкішному, але умовному вбранні, то в його комедіях

Кадр із кінофільму «Мольєр» (режисер Л. Тірар, Франція, 2007)

актори грали в костюмах, що відповідали характеру ролі та обстановці, у якій відбувалася дія. Декорації в комедіях Мольєра стали більш реалістичними, з деталями побуту та інтер'єру. Усе це сприяло розвиткові жанру комедії, її наближенню до життя.

Новаторство Мольєра у драматургії

1. Наближення комедії до сучасності.
2. У конкретних образах відображено типове, притаманне всьому суспільству.
3. Художні образи правдиві та достовірні.
4. Комедія покликана не лише розважати, а й виховувати глядачів.
5. Поєднання комізму характерів і комізму ситуації.
6. Використання у виставах не лише словесного мистецтва, а й музики, співів, танців (комедії-балети).
7. Жива, народна мова комедій.
8. Розвиток традицій народного театру (фарс, буфонада, дель арте тощо).
9. Поєднання елементів комічного і трагічного.

Теорія літератури

Комедія — драматичний твір, у якому автор висміює негативні суспільні й побутові явища, розкриває смішне в довколишній дійсності або в людських характерах.

Різновиди комічного

Різновид комічного	Визначення
Гумор	Відображення смішного в життєвих явищах і людських характерах
Іронія	Глузливо-критичне ставлення митця до предмета зображення, прихована насмішка, коли висловлювання набуває протилежного значення
Сатира	Гостре осудливе висміювання негативного
Сарказм	Їдка, викривальна, особливо дошкульна насмішка, сповнена крайньої ненависті та гнівного презирства

«МІЩАНИН-ШЛЯХТИЧ»

Назва твору. Чому п'єса названа «Міщанин-шляхтич»? У комедії Мольєр викрив кумедне намагання буржуа «перетворитися» на дворянина. Річ у тім, що за часів Мольєра дворянство переживало економічний і моральний занепад, але зберігало колишні привілеї. Уряд заохочував прагнення буржуазії купувати землі, посади та дворянські титули, бо надходження від цього поповнювали державний бюджет. Драматург відобразив у комедії відносини між двома класами та особливості суспільної моралі загалом. Однак комедія давно вийшла за межі свого часу.

Історія створення. У 1669 р. король Людовик XIV приймав у своїй резиденції у Версалі турецьких послів на чолі із Солиманом-агою. Турків змусили довго чекати, а потім запросили до галереї Нового Палацу, прибраної надзвичайно розкішно. Король сидів на троні, і на його вбранні було діамантів на чотирнадцять мільйонів ліврів. Однак Солиман-ага та його почет не виказали очікуваного захоплення. Турецькі посли повелися так, наче в Туреччині всі носять костюми з діамантами. Поведінка гостей не сподобалася королю, і він наказав придворному драматургові Мольєру і композиторові Жану-Батисту Люллі написати п'єсу, у якій би висміювалися турки. Так було створено «Міщанина-шляхтича».

Прем'єра п'єси відбулася в замку Шамбор. Після вистави комедію почали дуже критикувати. Вище товариство зрозуміло, що у творі висміяно не так турків, як представників аристократії та буржуа, які хотіли

Експозиції, присвячені театральній діяльності Мольєра в королівському замку Шамбор. Франція. Сучасне фото

здобути дворянські титули. Адже п'єса була пародією на мораль і спосіб життя вищих кіл суспільства.

Тематика і проблематика комедії. Основною темою є зображення прагнення багатого буржуа пана Журдена потрапити до вищого товариства. Для цього він наймає вчителів, у всьому намагається бути подібним на дворян — в одязі, звичках, манерах. Сміх викликає не саме навчання (у тому, що людина хоче здобути освіту, немає нічого смішного), а плазування, лакейське приниження Журдена, кумедні спроби зрівнятися з аристократами.

Бажання посісти вище місце в суспільстві — природне для людини, тож комічного ефекту не виникло б, якби автор не показав, у яке саме «пристойне товариство» хоче потрапити Журден. Тому ще однією важливою темою комедії є викриття лицемірної моралі аристократії. Разом із Журденом комічними героями п'єси стають граф Дорант і маркіза Дорімена. Автор показує, що їхнє життя — нікчемне, вони тільки розважаються, прагнуть привласнити чужі гроші і, хоча не розумніші за інших, пишаються своїми титулами й тим, що наближені до придворних кіл.

Мольєр порушив у своїй п'єсі важливі соціальні та моральні проблеми: місце людини в суспільстві, моральні пріоритети та ідеали держави, цінність особистості, освіти, виховання, мистецтва, кохання, честі, людської гідності тощо.

Драматург утверджував гуманістичні ідеї: людина завжди має бути сама собою, виховувати внутрішню шляхетність, здобувати знання і набувати досвіду й ніколи не поступатися своєю гідністю.

Водночас Мольєр проголошував цінність особистості незалежно від її соціального і майнового стану. Цю думку яскраво втілено в образі Клеонта.

Королівський замок Шамбор. Засновано в XVI ст. Франція. Сучасне фото

МІЩАНИН-ШЛЯХТИЧ

КОМЕДІЯ

(Скорочено)

ДІЯ ПЕРША

Ява 2

Пан Журден у халаті й нічному ковпаку, учитель музики, учитель танців, учень учителя музики, співачка, двоє співаків, танцюристи, двоє лакеїв.

1. *З якою метою пан Журден наймає різних учителів і хоче вчитися?*
2. *Що викликало у вас сміх під час читання? Визначте різновиди комічного в тексті.*
3. *Що можна сказати про «систему освіти», за допомогою якої Журден прагне стати аристократом? Чи справді вона корисна?*

Пан Журден. Ну, панове? То як же буде? Ви покажете мені ваш легенький жарт?

Учитель танців. «Жарт»!.. Який жарт?

Пан Журден. Ну, той... Чи як там, по-вашому? Ваш пролог чи діалог із співами й танцями?

Учитель танців. Ага-а!

Учитель музики. Ми до ваших послуг.

Пан Журден. Вам довелося-таки трохи почекати; це тому, що я сьогодні вбрався так, як убирається шляхетне панство, а мій кравець прислав мені такі вузькі шовкові панчохи, що я втратив був усяку надію їх натягти...

Учитель музики. Ми тут для того, щоб виконувати всі ваші бажання.

Пан Журден. Прошу вас обох залишитися тут, доки мені не принесуть мого нового вбрання: я хочу, щоб ви побачили, яке воно ловке і як мені личить.

Учитель танців. Все, що накажете.

Пан Журден. Ви побачите, який я елегантний з голови до п'ят.

Учитель музики. Ми цього певні.

Пан Журден. Що ви скажете про цей індійський халат?

Учитель танців. Він надзвичайно милий.

Пан Журден. Мій кравець запевняє мене, що все вельможне панство вбирається вранці в такі самісінькі халати.

Учитель музики. Він вам дуже до лиця.

Пан Журден. Лакеї, агов! Обидва мої лакеї!

Перший лакей. Чого бажаєте, пане?

Пан Журден. Нічого. Я хотів лише перевірити, чи ви мене добре чуєте. *(До вчителя музики й до вчителя танців).* Як вам подобаються мої лівреї?

Учитель танців. Чудові!

Пан Журден (*розгорнувши халат, показує, що на ньому вузькі червоні оксамитні штани й зелений оксамитний камзол*). Це моє ранішнє убрання, в ньому я робитиму різні вправи.

Учитель музики. Пречудово!

Пан Журден. Лакей!

Перший лакей. Пане?

Пан Журден. Другий лакей!

Другий лакей. Пане?

Пан Журден (*скидаючи халата*). Тримайте! *(До вчителя музики й учителя танців).* Я вам подобаюсь у цьому костюмі?

Учитель танців. Розкіш! Краще й бути не може.

Пан Журден. То що ж ви мені покажете?

Учитель музики. Я хотів би, щоб ви спочатку прослухали нову арію (*показуючи на свого учня*), він щойно скомпонував її для серенади, яку ви мені замовили. Це один з моїх учнів, у нього щодо таких речей — хист надзвичайний.

Пан Журден. Гаразд, але навіщо було доручати це учневі? Ви могли б самі скомпонувати таку штуку.

Учитель музики. Вас, пане, бентежить слово «учень»? Але є такі учні, що розуміються на музиці незгірше від видатних маестро. Це чудова мелодія! Послухайте тільки...

Пан Журден (*до лакеїв*). Подайте мені мого халата, щоб я міг краще слухати. Стривайте... може, зручніше так, без халата... Ні, давайте його сюди, так буде краще.

Співачка.

Нудьгую день і ніч, нудьгую і страждаю,
Бо став немилий я чудовим цим очам;
Коли так мучите того, хто вас кохає,—
Що ж можете вчинить, Ірісо, ворогам?

Пан Журден. Ой, та й сумна ж яка пісня! Аж спати захотілося... Я волів би, щоб ви зробили з неї трохи веселішу.

Учитель музики. Але ж, пане, треба, щоб мелодія відповідала словам.

Пан Журден. Мене оце недавнечко вивчили співати однієї прехорошої пісеньки. Стривайте-но... Як же її співати?

Учитель танців. На жаль, не знаю.

Пан Журден. Там щось про овечку...

Учитель танців. Про овечку?

Пан Журден. Атож. Ага! (*Співає*).

Я гадав, що Жанетон
Ніжна та гарненька,
І ласкава, мов мала
Овечка біленька,
Дарма! Дарма!
Я ж не відав того,
Що ці білі зубки
І гостріші, й зліші,
Ніж в тигра лісного.
Правда, гарна?

Учитель музики. Найкраща в світі.

Учитель танців. І ви її чудово співаєте.

Пан Журден. Бачите, а ще й не вчився музики.

Учитель музики. А слід було б навчитися, пане, так само, як і танців. Ці два мистецтва тісно поєднані одне з одним...

Учитель танців. ...і виховують у людини почуття прекрасного.

Пан Журден. Хіба вельможне панство теж вчиться музики?

Учитель музики. Звичайно, пане.

Пан Журден. То й я вчитимусь. Тільки не знаю, як би його знайти час для того, бо, крім учителя фехтування, я запросив ще й учителя філософії, що має почати цього ранку.

Учитель музики. Філософія, звичайно, дає дещо, але музика, пане, музика...

Учитель танців. Музика й танці... Музика й танці — ось що найбільш потрібне людині.

Учитель музики. Найкорисніша річ для держави — це музика.

Учитель танців. Найкорисніша річ для держави — це танці.

Учитель музики. Без музики не може існувати жодна держава.

express-lesson

Кадр із кінофільму «Міщанин-шляхтич» (режисер Р. Кож'є, Франція, 1982)

Учитель танців. Без танців людина не знала б, що їй робити.

Учитель музики. Все безладдя, всі війни, що коються в світі, виникають саме через те, що ніхто не вчиться музики.

Учитель танців. Всі злигодні людства, всі фатальні зміни, якими сповнена історія, всі помилки дипломатів, усі невдачі великих полководців,— усе це сталося саме через те, що людство не вміє танцювати.

Пан Журден. Як то?

Учитель музики. Хіба ж війна не є наслідок того, що між людьми немає єдності?

Пан Журден. Так.

Учитель музики. І якби всі люди вчилися музики, чи не було б це засобом об'єднати їх усіх і встановити загальний мир на землі?

Пан Журден. Ваша правда.

Учитель танців. Коли людина чинить невірно — чи то в родинних, чи то в державних справах, чи то командуючи військом,— хіба ж не кажуть завжди: такий-то зробив невірний крок у такій-то справі?

Пан Журден. Авжеж, так кажуть.

Учитель танців. А невірний крок роблять чому? Хіба ж не тому, що не вміють добре танцювати?

Пан Журден. Це правда, ви маєте рацію обидва.

Учитель музики. Ми, власне, й хотіли довести вам, які корисні танці та музика й наскільки вони вищі за всі інші мистецтва й науки.

Пан Журден. Тепер я розумію.

Учитель музики. Ви маєте бажання познайомитися з нашими творами?

Пан Журден. Аякже!

Учитель музики. Я вже вам колись розповідав про мої спроби висловити музикою різні почуття.

Пан Журден. Чудово!

Учитель музики (*до співаків*). Ідіть сюди. (*До пана Журдена*). Ви повинні собі уявити, що вони одягнені як пастухи.

Пан Журден. Чому це завжди як пастухи? Вічно у вас пастухи та й пастухи.

Учитель танців. Коли розмова ведеться в супроводі музики, то найкраща для того форма — пастораль. Пастухи тільки те й робили, що співали, і було б зовсім ненатурально і недотепно, коли б вельможне панство або ситі міщани почали висловлювати свої почуття співом.

Пан Журден. Ну, гаразд, гаразд! Побачимо.

Музичний діалог

Співачка та двоє співаків.

Співачка.

Душа в закоханості краю
Спокою ні на мить не зна...

Там, кажуть, з радістю нудьгують і зітхають.
Хай кажуть, але добре знаю,
Що в світі кращого над воленьку нема.

Перший співак.

У світі кращого нема над ніжні чари,
Що дві душі запалюють пожаром,
Одним незміряним бажанням!
Немає щастя без любові жару!
Позбав життя солодкого кохання —
І радість, втіха зникнуть в хмарах...

Другий співак.

Як солодко було б спізнать любові,
Аби міг вірити я любки слову.
Даремна річ! Жорстока доля злая!
Я череднички вірної не знаю...
Через їх рід лукавий і неситий
Отруєне кохання всього світу.

Перший співак.

Ніжна жага!

Співачка.

Щирість щаслива!..

Другий співак.

Жінка брехлива!..

Перший співак.

О дорога!

Співачка.

Мого серця ти пара!

Другий співак.

Геть! Жахлива примара!

Кадр із кінофільму «Міщанин-шляхтич» (режисер Р. Кож'є, Франція, 1982)

Перший співак.

Ненависть смертельну покинь і кохай.

Співачка.

А дівчину вірну знайдеш — пошукай!

Другий співак.

Даремне!.. Де її зустріну?..

Співачка.

Щоб нашу честь оборонить —
Любов моя до послуг пана.

Другий співак.

Та чи ж повірю я на мить,
Що ти не зрада, не омана?

Співачка.

Хто з двох відданіше коха —
Ми легко перевірить можем.

Другий співак.

Того, чия любов лиха,—
Скарай мерщій, о милий Боже!

Всі втрьох разом.

О, ніжні почуття
Хай в серці запалають...
Кохання розцвітає,
Як вірність в нас буя!

Пан Журден. Оце й усе?

Учитель музики. Все.

Пан Журден. До ладу підібрано... ще й вирази такі ловкенькі.

Учитель танців. А ось і моя робота. Покажу вам невеличкий зразок граціозних рухів та різноманітних поз, що роблять танці такими чарівними.

Пан Журден. І знову пастухи?

Учитель танців. Це вже як вам схочеться. (*До танцюристів*). Починайте!

ВИХІД БАЛЕТУ

Чотири танцюристи виконують різні па під керівництвом учителя танців.

ДІЯ ДРУГА

Ява 6

Учитель філософії, пан Журден, лакей.

1. *Про які галузі науки йдеться в цій дії? Чому пан Журден відкидає деякі з них?*
2. *Які почуття переживає герой?*
3. *Чому пан Журден наполягає на власному тексті записки?*

(...) **Учитель філософії.** З чого ж ми з вами почнемо? Чи не хочете, я вас почну вчити логіки?

Пан Журден. А що це за штука — логіка?

Учитель філософії. Вона вчить нас трьох процесів мислення!

Пан Журден. Хто ж вони такі, оці три процеси мислення?

Учитель філософії. Перший, другий і третій. Перший полягає в тому, щоб добре розуміти все на підставі універсалій; другий — у тому, щоб добре розбиратися в усьому на підставі категорій; і, нарешті, третій — у тому, щоб складати правильні висновки за допомогою фігур: Barbara, Celarent, Darii, Ferio, Baralipton тощо.

Пан Журден. Ех, та й слова ж які хитромудрі! Ні, ця логіка мені не до смаку. Давайте вивчати щось цікавіше.

Учитель філософії. Хочете вчитися моралі?

Пан Журден. Моралі?

Учитель філософії. Так.

Пан Журден. Що ж вона розповідає, ота мораль?

Учитель філософії. Вона розповідає про щастя, вчить людей стримувати свої пристрасті і...

Пан Журден. Ні, це не для мене: я запальний, як тисяча чортів, і ніяка мораль мене не стримає. Я волію гніватись та лаятись скільки влізе, коли маю на те охоту!

Учитель філософії. Ну, то, може, бажаєте попрацювати над фізикою!

Пан Журден. А що воно таке ота фізика?

Учитель філософії. Фізика вивчає закони всіх природних явищ і властивості тіл, природу стихій, ознаки металів, мінералів, каміння, рослин і тварин, вона пояснює причини виникнення райдуги, мандрівних вогнів, комет, зірниць, грому, блискавки, дощу, снігу, граду, вітрів та бурі.

Кадр із кінофільму «Міщанин-шляхтич» (режисер Р. Кож'є, Франція, 1982)

Пан Журден. Тут щось забагато галасу та плутанини.

Учитель філософії. Ну, то чого ж я вас учитиму?

Пан Журден. Навчіть мене орфографії.

Учитель філософії. Охоче.

Пан Журден. А потім навчіть мене, як його довідуватися, глянувши в календар, коли саме буває місяць, а коли не буває.

Учитель філософії. Гаразд. Щоб виконати ваше бажання, розглядаючи справу з філософського боку, треба почати все по порядку: по-перше, треба вивчити всі властивості літер і спосіб їх вимовляння. Отже, я мушу вам зазначити, що літери поділяються на голосні, які звуться так через те, що визначають звуки голосу, та на приголосні, які звучать при голосних. Вони потрібні для того, щоб показати різні зміни звуків. Існує п'ять голосних літер, або голосових звуків: *a*, *e*, *i*, *o*, *y*.

Пан Журден. Це все я розумію.

Учитель філософії. Щоб вимовити звук *a*, треба широко розкрити рота: *a*.

Пан Журден. *A*, *a*. Так.

Учитель філософії. Звук *e* треба вимовляти, наближаючи нижню щелепу до верхньої: *a*, *e*.

Пан Журден. *A*, *e*, *a*, *e*. Так, так. Та й цікаво ж!

Учитель філософії. А щоб вимовити звук *i*, треба ще більше наблизити щелепи, витягаючи куточки рота аж до вух: *a*, *e*, *i*.

Пан Журден. *A*, *e*, *i*, *i*, *i*, *i*. Так! Хай живе наука!

Учитель філософії. Щоб вимовити звук *o*, треба трохи розкрити щелепи і зблизити куточки губ: *o*.

Пан Журден. *O*, *o*. Авжеж, так, правда! *A*, *e*, *i*, *o*, *i*, *o*. Просто чудо! *I*, *o*, *i*, *o*.

Учитель філософії. Рот набирає форми кружальця, що нагадує собою літеру *O*.

Пан Журден. *O*, *o*, *o*. Ваша правда. *O*. Як добре, коли дечого навчишся!

Учитель філософії. Щоб вимовити звук *y*, ми майже стискаємо зуби, витягаємо губи вперед і стуляємо їх трохи, але не дуже міцно: *y*.

Пан Журден. *У*, *y*. Ай справді так. *У*.

Учитель філософії. Обидві ваші губи витягаються вперед так, ніби ви робите гримасу. Ось чому, коли вам схочеться посміятися з кого, скривити йому міну, вам досить тільки вимовити: *y*.

Пан Журден. *У*, *y*. Правда, правда! Ах! І чого ж то не вчився я раніше, щоб усе це знати!

Учитель філософії. Завтра ми розглянемо інші літери — приголосні.

Пан Журден. І вони такі ж цікаві, як і оці?

Учитель філософії. Безперечно. Ось, наприклад, щоб вимовити приголосну *д*, треба тільки кінчиком язика доторкнутися верхніх зубів: *да*.

Пан Журден. *Да, да*. Так. Ах! Дивна річ! Дивна річ!

Учитель філософії. А коли схочете вимовити *ф*, притисніть верхніми зубами нижню губу: *фа*.

Пан Журден. *Фа, фа*. Таки правда! Ах, матінко ж моя й батечку! Не добрим словом вас згадую!

Учитель філософії. А щоб вимовити *р*, треба підперти кінчиком язика піднебіння, проте силою дихання язик щоразу повертається на попереднє місце, що спричиняється до невеличкого тремтіння: *р, ра*.

Пан Журден. *Р, р, ра, р, р, р, р, р, ра*. А таки правда. Ах, який же ви молодець! А я? Скільки часу я прогайнував! *Р, р, р, ра*.

Учитель філософії. Я поясню вам усі тонкощі цієї вельми цікавої науки.

Пан Журден. Будьте такі ласкаві! А тепер я маю сказати вам дещо під секретом... Я закохався в одну вельможну даму і прошу вас дуже — допоможіть мені написати до неї ніжну записочку; я хочу її кинути цій дамі до ніг.

Учитель філософії. Гаразд.

Пан Журден. Адже ж це буде гречно? Чи не так?

Учитель філософії. Звичайно. Ви хочете написати до неї віршами?

Пан Журден. Ні, ні, навіщо віршами!

Учитель філософії. Ага! Ви волієте прозою?

Пан Журден. Ні, не хочу я ні прози, ні віршів.

Учитель філософії. Але ж конче треба щось: чи одне, чи друге.

Пан Журден. Чому?

Учитель філософії. А тому, пане, що ми можемо висловлювати наші думки тільки прозою або віршами.

Кадр із кінофільму «Міщанин-шляхтич» (режисер Р. Кож'є, Франція, 1982)

Пан Журден. Тільки прозою або віршами?

Учитель філософії. Так, пане. Все, що не проза,— вірші, а що не вірші — проза.

Пан Журден. А коли ми розмовляємо — це що ж таке?

Учитель філософії. Проза.

Пан Журден. Що? Коли я кажу: «Ніколь, принеси мені пантофлі та подай мені мого нічного ковпака», — то це проза?

Учитель філософії. Так, пане.

Пан Журден. Сто чортів! Сорок років з гаком розмовляю я прозою, а мені таке ніколи й на думку не спадало. Велике, велике вам спасибі, що пояснили. Отож я хотів би їй написати: «Прекрасна маркізо, ваші чудові оченята віщують мені смерть від кохання». То чи не можна ці самі слова сказати галантніше? Знаєте, ну, якось делікатніше висловитися?

Учитель філософії. Напишіть, що полум'я її очей обернуло в попіл ваше серце, що ви і вдень, і вночі терпите через неї жорстокі...

Пан Журден. Ні, ні, ні, нічого такого я не хочу. Я хочу написати їй тільки те, що я вам сказав: «Прекрасна маркізо, ваші чудові оченята віщують мені смерть від кохання».

Учитель філософії. Треба було б написати докладніше.

Пан Журден. Ні, кажу ж вам! Я хочу, щоб у листі були саме ці слова. Тільки треба розставити їх як слід, по-модному, так, щоб вийшло делікатно, як нині заведено. Будьте такі ласкаві, навчіть мене, як найкраще це зробити.

Учитель філософії. Їх можна насамперед написати й так, як ви самі сказали: «Прекрасна маркізо, ваші чудові оченята віщують мені смерть від кохання». Або: «Від кохання смерть мені віщують, прекрасна маркізо, ваші чудові оченята». Або: «Ваші оченята чудові від кохання мені віщують, прекрасна маркізо, смерть». Або: «Смерть

Кадр із кінофільму «Міщанин-шляхтич» (режисер Р. Кож'є, Франція, 1982)

ваші чудові оченята, прекрасна маркізо, від кохання мені віщують». Або ж: «Віщують мені ваші оченята чудові смерть, прекрасна маркізо, від кохання».

Пан Журден. А як же воно найкраще?

Учитель філософії. Найкраще так, як ви самі сказали: «Прекрасна маркізо, ваші чудові оченята віщують мені смерть від кохання».

Пан Журден. От так штука! Ніколи нічого не вчився, а вийшло відразу добре. Щиро вам дякую і прошу вас прийти завтра трохи раніше.

Учитель філософії. Не турбуйтесь, я не запізнюсь.

Ява 7

Пан Журден, лакей.

1. *Чому панові Журдену не сподобалося нове вбрання?*
2. *Які аргументи наводить кравець? Чи справили вони вплив на Журдена?*
3. *Як ви гадаєте, для чого Журденові новий костюм?*
4. *Які риси характеру виявляються в образах пана Журдена і кравця?*

Пан Журден *(до лакея)*. Та невже ще й досі не принесли мого нового вбрання?

Лакей. Ні, пане.

Пан Журден. Той клятий кравець примушує мене чекати, коли в мене стільки діла. Ох, який же я лютий! Щоб йому добра не було! Щоб його лихоманка замучила, того розбійника кравця! Щоб його чорти вхопили, того кравця! Щоб його чума задавила, того кравця! Хай тільки попадеться він мені зараз, цей негідник кравець, собака кравець, пройдисвіт кравець, я йому...

Ява 8

Пан Журден, кравець, учень кравця з убранням для пана Журдена, лакей.

Пан Журден. Ага! Ось і ви! А я вже почав був на вас гніватися.

Кравець. Я ніяк не міг прийти раніше, пане. Вже й так довелося засадити аж двадцятеро хлопців за ваше вбрання.

Пан Журден. Ви мені прислали такі вузькі шовкові панчохи, що я ледве в них вліз. Ось маєте: аж дві петельки луснуло.

Кравець. Вони ще розтягнуться.

Пан Журден. Так, так, коли всі петельки луснуть. Та ще й черевики, що ви їх замовили для мене, страх як муляють мені ноги.

Кравець. Зовсім не муляють, пане.

Пан Журден. Як то не муляють?!

Кравець. Ні, вони зовсім вам не муляють.

Пан Журден. А я вам кажу, що муляють.

Кравець. Це вам тільки так здається.

Пан Журден. Того й здається, бо я таки добре те відчуваю. Не боліло б, то не здавалося б!

Кравець. Гляньте-но: не кожний придворний має таке розкішне вбрання. Дивом дивуюся, як мені пощастило зробити вам такий строгий костюм, хоч і не чорного кольору, — для цього треба бути справді високим майстром. Б'юсь об заклад, що й найкращий кравець не зуміє такого пошити.

Пан Журден. Що ж це таке? Ви пустили квіточки голівками донизу.

Кравець. Але ж ви й слова не сказали, що хочете догори.

Пан Журден. А хіба про це треба говорити?

Кравець. Аякже. Всі аристократи носять тільки так!

Пан Журден. Аристократи носять голівками донизу?

Кравець. Авжеж, пане.

Пан Журден. О! А й справді гарно.

Кравець. Коли хочете, то я можу пустити їх і догори.

Пан Журден. Ні, ні.

Кравець. Ви тільки скажіть.

Пан Журден. Ні, кажу ж вам, не треба: ви добре зробили. А як ви гадаєте, чи буде мені це вбрання до лиця?

Кравець. Ви ще й питаєте! Та жодний художник не зробив би своїм пензлем краще. Я маю одного учня: щодо штанів — це справжній геній, а другий у справі камзолів — просто герой.

Пан Журден. А перука й пера пристойні?

Кравець. Все як слід.

Пан Журден (*придивляючись до кравцевого вбрання*). Еге-ге, добродію кравець! А крам оцей дуже мені знайомий — він же від мого останнього костюма, що ви мені пошили! Я пізнав його відразу.

Кравець. То був такий добрий крам, пане... Я не міг утерпіти, щоб не відкраяти й собі клаптик на вбрання.

Пан Журден. Так-то воно так, але навіщо ж було краяти від мого?

Кравець. Чи не хочете поміряти ваше нове вбрання?

Пан Журден. Аякже, давайте.

Кравець. Стривайте! Це так не робиться. Я привів із собою людей, щоб одягнути вас під музику: таке вбрання одягається звичайно з церемонією. Ей! Ввійдіть-но сюди!

Ява 9

Пан Журден, кравець, учень кравця, учні кравця, що танцюють, лакей.

1. *За що пан Журден готовий щедро винагородити учня кравця?*
2. *Якого значення пан Журден надає своєму вбранню?*
3. *Прокоментуйте останню фразу 9 яви. Чи вміє пан Журден рахувати гроші?*

Кравець (*до учнів*). Одягніть це вбрання на пана Журдена так, як ви одягаєте вельможних осіб.

ПЕРШИЙ ВИХІД БАЛЕТУ

Чотири хлопці, танцюючи, наближаються до пана Журдена. Двоє знімають з нього штани для вправ, а двоє інших — камзол; після цього, рухаючись весь час у такт, вони одягають на нього нове вбрання. Пан Журден походжає між них, а вони роздивляються, чи добре той костюм на нього припасований.

Учень кравця. Шляхетний пане, зробіть ласку, дайте хлопцям дещицю, щоб вони випили за ваше здоров'я.

Пан Журден. Як ти на мене сказав?

Учень кравця. Шляхетний пан.

Пан Журден. «Шляхетний пан!» Ось воно що значить убратися так, як убираються вельможні особи! А вберися-но по-міщанському, то на тебе зроду не скажуть «шляхетний пан». (*Даючи гроші*). Маєш, оце тобі за «шляхетного пана».

Учень кравця. Дуже вам вдячні, ваша ясновельможність.

Пан Журден. «Ясновельможність!» Ото! «Ясновельможність!» Постривай, друже мій... «Ясновельможність» теж дечого варта; це ж не-

Кадр із кінофільму «Міщанин-шляхтич» (режисер Р. Кож'є, Франція, 1982)

абияка дрібничка — «ясновельможність»! Маєш! Ось що дає тобі його ясновельможність.

У ч е н ь к р а в ц я. Ваша ясновельможність, ми всі вип'ємо за здоров'я вашої світлості.

П а н Ж у р д е н. «Вашої світлості»! Ого-го! Стривай, не йди ще. До мене — «ваша світліть»! (*Стиха, набік*). От, їй-право, якщо дійде до «високості» — увесь гаманець йому віддам. (*Уголос*). Тримай, ось тобі за мою «світліть»!

У ч е н ь к р а в ц я. Глибока вам дяка, ваша ясновельможність, за вашу ласку.

П а н Ж у р д е н (*набік*). Добре зробив, що спинився, а то я б йому всього гаманця віддав.

ДІЯ ТРЕТЯ

1. *Як пан Журден уявляє своє входження у вище товариство?*
2. *Чому Ніколь не може втриматися від сміху? Які оцінки вона висловлює?*
3. *Як пані Журден ставиться до примх чоловіка?*

Ява 1

Пан Журден, два лакеї.

П а н Ж у р д е н. Йдіть за мною. Я хочу пройтися трохи в новому вбранні, показати себе в місті, та глядіть мені: йдіть слідом за мною, не відставайте ні на крок — нехай усі бачать, що ви мої лакеї.

Л а к е й. До ваших послуг, пане.

П а н Ж у р д е н. Покличте до мене Ніколь: мені треба їй дещо наказати. Стійте, ось вона сама йде.

Ява 2

Пан Журден, Ніколь, два лакеї.

П а н Ж у р д е н. Ніколь!

Н і к о л ь. Прошу?

П а н Ж у р д е н. Слухай-но...

Н і к о л ь (*сміючись*). Хі-хі-хі-хі-хі!

П а н Ж у р д е н. Ти чого смієшся?

Н і к о л ь. Хі-хі-хі-хі-хі-хі!

П а н Ж у р д е н. Що з цим паскудним дівчиськом?

Н і к о л ь. Хі-хі-хі! На кого ви схожі! Хі-хі-хі!

П а н Ж у р д е н. Що таке?

Н і к о л ь. Ах, ах! Боже ж ти мій! Хі-хі-хі-хі!

Пан Журден. Ти що ж це, нахабнице... з мене смієшся?

Ніколь. Ні, ні, пане, як то можна?.. Хі-хі- хі-хі-хі-хі!

Пан Журден. Ось ну лишень засмійся ще раз! Постривай, заробиш від мене.

Ніколь. Ніяк не можу спинитися, пане. Хі-хі-хі-хі-хі-хі!

Пан Журден. Ти не перестанеш?

Ніколь. Даруйте, паночку, але ж ви такі кумедні, що я ніяк не втримаюся від сміху. Хі-хі-хі!

Пан Журден. Ні, ви гляньте-но, яка зухвалість!

Ніколь. Ой, ви ж такі кумедні-прекумедні в цьому вбранні! Хі-хі!

Пан Журден. Я ж тобі...

Ніколь. Вибачте, будь ласка. Хі-хі-хі-хі!

Пан Журден. Слухай-но, якщо ти зараз же не перестанеш, присягаюся, я дам тобі такого ляпаса, якого ти ще зроду не діставала.

Ніколь. Гаразд, пане! Вже перестала, я не сміятимуся більше.

Пан Журден. То ж то! Ти мені гляди! Поприбираєш зараз же...

Ніколь. Хі-хі!

Пан Журден. Поприбираєш як слід...

Ніколь. Хі-хі!

Пан Журден. Поприбираєш, кажу тобі, в залі, та...

Ніколь. Хі-хі!

Пан Журден. Ти знову?

Ніколь (*падаючи від сміху*). Стривайте, пане, краще побийте мене, а тільки дайте насміятися досхочу — так мені буде легше. Хі-хі-хі-хі!

Пан Журден. Ой, як візьмуся я за тебе...

Ніколь. Пане, я просто лусну, якщо не посміюся... Хі-хі-хі!

Пан Журден. Ну, чи бачив хто коли таку негідницю? Зухвало сміється простісінько мені в вічі, замість того щоб слухати моїх наказів!

Ніколь. Що ви бажаєте, щоб я зробила, пане?

Кадр із кінофільму «Міщанин-шляхтич» (режисер Р. Кож'є, Франція, 1982)

Пан Журден. Бажаю, щоб ти, дурисвітко, поприбирала добре в кімнатах; до мене незабаром мають завітати гості.

Ніколь (*підводячись*). Ах! Далебі, я вже не маю більше охоти сміятися! Всі ваші гості завжди такого понароблюють, так понасмічують у кімнатах, що від самого цього слова в мене починає псуватися настрій.

Пан Журден. Може, ти бажаєш, щоб я заради тебе позамикав двері для всіх знайомих?

Ніколь. Принаймні для декого з них не вадило б їх замкнути.

Ява 3

Пані Журден, пан Журден, Ніколь, два лакеї.

Пані Журден. Горенько! Цього ще бракувало! Що це ти нап'яв на себе, чоловіче? Чи не здумав часом людей посмішити, що вбрався, наче городнє опудало? Чи хочеш, щоб на тебе всі пальцями тицяли?

Пан Журден. Тільки дурні та дурелі, жінко, тицятимуть на мене пальцями.

Пані Журден. Вже й так тицяють. З твого поводження давно вже всі сміються.

Пан Журден. Хто ж оті всі, дозвольте запитати?

Пані Журден. Всі ті, що мають здоровий глузд і розумніші за тебе. А мені просто сором дивитися на все, що ти виробляєш. Власної господи не впізнати! Можна подумати, що в нас щодня якесь свято — тільки те й робиться, що з ранку й до смерку на скрипках терликають та пісень горлають. Бідні сусіди, ніколи не мають спокою.

Ніколь. Пані правду кажуть. Я не зможу додержувати в господарстві порядку, якщо тут швендятиме така сила всякого люду. Понаносять сюди на підошвах болота мало не з цілого міста, а бідній Франсуазі — робота! Вона геть змучилася, натираючи щодня підлоги після ваших славнозвісних учителів, які до нас учащають.

Пан Журден. Ой Ніколь, гляди! Ну й служниця ж у нас! Проста селючка, а така гостра на язик!

Пані Журден. Ніколь має рацію. А розуму в неї більше, ніж у тебе. Ну, скажи, будь ласка, нащо тобі здався вчитель танців у твої роки?

Ніколь. А отой довготелесий фехтувальник? Цілий будинок здригається, коли він гупає ногами... І незчуєшся, як він усю підлогу нам у залі повивертає.

Пан Журден. Цитьте ви, і покоївко, і жінко!

Пані Журден. Може, ти хочеш вивчитися танцювати на старість, коли тобі вже ноги відбере?

Ніколь. Може, вам заманулося когось убити?

Пан Журден. Цитьте, я вам кажу! Нічого ви не тямите — ні одна, ні друга. Вам і не збагнути, які це дає переваги.

Пані Журден. Ти подумав би краще, як дочку заміж віддати: вона в нас якраз на порі.

Пан Журден. Я подумаю про це, коли нагодиться добра партія для неї, а тим часом хочу думати про те, щоб самому дечого хорошого навчитися.

Ніколь. Я чула, пані, що вони, щоб ситіша юшка варилася, ще й учителя філософії собі найняли.

Пан Журден. Авжеж. Я хочу розуму набратися, щоб не пасти задніх у пристойному товаристві.

Пані Журден. А чи не пішов би ти краще до школи, щоб тебе там добре відшмагали на старості літ? (...)

Пан Журден стоїть на заваді коханню своєї дочки Люсіль і Клеонта, який не має багато грошей, але має гідність і бажання чесно зробити свою кар'єру. Пан Журден хоче віддати доньку заміж за аристократа, не зважаючи на її почуття.

Ява 11

Пані Журден, Клеонт, Люсіль, Ков'єль, Ніколь.

1. *Чому пан Журден не хоче видати свою дочку заміж за Клеонта?*
2. *Хто підтримує Клеонта в цій ситуації? Чому?*

Пані Журден. Дуже рада вас бачити, Клеонте; ви нагодилися саме до речі. Зараз прийде мій чоловік, скористайтеся нагодою і попросіть його віддати за вас Люсіль.

Кадр із кінофільму «Міщанин-шляхтич» (режисер Р. Кож'є, Франція, 1982)

К л е о н т. Ах, пані, які це солодкі слова! Як вони збігаються з моїми власними бажаннями! Чи міг я чекати на такий приємний наказ, чи міг я сподіватися на таку велику ласку?

Ява 12

Клеонт, пан Журден, пані Журден, Люсіль, Ков'єль, Ніколь.

К л е о н т. Добродію, я вирішив обійтися без посередників і дозволяю собі звернутися до вас із проханням... Є одна річ, про яку я давно вже мрію. Це прохання надто важливе для мене, і тому я звертаюся до вас сам особисто. Отже, скажу вам без манівців: честь бути вашим зятем така для мене велика, що я вважав би себе за найщасливішу людину в світі, коли б міг заслужити такої ласки.

П а н Ж у р д е н. Перш ніж дати вам відповідь, добродію, я попрошу вас сказати мені: ви шляхетного роду?

К л е о н т. Добродію, більша частина людей відповідає на таке запитання позитивно: слово сказати легко. Видавати себе за шляхетного тепер ніхто не соромиться, і такий звичай дозволяє носити крадену назву. Але я, щиро кажучи, дивлюся на такі речі трохи інакше. Я вважаю, що всякий обман принижує порядну людину. Негідно ховати своє справжнє походження, з'являтися товариству на очі під чужим титулом, видавати себе не за те, що ми є насправді. Звичайно, мої предки займали почесні посади, сам я чесно прослужив шість років у війську, і достатки мої такі, що сподіваюся зайняти не останнє місце в товаристві, проте, незважаючи на все це, я не маю бажання привласнювати собі те звання, яке не належить мені з народження, хоч, може, інші на моєму місці і вважали б, що вони мають право це зробити; отже, скажу вам відверто, я — не шляхетного роду.

П а н Ж у р д е н. Дозвольте, добродію, потиснути вашу руку, проте дочка моя — не для вас.

К л е о н т. Чому?

П а н Ж у р д е н. Ви не шляхетний — ви не матимете моєї дочки.

П а н і Ж у р д е н. Шляхетний! Що тобі до того шляхетства? Хіба ми самі від ребра Людовика Святого походимо чи що?

П а н Ж у р д е н. Цить, жінко! Я вже бачу, до чого воно йдеться!

П а н і Ж у р д е н. Хіба ж ми з тобою самі не чесні міщани з діда-прадіда?

П а н Ж у р д е н. Ото хтось тебе за язика тягне!

П а н і Ж у р д е н. Та хіба ж твій батько любісінько не був таким самим крамарем, як і мій?

П а н Ж у р д е н. Ото кляті баби! Не дадуть і слова сказати! Якщо твій батько і був крамарем — тим гірше для нього; що ж до мого, то так його

може лише лихий язик називати. Кажу вам востаннє: я хочу, щоб мій зять був високого роду.

Пані Журден. Твоїй дочці потрібен чоловік до пари: для неї чесний, заможний, гарний на вроду хлопець багато кращий від будь-якого шляхтянчика — жебрака та потвори.

Ніколь. Що правда, то правда! Бачили ми в нашому селі одного паничика... Такий тюхтій, такий йолоп, що й у цілому світі другого такого не стрінеш!

Пан Журден (*до Ніколь*). Цить, грубіянко! Вічно втручаєшся в розмову. Добра для дочки маю чимало, тільки почестей мені бракує, тож і хочу я зробити з неї маркізу.

Пані Журден. Маркізу?

Пан Журден. Еге ж, маркізу.

Пані Журден. Ой лишечко! Крий нас, Боже!

Пан Журден. Це вже вирішена справа.

Пані Журден. Ну, то я тобі скажу, що цього ніколи не буде. Нерівний шлюб завжди нещасливий. Не хочу я, щоб мій зять дорікав моїй дочці ріднею, щоб мої онуки соромилися називати мене бабунею. Та коли б вона приїхала до мене в гостину в екіпажі, вельможною дамою, та не вклонилася б, бува, комусь із наших сусідів, то її і вся вулиця засміяла б! «Гляньте-бо, — загомоніли б усі,— як оця пані маркіза носа задерла! А це ж Журденова дочка, яка ще недавнечко, малою дитиною, вважала за велике щастя погратися з нами у "вельможну даму". Колись не була вона така пихата, адже ж обидва діди її торгували сукном коло брами Святого Інокентія. Надбали своїм діткам добра, грошенят ок та й розплачуються тепер, мабуть, недешево на тім світі за те, що придбали! Чесній-бо людині зроду так не розбагатіти». Не хочу я поговору! Одне слово, я хочу такого зятя, щоб він мені дякував за мою дочку, щоб я могла йому по-простому сказати: «Ну ж бо, зятьок, а сідай-но лишень до столу та пообідай з нами».

Кадр із кінофільму «Міщанин-шляхтич» (режисер Р. Кож'є, Франція, 1982)

П а н Ж у р д е н. Отак собі міркують обмежені люди: не мають навіть бажання видряпатися знизу нагору! Досить балачок! А таки наперекір вам усім моя дочка буде маркізою! А як розлютуєш мене ще дужче, то я з неї герцогиню зроблю!

Маючи ніжне почуття до Доріменн, пан Журден просить Доранта всіляко сприяти його коханню, що повинно також допомогти йому відчинити двері у вище товариство. Дорант зовні допомагає, але при тому має власні інтереси (діамант, що Журден передав через нього Дорімені, Дорант дарує від свого імені).

Ява 19

Пан Журден, Доріменa, Дорант.

1. *Про що стиха говорять між собою Дорант і Доріменa? Як вони ставляться до пана Журдена?*
2. *Чому Дорант просить пана Журдена мовчати про діамант? Яка риса характеру Доранта виявляється в цій сцені?*
3. *Чому Дорант перериває пана Журдена в кінці яви?*
4. *Про що не сказав Журден дамі серця?*

П а н Ж у р д е н (*зробивши два поклони, спиняється занадто близько біля Доріменн*). Відступіться трохи далі, пані.

Д о р і м е н а. Що?

П а н Ж у р д е н. На один крок, будьте ласкаві.

Д о р і м е н а. Що таке?

П а н Ж у р д е н. Відступіться трохи, щоб я міг ще втретє вам уклонитися.

Д о р а н т. Маркізо, пан Журден розуміється на витонченому поводженні.

П а н Ж у р д е н. Це мені така честь, пані, що ви зробили мене щасливим... Я такий радий, що маю щастя... Ви були такі добрі... що обдарували мене такою ласкою... що вшанували мене своєю високою присутністю. Коли б я був гідний бути гідним такої гідності, як ваша... коли б само небо... з заздрості до мого щастя... послало мені... дало мені перевагу... щоб я міг заслужити... так би мовити...

Д о р а н т. Досить, досить, пане Журдене! Пані не любить довгих компліментів. Вона й без них багато вже чула про ваш гострий розум... (*Стиха до Доріменн*). В цього доброго міщанина, як бачите, вельми кумедні манери.

Д о р і м е н а (*стиха до Доранта*). Так, це відразу впадає в очі.

Д о р а н т. Пані, дозвольте відрекомендувати вам мого найкращого друга...

Пан Журден. Це надто багато честі для мене...

Доблант. ...Людину дуже шляхетну.

Дорімена. Я відчуваю до нього глибоку повагу.

Пан Журден. Я ще нічого не зробив щоб заслужити такої ласки.

Доблант (*стиха до пана Журдена*). Глядіть же: ані найменшого натяку на діамант, який ви їй подарували...

Пан Журден (*стиха до Доблант*). А чи можна хоч поцікавитись, чи припав він їй до вподоби?

Доблант (*стиха до пана Журдена*). Та що ви! Боронь Боже! То було б з вашого боку страх як нечемно. Якщо ви бажаєте поводитися так, як годиться у вишуканому товаристві, то вдавайте, ніби то не ви його подарували. (*Вголос*). Пан Журден, маркізо, каже, що він щасливий вітати вас у своїй господі.

Дорімена. Це для мене велика честь.

Пан Журден (*стиха до Доблант*). Який я вдячний вам, пане, що ви закинули їй добре слівце за мене!

Доблант (*до пана Журдена*). Я ледве умовив її поїхати до вас.

Пан Журден (*стиха до Доблант*). Не знаю, чим вам віддячити.

Доблант. Він каже, пані, що ви — красуня над красунями.

Дорімена. Він дуже ласкавий до мене.

Пан Журден. Пані, то ви дуже ласкаві до мене, що ви...

Доблант. А чи не час уже й про обід подумати?

У четвертій дії слуга Ков'єль вигадує план, за допомогою якого можна буде одружити Клеонта з Люсіль. Знаючи захоплення пана Журдена знатними титулами, Ков'єль вирішив «посвятити» його в «мамамуші», а Клеонта видати за «сина турецького султана». Цей план вдається. І у п'ятій дії настає щаслива розв'язка комедії. Тут збираються всі учасники п'єси.

Кадр із кінофільму «Міщанин-шляхтич» (режисер Р. Кож'є, Франція, 1982)

ДІЯ П'ЯТА

1. *Хто з учасників п'єси нічого не відав про те, що відбувається насправді?*
2. *Як реагує пані Журден на те, що відбувається? Що її врешті-решт переконало дати згоду на шлюб Клеонта і Люсіль?*
3. *Чому, на вашу думку, Мольєр віддає останні слова п'єси Ков'єлю?*

Ява 7

Пані Журден, Клеонт, пан Журден, Люсіль, Доранта, Дорімена, Ков'єль.

Пані Журден. Як? Це що таке? Кажуть, що ти хочеш видати свою дочку за якогось маскарадного блазня?

Пан Журден. Чи ти замовкнеш, нахабнице? Вічно осою в вічі лізеш, ніяк тебе на добрий розум не наставиш!

Пані Журден. Це тебе ніяк на добрий розум не наставиш! Що далі, то більше безглуздя! Що ти надумав і до чого тут це зборище?

Пан Журден. Я хочу видати нашу дочку за сина турецького султана.

Пані Журден. За сина турецького султана?!

Пан Журден. Атож. (*Показуючи на Ков'єля*). Негайно ж вислови йому свою пошану через цього перекладача.

Пані Журден. Навіщо мені той перекладач! Я й сама скажу йому просто в вічі, що дочки моєї він не бачитиме ніколи.

Пан Журден. Чи ти замовкнеш нарешті, кажу тобі ще раз!

Доранта. Як, пані Журден! Та невже ви відмовляєтеся від такої честі? Невже ж ви не хочете, щоб його турецька високість був вашим зятем?

Пані Журден. Боже мій, пане, не суньте ви свого носа до чужих справ!

Дорімена. Чи ж можна відмовлятися від такої великої честі?

Пані Журден. Я б і вас попросила, шановна пані, не турбуватися тим, що вас зовсім не обходить!

Доранта. Ми дбаємо насамперед про вас. Нам дуже близькі ваші інтереси — ми ж бо ваші друзі.

Пані Журден. Чудово обійдуся я й без вашої дружби.

Доранта. Таж ваша дочка сама дала згоду виконати бажання свого батька.

Пані Журден. Моя дочка згодна одружитися з турком?

Доранта. Звичайно.

Пані Журден. Вона може забути Клеонта?

Дорант. Чого часом не зробиш, щоб перетворитися на вельможну даму!

Пані Журден. Я задушу її власними руками, якщо вона встругне таку штуку!

Пан Журден. Безглузде базікання! Сказано тобі раз — весілля буде, та й по всьому!

Пані Журден. А я тобі кажу, що не буде нічого!

Пан Журден. Ах, скільки зайвого галасу!

Люсіль. Мамо...

Пані Журден. Геть від мене, гидке дівчисько!

Пан Журден (*до пані Журден*). Що?! Ти її лаєш за те, що вона послухалася батька?

Пані Журден. Атож. Вона так само і моя дочка, як і твоя.

Ков'єль (*до пані Журден*). Пані...

Пані Журден. А ви що маєте мені сказати, ви?

Ков'єль. Одне слово.

Пані Журден. Дуже мені потрібне ваше слово!

Ков'єль (*до пана Журдена*). Пане, якщо дружина ваша захоче вислухати мене сам на сам, то я обіцяю вам, що вона дасть свою згоду на все, що схочете.

Пані Журден. Нічого знати не хочу!

Ков'єль. Та ви тільки вислухайте мене!

Пані Журден. Ні.

Пан Журден (*до пані Журден*). Вислухай його!

Пані Журден. Ні, я не хочу його слухати!

Пан Журден. Він тобі скаже...

Пані Журден. Не хочу я, щоб він до мене балакав!

Пан Журден. Сто чортів! Ну, та й уперта ж! Чи тобі що станеться, як ти його вислухаєш?

Ков'єль. Ви тільки вислухайте мене, а тоді робіть, як самі знаєте.

Пан Журден. Ну, що там таке?

Ков'єль (*стиха до пані Журден*). Ми вже цілісіньку годину подаємо вам різні знаки, пані. Невже ж ви ще й досі не бачите, що все це робиться тільки для того, щоб підробитися під пана Журдена з його кумедними химерами? Ми намагаємося обдурити його цим маскарадом. Адже це сам Клеонт — оцей син турецького султана.

Пані Журден (*стиха до Ков'єля*). Ага-а-а!

Ков'єль (*стиха до пані Журден*). А я, Ков'єль, перекладач при ньому.

Пані Журден (*стиха до Ков'єля*). Ага! Ну, коли так — я здаюсь.

Ков'єль (*стиха до пані Журден*). Тільки і взнаки не давайте.

Пані Журден (*уголос*). Так! То інша річ. Гаразд, даю згоду на цей шлюб.

П а н Ж у р д е н. Ох! Нарешті всі до розуму прийшли! (*До пані Журден*). От бачиш, а ти ще не хотіла його вислухати! Я знав, що він пояснить тобі, що то значить — син турецького султана.

П а н і Ж у р д е н. Він мені все пояснив як слід, і тепер я задоволена. Треба послати по нотаря.

Д о р а н т. Чудова ідея! А щоб ви, пані Журден, зовсім заспокоїлися й від сьогодні перестали ревнувати вашого шановного чоловіка, то той самий нотар, що підпише контракт вашої дочки, підпише й мій шлюбний контракт з маркізою.

П а н і Ж у р д е н. І на це залюбки даю мою згоду.

П а н Ж у р д е н (*стиха до Доранта*). Це ви для того, щоб відвести їй очі?

Д о р а н т (*стиха до пана Журдена*). Нехай собі втішається цією вигадкою.

П а н Ж у р д е н (*стиха*). Гаразд, гаразд! (*Уголос*). Пошліть по нотаря!

Д о р а н т. А поки він прийде і складе шлюбні контракти, давайте подивимося наш балет і потішимо ним його турецьку високість.

П а н Ж у р д е н. Блискуча думка! Ходімо ж сядьмо на свої місця.

П а н і Ж у р д е н. А Ніколь?

П а н Ж у р д е н. Я віддаю її перекладачеві, а мою жінку хай бере хто хоче!

К о в ' є л ь. Дуже вам дякую, пане! (*Набік*). От йолоп так йолоп! Другого такого й у цілому світі не знайдеш!

Комедія закінчується балетом.

(Переклад Ірини Стешенко)

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. З якою метою пан Журден вирішив учитися? Чи міг він здобути освіту в такий спосіб?
2. Прокоментуйте фразу пана Журдена: «Я хочу розуму набратися, щоб не пасти задніх у пристойному товаристві». Що він вкладає у поняття «розум» і «пристойне товариство»?
3. Хто підтримує, а хто не підтримує пана Журдена в його прагненні вчитися? Чому?
4. Чи досяг пан Журден своєї мети?

Аналіз та інтерпретація

5. Які чесноти Клеонта виявляються в його розмові з паном Журденом?

6. Як розуміють пан Журден і Клеонт поняття «шляхетність»?
7. Порівняйте почуття до Дорімени пана Журдена і Доранта. Хто з них, на вашу думку, щиріший?
8. Які риси характеру пана Журдена дали підстави для здійснення плану Ков'єля?
9. Як оцінюють учинки і поведінку пана Журдена інші персонажі? З якими, на вашу думку, збігається авторська позиція?
10. Над чим сміється Мольєр у п'єсі «Міщанин-шляхтич»?

check yourself

exercises

games

Творче самовираження

11. Поділіть персонажів комедії на позитивних і негативних. Створіть відповідну схему. Позначте на ній взаємини між героями та героїнями.

Цифрові навички

12. За допомогою інтернету подивіться один із фільмів за творами Мольєра. Напишіть короткий пост про стрічку для соцмереж.

Дослідження і проєкти

13. *Робота в групах.* Спираючись на текст комедії Мольєра та довідникову літературу, підготуйте проєкт на тему:
    1) «Як одягалися жінки у Франції XVII ст.?»;
    2) «Як одягалися чоловіки у Франції XVII ст.?»;
    3) «Предмети побуту для пана і пані Журден»;
    4) «Предмети побуту для Дорімени і графа Доранта».
    Підготуйте коротку презентацію.
14. Хто з персонажів і як повчає пана Журдена? Чи була користь для нього з тих повчань?

Життєві ситуації

15. Чи було ефективним навчання пана Журдена? Як зробити систему освіти ефективною? Запропонуйте 1—2 ідеї.
16. Якими мають бути сучасні вчителі? Сформулюйте 5—7 порад для ваших учителів.
17. Розкажіть про людину, яка є для вас прикладом у навчанні. Який досвід для вас став корисним?
18. Які етапи освіти вам потрібно пройти, щоб досягти життєвих цілей?

ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСТ У СЬОГОДЕННЯ

Йоун Колфер (нар. 1965)

Я пишу свої історії
для маленького хлопчика,
який досі живе всередині мене.
Йоун Колфер

1. *Покажіть на мапі Ірландію та охарактеризуйте її географічне розташування.*
2. *Твори яких видатних ірландських письменників ви читали?*
3. *Кого з персонажів сучасної підліткової літератури можна назвати героями або героїнями нашого часу?*

Йоун Колфер народився в маленькому містечку Вексфорді, що розташоване на південно-східному узбережжі Ірландії. Здобув освіту в Дублінському університеті, працював учителем початкової школи. Батьки його теж були вчителями і передали синові любов до навчання та книжок. Під враженням від цікавих історій, прочитаних у дитинстві, а також ірландських міфів та легенд Й. Колферу також захотілося вигадувати власні захопливі сюжети. Почуття гумору й уміння поєднувати фантастичні елементи з реальністю він проніс через усе життя. Деякий час письменник працював за кордоном, відвідав Саудівську Аравію, Туніс, Італію. Його перша книжка «*Бенні та Омар*», у якій ідеться про дружбу дітей з різних країн, вийшла друком у 1998 р. Але справжню славу Й. Колферу принесла серія книжок про Артеміса. Перший твір із цієї серії було надруковано у 2001 р., і він майже відразу став бестселером. Відтоді Й. Колфер цілком присвятив себе написанню книжок.

Романи про пригоди ірландського хлопчика-вундеркінда і його чарівних друзів полюбилися читачам з багатьох країн. Їх перекладено

Вексфорд (Ірландія). Сучасне фото

сорока мовами світу. За письменницьку діяльність Й. Колфер удостоєний численних нагород: Британська книга року для дітей (2001), Німецька книга року для дітей (2004), Ірландська книга року для дітей (2008) та ін.

«АРТЕМІС ФАУЛ»

Образ інтелектуального героя. «Що ж то за "пташка", що за "пташина" цей Артеміс Фаул?» — такими словами починається перший роман Й. Колфера про пригоди ірландського хлопчика-вундеркінда.

Артемісові лише дванадцять років, але він вирізняється з-поміж своїх однолітків незвичайним інтелектом і цікавістю до всього таємничого, незвіданого, надприродного. Так і належить гідному спадкоємцеві родини Фаулів, яка мала чималі статки. З покоління в покоління предки Артеміса кидали виклик правосуддю, жили ризикованим життям. Почала хворіти мати Артеміса, батько зник безвісти, грошей не вистачало. Тому хлопчик вирішив відновити родинну славу й багатство. І зробив він це у незвичайний спосіб.

Міфологічні мотиви у творі. Ключ до розуміння образу головного героя міститься в його імені. Артеміс — від імені давньогрецької богині Артеміди. Так називали дітей, коли хотіли, щоб вони були хоробрими й мужніми, захищали свою сім'ю і рідний дім. Як відомо, давні греки й римляни шанували Артеміду як богиню мисливства, покровительку тварин і немовлят. Її традиційно зображували зі срібним луком і стрілами. Прізвище героя — Фаул — дослівно можна перекласти як «птах». І в цьому також є певний символ. Артеміс розумний і цілеспрямований, він уміє керувати людьми і досягати своїх цілей, однак нерідко потрапляє в небезпечні ситуації, ризикуючи стати «здобиччю» для інших мисливців за легкою наживою.

presentation

Кадр із кінофільму «Артеміс Фаул» (режисер К. Брана, США, 2020)

Сюжет роману. Тема пошуку скарбу — одна з провідних у романі Й. Колфера. Артеміс замислив ризиковану авантюру, прагнучи дістати магічне багатство в Чарівного Народу. Він вирушає в небезпечну мандрівку, але ним керує бажання зберегти власну сім'ю, вилікувати матір і повернути батька, який зник за таємничих обставин. Та поступово Артеміс усвідомлює, що золото — не найголовніше в житті. А поки долає труднощі, несподівано для себе знаходить справжніх друзів.

Особливості жанру. Артеміс Фаул — сучасний підліток, якого автор «поселив» у світ давніх легенд і міфів. Роман Й. Колфера належить до жанру фентезі, адже в ньому тісно переплетені реальність і міфологічно-казкові елементи. Чарівне, незвичайне не тільки надає твору інтриги, завжди цікавої для читачів, а й дає змогу перевірити духовні якості юного героя. Чи спроможний він долати виклики долі? Чи здатен протистояти труднощам? Чи може захистити свою родину у скрутних обставинах? Час від часу ми з вами теж стикаємося з подібними викликами. Тож, можливо, Артеміс Фаул нам дещо підкаже.

АРТЕМІС ФАУЛ

РОМАН-ФЕНТЕЗІ

(Уривки)

Мандруючи інтернетом, Артеміс швидко знайшов найтаємничіші сайти, присвячені всьому надприродному. Але найдужче його зацікавили повідомлення про існування Чарівної Раси — лепреконів, ельфів, спрайтів... Хлопчикові вдалося зустрітися зі справжньою феєю і отримати текст священної Книги, де містилися всі таємниці Чарівного Народу. Але тепер необхідно було перекласти цей текст англійською мовою...

Розділ 2. Переклад

1. *Як Артеміс ставився до матері?*
2. *Щоб розкрити таємницю Книги, Артемісу потрібно було виявити розумові здібності. Які? Читаючи текст, зверніть увагу на те, якими знаннями володів герой, як він дійшов певних висновків.*

(...) Благословлялося на світ, коли Артеміс із Лаккеєм добулися до дублінського маєтку Фаул-Менор. Артемісові ой як кортіло мерщій сісти за комп'ютер та швидше «розкусити» код Книги, але він вирішив насамперед провідати матір.

Анґеліна Фаул була прикута хворобою до ліжка. А занедужала вона відразу після зникнення її чоловіка. «Нервове перенапруження, — пояснювали лікарі. — Допомогти ж їй можуть лише спокій та снодійні пігулки». (...) Ось уже хтозна-скільки часу вона не покидала спальні, не бачила денного світла й не спілкувалася зі світом. Але, з другого боку, якби вона чудесним чином ураз одужала й вернулася зі спальні до повноцінного життя, це означало б край дивовижній Артемісовій волі. Знову довелося б пхатися в школу, й забувай, хлопче, про всілякі там карколомні затії.

Він тихенько постукав у двостулкові двері, що вгорі округлялися аркою.

— Мамо? Ти не спиш?

По той бік дверей щось брязнуло, розтрощившись на друзки. Звук підказав: щось вельми коштовне.

— Та звісно, що не сплю! Як можна заснути, коли це світло просто очі сліпить?

Артеміс набрався мужності й переступив поріг. Крізь щілину між оксамитовими гардинами соталася бліда смужка світла, змушуючи старовинне ліжко на чотирьох ніжках і з пологом відкидати кручені тіні. Анґеліна Фаул сиділа на ліжку, обхопивши коліна блідими руками, що біліли в мороку.

— Артеміс, любий, де ж це ти був?

Артеміс зітхнув. Мати впізнала його! Добрий знак...

— Шкільна екскурсія, мамо. Катался на лижах в Австрії.

— Ах, на лижах... — протягла Анґеліна. — З якою насолодою і я б покаталася! Та хай уже як батько повернеться...

Артеміс відчув, як давкий клубок підкотив йому під горло. І сам йому вельми здивувався: таке на нього не схоже. (...)

— Ой, любий... — прошепотіла вона, й від цього шепоту Артеміса морозом дернуло по спині. — Я чую їх. Ночами. Вони повзуть по подушках, заповзають мені у вуха... (...)

— Може, нам усе-таки розсунути гардини, мамо?

— Ні-ні! — мати розплакалась і випустила сина з обіймів. — Ні! Бо тоді я їх ще й побачу.

— Прошу тебе, мамо...

Та все було дарма. Хвороба надто міцно тримала матір у своїх лабетах. Анґеліна забилася в найдальший куток ліжка й натягла ковдру під саме підборіддя. (...)

Книга виявилася куди впертішою, ніж Артеміс сподівався. Вона начебто свідомо чинила йому опір, та ще й як затято! Через які тільки програми він її не пропускав, а комп'ютер усе видавав нульовий результат. (...) Враз йому сяйнула ідея. У програмі «Надпотужний перекладач» він відкрив теку під назвою «Стародавні мови» й вибрав єгипетську.

Нарешті! Збіглось! Символ «чоловіча фігурка» дуже скидався на символічне зображення бога Анубіса, знайдене на внутрішніх стінах гробниці Тутанхамона. Це узгоджувалося й з іншими його знахідками. Пам'ятки найдавніших писемностей розповідали про ельфів та фей, припускаючи, що їхня цивілізація передувала людській. Схоже було, ніби давні єгиптяни просто взяли якесь письмо, що існувало до них, і пристосували його до своїх потреб. (...)

Від передчуття успіху шалено калатало в грудях серце. Чи не кожному чарівному знакові, чи не кожній піктограмі знаходився свій ієрогліфічний, єгипетський відповідник. Більшість з-поміж них мала універсальний характер, скажімо, *сонце* чи *птах*. Але декотрі здавалися вкрай неприродними, тож доводилося потрудитися над ними, щоб до чогось припасувати. От, наприклад, фігурка Анубіса. Тут вона аж ніяк не могла означати бога-пса, й Артеміс надав їй значення короля Чарівного Народу.

Ще й годинник не вибив опівночі, як Артеміс нарешті завантажив усі здобутки своїх пошуків у «макінтош». Тепер йому лишалося тільки дати команду: «Розшифрувати». Що він і зробив. І дістав — купу сторінок безглуздої нісенітниці. (...)

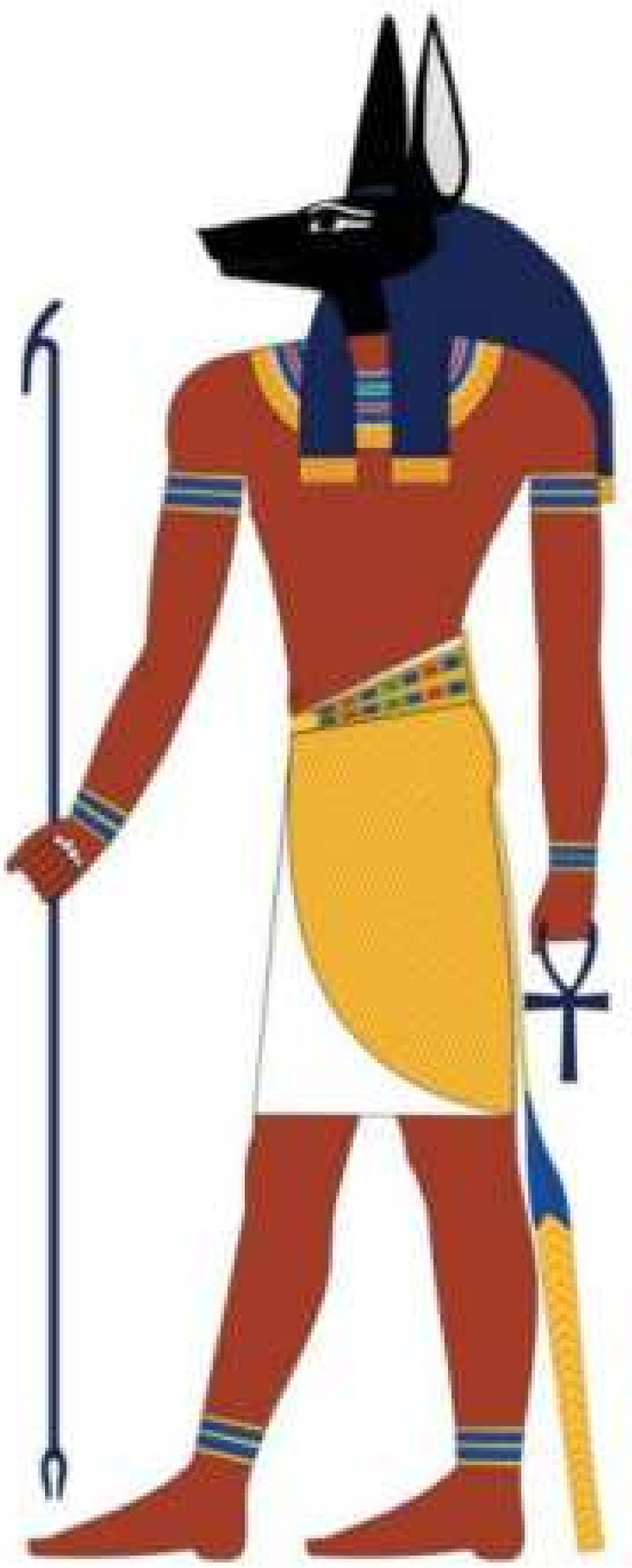

Персонаж давньоєгипетської міфології — бог Анубіс

Артеміс заходився експериментувати. Спробував читати «по-арабському»: справа наліво — та «по-китайському»: стовпчиками, згори донизу. Нічого не вийшло. Тоді він звернув увагу на одну спільну рису всіх сторінок: кожна мала центральний сектор. Інші піктограми були розташовані довкруж центральної частини так, ніби вона правила за вісь, а вони крутилися довкола неї. То, може, цей центр і є точкою відліку? Так — але в який бік тоді рухатися? Артеміс укотре заходився гортати сторінки, вишукуючи ще якихось спільних рис. Ага, є! За кілька хвилин знайшов: на кожній сторінці в кутику кожного сектора була намальована стрілочка, мов крихітне вістря списа. Що коли це такий «дороговказ», вказівка на напрям, скажімо: «Читай туди»? Тож теоретично виходило так, що починати належить із середини, а тоді читати за спіраллю, як указували стрілки.

Комп'ютерна програма не була розрахована на подібні «спіральні» завдання, тож Артемісові довелося поімпровізувати. Озброївшись ножем для розрізання паперу та лінійкою, він поділив першу сторінку Книги на смужки й склав їх у традиційному для західних мов порядку: паралельними рядками, щоб читати зліва направо. Тоді заново відсканував сторінку й запустив її в модифіковану програму перекладу з єгипетської.

Комп'ютер загудів, загурчав, перероблюючи задану йому інформацію на двоїстий код. (...) Аж ось нарешті на екрані спалахнули два слова: **Файл перетворено.** (...)

Цілковито усвідомлюючи, що це ж він, Артеміс, перший з людей і вперше за кілька тисяч літ розшифрував цю чарівну мову, увімкнув настільну лампу й почав читати.

Книга Чарівного Народу

Містить вказівки до наших чарів та життєві правила

Завжди носи мене, завжди з собою,
Вчу чарувати словом, травою.
Я провідник твій до сил чарівних,
Втратив мене — і вже чар твій весь зник.

Десять по десять тут є заповітів,
Здатних всі тайни тобі розповити.
Ліки, закляття, алхімія вся —
Все це в мені, все скажу тобі я.

Лиш не для тих я, що повзають в бруді,
Лиш не для червів, що звуть себе «люди».
Проклятий буде ельф той навік,
Людям хто тайн цих відкриє потік.

Артемісові кров зашуміла у вухах. Нарешті! Ці істоти — в його руках! Вони будуть мов мурахи під його ногами. Його, Артеміса, розум плюс сила технологій розкриють усі їхні секрети. Зненацька страшна втома, накопичена за стільки часу безперервної напруженої роботи, навалилася на нього, й він безсило відкинувся на спинку крісла. Тут іще стільки праці, щоб дійти до якогось кінця! А для початку — перекласти решту, сорок три сторінки.

Він натис кнопку селектора.

— Лаккею, бери Джульєтту й катайте обоє сюди нагору. Тут у мене є для вас кілька крутиголовок, поскладайте. (...)

Розділ 3. Холлі

Які персонажі міфології згадані в тексті? Як ви їх уявляєте?

Холлі Куць лежала у своєму ліжку і вся аж кипіла від люті. Хоча нічого незвичайного в цьому й не було. Лепрекони взагалі славляться буркотливістю. Але Холлі якраз була у надзвичайно кепському настрої, навіть із погляду Чарівного Народу. Була ж вона водночас і фея, й ельфиня, й лепрекон. Фея — то загальне найменування, ельфиня — точніше, формальне визначення. А лепрекон — ну, це у неї така робота, — бути лепреконом. (...)

Холлі Куць мала ясно-брунатну, барви ліщинового горішка шкіру, коротко підстрижені рудаві коси й карі очі. Носик її ледь загинався донизу, губки були пухкенькі, мов у херувимчика, і це цілком доречне порівняння, коли зважити, що прадідусем вона мала самого Купідона. (...) Які її вушка? Ну, звісно ж, загострені. Зріст? Зайве питати, бо про нього ж свідчило її промовисте прізвище. Куций, ніде правди діти. Рівно метр.

Кадр із кінофільму «Артеміс Фаул» (режисер К. Брана, США, 2020)

Хоча це тільки на один сантиметр нижче середньоельфійського зросту, але ж той злощасний сантиметр може відігравати жахливо важливу роль, надто коли тих сантиметрів у тебе не так і багато. (...)

Холлі одяглася, защібнувши під саме підборіддя замок-блискавку на своєму тьмяно-зеленому комбінезоні, й закріпила на голові шолом. Таки ошатні й зручні ці сучасні уніформи ЛеППРКОНу. Не те що колишні парадні мундири: черевики з пряжками та бриджі. Тьху! Воно й не дивно, що в усіх людських побрехеньках лепреконів виведено такими кумедними бевзями. Хоча... Що коли б ті багноїди довідалися, що наспрадві слово «лепрекон» пішло від назви елітного підрозділу ЛеППРКОН, себто Легіон Підземної Поліції, Рухомий Корпус Особливих Напрямів? Можна собі уявити! На лепреконів негайно влаштували б полювання. Краще вже лишатися непомітними, аби ті, нагорі, й далі вірили у свої байки... (...)

Холлі уже тихенько, навшпиньки пройшла повз кабінет начальника, сподіваючись прошмигнути у свій куточок непоміченою.

— КУЦЬ! АНУ ЗАЙДИ ДО МЕНЕ!

Холлі зітхнула. Ну от! Починається...

Запхнувши шолом під пахву, Холлі розгладила бганки на уніформі й увійшла до кабінету командувача Корча.

Корчеве обличчя було бурякове від лютості. Взагалі він увесь час був такий, більш чи менш побуряковілий і лютий, за що його позаочі й прозивали Буряком. У дільниці навіть приймали ставки на те, скільки лишилося командувачеві до серцевого нападу — себто коли його грець візьме. Найвигідніше вважалося ставити гроші на півстоліття, не більше.

Корч постукав пальцем по місяцеміру у себе на зап'ясті.

— Ну? — грізно запитав начальник. — І котра ж це, по-твоєму, година?

Холлі відчула, як червоніють її щоки. Вона ж спізнилася лиш на одну хвилину, не більше. І це ж як мінімум добрий десяток поліціянтів з її зміни не з'явився на свої робочі місця. Але командувач Корч щоразу вибирав саме Холлі, допікаючи їй доганами.

— Центральна вулиця... — промимрила вона знічено. — Чотири смуги не працюють...

— Не ображай старшого своїми нікчемними виправданнями! — заревів начальник. — Ти ж знаєш, що таке центр міста. Вставай на кілька хвилин раніше!

Отут командувач і справді мав слушність. Холлі Куць чудово знала, що таке місто Гавань. Вона ж бо і народилася, й виросла тут. Відколи люди — «багноїди» — заходились експериментувати з глибинним бурінням, усе більше фей та ельфів стали покидати свої неглибокі твердині, переселяючись туди, де глибше та безпечніше, себто в місто під назвою Гавань. Метрополія зробилася перенаселена, обслуговуючого персоналу не вистачало. А тут іще й дозволили автомобільний проїзд через центр (...)!

Авжеж, Корч слушно каже. Їй треба вставати трішечки раніше. Але вона цього не робитиме, поки решта не підрівняється.

— Я знаю, про що ти думаєш, — провадив Корч. — Чому це я що не день чіпляюся тільки до тебе? Чом я ніколи не гаркну на всіх отих лайдаків? (...) Тому що ти — дівчисько!

Холлі відчула, як її пальці мимоволі зціпилися в кулачки. Вона здогадувалася!

— Однак причина тут не та, про яку ти думаєш, — не вгавав Корч. — Ти — перша жінка в нашому Корпусі. Перша за всю його історію. Мільйон наших співгромадян стежить за кожним твоїм рухом. На тебе покладають великі надії. Але є й чимало таких, хто ставиться до тебе упереджено. У твоїх руках — майбутнє сил правопорядку. Але, здається, нести цей тягар тобі не до снаги. Поки що принаймні.

Холлі розгублено закліпала очима. Досі Корч нічого подібного їй не говорив. Зазвичай він обмежувався простими зауваженнями на взір: «Поправ шолом!», командами типу «Струнко!» і всякими такими «ля-ля».

— Ти повинна зі шкури лізти, щоб показати себе з кращого боку, а це означає — бути кращою за всіх, — Корч тяжко зітхнув і впав на сидіння свого обертового крісла. — Просто не знаю, Холлі... Особливо після того, що скоїлося в Гамбурзі... (...)

І командувач відвернувся, закопався у свої папери. Розмову закінчено. Від жаху Холлі просто заклякла на місці. Вона сама все зіпсувала. А яка була можливість зробити кар'єру! Така навряд чи ще коли трапиться. І вона, Холлі, легковажно викинула свій шанс на смітник. Одна лишень помилка — і її майбутнє уже в минулому. Це ж нечесно, несправедливо! Непритаманний їй гнів пойняв юну ельфиню, але вона його притлумила. Ні, це не той момент, коли можна дати волю роздратуванню.

— Пане командувачу! Дозвольте звернутися. Я певна: я заслужила, щоб ви дали мені ще один шанс. (...)

О. Річардсон. Ілюстрація до твору «Артеміс Фаул». 2020 р.

Після прочитання Книги Чарівного Народу перед Артемісом постала інша велика проблема: де знайти хоч якого-небудь лепрекона? Тому він придумав план, як це зробити.

Розділ 4. Викрадення

Як лепрекони відновлювали сили?

(...) Артеміс викликав до свого кабінету Лаккея і Джульєтту. Він стояв за мінікафедрою, гортаючи Книгу.

— Існують певні ритуали, які має здійснювати кожний представник Чарівного Народу для поповнення запасів своєї чарівної сили, — так він почав своє пояснення.

Лаккей і Джульєтта кивнули головами, ніби слухали якийсь найзвичайнісінький інструктаж.

Артеміс погортав свій роздрук Книги у твердій оправі й знайшов потрібне місце.

Сила твоя від землі йде, вливається в тебе,
Їй за дарунок віддячити треба.
В повню до закруту річки прийди,
Плід чарівний ти під дубом столітнім знайди
І закопай десь чимдалі від місцини тої —
Так ти повернеш землі дар її, пресвятої.

Артеміс закрив Книгу.

— Зрозуміли?

Лаккей і Джульєтта знову закивали головами, хоча всім своїм спантеличеним виглядом ніби промовляли: ні, не дуже зрозуміли.

Артеміс зітхнув.

— Усякий лепрекон (чи ельф) неодмінно буває зв'язаний певними ритуалами. Дуже особливими, сказав би я, ритуалами. І нам слід цим скористатися, аби когось із них вистежити.

Джульєтта підняла руку, мов на уроці, хоча віком була на чотири роки старша за Артеміса. (...)

— Ну, всякі там *непри... леприклони*, ельфи, гноми... Хіба ж вони існують на світі?

Лаккей поморщився. Це його вина, що правда, то правда. Так і не зібрався ознайомити сестричку з подробицями останньої операції. (...)

Артеміс прокашлявся.

— Отже, ми будемо виходити з того, що Чарівний Народ реально існує і що я ще не з'їхав з глузду. (...) Це плем'я повинно виконувати особливий ритуал для відновлення своїх чарівних сил. Якщо я правильно зрозумів текст, ельф чи лепрекон повинен прибути до вікового дуба,

що неодмінно має рости біля закруту річки, і знайти там жолудя. Причому робити це слід під час повні — повного місяця.

У Лаккеєвих очах зажевріли вогники розуміння.

— Значить, усе, що нам треба зробити...

— ...це підключитися до погодних супутників і з їх допомогою визначити координати потрібних нам місць. Що я вже й зробив. Вірте чи не вірте, а в нашій країні збереглося не так уже й багато вікових дубів, себто таких, яким понад сто літ. Додамо сюди ще одну умову — річковий закрут (а повня скрізь одна й та сама), й дістанемо не більше й не менше, а саме сто двадцять дев'ять місць у нашій країні, за якими треба встановити спостереження.

Слуга посміхнувся. Встановити спостереження... Оце вже нарешті хазяїн заговорив зрозумілою йому, Лаккеєві, мовою. (...)

Холлі увімкнула обігрівання й піднялася на висоту чотири тисячі метрів. Ні, таки «Колібрі» — це вам не «Бабка»! Де вже «Бабчиним» крилам піднятися так високо! На датчику акумулятора «Колібрі» жевріли чотири червоні смужки — більш ніж досить, щоб хутенько перелетіти через материкову частину Європи й понад Британськими островами. Хоча правила й веліли летіти по змозі над водою, але капітан Холлі Куць не втрималася й цього разу від спокуси збити по дорозі снігову шапку з найвищої альпійської вершини. (...)

Холлі добулася понад італійським узбережжям до Монако, а звідти перемайнула через Альпи до Франції. Вона любила літати, та й хто з ельфів-лепреконів не любив? І Книга повідомляє, буцім колись чарівні створіння всі мали власні крила, але помалу еволюція позбавила їх цього привілею. Усіх, крім спрайтів. Одна школа історичної думки вважала, що Чарівний Народ пішов від летючих динозаврів. Можливо, від птеродактилів. У будові верхньої частини їхніх скелетів було багато спільного. Ця теорія вдало пояснювала, чому на лопатках ельфів є невеличкі нарости. (...)

Кадр із кінофільму «Артеміс Фаул» (режисер К. Брана, США, 2020)

Опинившись над Ла-Маншем, Холлі спустилася майже до самої води й полетіла, мало не торкаючись ногами білогривих хвиль. Погукала дельфінів, і вони піднялися на поверхню, помчали, вистрибуючи з води, наввипередки з ельфинею. Навіть на дельфінах людина лишила своє тавро — через затруєння морських вод. Сіра дельфіняча шкіра взялася білими плямами, у декого з них на спині червоніли виразки. Холлі усміхалася морським друзям, а серце їй розривалося від болю. (...)

Нарешті попереду замрів берег. Древній край! Ейрі — земля, де почався час. Найчарівніше місце на планеті. (...) Якщо Чарівний Народ і почував коли спорідненість із котрою-небудь нацією, то хіба що з ірландцями. Можливо, спричинилася до того препрославлена ірландська дивакуватість, можливо, їхня схильність до хвалькуватості. Одне слово, як стверджує інша теорія походження ельфів, спрайтів, гномів та інших незвичайних створінь, якщо Чарівний Народ і справді пов'язаний з людьми якимись кревними зв'язками, то коренів цієї спорідненості слід шукати не деінде, а саме тут, на Смарагдовому острові. (...)

Артемісові вдалося взяти Холлі Куць у полон, поки вона виконувала ритуал відновлення чарівної сили. Він знав, що Легіон підземної поліції має певний фонд для викупу своїх службовців, хоча досі ніхто з людей ще не дістав звідти ані грама золота. Тому він поставив вимогу керівництву ЛеППРКОНу: щедрий викуп в обмін на життя і безпеку офіцера Куць.

Розділ 5. Пропала безвісти

Які чарівні елементи ви помітили в тексті?

(...) Жодної ознаки Холлі. Й взагалі жодних слідів. Командувач Корч роззирнувся надовкола. Все тут свідчило про те, що він потрапив до холодильної камери. Блискотливі сталактити звисали з плутанини вкритих інеєм труб. Кожен командувачів віддих створював клуби пари. Цікаво, чим би це здалося людині? Диханням чогось безтілесного?

— А-а, — пролунав чийсь дивно знайомий голос. — До нас завітав гість! (...) Певне, ви прийшли порятувати вашого офіцера, що пропав безвісти? (...) Ну, то я мушу вас засмутити: ви прийшли не туди.

Голос якийсь наче бляшаний. Штучний. І підсилений динаміком. Корч перевірив показання приладу, але знову не виявив жодних ознак життя. Принаймні нічого живого немає в цій камері. Але за ним якось хтось стежить. Можливо, десь угорі, серед плетива труб, заховано камеру, яка здатна бачити крізь чарівний захисний екран?

— Де ти? Покажись!

Невидима людина засміялася. Сміх неприродною луною розкотився по просторій камері.

— О ні. Ще рано, мій чарівний друже. Але незабаром я покажуся. І, повірте, ви не раді будете.

Корч пішов на голос. «Говори ж, говори, не замовкай!»

— Чого тобі треба?

— Гмм... Чого мені треба? Повторюю: про це ви незабаром дізнаєтеся.

Посеред камери стояв невисокий ящик, а на ньому лежав «дипломат». Відкритий «дипломат». (...)

— Я привів вас сюди, щоб дещо продемонструвати.

Командувач нахилився над відкритою валізкою. Всередині, на гарненькій підкладці з пінопласту, лежав плаский пакетик у вакуумній упаковці, а поруч — високочастотний передавач. А на всьому тому лежав Холлін пеленгатор. Корч застогнав. Не могла Холлі доброхіть розлучитися зі своїм спорядженням! Жоден офіцер Корпусу цього не зробить... (...)

— Якщо ти завдав шкоди бодай кінчикові вуха мого офіцера...

— *Вашого* офіцера? Ого, нас вшанувало своїм візитом високе начальство! Яка честь! Ну то що ж — тим краще до вас дійде сенс послання. (...)

Голос, що долинав з алюмінієвої решітки динаміка, лунав суворо, мов ядерна зима.

— Ось воно: ви, мій чарівний чоловічку, повинні затямити, що мене слід сприймати серйозно. А зараз будьте ласкаві придивитися уважніше до пакета.

Командувач уважно придивився. Ну, звичайний собі пакет. Плаский, всередині речовина, схожа на замазку — чи на... О ні!

Під оболонкою моргав червоний вогник.

— А зараз тікай, лети, мій маленький ельфе! — промовив голос. — І перекажи своїм друзям привіт від Артеміса Фаула-другого.

Кадр із кінофільму «Артеміс Фаул» (режисер К. Брана, США, 2020)

Поруч із червоним вогником замиготіли, ритмічно поклацуючи, ще й якісь зелені значки. Корч розпізнав їх: вони вивчали такі закарлючки в Академії на уроках людинознавства. То були... цифри! І миготіли вони у зворотному порядку. Зворотний відлік! (...)

Командувач опустив забороло й витис повний хід. До дверей лишалось якихось кілька метрів. От тільки питання: хто долетить до них перший — Корч чи вогняна куля?

Він, він долетів таки перший! Ледве встиг. Виконуючи мертву петлю, відчув, як від ударної хвилі завібрувало, заходило ходором усе його тіло. Язики полум'я лизали йому комбінезон, хапали за п'яти, але Корч летів і летів, аж поки плюснувся просто в крижану воду. Вивергаючи прокляття, випірнув на поверхню. (...)

— Пане командире! — пролунав у навушниках голос О'Гира. Зв'язок поновився. — Командувачу! Яка у вас там ситуація?

Корч вирвався з обіймів мокрої стихії й піднявся в небо.

— Ситуація, О'Гире, викликає у мене крайнє роздратування. Ану берись за свої комп'ютери! Я хочу знати все-все, що тільки можна довідатися, про такого собі Артеміса Фаула. Я хочу знати це негайно — принаймні ще до мого повернення на базу.

— Так, пане командувачу. Зараз зберем інформацію.

О'Гир не відпустив жодного жарту. Навіть кентавр зрозумів: не час.

Піднявшись на висоту трьохсот метрів, Корч завис у повітрі. До китобоя, що палав смолоскипом, зусібіч мчали, мов нічні метелики на світло, рятувальні катери. Командувач струснув з ліктів волокна обгорілої тканини. «Ми ще поквитаємося з цим Артемісом Фаулом! — подумки заприсягся він. — Він від нас не втече».

Представники Легіону підземної поліції вирушили до маєтку Фаулів, щоб визволити Холлі. Для цього вони скористалися своїми чарівними силами й зупинили час. Але Артемісові вдалося перехитрити супротивників і досягти своєї мети.

Розділ 9. Туз у рукаві

Який різдвяний подарунок зробила мама Артемісу?

(...) Артеміс розчув чийсь голос — хтось кликав його на ім'я. За голосом було й чиєсь обличчя, але воно розпливалося, мов у тумані, годі було розрізнити його риси.

— Тато?

Якось дивно прозвучало це слово — Артемісові уста неначе відвикли його вимовляти. Якесь це слово ніби заіржавіле. Хлопець остаточно розплющив очі.

Над ним нависав Лаккей.

— Артеміс, ви прокинулись?

— А, Лаккею, це ти.

Артеміс зіп'явся на ноги, й від цього зусилля запаморочилась голова. Він сподівався, що Лаккей відразу підхопить його під руку, щоб підтримати. Але слуга чомусь не підтримав. Джульєтта лежала на шезлонгу, пускаючи слину в подушки. Видно було, що вона й досі перебуває під впливом сильного снодійного. (...)

— Ви повинні все це пояснити! — очі слуги погрозливо блищали.

— Згодом, Лаккею, — Артеміс потер очі. — Я почуваюся не зовсім...

Лаккей заступив йому дорогу.

— Артеміс, моя сестра лежить он на тій кушетці, отруєна якимось небезпечним наркотиком. Вона мало не померла. Тож поясніть усе негайно!

Артеміс зрозумів, що це наказ. Поміркував трохи, чи не варто йому образитися, але вирішив, що Лаккей, мабуть, таки має право вимагати пояснень. Задалеко він, Артеміс, зайшов. (...)

— Часове поле — ось ключ до всієї справи. Це такий собі туз, що Легіон підземної поліції ховав у рукаві. Саме завдяки накиданню часового поля ніхто й не міг їх перемогти протягом усіх цих років. Будь-яку сутичку можна легко врегулювати зупиненням часу. Часове поле плюс біобомба — годі вигадати грізніше поєднання.

— Але чому нам довелося приймати снодійне?

Артеміс усміхнувся.

— Поглянь у вікно. Невже ти нічого не помітив? Вони пішли собі. Все скінчилося. (...) Розумієш, для мого плану треба було придумати, як вийти з їхнього часового поля. Я уважно перечитав усю Книгу, але нічого такого не вичитав. Ключа, підказки там не було. Навіть саме чарівне плем'я ще не придумало способу перехитрувати часове поле. Тож я звернувся до їхнього Давнього Заповіту, себто до тих часів, коли наше

Кадр із кінофільму «Артеміс Фаул» (режисер К. Брана, США, 2020)

життя перепліталося з життям ельфів і фей. Ти знаєш ці казки: про ельфів, що ночами латають нам черевики, про домовиків, які роблять лад у хаті. Тоді ми з ними ще до певної міри якось співіснували. Ми не чіпали їхніх чарівних пагорбів, а вони нам за це робили певні чарівні послуги. І правив чарівним плем'ям за тих часів, звісно, Санта Клаус. (...) Раз на рік він скликав до себе всіх великих чарівників, і вони за його велінням зупиняли час над нашими містами й селами. Після чого, поки люди спали, зграї спрайтів розносили всім людям подарунки. (...)

— Але що коли люди... тобто ми... — насупився Лаккей. — Що коли б ми раптом прокинулися?

— Ах так! Чудове запитання. У цьому й суть усієї справи. Ми б ніяк не прокинулись. Така властивість зупиненого часу. В якому стані — сну чи пильнування — ти в нього потрапив, у такому стані ти й залишишся. Якщо спав — не прокинешся, а пильнував — то вже не заснеш. (...) І тому я висунув теорію: єдиний спосіб вирватися з часового поля — це просто взяти й заснути. Наша власна свідомість — тільки вона тримає нас у часовому полі, неначе в'язнів, а більш нічого. (...)

— Однак ви дали його нам буквально в останню мить. Ще б хвилина, і...

— Згоден, — хлопець кивнув головою. — Наприкінці все вирішувалося дуже швидко. Це було необхідно, аби двічі обвести лепреконів кругом пальця, — Артеміс зробив паузу, даючи Лаккеєві час перетравити інформацію. — Ну, то що, я прощений?

Лаккей зітхнув. Джульєтта хропіла в шезлонгу, мов п'яний матрос. Несподівано охоронець усміхнувся.

— Так, Артеміс. Все прощено. Тільки одне... (...) Щоб такого — більш ніколи. Надто вже ці ельфи... схожі на нас, людей.

— Твоя правда, — погодився Артеміс, і зморщечки в кутиках його очей ще поглибшали. — Більш ніколи. Відтепер ми будем обмежуватися шляхетнішими авантюрами. (...)

— А зараз, паничу, чи не слід нам піднятися нагору, поглянути, як там ваша матінка?

Бліде Артемісове обличчя зблідло ще дужче, якщо таке взагалі було можливе. Що коли капітан Куць не дотримала своєї обіцянки? (...) Зрештою, він захопив її в полон і тримав заручницею супроти її волі. Подумки вилаяв себе. Уявити тільки: віддав їй купу золота, вартого мільйонів, за саму лиш обіцянку виконати його бажання. Ну й дурість...

І тут двері мансарди несподівано відчинилися. (...)

Серце гучно закалатало йому в скроні, кров запульсувала в пучках пальців. Невже? Чи ж це можливо? На сходах з'явилася якась постать. Закутана в махровий халат і тим схожа на привида, мокрі після душу коси...

— Арті? — покликала вона. — Арті, ти там?

Артеміс хотів радісно закричати у відповідь, прожогом, із розпростертими руками, кинутися нагору. Але не зміг. Голос, руки, ноги — все відмовлялося коритися йому.

Анґеліна Фаул спускалася, легенько торкаючись рукою поруччя. Артеміс уже встиг забути, яка вродлива й зграбна його мама. Її босі ноги швидко ступали по застелених килимовою доріжкою сходах... Ось вона й стала перед сином.

— Доброго раночку, любий, — весело мовила вона, от ніби це був звичайний день, один із багатьох таких самих звичайних днів.

— М-мамо... — затинаючись, видавив Артеміс.

— Ну, обніми мене.

Артеміс ступив крок в материні обійми. Ці обійми були теплі й дужі. Від матері віяло парфумами. Він знову відчув себе маленьким хлопчиком — а ким іще, власне, він міг бути?

— Пробач, — прошепотіла вона йому на вухо.

— Пробачити — за що?

— За все. За ті останні кілька місяців, коли я не була самою собою. Але тепер усе зміниться. Що було, те загуло, й пора розпрощатися з минулим.

Артеміс несподівано відчув на щоці сльозу. Але чию? Годі було розпізнати.

— А ще пробач, що я не маю для тебе подарунка.

— Подарунка? — зчудувався Артеміс.

— Атож! — проспівала мати й закружляла сина довкола себе. — Хіба ти не знаєш, який сьогодні день?

— Який сьогодні день?

— Сьогодні Різдво, дурненький. Різдво! А на Різдво заведено дарувати подарунки! (...) А зараз, Арті, я хочу про все-все дізнатися. Признавайся, що тут скоїлося?

— Ми тут дещо міняли, мамо, — відповів Артеміс. — Старі двері були геть пожолобилися від сирості.

Анґеліна насупилась — син її аж ніяк не переконав.

Кадр із кінофільму «Артеміс Фаул» (режисер К. Брана, США, 2020)

— Зрозуміло. А як твоя школа? Ти вже вибрав собі фах? І ким же ти вирішив стати?

Губи машинально відповідали на ці такі звичайні мамині запитання, а в голові гарячково крутилися розгублені думки. Як бути? Це ж він знову став маленьким хлопчиком, і його життя круто зміниться. Відтепер доведеться вигадувати куди хитромудріші плани, аби мама часом чогось не запідозрила. Але справа того варта.

А щодо подарунка Анґеліна Фаул помилилася. Вона таки зробила йому подарунок — справжній, різдвяний.

(Переклад Олександра Мокровольського)

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Що замислив Артеміс Фаул? З якою метою?
2. Порівняйте ставлення Артеміса до матері, Лаккея, представників Чарівного Народу.
3. Чому Чарівний Народ переселився під землю? Які дії людей призвели до цього?
4. Як ви гадаєте, чи легко було Холлі Куць працювати в ЛеППРКОНі? З якими випробуваннями вона зіткнулася?

Аналіз та інтерпретація

5. Опишіть портрет Артеміса Фаула. Яким він постає на початку твору, а яким — у кінці?
6. Які можливості інтелекту демонструє Артеміс Фаул?
7. Чи завжди Артеміс Фаул діє за законами моралі? Чи можете ви назвати його ідеальним героєм? Поясніть чому.

check yourself

exercises

games

Творче самовираження

8. Складіть план таємної операції «Врятувати планету». Напишіть, що мають зробити люди, аби зберегти природу і налагодити стосунки з Чарівним Народом.
9. Створіть портфоліо одного з персонажів твору Й. Колфера.

Цифрові навички

10. Визначте сучасні технології, описані у творі Й. Колфера. Як вони можуть допомогти людям? Наведіть 2—3 приклади.

11. Відшукайте в інтернеті інформацію про найвідоміших персонажів ірландської міфології (ельфів, лепреконів, спрайтів та ін.). Опишіть їхню зовнішність. Які повір'я з ними пов'язані?
12. Подивіться фільм «Артеміс Фаул» (реж. Кеннет Брана, 2020). Порівняйте текст книжки та фільм.

Дослідження і проєкти

13. Випишіть назви місць (географічні назви), де відбувається дія твору. Які з них реальні, а які — вигадані?

Життєві ситуації

14. Підготуйте і проведіть короткий урок людинознавства (3—5 хв) для представників Чарівного Народу. Розкажіть на цьому уроці про те, хто такі люди і що вони роблять на планеті Земля.

Сью Таунсенд (1946—2014)

Кожна дитина або підліток
має оригінальне творче мислення,
але чи збереже вона його
в дорослому віці?

Пабло Пікассо

1. *Які проблеми є актуальними для сучасних підлітків, зокрема для вас особисто?*
2. *Навіщо люди пишуть щоденники? Яка в цьому потреба?*

Сью Таунсенд народилася в Лестері (Англія). Її батько був поштарем, а мати — кондуктором. Сью була найстаршою серед п'яти доньок. Вона спробувала себе в різних професіях, зокрема поштаря й учительки, але мріяла бути письменницею. У вісімнадцятирічному віці вийшла заміж, народила трьох дітей, тому літературну кар'єру довелося відкласти.

Однак Сью захоплювалася читанням, вивчала історію літератури, намагалася пізнати різні стилі; написала кілька п'єс для театру «Фенікс». Після розлучення познайомилася з Коліном Бродвеєм, котрий був інструктором з греблі. Невдовзі й сама почала займатися греблею на каное. Та мрії про літературну діяльність не покидали її.

У 1978 р. Сью Таунсенд нарешті розпочала власну письменницьку кар'єру. За свою першу п'єсу *«Пузоранг»* у 1981 р. вона отримала премію лондонської телекомпанії «Таймз Телевіжн». А через десять років здобула статус популярної англійської письменниці. Читачі найбільше полюбили її цикл підліткових повістей *«Щоденники Адріана Моула»*. Крім них, авторка створила ще кілька п'єс і романи *«Ми з королевою»*, *«Ковентрі відроджується»*, *«Діти-примари»*.

У 2001 р. Сью Таунсенд осліпла, однак продовжувала писати. Для неї найважливішим було те, що «її власні діти насолоджуються її товариством і читають книжки».

«ТАЄМНИЙ ЩОДЕННИК АДРІАНА МОУЛА»

Одного разу старший син письменниці Шон запитав: «Чому ми не вирушаємо на сафарі, як інші родини?». Сью Таунсенд згадала себе в підлітковому віці, усе, що доводилося відчувати й переживати. Так народилася ідея «розмови» з 14—16-річними, кому інколи буває страшно і неспокійно. Невдовзі світ побачила книжка «Таємний щоденник Адріана Моула» (у повній назві — «розпочатий у тринадцять з половиною років»). Це не зовсім відповідає англійській назві, де вказано не «половина», а «$^3/_4$». Такий цікавий авторський прийом повинен підказати читачам, що йтиметься про оригінального персонажа — уже не дитини, але ще не дорослого.

Адріан Моул почав вести щоденник 1 січня 1981 р. і завершив 3 квітня 1982 р. За цей час він відсвяткував два дні народження, прожив свої чотирнадцять і п'ятнадцять років, а поміж ними — дуже багато різноманітних подій. У хлопчика непрості стосунки в родині, його часто не розуміють батьки, та все ж таки Адріан щиро любить рідних людей і готовий завжди прийти їм на допомогу.

Адріан спілкується не лише зі своїми однолітками, а й із чоловіком похилого

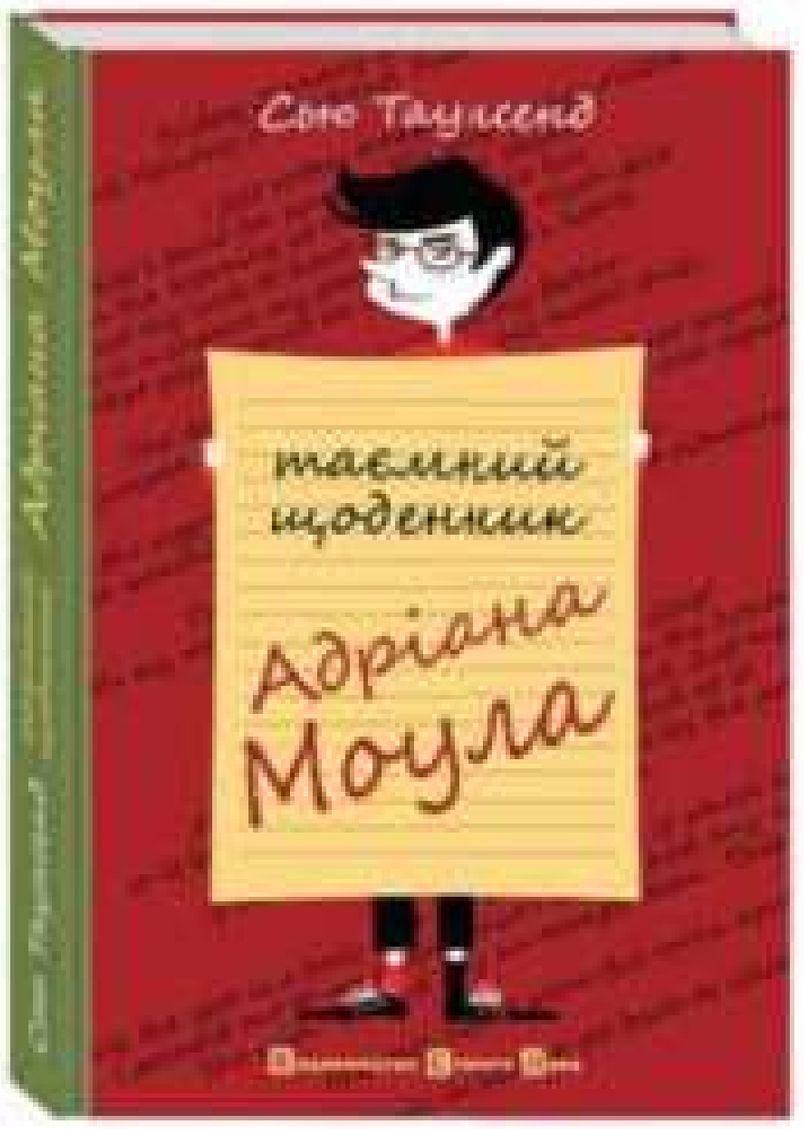

Обкладинка книжки Сью Таунсенд «Таємний щоденник Адріана Моула». 2019 р.

віку Бертом Бакстером. Він став добрим другом для Берта, допомагає йому в домашніх справах, а Берт завжди готовий вислухати хлопця і дати корисну пораду.

Адріан прагне набиратися власного досвіду, тому багато читає. У колі його вподобань — класики світової літератури: Джейн Остін, Джордж Орвелл, Жермен Грір, Сімона де Бовуар та ін. Але його цікавить також «Походження видів» Чарльза Дарвіна, і «Догляд за шкірою», і багато інших наукових та популярних книжок. Ось такий він, Адріан Моул — усе хоче пізнати, усе прагне перевірити власним розумом.

presentation

У повісті-щоденнику детально описано побутові подробиці, роздуми головного героя, його перше кохання, розчарування, сімейні негаразди. Інколи читачеві може здатися, що Адріан озвучує його думки і промовляє його словами.

ТАЄМНИЙ ЩОДЕННИК АДРІАНА МОУЛА

ПОВІСТЬ

(Уривки)

1. *Як, на вашу думку, історія навчання Сью Таунсенд у школі могла вплинути на задум твору?*
2. *Чому Адріан дружив із значно старшим від себе чоловіком?*
3. *Проблеми підлітка Адріана Моула є для вас особливими і незрозумілими чи ви знаєте, що саме відбувається з хлопцем?*

Четвер, 1 січня

Вихідний в Англії, Шотландії, Ірландії та Уельсі

Отже, вирішено, в новому році я:

1. *Буду допомагати сліпим переходити дорогу.*
2. *Буду вішати штани у шафу.*
3. *Буду ховати платівки назад у конверти.*
4. *Не буду починати палити.*
5. *Припиню видушувати прищі.*
6. *Буду добрим до нашого пса.*
7. *Буду допомагати вбогим та неписьменним.*

А після тих гидких звуків, які вчора ввечері чулися з долішнього поверху, я присягнувся ніколи не пити спиртного.

Татусь учора під час гулянки додумався почастувати собаку вишневим лікером. Якщо про це пронюхають у Товаристві захисту тварин, батькові буде гаплик. Вісім днів уже минуло від Різдва, а мама ще ні разу не наділа мій подарунок — зелений люрексовий фартух! Ну що ж, доведеться наступного року подарувати їй соляні кубики для ванн.

Перший день нового року — а в мене прищ на підборідді вискочив! Вічно мені не щастить! (...)

П'ятниця, 2 січня
Вихідний у Шотландії
Місяць у повні

Сьогодні цілий день ходив розбитий. А все через маму, їй, бачте, закортіло о другій ночі поспівати «Myway» прямо під дверима моєї кімнати. Нічого не скажеш, пощастило мені з матусею! Є всі шанси, що мої предки стануть алкоголіками. Не виключаю, що наступний Новий рік я зустрічатиму в дитячому будинку.

Пес мало не довів татуся до інфаркту. Плигав, плигав — і доплигався: скинув батьків макет корабля, заплутався у снасті та чкурнув разом з нею в садок. Татуньо ходить і страждає: «Три місяці роботи — псові під хвіст».

Прищ на підборідді став ще більший. А все через маму! Мій організм потребує вітамінів, а їй це до лампочки. (...)

Неділя, 4 січня
Друга після Різдва

Батько підчепив застуду. Це нічого дивного — з нашим раціоном. На вулиці ллє як з відра, а мама пішла купувати йому вітаміновий напій. Казав же їй, щоб не йшла, бо він усе одно вже не допоможе, та хіба вона мене послухає! Диво, як ми до цинги не дожилися. Мама каже, що не бачить на моєму підборідді ніяких прищів, та це вона навмисне, щоб її совість не мучила за наш убогий стіл.

Собака втік, бо мама не зачинила хвіртку. Я зламав голкотримач на програвачі. Поки що ніхто не знає, пощастить, як батько ще не скоро оклигає. Він єдиний у домі, хто вмикає цей апарат (крім мене).

Зеленого фартуха так і не видко. (...)

Вівторок, 6 січня
Богоявлення
Новий місяць

Знову наш собацюра відзначився!

Він збив з велосипеда інспектора, який перевіряє лічильники, і розметав усі його папери. Такий до тюрми доведе — і незчуєшся! Поліцейський сказав, щоб ми краще пильнували за собакою, і запитав, чи давно він кульгає. Мама сказала, що він зроду не кульгав, і оглянула пса. Виявляється, що у його передній лівій лапі застряг крихітний пірат з батьківського корабля.

Коли мама витягла пірата, пес на радощах вискочив бруднющими лапами поліцейському на мундир. Мама принесла з кухні ганчірку, але та була з полуничним варенням (я витирав об неї ніж), і мундир став

брудніший, ніж був. Тоді поліцейський пішов. Я впевнений, що чув, як він матюкався. За таке я міг би подати на нього скаргу.

Треба глянути в новому словнику, що таке Богоявлення.

Середа, 7 січня

Зранку приїхав Найджел на своєму новому велику. Там є все: пляшка на воду, спідометр, одометр, жовте сідло і вузенькі спортивні колеса. Питається, навіщо все це Найджелу, якщо він їздить тільки до магазину і назад. Якби мені такий, я б об'їздив на ньому всю Англію вздовж і вшир, подивився б, як люди живуть.

Мій прищ так розрісся, що, думаю, більшим вже бути не може!

Знайшов у словнику слівце, яке ідеально пасує до мого старого. *Симулянт*. Він і далі валяється в ліжку та напихається вітаміном С.

Собака під арештом у вугільному сарайчику.

А Богоявлення — це щось таке, де замішані троє волхвів. Теж мені новина! (...)

Неділя, 11 січня

Перша після Богоявлення

Я *точно* інтелектуал. Дивився вчора ввечері по телевізору Малкольма Маґґеріджа і зрозумів майже кожне слово.

Все збігається. Неблагополучна сім'я, погане харчування, відраза до панку. Мабуть, треба записатися в бібліотеку, побачимо, що з того вийде.

Шкода, що на нашій вулиці немає більше ні одного інтелектуала. Містер Лукас, правда, носить вельветові штани, але ж він працює у страховій компанії. Вічно мені не щастить.

«Перша після Богоявлення» — це про що? (...)

Вівторок, 13 січня

Нарешті тато вийшов на роботу. Слава Богу! Як мама його терпить, я не розумію.

express-lesson

Кадр із серіалу «Адріан Моул» (Велика Британія, 1985)

Зранку прийшов містер Лукас, спитав у мами, чи не треба чимось допомогти. Він такий люб'язний. Місіс Лукас у сусідньому домі мила на вулиці вікна. Драбина під нею трималась на чесному слові. Написав Малкольму Маґґеріджу на Бі-Бі-Сі, запитав, що робити, коли ти інтелектуал. З відповіддю він, сподіваюся, не забариться, бо так уже насточортіло — все сам та й сам! Склав вірша, отак узяв і склав за дві хвилини. Навіть знаменитим поетам пішло би на це більше часу. Вірш називається «Кухонний кран», але в ньому не лише про кран, ні, він набагато глибший, там ще є роздуми про життя і все таке.

Адріан Моул

Кухонний кран

Сон не йде. Дзюрчить водичка.
Завтра в кузні буде річка.
Без гумової прокладки
Буде килимку кінець.
Підеш, татку, заробляти
На новенький килимець!
Принеси ж її з роботи,
Ту прокладку, хай їй грець!
А як кран відремонтуєш,
Будеш, татку, молодець!

Показав вірша мамі, вона тільки посміялася. Вона не дуже тямуща. Он, досі не випрала мою спортивну форму, а вже завтра до школи йти. Моя мама зовсім не схожа на мам, яких показують по ящику.

Середа, 14 січня

Записався в бібліотеку. Набрав книжок: «Догляд за шкірою», «Походження видів» і ще одну, про яку мама вже всі вуха прогуділа. Називається «Гордість і упередження», авторку звати Джейн Остін. Мушу сказати, що бібліотекарка була вражена. Мабуть, вона також інтелектуалка, як і я. На мій прищ вона навіть не глянула, схоже, він справді стухає. Давно пора!

У нас на кухні сидів містер Лукас і пив разом з мамою каву. Накурили, хоч сокиру вішай! Вони з чогось реготали, та коли я зайшов, обоє припинили.

Місіс Лукас вичищала риштак біля свого будинку. Вона була явно не в гуморі. Боюся, містер і місіс Лукас не дуже щасливі у шлюбі. Бідолашний містер Лукас!

Вчителі у школі наче змовились і не помічають, що перед ними інтелектуал (тобто я). Нічого, стану знаменитим, ось тоді вони лікті кусатимуть! У нашому класі нова учениця. На географії ми з нею сидимо поряд. Вона нічогенька. Звати її Пандора, але їй більше подобається, коли на неї кажуть «Скриня». Не питайте мене чому. В таку я б навіть закохався. Коли тобі 13 років, саме час у когось закохатись.

Четвер, 15 січня

Волосся у Пандори кольору меду і довге, тобто нормальне дівче волосся. В неї класна фігура. А як підстрибували її груди, коли вона грала в сетбол. Було кумедно.

Собаці зняли шви. Він укусив ветеринара, але йому до цього, видно, не звикати (ветеринарові, не собаці, з собакою все зрозуміло).

Батько нарешті побачив поламаний голкотримач. Я збрехав. Сказав, що це собака його зламав, коли басував по кімнаті. Татусь пообіцяв прибити пса, як тільки той оклигає. Сподіваюся, це був жарт.

Коли я повернувся зі школи додому, в нас на кухні знову сидів містер Лукас. Мама вже одужує, і я не розумію, чого це він занадився до нас. Надворі вже темніло, а місіс Лукас садила там якісь деревця. Почав читати «Гордість і упередження», але книжка здалася мені дуже старомодною. Гадаю, ця Джейн Остін могла би написати щось трохи сучасніше.

У нашого собаки очі такого ж кольору, як і в Пандори. Я щойно це помітив, бо мама обстригла псові кудли над очима, і вигляд у нього тепер гірший, ніж перед тим. Містер Лукас і мама насміхаються з нової собачої стрижки, та, як на мене, це не робить їм честі. Знаєте, що спільного між собакою і членом королівської родини? Вони не можуть відповісти хамством на хамство.

Сьогодні ляжу спати трохи раніше, щоб мати час подумати про Пандору і зробити розтягувальні вправи для хребта. За два тижні я зовсім не виріс. Якщо й далі так буде, то залишуся недомірком.

В суботу доведеться йти на прийом до лікаря, якщо прищ не зійде. Бо ходити так далі, щоб усі на нього витріщались, то вже краще вмерти. (...)

Субота, 14 лютого

Отримав лише одну валентинку, та й та підписана маминим почерком. А таке не рахується. Мамі прийшла здоровезна листівка, така здоровезна, що довелося везти її на поштовому фургоні під самі двері. Мама аж уся зашарілася, коли розірвала конверт і побачила її.

А листівка ніврокуі Великий оксамитовий слон тримає в хоботі букет із пластикових квітів, а з рота йому вилітають хмарки, ніби слон каже: «Привіт, зая! Я тебе не забуду ніколи!». Підпису всередині не було, тільки намальовані сердечка, а в них лише «Поліна». Від тата прийшла маленька листівка, на ній був намальований букет фіалок, а всередині татовим почерком було нашкрябано: «Давай почнемо все спочатку!».

На листівці Пандорі я написав такого вірша:

Моя Пандоро!
Тобою хворий,
Тону у морі
Твого ігнору.

Писав я лівою рукою, аби вона не здогадалася, що це від мене. (...)

Понеділок, 16 лютого

Святкування дня народження Дж. Вашингтона

Відповідь із Бі-Бі-Сі!!!!! Білий довгий конверт із трьома червоними жирними літерами. На лицьовому боці — моє ім'я і адреса! Невже їх зацікавила моя поезія?

На жаль, ні. Але в конверті лежав лист від якогось Джона Тайдемана, і от що він написав:

«Шановний Адріане Моул!

Дякую тобі за вірша, якого ти надіслав на Бі-Бі-Сі. Хтось залишив його в мене на робочому столі, і зізнаюся, я прочитав його не без цікавості. З поправкою на твій ніжний вік, мушу визнати, що твої твори не позбавлені хисту. А проте вони ще не настільки досконалі, що ми могли включити їх до поетичної програми нашого каналу. Скажи, в тебе не виникало думки запропонувати свої вірші шкільному чи парафіяльному журналу? (Якщо він у вас є.)

Невеличка порада на майбутнє. Якщо у тебе знову виникне бажання надіслати нам свої твори, надрукуй їх на машинці і неодмінно залиши собі один примірник. Зазвичай Бі-Бі-Сі не розглядає рукописних текстів, і незважаючи на твій охайний почерк, навіть мені було нелегко розібрати слова, особливо в останньому рядку твого вірша "Кран", де сіла здоровенна ляпка. (А може, це не ляпка, а чай чи сльоза? Той випадок, коли "Переливається чаша моя"!)

Оскільки ти хочеш стати літератором, я порадив би тобі набратися терпіння, щоб спокійно і незворушно приймати численні видавничі відмови — неодмінних супутників чи не кожного початківця.

Бажаю успіхів у твоїх літературних починаннях, і хай тобі завжди щастить!

З повагою

Джон Тайдеман

P.S. До цього листа додаю вірш Джона Моула, що був уміщений цього тижня в "Літературному додатку" до газети "Таймс". Часом не твій родич? Дуже гарний вірш».

Мама з татом ледь не оніміли з подиву. У школі я носився з тим листом і читав його, де тільки можна. Гадав, хтось із учителів зацікавиться, але де там! (...)

Пандора отримала аж сімнадцять валентинок. Найджел отримав сім. Навіть Баррі Кент, якого ніхто не любить, і той дістав три! Зате коли питали, скільки я отримав листівок, я лише загадково посміхався. Бо я єдиний на всю школу, хто отримав листа з Бі-Бі-Сі.

(Переклад Анатолія Сагана)

АКТИВНОСТІ

Комунікація

1. Про які важливі проблеми Адріан Моул пише у своєму щоденнику?
2. Що Адріан розповідає про свою сім'ю? Які емоції він вкладає в ці розповіді?
3. Які моральні й соціальні проблеми порушено в повісті?
4. Чому, на вашу думку, письменниця обрала форму щоденника?

Аналіз та інтерпретація

5. Твір Сью Таунсенд позначений гумором та іронією. Які епізоди викликали у вас усмішку, сміх? Чому? Прокоментуйте ці епізоди.
6. Простежте, як змінюється настрій Адріана. Що на це впливає?

Творче самовираження

7. Напишіть 1—2 сторінки щоденника від імені Адріана Моула або Пандори (за вибором), яким виповнилося шістнадцять років.

Цифрові навички

8. За допомогою інтернету підготуйте «Календар Адріана Моула» (до його повноліття).
9. За допомогою цифрових технологій створіть «подарунок» для Адріана Моула — пост у соцмережах, листівку або інше.

Дослідження і проєкти

10. Які твори Сью Таунсенд увійшли до серії книжок про Адріана Моула? Які кінофільми знято за їх мотивами? Подивіться один із них, поділіться враженнями.
11. Відшукайте інформацію про систему освіти у Великій Британії, порівняйте її з українською.

Життєві ситуації

12. Опишіть 1—2 складні ситуації з вашого життя в стилі Адріана Моула. Визначте шляхи виходу із цих ситуацій.
13. Дайте поради Адріану Моулу (2—3).

check yourself

exercises

games

Зміст

Уперед за чайкою Джонатаном! 3

Як працювати з підручником 4

ВСТУП

Літературний процес 7
Роди літератури 7
Провідні літературні епохи 13

Розділ 1 **ІДЕАЛИ АНТИЧНОСТІ З НАМИ**

1

Античність — колиска європейської літератури та культури 17

Давньогрецька міфологія 22

Міфи троянського циклу 24
Паріс викрадає Єлену 26
Смерть Ахілла 30
Троянський кінь 32

Роди і жанри античної літератури 35

Гомер 46
Іліада 49

Тіртей 60
Добре вмирати тому 61

Публій Вергілій Марон 63
Енеїда 69

ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСТ У СЬОГОДЕННЯ

Річард Бах 77
Чайка Джонатан Ліві нґстон 80

Розділ 2 **СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ: СВІТЛО КРІЗЬ ТЕМРЯВУ**

2

Середньовіччя як доба в історії літератури та культури 87

Омар Хаям 94
Рубаї 97

Данте Аліґ'єрі 100
В своїх очах вона несе Кохання... 103

ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСТ У СЬОГОДЕННЯ

Ерік-Вольф Сігел 105
Історія кохання 108

Розділ 3

3

ШЕДЕВРИ РЕНЕСАНСУ

Епоха Ренесансу (Відродження) в Європі 126

Франческо Петрарка 133
Сонет 61 137
Сонет 132 138

Вільям Шекспір 140
Сонет 66 144
Сонет 116 145
Сонет 130 146
Ромео і Джульєтта 153

Міґель де Сервантес Сааведра 169
Дон Кіхот 178

ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСТ У СЬОГОДЕННЯ

Барбара Космовська 192
Буба 197

Розділ 4

4

БАРОКО І КЛАСИЦИЗМ

Бароко як доба і художній напрям
у європейській літературі й мистецтві 210

Історичні умови, філософсько-естетичні
засади та ознаки класицизму 219

Мольєр 227
Міщанин-шляхтич 234

ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСТ У СЬОГОДЕННЯ

Йоун Колфер 259
Артеміс Фаул 261

Сью Таунсенд 277
Таємний щоденник Адріана Моула 279

НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА

8 клас

Зарубіжна література

а|кадемія

academia-pc.com.ua